MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No. : 440

HUKUK FAKÜLTESİ YAYIN No. : 4

PARA POLİTİKASI

(TARİHİ - TEORİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE UYGULAMASI)

Yrd Doç. Dr. Vildan SERİN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL — 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No. : 440

HUKUK FAKÜLTESİ YAYIN No. : 4

PARA POLİTİKASI

(TARİHİ - TEORİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE UYGULAMASI)

Yrd. Doç. Dr. Vildan SERİN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL — 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FATİH YAYINEVİ MATBAASI — Tel. : 527 23 72
Alibaba Türbe Sokak No. 21/3 - Nuruosmaniye/İST.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"SEVGİLİ BABAMIN
HATIRASINA,,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA POLİTİKASI AMAÇ VE ARAÇLARI

I — PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI 9

A — Fiyat İstikrarı 9
B — İstihdam 10
C — İktisadi Büyüme 10
D — Dış Ödemeler Dengesi 12
E — Amaçların Çatışması 12

II — PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ İŞLEYİŞİ 13

A — Para Politikasının İşleyişi 13

1 — Sabit Kur Sisteminde 14
2 — Esnek Kur Sisteminde 14

B — Maliye Politikasının İşleyişi 15

1 — Sabit Kur Sisteminde 16
2 — Esnek Kur Sisteminde 16

C — Para ve Maliye Politikalarının Birlikte Ele Alınması 16

III — PARA POLİTİKASI ARAÇLARI 17

A — Açık Piyasa İşlemleri 18
B — Reeskont Haddi 19
C — Kanuni Karşılık Oranı 20
D — İthalat Teminatları Politikası 21
E — Araçların Karşılaştırılması 22

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1 — Elâstikiyetler ... 22
2 — Halkın Bekleyişleri Üzerine Etkisi ... 23
3 — Para Arzını Kontrol Yeteneği ... 23
4 — Ticaret Bankaları Üzerine Etkileri ... 24

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK DEPRESYONA KADAR PARA POLİTİKALARI VE PARA SİSTEMLERİ

I — TARİHSEL GELİŞİMİ ... 25

A — Para Kavramının Evrimi ... 25
B — Bankacılığın Gelişimi ... 29
C — Para Sistemlerinin Gelişimi ... 33

1 — Gümüş Sistemi ... 35
2 — Altın Sistemi ... 36

a — Otomatik Denge ... 37
b — Eleştirisi ... 38

3 — Bimetalizm ... 39

a — Savunanların Görüşü ... 40
b — Eleştirisi ... 41
c — Osmanlı Devleti Uygulaması ... 42

4 — Kağıt para sistemi ... 44

II — TEORİK GELİŞİM ... 44

A — İktisat İlmi Öncesi ... 44
B — İktisat İlmi Doğuşu Sonrası ... 46

1 — Klâsik Görüş ... 48

a — Miktar Teorisinin Gelişimi ... 50
b — Currency Prensibi ... 54
c — Banking Prensibi ... 54
d — Stand-by Teorileri ... 55

2 — Klâsik Para Politikasının İşleyişi ... 55

a — Moneter-Reel Denge Ayrımı ... 56
b — Para Politikasının Etkinliği ... 57

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3 — Neo-Klâsik Görüş ... 59

a — Fisher ... 60
b — Cambridge Ekolü ... 71
c — Diğerleri ... 79

III — PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI ... 83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK DEPRESYON VE GETİRDİĞİ POLİTİKALAR

I — BÜYÜK DEPRESYON VE GELİŞİMİ ... 88

A — Hazırlayan Olaylar ... 90
B — Kriz Sonrası Uygulanan Politikalar ... 91

II — PARA SİSTEMLERİ AÇISINDAN GETİRDİKLERİ ... 93

A — II. Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler ... 98
B — Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi ... 98

1 — Kuruluşu ... 98

a) Keynes Planı ... 98
b) White Planı ... 99

2 — Kurumları ve Prensipleri ... 100

a) Dünya Bankası Gurubu ... 101
b) Uluslararası Para Fonu ... 102
c) Uluslararası Ödemeler Bankası ... 108

3 — 1944-1973 Dönemindeki Gelişmeler ... 109

a) Dolar Kıtlığı Dönemi ... 109
b) Avrupa Ödemeler Birliği ... 110
c) Avrupa Para Anlaşması ... 111

III — PARA POLİTİKASI AÇISINDAN GETİRDİKLERİ ... 112

A — Keynes ve Görüşleri ... 112

1 — Hayatı ... 112
2 — Likidite Tercihi Yaklaşımı ... 114
3 — Eleştirisi ... 119

B — Keynesci Para Politikası ... 120

1 — Moneter ve Reel Denge Arasında Faiz Haddi ... 120
2 — Para Politikasının Etkenliği ... 121
3 — Klâsik Para Politikası ile Mukayesesi ... 124

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN DÜNYA VE DEĞİŞEN POLİTİKALAR

I — MONETERİST GÖRÜŞÜ HAZIRLAYAN OLAYLAR ... 128

A — Devletin Rolünün Değişmesi ... 128
B — Stagflation ... 130
C — Bretton Woods Sisteminin Çöküşü ... 132

1 — ABD'deki Ödemeler Dengesi Sorunu ... 133
2 — Avrupa Dolar Piyasası ... 135

a) Gelişimi ... 135
b) Önemi ... 136

3 — Para Krizleri ... 137
a) 1968 Krizi ... 137
b) 1971 Krizi ve Smithsonian Anlaşması ... 140
c) 1973 Krizi ... 143

D — Petrol Krizi ... 147

II — MONETERİST GÖRÜŞ ... 147

A — M. Friedman Hayatı ve Eserleri ... 148
B — Görüşleri ... 149

1 — Doğal İşsizlik Oranı ... 149
2 — Enflasyon ... 151
3 — Varsayımları ... 152

M — Friedman'ın İktisat Tarihi yorumları ... 153
Milton Friedman'da Para Teorisinin Formel yapısı ve Akışı ... 155

C — Para Teorisinin Formel Yapısı ve Akışı ... 154

a) Servet Etkisi ... 156
b) Aktiflerin Getiri Etkisi ... 157
c) Zevk ve Tercihlerin Etkisi ... 159

E — Para Politikasının İşleyişi ... 160
F — Para Politikasının Etkinliği Üzerine Yapılan Çalışmalar ... 162
G — Fiyat İstikrarına Ulaşılması ... 165

1 — Enflasyonun Doğuşu ve Gelişimi ... 166
2 — Enflasyona Sebep Olmayacak Para Arzı Artışı ... 167
3 — Enflasyonla Mücadele Yolları ... 168

a) Parasal Büyümenin Kontrolü ... 168
b) Kamu Harcamalarının Kısılması ... 171
c) Serbest Piyasaya Dönüş ... 171

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

H — Monetarist Görüşün Eleştirisi ... 175
İ — Genel Değerlendirme ... 177

III — PORTFOY DENGESİ YAKLAŞIMI ... 194

A — Getirdikleri ... 199
B — Uygulama Zorlukları ... 199

IV — SERVET UYUMLANMASI YAKLAŞİMİ ... 200

A — Para Talebi Fonksiyonunu Belirleyen Değişkenler ... 201
B — Getirdikleri ... 203

BEŞİNCİ BÖLÜM

PARA SİSTEMLEERİ AÇISINDAN TEKLİF EDİLEN REFORM PLANLARI

I — ULUSLARARASI LİKİDİTE AMACINI ESAS ALAN REFORMLAR ... 206

A — Uluslararası likiditenin Tanımı ... 206
B — Reform Planları ... 207

1 — Mevcut Rezervler İkame Edici Yeni Rezervlerin Geliştirilmesini Amaçlayan Planlar ... 207
a) Triffin Planı ve Esasları ... 208
b) Keynes Planından Farklılıklar ... 208
c) Mahzurları ... 208

2 — Mevcut Rezervleri Arttıran ve Ek Yeni Rezervlerin Kullanılmasını Amaçlayan Planlar ... 209
a) Daha Çok Ulusal Paranın Rezerv Olarak Kullanılması 209
b) Angel Planı ... 210
c) Maxwell Stamp Planı ... 210
d) Ortak Rezerv Birimi ... 211
e) Dolar Standardı ... 212
f) Saf Altın Standardı veya Altın Fyatlarının Yükselmesi 212

3 — Merkezden Para Yaratılmasına Yönelik Uluslararası Para Sistemi ... 213

a) SDR Standardı ... 213
b) SDR Faizi ... 214
c) SDR'ın Değerlendirilmesi ... 214
d) SDR'ın Kullanım Alanları ... 216

II — DIŞ DENGE AMACI İÇİN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI ... 216

A — Sürünen Pariteler ... 217
B — Dalgalanma Sınırının Genişletilmesi ... 219

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C — Ortak Dalgalanma Önerisi ... 219
D — Kontrollü Dalgalanma ... 220
E — İstikrarlı ve Ayarlanabilir Döviz Kuru ... 221

III — BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME ... 222

A — Para Birliğinin Temelleri ... 222
B — Avrupa Para Birliği ... 223

ALTINCI BÖLÜM

PARA POLİTİKALARINDA ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI

I — HICKS'IN ANALİZİ ... 225

A — Para Piyasalarında Denge ... 225

1 — LM Şedülü ... 225

a) LM Şedülünde Kaymalar ... 226
b) LM Şedülünün Şekli ... 226

2 — IS Şedülü ... 229

B — Şedüllerin Eğimi ... 230

II — İSTİKRARLI PARA TALEBİ VE YATIRIM FONKSİYONLARI İLE ETKİNLİĞİ SAĞLAMA ... 231

III — DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE ETKİNLİK ... 234

A — Sabit Kur Sistemi Altında ... 235

1 — Para Politikası ... 235
2 — Maliye Politikası ... 236
3 — Çözüm ... 236

B — Esnek Kur Sistemi Altında ... 237

1 — Teorik Açıdan Sağladığı Kolaylıklar ... 237
2 — Dünya Ekonomisine Etkileri ... 238

a) Dünya Ticaretindeki Gelişmeler ... 239
b) Dünya Ekonomisindeki Büyüme Hızındaki Gelişmeler 239
c) Korumacılık Eğilimlerinin Artması ... 240

3 — Gelişmiş Ülkeler Yönünden ... 241
4 — Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden ... 242

a) İhracatı Teşvik Politikalarına Kayış ... 243
b) Latin Amerika Ülkelerindeki Uygulamalar ... 245

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c) İstikrar Politikalarının Etkinliği 247
5 — 1987'ye Girerken Üçüncü Dünya Ülkelerinin Durumu ... 249

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PLÂNLI DÖNEM ÖNCESİ PARA POLİTİKASI

I — ATATÜRK DÖNEMİ PARA POLİTİKASI 253

A — Merkez Bankası'nın Kuruluşundan Önce Uygulanan Para Politikası 255

1 — Para Arzı 256
2 — Bankaların Durumu 258
3 — Krediler 259

a) İmalat Sektörüne Verilen Banka Kredileri 260
b) Tarım Sektörüne Verilen Banka Kredileri 260
c) Ticaret Sektörüne Verilen Banka Kredileri 260

4 — Türk Parasının Durumu 261

B — Genel Değerlendirme 263

1 — Fiyat İstikrarı 263
2 — Dış Ticaret 265
3 — Ekonomik Büyüme 265
4 — İstihdam 266

II — Merkez Bankasının Kuruluşundan Sonra Para Politikası 266

A — Merkez Bankacılığının Doğuşu ve Gelişmesi 266
B — Tarihçesi 267

1 — Özellikleri 269
2 — Görevleri 269

C — Kuruluşu 271

1 — 1715 Sayılı Kanuna Göre Görev ve Yetkileri 272
2 — 1211 Sayılı Kanuna Göre, Görev ve Yetkileri 273

D — 1931-1938 Dönemi Para Politikaları Uygulamaları 276

1 — Fiyat İstikrarı 277
2 — Merkez Bankası Kredilerinin Dağılımı 279
3 — Dış Ticaret ve Döviz Kuru 279

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III — SAVAŞ SIRASINDA UYGULANAN ENFLASYONİST PARA POLİTİKASI 281

A — Fiyat İstikrarı ... 281
B — Türk Parasının Kıymetinde Görülen Düşüşler ... 283

IV — SAVAŞ SONRASI PARA POLİTİKASI ... 286
V — 1950-1960 DÖNEMİ PARA POLİTİKASI ... 288

A — Hızlı Gelişme Yılları ... 291
B — Genel Değerlendirme ... 294

1 — Fiyat İstikrarı ... 294
2 — Ekonomik Büyüme ... 294
3 — İstihdam ... 296
4 — Dış Ticaret ... 297

B — Enflasyonist Dönem ... 299

1 — Fiyat İstikrarı ... 303
2 — Ekonomik Büyüme ... 304
3 — İstihdam ... 306
4 — Dış Ticaret ... 306

SEKİZİNCİ BÖLÜM

PLÂNLI DÖNEMDE PARA POLİTİKASI

I — BİRİNCİ BEŞ YILLIK DÖNEM ... 309

A — Para Politikasının Amaçları ... 310
B — Para Politikası Uygulamaları ... 311

1 — Fiyat İstikrarı ... 313
2 — Merkez Bankası Kredilerinin Dağılımı ... 314

C — Değerlendirme ... 316

II — İKİNCİ BEŞ YILLIK DÖNEM ... 317

A — Para Politikasının Amaçları ... 317
B — Para Politikası Uygulamaları ... 319

1 — Fiyat İstikrarı ... 319
2 — Merkez Bankası Kredilerinin Dağılımı ... 320

C — Değerlendirme ... 321

III — ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK DÖNEM ... 323

A — Para Politikası Amaçları ... 324
B — Para Politikası Uygulamaları ... 325
C — Değerlendirme ... 326

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

IV — İSTİKRAR POLİTİKALARI ... 328

A — 24 Ocak Kararlarını Hazırlayan Olaylar ... 329

1 — Dış Dünyadaki Gelişmeler ... 329
2 — İç Faktörler ... 333

a) Enflasyon ... 333
b) Ekonomik Büyüme ... 333
c) İstihdam ... 334
d) İthal İkâme Politikaları ve Dış Ticaretimiz ... 336

B — 24 Ocak Kararları ... 338

1 — Para Operasyonları ... 339
2 — Fiyat Düzenlemeleri ... 339
3 — KİT Operasyonu ... 339
4 — Yeni Kredi İmkânları ve Borç Ertelemesi ... 341
5 — İhracatı Teşvik Edici Kararlar ... 342
6 — İthalatı Kolaylaştırıcı Kararlar ... 344
7 — Organizasyon Değişiklikleri ... 345
8 — Milli Konut Kararnamesi ... 345
9 — Yabancı Sermayeye Yeni Teşvikler ... 346
10 — Faiz Oranlarının Serbest Bırakılması ... 347

VI — İSTİKRAR POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ ... 349

A — 1979 Krizi ... 349

1 — Dış Şoklar ... 349
2 — İç Şoklar ... 351

B — Uygulama Sonuçları ... 352

1 — Fiyat İstikrarı ... 352
2 — Faiz Politikası ... 359

a) Reel, Nominal Faiz Oranları ve Mevduat ... 360
b) Kredilerin Gelişimi ... 362
c) Uygulama Sonuçları ... 366

3 — İhracatı Teşvik Politikaları ... 366

a) Döviz Kuru Politikaları ... 368
b) Dış Ticaret Hadleri ... 370
c) İhracatımızdaki Yapısal Değişme ... 371

SONUÇ ... 373

BİBLİYOGRAFYA ... 383

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

Bilindiği gibi, para politikaları, maliye politikaları ile birlikte, kısa dönem istikrarsızlıklarını gidermede en etkin araç olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, zaman içersinde fonksiyonları ve nisbî önemleri değişmiştir. İktisadi olayların farklılaşması para politikaları ile ilgili teorik açıklamaları ve para kavramını da etkilemiştir.

Klâsik teori fiyat istikrarı hedefine öncelik vermiş, gayri iradi işsizliğin tam istihdam da söz konusu olmadığını savunmuştur. Özellikle miktar teorisi, para politikası uygulamalarına temel teşkil etmiştir. Ancak Büyük depresyon, bu anlayışın yerini Keynesci gelir ve harcama teorisine bırakmasına sebep olmuştur. Para arzı ile toplam harcamalar arasında sabit ve önceden belirlenebilir bir ilişki bulunmadığı ileri sürülmüştür. Böylece özellikle II. Dünya Savaşı sonrası gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde çarpan ve hızlandıran mekanizmasına dayalı vergi ve harcama politikaları istihdam ve ekonomik büyüme hedeflerinin gerçekleşmesi için uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde dış denge 1944'den itibaren yürürlüğe konulan Bretton Woods sistemi içersinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Bu şartlar altında, iç dengeye ulaşılması için uygulanan para politikası, hedeflerde çatışmalara sebep olmuştr. Bu konu, Phillips eğrisi ile açıklık kazanmış, en anlı olarak istihdam ve fiyat istikrarı amaçlarının elde edilmesinin imkânsız olduğu açıklanmıştır. Bu anlayış yaklaşık yirmi yıl, ekonomi politikasını yönetenlere ışık tutmuş, enflasyon pahasına işsizliğin düşük seviyede tutulmasına çalışılmıştır. Ancak, Friedman, doğal işsizlik kavramını getirerek, enflasyona işsizliğin yanyana geliştiğini ileri sürmüştür. Bu olaylar, dış dengenin sağlanması için, yeni politika arayışlarına yol açmıştır. Mundell, dış dengenin para politikaları ile sağlanacağını belirtirken, Friedman'da iş den-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

genin moneterist istikrar paketleri ile gerçekleşeceğini ortaya koymuştur.

Arz yanlısı (supply-side) veya teşvik edici (incentive) politikalar, böylece bir projektör gibi dikkatleri, üstlerine toplamaya başlamışlardır. Yüksek vergi oranlarını akıllı olarak sorgulayan oy veren vatandaşlar, hükümet harcamalarının kompozisyonunun yeniden incelenmesi inancındaydılar. Bu tarz bir yaklaşımın, politik yönünün ağır basacağı şüphe götürmezdi. Nitekim, Amerika'da, Reagan'dan, İngiltere'de Margaret Thatcher, New Jersey'de Thomas Kean'a, Türkiye'de, Özal'a kadar birçok politikacı bu kampanyaya katılmışlardır.

1973 petrol şoku da, gelişmiş batı ülkelerinin esnek kur ve sıkı para politikaları uygulamalarına kaymasında önemli bir etken olmuştur. Sıkı para politikası gereği, yükselen faizler, gelişmekte olan ülkelerin dış borç yüklerini artırmıştır. Böylece ülkeler OPEC ülkelerine ödedikleri petro-dolarları, kendi ürünlerine faturalayarak geri almaya yönelmişlerdir. Üçüncü Dünya ülkeleri ise, durgunluktan kurtulmak için, paralarını ve sattıkları malların değerlerini sürekli düşürerek ihracatlarını artırma yolunu denemek zorunda kalmışlardır.

Gelişmiş ülkeler petrol şoku karşısında deflasyonist politika uygulamak yerine esnek kur sistemini tercih etmişlerdir. Ancak dünya ekonomisindeki durgunluk ve 1986 yılında görülen petrol fiyatlarındaki düşüşler, himayecilik akımlarının doğmasına ve tekrar sabit kurlara geçiş tartışmalarının başlamasına sebep olmuştur. Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkeler, dış şoklar karşısında bağımsız ve otamatik para politikaları uygulamaları ile, kısa dönem istikrarsızlıklarını giderebilmektedirler. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde istikrar politikaları o kadar etkin olamamaktadır. Çünkü bu ülkelerin problemleri kısa dönemli parasal istikrarsızlıklardan kaynaklanmamaktadır. Asıl olan, sürekli büyümenin gerçekleşmesidir.

Bu durum reel değişkenlerin önem kazanmasına yol açmaktadır. Yerleşik iktisat ilminin soyut, evrensel tümden gelimci metotları, gelişmekte olan ülkelere uygulandığında, istenilen sonuçları vermekte yeterli olamamaktadır. Keynecsi ve moneterist politikalardan ziyade yapısalcı yaklaşım gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de daha gerçekçi kabul edilmektedir. Neo-Kuramsal

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iktisat insan davranışlarını etkileyen çıkar faktörü yanında, sosyal bir ilim olması dolayısıyla, örf, adet gelenek görenek, din gibi dinamiklerin oluturduğu kurumsal yapının önemini vurgulamaktadır.

Bu durum iktisat, tarih, sosyoloji gibi disiplinler arasında işbirliğinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu anlayış içersinde, Türk ekonomisinin istikrar politikalarını bağımsız ve otamatik olarak seçmesi ve geliştirmesi mümkün olabilir.

Bu tarz bir yaklaşımla çalışmalar yapacaklar için para-kur politikaları ile aralarındaki bağımlılık ve etkileşim dikkate alınarak, ekolleşen görüşler incelenmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA POLİTİKASI, AMAÇ VE ARAÇLARI

J. Hicks, «Ben kendi hesabıma iyi günler ve kötü günler için esas sorumluluğun, para politikasına atfedilmeyeceğine inanmıyorum»[1] demektedir. Yarın daha doğru kararlar verebilmek için, dün yapılmış olan ve bugün yapılmakta olan uygulamaları, bu uygulamaların gerisinde yer alan para politikası teorilerini iyi bilmek gerekmektedir. Çünkü olaylar teorileri, teoriler de olayları karşılıklı olarak etkileyerek birbirlerine yön vermektedirler. Sadece pür teorinin verilmesi, teorinin doğuşunu hazırlayan tarihsel gelişimin ihmal edilmesi, sebep sonuç ilişkilerinin zihinlerde kurulmasına yetmemekte, böylece anlatılan bilgiler, mantıklı bir bütünlük kazanmamaktadır. Bu nedenle tarihsel gelişimle, teorik gelişim birlikte ele alınacaktır. Fakat, daha önce, konuya genel bir yaklaşım sağlayabilmek için para politikasının tanımı ve kapsamı hakkında kısa bir açıklama yapılacaktır.

Para politikasının tanımı ve kapsamı, para politikası görüşüne temel olan teorik yaklaşıma ve ülkede Merkez Bankası ya da Federal Reserve sistemi oluşuna göre değişmektedir.

Genel olarak, para politikası, «belli ekonomik amaçları gerçekleştirmek için para ve kredi koşullarının Merkez Bankası tarafından kontrol edilmek üzere bilerek ve isteyerek yapılan gayretler[2] olarak tanımlanmaktadır.

Para politikası, toplam talebi azaltan veya genişleten bir politika olarak, eskiden beri bilinen bir ekonomi politikası aracıdır.

---

(1) J. HICKS, «Konjonktür Dalgalarında Reel ve Parasal Etkenler», Yeni Enflasyon ve Para Politikası, (Çev. G. KAZGAN), Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. İstanbul, 1974, s. 13.

(2) D.WRIHTSMAN, An Introduction to Monetary Theory and Policy, The Free Press, New York, 1971, s. 173.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bununla birlikte, amaçlarında zaman içinde büyük değişmeler olmuştur. Özellikle esnek kur sistemlerinde ülke içi ekonomik istikrar sağlamada moneterist teoriye dayanan para politikalarına doğru bir kayış bulunmaktadır.

I — PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI

Ekonomi politikasının geleneksel amacı, genel fiyat düzeyini, istikrar içinde tutmak, yeni enflasyonist ve deflasyonist hareketleri önlemektir. İleride de göreceğimiz gibi, klâsikler, reel gelir ve giderin, nüfus kaynakların dağılımı, tekneloji, tüketici ve üreticilerin bireysel zevk, tercih ve bekleyişleri gibi reel faktörlerce belirlendiğini düşünüyorlardı. Bu düşünüşün ardında, para arzının, milli gelire etkisinin az ya da yok olduğu varsayımı yer alıyordu[3].

1930'lardaki iki olay, para politikasının rolü ve amaçları konularında bir değişmeye yol açtı. Bu olayların birincisi, büyük depresyonun oluşturduğu, kütlesel ve uzayıp giden işsizliktir. İkincisi ise 1936'da Keynes'in Genel Teorisi'ni yazmasıdır. Keynes, ikinci bölümde göreceğimiz gibi, para arzındaki bir değişmenin faiz oranlarının değişmesine, bunun da yatırım mallarının maliyet oranlarını değiştireceğini, bu eserinde ileri sürmüştür.

Daha sonraları, 1940'lardaki iki olay, para politikasının rolü ve amaçları üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Federal Reserve, savaş masraflarını finanse etmek için, faiz oranlarını düşük tutma politikası uygulamasıdır. İkincisi ise, ABD'de 1946 yılında çıkarılan İş Kanunu ile, iş bulmanın, milli ekonomi politikası amacı haline gelmesidir. Böylece, para politikasının geleneksel amacı olan fiyat istikrarına, istihdam amacı da eklenmiştir.

Savaş sonrası, Avrupa ve Japonya'nın iktisadî büyüme oranları, ABD'yi tehdit eder biçimde geçince, para politikasının üçüncü bir amacı, iktisadi büyüme, doğmuştur.

Dördüncü amacı olan, dış ödemeler dengesinin sağlanması ise, 1950'lerin sonlarında, 1960'ların başlarında ilâve edilmiştir.

(3) D. WRIHTSMAN, a.g.e., s. 175.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu durumda, para politikasının amaçlarını,

— fiyat istikrarı,

— istihdam,

— iktisadi büyüme,

— dış ödemeler dengesi,

olarak sayabiliriz.

A — Fiyat İstikrarı

Bu hedef, tüketici fiyat endeksleri ve iş istatistikleri tarafından belirlenmektedir. Diğer bir ölçüde, deflatör (G.S.M.H.) dır. Bu daha iyi bir kıstastır. Çünkü, bütün nihai ürünlerin, fiyatlarını, tüketici fiyatları, ara malları, hükümet alımları da kapsamaktadır.

Bununla birlikte her iki endeks de, fiyatları ölçülen eşyalardaki kalite değişmelerini hesaplayamamaktadır. Bu nedenle yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Örneğin, enflasyon oranı yılda % 3 ise, gerçek enflasyon sadece % 2 görülebilir. Buna rağmen iktisatçılar bu iki endeksin fiyat hareketleri için belirleyici olduğunda hemfikirdirler. Muhafazakâr iktisatçılar, fiyat istikrarının yıllık değişme oranını sıfır civarında olarak belirleme eğilimindedirler. Buna karşılık liberal iktisatçılar, % 1.5'luk değişme oranını istikrarlı, % 3'ü hoş görülebilir bir standart olduğunda hemfikirdirler.

B — İstihdam

İşsizlik oranı, çalışabilen, aktif nüfusun, işsiz oranıdır. Ancak bu ölçüt gizli işsizlik, derecesini vermez. Ayrıca bu oran, iş değiştirmekten dolayı geçici olarak, işten uzak olanları sürekli olarak iş bulamayanlar arasındaki farkı, belirtmemektedir. Bunlara ilâve olarak, işsizlik oranı, çalışmayan ve umudu olmadığından dolayı iş aramayanları açıkça gösterememektedir.

Bütün bu mahzurlarına rağmen, işsizlik oranı, en iyi ve tek ölçüttür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C — İktisadi Büyüme

Bu hedefin ölçütü, reel ve net milli hasıladaki, artış oranıdır. Bu oran da şu faktörlerin bir fonksiyonudur;

İş arzındaki artış oranı, bu oran nüfusun artış oranına bağlıdır.

Toprak, arazi ve diğer doğal kaynakların elverişliliğindeki artış oranı,

Ara malların stokundaki artış oranı, bu da tasarruf ve yatırım oranlarının bir fonksiyonudur.

İş, sermaye ve diğer kaynakların verimliliğindeki artış oranı; bu oran da, verimliliğin kendisi, teknoloji ve «know-how» durumuna bağlıdır.

Prof. J. Kendrik'e göre, «Serbest bir toplumda büyümenin oranı, ekonominin bütün üyelerinin, o andaki üretime, ayırdığı kaynaklar hacmine göre gelecek ve verimli potansiyeli genişletmek için yine onların yatırmaya hazır oldukları «output» sarf miktarına göre aldıkları. terkibi gösteren bir ölçüdür.

Kendrik'in prensiplerini, para politikasına uygularsak, iktisadi büyümenin o andaki tüketimden daha fazla, ara mal üretmek için fedakârlık yapmasının bedeline katlanmaya halk istekli olduğu sürece, uygun olandan daha hızlı olduğunu görürüz.

Para politikasının hangi iktisadi büyüme izini takip edeceği, sorunun çözümü daha hızlı büyümenin faydalarının, daha hızlı büyümenin maliyetlerinin kıyaslanmasına bağlı olmaktadır.

D — Dış Ödemeler Dengesi

Para politikası, eskiden beri bilinen bir ekonomi politikası aracı olduğu halde, ödemeler bilançosu bakımından önemi, daha çok 1960'lardan sonra anlaşılmıştır[4].

Ödemeler bilançosu açığı, ticaret bilançosundaki açıktan ileri geldiğinde, doğal olarak, ithalat ihracattan fazla demektir. İt-

(4) D. WRIHTSMAN, **An Introduction to Monetary Theory and Policy**, Macmillan Publishing Co., Inc., New York 1971, s. 175.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

halat fazlası ise, giderek para arzının daralmasına yol açacaktır. Çünkü, ithalat için gerekli olan döviz, ithalatçıya milli para karşılığında satılacaktır. Bu da, bir miktar satın alma gücünün piyasadan çekilmesi, yani para arzının daraltılması anlamına gelecektir. Buna bağlı olarak faiz haddi yükselecek ve özellikle yatırım harcamaları da azalacaktır. Yatırım harcamalarının azalması, ödemeler bilançosunu dengeleyebilecektir. Ancak bu karşılıklı etkiler, konjonktürel bir olay olduğu için, hemen ortaya çıkmayacaktır[5].

Bu gecikmelerin önlenmesi için, daraltıcı para politikasına baş vurulmaktadır. Bilindiği üzere, para arzı azaltıldığında, faiz haddi yükselir, yatırım harcamaları azalır ve bu yoldan gelirlerde bir daralma meydana gelir. Bu daralma, toplam taleple birlikte ithal talebinin de azalmasına yol açar. Harcamaların azalması ve gelir düzeyinin düşmesi fiyatları olumsuz yönde etkileyerek, ihracatın artmasına da imkân verebilir. Böylece, para arzının daraltılması ödemeler bilançosunda denge sağlayabilecektir[6].

Öbür yandan, faiz haddinin yükseltilmesi ülkeden sermaye çıkışını önlediği gibi, kısa dönemli sermaye girişlerini de teşvik edebilir. Böylece, ülkenin uluslararası likidite pozisyonu düzelebilir. Yabancı sermaye girişleriyle kısa dönemli borçların artması, ülkeye yeni sorumluluklar yüklese bile, uluslararası finansal kuruluşlar ve ellerinde spekülasyon sermayesi bulunduranlar üzerinde olumlu bir etki yapabilir. Çünkü bu kuruluşlar açığın giderilmesi için ciddî bir mücadele yapıldığını görerek, söz konusu ülke lehine yeni krediler açmak ve sermaye göndermekte mahzur görmeyebilirler. Aynı şekilde, uluslararası spekülasyon sermayesi de istikrarın kurulması yönünde etkili olabilir. Böylece, yabancı sermaye girişlerinin yol açtığı borçların ödenme süresi gelmeden, sağlanan istikrar sayesinde, yeni alacaklar yaratılabilir. Diğer bir deyişle, kısa dönemli sermaye girişlerinin, uzun dönemli olumlu etkileri görülmektedir[7].

---

(5) C.H. LEE, «The Balance of Trade, Interest Rates and Capital Movements», Kyklos, Fasc. 1, 1970, s. 65.

(6) Jane FLANDERN, «The Balance of Payments Adjustment Mechanism Some Problems in Model Building, Kyklos, Fasc. 3, 1963, s. 408.

(7) D. WRIHTSMAN, a.g.e., s. 177.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

E — Amaçların Çatışması

Para politikası hedefleri birbirleriyle çatışmaktadırlar.

Bunları şöyle sıralayabiliriz:

İşsizliğin olmayışı ile diğer bir deyişle tam istihdam hedefi fiyat istikrarı ile,

Fiyat istikrarı ile, iktisadi büyüme.

Yüksek istihdam ile dış ödemeler dengesi hedefleri çatışmaktadır.

Bunları tek tek açıklayalım.

Para politikası, işsizliği azaltmak için uygulanırsa, bu beraberinde daha büyük bir enflâsyonu getirir. Eğer para politikası, enflâsyonu azaltmak için, kullanılırsa, bu durumda, işsizlik daha fazla olmaktadır.

Perry, 1947-1960 istatistiklerini kullanarak, istihdam ile fiyatlar arasındaki çatışmanın var olduğunu tablo 1'de göstermiştir.

TABLO : İşsizlik Enflasyon Arasındaki Çelişki

	İşsizlik Oranı			
Enflasyon Oranı	3,0	4,0	5,0	6,0
0	İmalât	Kârı	Oranı	
	5,7	8,6	10,3	11,5
	7,2	10,1	11,8	13,0
	8,7	11,6	13,3	14,4
	11,7	14,6	16,3	17,4

KAYNAK : George PERRY, Unemployment Money Wage Rates and Inflation, T. MIT. Press 1966, s. 109.

Tabloda görüldüğü gibi, sıfır enflasyon oranında, işsizlik oranı % 3, imalât kârı oranı % 5.7 olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer bir çalışma, Klein ve Bodkin tarafından 1964 yılında yapılmıştır. 1948-1957 dönemini, çeyrek yıllık verilerle analiz etmişlerdir. % 6,9 işsizlik oranında, fiyat istikrarının sağlandığını bulmuşlardır[8]. Fiyat istikrarı ve tam istihdam arasındaki kesin ayrılığa Samulson ve Solow'da değinmişlerdir[9].

İstikrarlı fiyatlar ile iktisadi büyüme amaçları arasındaki çatışma, enflasyonla birlikte görülen yavaş büyüme zamanlarında, ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1950 sonlarında ABD'de olduğu gibi.

Yüksek istihdam ile dış ödemeler dengesi amaçları arasında da çatışma görülmektedir.

Çatışan amaçlar sorununun çözümü için, teorik açıdan Tinbergen ve Mundell prensipleri ortaya atılmıştır. Tinbergen prensibine göre, ulaşılacak para politikası amacı kadar, para politikası araçlarının olması gerekmektedir[10]. Mundell prensibine göre ise, politika amaçlarına erişebilmek için, etkili olan araçlar, birbirleri arasında, nisbi mukayeseli üstünlük avantajlarına göre eş olarak yükümlüdürler. Örneğin istihdamı arttırmak için yaygın para politikası uygulanabilir. Bu durum ithalatın sınırlandırılmasına, milli gelirin azalmasına neden olacaktır. Eğer Mundell prensibi uygulanırsa, dış ödemeler dengesi amacı ile, tam istihdam amacını eşlemek, söz konusudur. Her iki amaca da aynı zamanda ulaşılmamaktadır[11].

II — PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ İŞLEYİŞİ

A — Para Politikasının İşleyişi

Amaçların çatışması sorunundan dolayı, kur politikaları, faiz ve para politikaları arasında bağımlılık vardır. Uygulamada,

(8) D. WRIHTSMAN, a.g.e., s. 185.

(9) P.A. SAMUELSON - R. SOLOW, «Analytical Aspects of Anti-Inflationpolicy» **American** Economic Review, Vol. 50, May, 1960, s. 177-178.

(10) D. WRIHTSMAN, a.g.e., s. 189.

(11) R. MUNDELL, «The Appropriate use of Monetary and Fiscal Policy For International and External Stability» International Unitary Fund Staff Papers, Vol. 9, March, 1962, s. 71.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hem kambiyo kurlarını, hem para arzını hem de faizleri kontrol ederek, ekonomide istikrar temin etmek mümkün olmamaktadır. Eğer enflasyonun kontrol altına alınması ve ticaretin olumlu gelişmesi isteniyorsa, kurları dalgalanmaya bırakmak, içerde de sıkı bir para politikası uygulamak gerekir. Buna karşılık, sabit bir kur sistemi varsa, para arzı ve faiz endojen bir değişken olarak kabullenilmeli, ve içerde maliye politikası uygulanmalıdır. Aşağıda, sabit ve esnek kur sistemi içinde, para politikasının işleyişi tartışılacaktır.

1. Sabit Kur Sisteminde Para Politikasının İşleyişi

Sabit kur sisteminde, işsizliği azaltmak amacıyle, para politikası kullanıldığında başarıya ulaşmada, sistem içinden doğan engellerle karşılaşılmaktadır. Eğer Türkiye'de işsizlik varsa, ve para otoriteleri, yatırımları artırmak için para arzını genişletiyorlarsa, faiz oranları düşecektir. Bu durumda, yurtdışındaki işçilerimiz ve ülke içindeki sermaye sahiplerimiz, dışarıda daha kârlı faiz fırsatları araştıracaklardır. Böylece dövize olan talep artacak ve serbest döviz piyasasında, Türk lirasının, dövize göre değerinin düşmesi eğilimi doğacaktır. Bununla beraber, sistem gereği sabit döviz kuru muhafaza etmek için, para oteriteleri, artan döviz talebini karşılamak için, kendi parasını satın alma durumunda kalacaktır. Sonuçta, para arzını genişleterek, işsizliği önleme politikası başarıya ulaşamayacaktır. Çünkü Türkiye'nin para arzı faiz oranları düşürülerek artırılmak istenmesine rağmen, eski seviyesinde kalmış, Türkiye'den ziyade, talep edilen dövize sahip ülkenin (eğer bu dolarsa, Amerika'nın) para arzı genişlemiştir. Örneğimize dönersek, sabit kur sisteminde Türkiye'de uygulanan para politikası, Türkiye'nin döviz rezervlerinin tükenmesine sebeb olan ek bir olumsuz etkiyi beraberinde getirirken, dünya için de, toplam para arzını, marjinal da olsa artırıcı bir tesir yapmaktadır.

2 — Esnek Kur Sisteminde Para Politikasının İşleyişi

Esnek kurlar altında, Türkiye'nin gelir ve istihdamını artırmak için, para politikası araçlarından faydalandığını varsayalım. Bu amaç için para arzı artırılsın. Faiz oranları düşecektir, ser-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

maye dışarıya kayacaktır. İhracat ve mütahit gelirleri, işçi dövizleri dışarda kalırken, yurt içindeki tahviller satılıp, dışarıya akacaktır. Bu durum döviz fiyatını artıracağı için, ihracat daha ucuz, ithalat ise daha pahalı olacaktır. Sonuçta, Türkiye'nin ihracatının artması ve ithalatının ise azalması, beklenir ve bu eş anlı gelişmeler, ülke içi gelir ve istihdam seviyesini yükseltir. Ekonomiye eklenen para miktarı, artan alış veriş işlemleri ile emilmedikçe, faiz oranı başlangıç seviyesine ulaşmayacağı için, klasik miktar teorisinde olduğu gibi, ülke içi gelir seviyesinin, artan para arzı oranında yükseleceği sonucuna varırız.

B — Maliye Politikasının İşleyişi

Devlet, gelir ve harcamalarını değiştirerek toplam talebi etkileyebilir. Böylece, ithal mallarına olan talep de değişmiş olacaktır. Bu bakımdan, maliye politikası iç denge üzerinde olduğu kadar; dış denge üzerinde de etkili olmaktadır. Maliye politikası araçları genellikle, devlet gelirleri ve devlet harcamalarına ilişkin olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

Ödemeler bilançosu ticaret bilançosu yüzünden açık veren ülkelerde devlet, vergileri artırmak suretiyle kullanılabilir geliri azaltabilir. Böylece, toplam taleple birlikte ithal mallarıyla ihraç edilebilir mallara olan talep de kısılmış olacaktır. Sonuçta, ülkenin ihracatı artacak ithalatı azalacak ve ticaret bilançosu, dolayısiyle ödemeler bilançosu düzelebilecektir.

Devlet harcamaları toplam harcamaların önemli bir kısmını oluşturur. Devletin yatırım harcamalarının azalması, şüphesiz çarpan etkisinin geriye doğru işlemesiyle gelirleri ve toplam talebi daha çok azaltacaktır. Kamu tüketim harcamalarının daralması ise, uyarılmış yatırımları azaltacağından, hızlandıran etkisiyle toplam talep de kısılmış olacaktır. Her iki durumda da ödemeler bilançosu düzeltme yoluna girecektir[12].

Maliye politikası, Keynesyen teoriye dayanır ve sabit kur sistemlerinde etkili olmaktadır.

---

(12) Edward J. KANE, «International Liquidity: A Probabilistic Aproach», Kyklos Fasc. 1, 1965, s. 43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1. Sabit Kur Sisteminde

Yine Türkiye örneği ile, gelir ve istihdamı artırmak için, maliye politikası araçlarına başvuralım. Çarpan mekanizması yolu ile devlet harcamaları artırılarak, gelir ve istihdam artışı sağlanabilir. Bu durumda devlet harcamalarından sonra, faizler yükselse bile, açık bir ekonomide, yatırımların düşmesi ihtimali iyice azalacaktır. Çünkü, faizlerin yükselmesi, serbest piyasada, Türk Lirası'nın değerini, dövize göre artırıcı sermaye akımı doğuracağı için para arzı da artacaktır.

Türkiye'nin para oteritelerinin, sabit kur sistemi altında, kendi parası karşılığında döviz alması gerektiğinden, para arzı, başlangıçtaki faiz oranı seviyesinde, yeni bir dengenin oluşmasına yetecek seviyeye kadar genişleyecektir. Gelir çarpan etkisi miktarında artacaktır.

Sabit kur sisteminde, işsizliği azaltmak amacıyle para politikası kullanıldığında başarıya ulaşmada, sistem içinden doğan engellerle, karşılaşılmaktadır. Buna karşılık maliye politikası araçları daha olumlu sonuçlar vermektedir.

2. Esnek Kur Sisteminde

Türkiye'de, esnek kur sisteminde, kamu harcamalarının artırıldığını, vergilere dokunulmadığını varsayalım. Bu durumda Türkiye'de faiz oranları artacaktır. Bunun sonucunda, Türkiye'ye giren sermaye, Türk Lirası'nın dövize göre değerini artırır. Bu gelişme ihracatı daha pahalı, ithalatı ise, ucuz hale getirir. Böylece cari kamu harcamalarının artışı ile, ticaret dengesindeki bozulma, tamamen birbirinin tersi ve birbirini yok edici etkiler yaratacaktır. Maliye politikası ile geliri artırma teşebbüsü, başarısız kalacaktır.

Sonuç olarak esnek kur sisteminde para politikası amaca ulaşmada daha başarılı olurken, maliye politikası, sistemin içinden doğan bazı zorluklarla karşılaşmaktadır.

C — Para ve Maliye Politikalarının Birlikte Ele Alınması : Etkin Piyasa Sınıflaması İlkesi (Mundell)

Ekonomi politikasının temel amacı, iç ve dış dengeyi birlikte sağlamaktır. Yukarıda belirtildiği üzere, para ve maliye poli-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tikaları her iki amaca da uygundur. Ancak, bu politika araçlarının seçimi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Meade[13] ve Nurkse[14] her amaç için bir politika aracına gerek olduğunu belirtmiş, fakat bunların seçimi konusunda, bir açıklama yapmamışlardır. Mundell ise, para ve maliye politikalarının iç ve dış denge üzerindeki etkilerini mukayese ederek «her politika aracının nispî olarak en fazla etkili olduğu amaca yöneltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mundell, buna «Etkin Piyasa Sınıflaması İlkesi» adını vermektedir[15].

Mundell'e göre, kambiyo kurunu değiştirmek ve emredici dolaysız denetimlere baş vurmak istemeyen bir ekonomi, tam istihdam ve dış dengeyi sağlamak için, toplam harcamaları azaltmak zorunda kalacaktır. Bu durumda, karar otoritesi iki alternatife sahiptir. Bunlar, dış dengeyi sağlamak için, para politikası yoluyla kambiyoya istikrar kazandırmak ve iç dengeyi sağlamak için de, maliye politikası yoluyla harcamaları kısmaktır.

Harcama değişikliklerinin iç denge üzerindeki etkisi, uluslararası sermaye akımları üzerindeki etkisinden daha fazladır. Faiz oranının iç harcamalar üzerindeki etkisi ise, uluslararası sermaye akımları üzerindeki etkisinden daha zayıftır. Bu bakımdan, Mundell'a göre, iç denge için maliye, dış denge için para politikaları daha uygun olacaktır. Aksi bir uygulama iç ve dış dengenin birlikte gerçekleşmesini önleyecektir.

III — PARA POLİTİKASI ARAÇLARI

Para politikası araçları, açık piyasa işlemleri, iskonta oranlarındaki değişmeler, bir başka deyişle reeskont haddi, kanuni karşılık oranındaki değişmeler, ithalat teminatları politikası olarak dört grupta toplanabilir.

(13) Meade, a.g.e., s. 99-125.

(14) R. NURKSE, «Balance of Payments at Full Employment», W.R. ALLEN, a.g.e., s. 371.

(15) Robert A. MUNDELL, «The Appropriate Use of Monetary and Fiscal Policy for Internal and External Stability», International Monetary Fund, Staff Papers, Vol. 9, March 1962.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — Açık Piyasa İşlemleri

Bu araç, para otoritelerinin piyasadaki para miktarını, ekonominin ihtiyacına göre ayarlama imkânı sağlamaktadır. Dar anlamda, devlete ait kıymetli kâğıtların, Merkez Bankası'nda alım ve satımını kapsayan açık piyasa işlemleri, geniş anlamda daha çok iktisadi işletmelerin kredi faaliyetlerini kapsamaktadır[16].

Merkez Bankaları, tahvil, altın ve döviz satın alarak veya satarak, piyasadaki para miktarına, fiyatlara ve faiz oranlarına, bu araç vasıtası ile etki edebilirler. Şöyle ki, eğer ülkede yatırımlar azalmış, tüketim eğilimi düşük, kısaca toplam talepte bir azalma, başka bir deyişle talep yetersizliği varsa, para otoriteleri, tahvil altın ve döviz satmalarak piyasaya para çıkarırlar. Bu depresyonda uygulanan enflasyonist bir politika niteliğindedir. Eğer ülkede, talep fazlalığı, yani enflasyonist bir durum varsa, o zaman, Merkez Bankası tahvil, altın ve döviz satarak, piyasadaki para miktarını azaltma yoluna gidecektir. Bu da deflasyonist bir politikadır.

Açık piyasa işlemleri, ekonominin harcama potansiyeline (likiditesine) sadece para miktarını değil, fakat aynı zamanda senetlerin likidite (paraya çevrilme) derecesini de artırıp, eksiltmek suretiyle etkilemektedir. Gerçekten, Merkez Bankası'nın piyasadan devamlı olarak senet almakta olduğu bir devrede, bireyler, ellerindeki senetlere paraymış gibi bakıp, atıl para stoklarını kullanarak, azaltmakta, bir sakınca görmezler. Böylece harcama miktarı, bir de tedavül hızının artmasıyla yükselmiş olur.

Dikkat edilecek bir diğer nokta, açık piyasa işlemlerinin senetlerin fiyatlarına ve dolayısıyla faiz oranlarına etki edeceğidir. Piyasadan senet alınmaya başlanması, senetlerin fiyatlarını yükseltecektir, faiz oranlarının da düşmesini sağlayacaktır. Çünkü, Merkez Bankalarının tahvil alışları karşısında, piyasa çıkaracakları para, tüketim eğiliminin ve dolayısıyle talebin artmasına neden olacak, fiyatları yükselterek, tasarruf eğiliminin artmasını sağlayacaktır. Sonuçta bu da banka mevduatını yükselterek, faiz oranının düşerek, kredilerin bollaşmasını sağlayacaktır.

---

(16) Özcan GÜVEN, Daraltıcı Para Politikasının Teorik ve Teknik Esasları İzmir, 1968, s. 28.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Faizin düşmesi, ve tüketim eğiliminin artması, halkın likidite eğilimini daraltacak, iş hacmini genişletecek ve gelir düzeyini yükseltecektir. Açık piyasa işlemleri, ayrıca, spekülatif amaçlara kullanılan para miktarını azaltmak suretiyle faiz oranlarını yükseltecektir.

Açık piyasa işlemlerinin, piyasada para darlığını gidermek için uygun bir araç niteliği taşıdığı ve devletin borç yükünü hafifletici bir özelliği olduğu söylenebilir. Gerçekten sermaye piyasasının mevcut olduğu ülkelerde Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleriyle devlet tahvilleri piyasasının istikrarı sağladığı görülebilir. Diğer bir deyişle, hazinenin devlet borçları idaresi ve tahviller üzerine açık piyasa işlemlerinin etkin bir şekilde yürütmesi, modern sistemlerde çok etkili olmaktadır.

Sonuç olarak açık piyasa işlemleri, günümüzde, para politikası aracı olarak kullanılan en etkin ve elâstik politika araçlarındandır. Bu araç, sürekli ve aralıklı kullanabilme durumlarına sahiptir. Ayrıca, bu politika aracının, ticaret bankalarının, Merkez Bankası'ndaki reservelerini ayarlamada ve konjonktürü etkisiz hale getirmede de başarılı olduğu söylenebilir.

B — Reeskont Haddi

Kısa bir süre içinde nakit paraya ihtiyacı olan ve birinci derecede likit kıymet sayılan kısa vadeli alacaklardan bir kısmını nakde çevirmek isteyen bankalar tarafından, Merkez Bankası'na verilen ticari senetler hakkında uygulanan işleme reeskont[17] ve bu araca da reeskont haddi adı verilir.

Reeskont politikası, Merkez Bankasının ticari senetleri iskonto etmek üzere ileri sürdüğü şartları içine almaktadır. Bankaların Merkez Bankasına arzettikleri senetlerin kısa vadeli olması ve ticari ihtiyaçlara dayanması şeklindeki sınırlandırmalar ile kredi arzına talepteki dalgalanmalara uyan esnek bir yapı kazandırırken enflasyon ve kredi bolluğuna yol açmaması amaçlanmaktadır. Bu politika ülkede likidite sıkıntısı belirdiğinde daha çok anlam taşır. Böyle bir durumda reeskont oranları düşürülerek, ticaret bankalarının daha çok kredi talep etmeleri sağlanabilir. Böy-

(17) İtalyanca bir terim olan reeskont, tekrar iskonto etmek anlamına gelir ve daha çok kısa vadeli senetler üzerinde uygulanır. Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 24.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lece iskonto oranlarının düşmesiyle faiz ucuzlayıp para arzını genişleten bir etki yaratılır, Merkez Bankası kaynaklarının daha çabuk piyasaya akışı sağlanır. Bu durumda tahvil fiyatları yükselerek kapital kazançları artacaktır. Likidite bolluğunda ise tersi bir işleyiş sözkonusu olacaktır.

Bu politikanın diğer bir önemi de kredi bünyesindeki elâstikiyet ve akışkanlığın arttırılmasıdır. Merkez Bankası'nın reeskont aracılığıyla sağladığı bu elâstikiyete rağmen, otomatik olarak reeskont oranlarının arttırılıp azaltılmasıyla arzulanan sonuca ulaşmak kolay bir hedef değildir. Özellikle faiz haddine karşı kredi talep elâstikiyetinin az olduğu hallerde faiz oranlarının yükseltilmesi kredi taleplerini azaltır, fakat yatırımların kârlılık derecesi yüksek ise bu etki azalabilir.

Özellikle gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde reeskont oranı psikolojik bir öneme sahiptir. Az gelişmiş ülkelerde ise para ve sermaye piyasalarında ve organize edilmemiş piyasa sektöründeki faiz hadlerinin Merkez Bankası'nın iskonto hadleri karşısında pek duyarlı olmadığı söylenebilir.

C — Kanunî Karşılık Oranındaki Değişmeler

Geleneksel bir şekilde İngiltere'de uzun yıllar uygulanıyor olmasına rağmen bu konuda ilk yönetmelik ve kanun çerçevesinde uygulama 1913 yılında ABD'de yürürlüğe girmiştir. Amaç, ticaret Bankaları'nın likiditesini garanti altına almaktır. Bankalar mevduat karşılığı ihtiyatlarını, gelir getirmeyen para olarak Merkez Bankası'na yatırmaktadırlar.

Çağdaş bankacılık gereği, ticari bankalar mevduat karşılığı ihtiyatlarını Merkez bankalarına yatırmakta, böylece Merkez Bankaları paranın istikrarının sağlanması ve banka mevduatlarının kontrolu açısından geniş bir imkana sahip olmaktadırlar. Bu araca kanuni karşılıklar politikası denilmektedir. Kanuni karşılıklar konusunda klasiklerin mevduatın korunması şeklindeki görüşleri kredi ekonomisinin gelişmesi ve dolayısıyle kredi kontrol aracı olarak kaydi paranın bir ödeme aracı fonksiyonu görmesiyle daha büyük bir önem kazanmıştır.

Bu politika aracı ile ticaret bankalarının mevduata karşılık Merkez Bankasında bulundurmak zorunda oldukları karşılık oran-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

larının değiştirilmesi ile kredi hacmine etki etme imkanı yaratılmış olmaktadır. Örneğin Merkez Bankaları karşılık oranlarını % 20'den % 40'a çıkartmakla tedavüldeki parayı azaltarak pahalılaştırmakta ve bu şekilde banka sisteminin kredi verme ve kaydi para yaratma gücünü frenlemektedirler. Bu suretle yatırım harcamaları azaltılmış olunmaktadır. Karşılık oranlarının düşürülmesi ise tersi ekonomik sonuçların doğmasına neden olacaktır. Diğer bir deyişle kanuni rezerv oranlarındaki azalma, para arzını genişleteceğinden dolaylı olarak ekonomide bir genişleme, artışlar ise para arzını düşüreceğinden daraltıcı bir etkide bulunacaktır. Böylece bu araç yoluyla piyasadaki para arzı ayarlanabilmektedir.

Bankaların ödünç verecekleri fonları değiştirmek yoluyla kredi arzını etkileyen kanuni karşılıklar politikası özellikle açık piyasa işlemlerinin yapılamadığı ülkelerde etkili bir araç olarak kullanılmamaktadır. Bu araç özellikle, banka sisteminin geniş ölçüde mevduat yaratma imkanına sahip olduğu ülkelerde daha etkin kullanılmaktadır.

Kanuni karşılıklar oranlarının değiştirilmesi amacı iskonto politikası ve açık piyasa işlemleri gibi öteki para politikası araçlarıyla desteklendiğinde daha etkili bir güce sahip olacaktır.

D — İthâlât Teminatları Politikası

Birçok ülkelerde ithâlât için dövizlerin karşılığı olan milli para tutarının belli bir yüzdesi, özel sektör ithâlâtçıları tarafından önceden Merkez Bankalarına yatırılmaktadır. Genellikle 9-12 ay süre ile piyasadan çekilen bu teminâtların büyük kısmı kredi kaynakları zorlanarak sağlanmaktadır. Böylece elde edilen krediler sonradan ana kredi kaynağı olarak İthâlât Teminâtları adı altına Merkez Bankalarına yatırılmaktadır.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde; sermaye birikimi yetersiz, sermaye piyasası teşekkül etmemiş, kredi ihtiyacı büyük, kredi kaynakları dar ve pahalı olduğundan büyük miktarlara varan ek kredi yaratılması, toplam likidite üzerine şiddetli etkiler yaratmaktadır.

Ödeme araçlarının tedavül hızını azaltan ve dolayısıyla para ve kredi darlığı yaratan bu teminâtların, daha kısa devrelere bağ-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lanması ve teminât hadlerinin düşürülmesi gibi tedbirlerle piyasayı istikrara kavuşturmak gerekir.

Para ve kredi darlığını gidermek amacıyla para politikası araçlarından biri olan kanuni karşılıklar ve ithâlât teminâtları arasında şöyle bir ilişki kurulabilir :

Bir ticari banka, merkez bankası nezdindeki kanuni karşılıklarını kendi müşterisi adına, kendi hesabına ithâl teminâtlarına karşılık gösterir. Şöyle ki; banka ithâlâtçı müşterisinin ithâlât talebiyle karşılaşmıştır. Müşteri ithâl bedelini bildirir belgeleri dolduracak ve bu arada bankaya ithâl teminâtı kadar borçlanacaktır. Bu belgeler ile banka merkez bankasına müracaat edecektir. Merkez bankası ticari bankanın müşterisinin yatırması gereken ithâlât teminâtları tutarından ticari bankanın kanuni karşılıklarında indirme yapacaktır. Böylece merkez bankası sadece muhasebe kayıtları yönünden ticari bankanın kanuni karşılıklarını alacaklı, ithâlât teminâtları hesabını borçlu gösterecektir. İthâlâtçı tüccarın malları gelip de para ödemesi icap ettiğinde tüccar merkez bankasına gidip ithal bedelini ödeyecektir. Bu durumdan kendi bankasında haberdar edecektir. Tüccar ithâl bedelini ödediği için banka senedini geri verecek ancak tüccardan bu iş için de bir faiz talep edilecektir. Diğer taraftan banka merkez bankasına müracaatla teminatı çözdürecektir. Merkez Bankası da ilk kayıtlarını tersine işleyerek hesapları tasfiye edecektir.

Böylece ithâl teminâtı için ödenecek paraların miktarında hiç bir değişiklik olmamış, miktar teorisine uygun olarak efektif ve kaydi paranın miktarında değişiklik yapılmadan tedavül süratleri arttırılarak fiyatlarda istikrar sağlanmış olunacaktır.

E — Araçların Karşılaştırılması

Para politikası araçlarının karşılaştırılması için, elâstikiyetler, halkın bekleyişleri üzerine etkisi, para arzını kontrol yeteneği, ticaret bankaları üzerine etkisi, gibi ölçütler kullanılmaktadır. Şimdi, bu ölçütleri teker, teker ele alalım.

1. Elâstikiyetler

Para politikası araçları içinde en elâstik olan, açık piyasa işlemleridir. Merkez Bankası, her an dilediği kadar, tahvil alabilir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya satabilir. Ticaret Bankalarının, reservelerini kontrol etmelerine yardımcı olabilir.

Reeskont oranları ve reserv ihtiyaçları, para politikası için elâstik araçlar değildir. Ancak % 1'lik bir reserv değişmesi, para arzında birçok milyar dolarlık değişmeye çok kısa zamanda yol açmaktadır[18]. Bu da ekonominin istikrara kavuşmasında, bir şok tesiri yapabilir.

2. Halkın Bekleyişleri Üzerine Etkisi

Reeskont oranındaki değişmeler, halkın psikolojisi ve bekleyişleri üzerinde derhal etkili olur. Açık piyasa işlemleri ise bu tür etkileri, büyük çapta meydana getirmez.

Bekleyişlerdeki bir değişme, eğer iskonto oranlarındaki bir değişikliğin ilânı, bireyi, faiz oranı, fiyat düzeyi, gelir ya da diğer değişkenlerde değişmelerin sonucu olarak hızlanmasını beklemeye neden olursa, elâstik olduğunu söyleyebiliriz. Şayet bu değişkenlerde, azalma veya yön değiştirme olacağı bekleyişine neden olursa, o zaman elâstik değildir.

İktisatçılar, para politikasının psikolojik etkenleri hakkında az şey bilmektedirler.

3. Para Arzını Kontrol Yeteneği

Açık piyasa işlemleri, ticaret bankalarının rezervlerini aynı miktarda değiştirecektir. Sadece iki faktör, ticaret banka rezervleri üzerinde, açık piyasa işlemlerinin etkisinin önüne geçer.

Bunlardan birincisi, ticaret bankalarında, fazla rezervlerin mevcudiyetidir. Bu durumda, açık piyasa işlemleri ile değişmeler yapıldığında, bankalar, fazla rezervlerini kullanacaklardır. Bu da, açık piyasa işlemlerinin etkisini, para arzını kontrol yeteneğini azaltacaktır. İkincisi ise, üye bankaların varlığıdır. Toplam rezervler, açık piyasa işlemleri tarafından arttırılıp veya azaldıkça, bankalar borç alınan rezerv miktarını azaltmak veya çoğaltmak üzere, üye bankalara baş vuracaklardır[19].

---

(18) D. WRIHTSMAN, a.g.e., s. 211.

(19) Aynı eser, s. 211.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İskonto oranları, iş imkanlarının kötüleştiği, piyasa faiz oranlarının düştüğü zamanlarda düşürülmekte, etkinliği de azalmaktadır.

Sonuç olarak, açık piyasa işlemleri, reeskont haddi, karşılıkların değiştirilmesi, para arzı üzerinde endirekt olarak bir kontrol yeteneğine sahiptir, diyebiliriz.

4. Ticaret Bankaları Üzerine Etkisi

Kanuni karşılıkların değişimi, üye bankaların tedavül eden kıymetlerini ayarlamaya zorlar. Açık piyasa işlemlerinin, ticaret bankaları üzerine etkisi azdır. İskonto oranlarındaki değişmeler, etkisi en az olan faktördür. Endirekt etkileri de nisbeten ılımlıdır.

Merkez bankasının para politikası araçlarını kullanması, bankaların rezerv pozisyonlarını, tahvil vs'ye karşı genel taleplerini değiştirmesine neden olur.

Merkez bankaları, karşılıkları ve iskonto oranların değiştirerek, genel faiz oranlarını değiştirir. Ancak, diğer faiz oranlarına nisbeten herhangi belli bir faiz oranını değiştiremez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK DEPRESYONA KADAR PARA POLİTİKALARI VE PARA SİSTEMLERİ

İktisadi olay ve davranışlar spesifik olmayıp, insanla ilgili her boyutu içine alan, karmaşık olaylar bütünüdür. Sosyal çevreyi insanı motife eden tüm dinamikleri, kurumsal faktörleri ortaya koymak ve bunları iktisadi sorunların çözümünde, göz önüne almak gereklidir[20]. Bu yaklaşım içersinde, para politikalarını yönlendirmede, önemli bir dönüm noktası olan Büyük Depresyona kadar olan zaman dilimi başlangıçtan itibaren ele alınacaktır. 1929 yılında ortaya çıkan, Amerika'da ve İngiltere'de işsizlik oranını % 25'lere yükselmesine dolayısıyle de depresyona sebep olan bu olay, Neo-Klâsik ve Keynesci politikaların, klâsik görüşlerin yerini almasına zemin hazırlamıştır.

I — TARİHSEL GELİŞİM

İktisat ilminin bağımsız bir ilim olmasından önce, para politikası askeri ve siyasal amaçlara paralel olarak yapılırdı. İktisat ilminin doğuşundan sonra, iktisadi hedefler belirlenmeye başlanmıştır.

A — Para Kavramının Evrimi

Para doğrudan doğruya bir hükümet kararı ile ya da bir sosyal anlaşma neticesinde dahiyane bir buluşla değil uzun bir evrim sonucunda, zaman içinde oluşmuştur. Bazı kavramlar ilk insanla birlikte başlar, oysa insanoğlu yıllarca parasız yaşamıştır.

(20) Halil SEYİTOĞLU, «Neo Institutional Economics and Industrialization of Development Countries», Atatürk İşletme Fakültesi Dergisi, C. 5, Sayı 1. 2., Mayıs 1981, s. 101.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlkçağda ticari faaliyetlerin oldukça gelişmesine karşılık, mübadelelerde yüzyıllarca para kullanılmamıştır. İnsanoğlu paralı ekonomiye geçmeden önce, kapalı ekonomi devrini yaşamıştır. Avcılık ve balıkçılık ile geçimlerini kazandıkları zamanlarda, insanlar, hayvan derilerini ve balıkları para olarak kullanmışlardır. Meselâ, Izlandalıların başlıca servetlerini, kuru balıklar meydana getirirdi. Hudson körfezinde, postlar para yerine geçerdi. Burada yaşayan halkın dilinde «raha» kelimesi aynı zamanda «deri ve para» manasına gelirdi. Bu gün de, Kanada'da Kastor derisi hem fiili hem de hesap parası olarak kullanılmaktadır.

İlkel kavimlerin, medeniyet yolunda yaptıkları ilerlemenin ikinci aşamasında çobanlık devri bulunmaktadır. Hayvanların ehlileştirildiği bu dönemde, sürü hayvanlarının bazıları, para rolünü görmüştür. Homeros'un ünlü İlyada ve Odesa adlı eserinden, Eski Yunan ekonomisinde, sığırın para olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır[21].

İnsanlar medeniyet yolunda ilerledikçe, tabiattan ve topraktan faydalanma yollarını araştırdılar. Böylece tarım ekonomisi doğdu. Yaptıkları araçlarla toprağı, sürmeye, ekmeye başladılar, elde ettikleri buğday, arpa, yulaf ve mısırı, diğer malları almak için para olarak kullandılar. Mal para olarak kullanılan, bu ürünler coğrafi özelliklere göre farklılık kazanmıştır. Meselâ, Tibet'te çay, Kore'de pirinç, Virjinya'da tütün, Midilli adasında, zeytinyağı mal para özelliğini taşımıştır.

Ziraatin yanısıra, endüstrinin gelişmesi ile bazı endüstri malları para görevini görmüüştür. Afrika kıyılarında, Avrupa'dan gelen yerliler, pamuklu kumaşları para olarak kabul etmişlerdir.

Ayrıca, mal para olarak süs eşyaları da kullanılmıştır. ABD'de ve Kanada'da kızılderililer, iki deniz sedefinden yapılan wampum denilen bir süs eşyasını para olarak kullanmışlardır. Amerika yerlileri ile ilk temasa geçen Beyazlar, götürdükleri cam küpe ve kolyelere karşılık en kıymetli kürklerden büyük miktarda istemişlerdir[22].

Mal paralar içinde en önemlisi, değerli madenlerdir. Kolaylıkla tanınabilmeleri, istikrarlı oluşları, korunabilmeleri, ulaşımın

(21) B.Z. SANUS, PARA EKONOMİSİ I, İstanbul 1955, s. 153.
(22) F. ERGİN, a.g.e., s. 24.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kolaylığı, bölünebilirliği, kıt oluşu, onlara bu üstünlüğün tanınmasına neden olmuştur. Sosyal gruplar arasında mübadelenin çoğalması, ve iş bölümü, kıymetli madenlerin mal para olarak kullanılmasını hızlandırmıştır. Değerli madenlerin ödeme aracı olarak kullanılması, bankaların üzerinde de etkili olmuştur. Gerek, ilk banka olarak kullanılan tapınaklar, gerek laik bankalar, sakladıkları ve borç verdikleri değerler için, madenleri tercih etmişlerdir.

Önceleri, mal para olarak kullanılan değerli madenler, tartılarak mübadele aracı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bunun pek çok mahzurları vardır. Birincisi, zaman kaybına sebep oluyordu. Ayrıca her zaman, doğru, hashas bir terazi bulmak mümkün olmuyordu. Külçeler, genellikle büyük oldukları için, küçük ödemeleri karşılamak mümkün olamıyordu. Külçe, halka çubuk veya kırıntı halindeki madenlerden dövülerek yapılmış, ince levhalar, ufak parçalar kesilirse, daha kullanışlı hale geldiği görülmüştür. Bu parçaların tekdüze olması ve üzerine işaretlerin konulması, hileyi güçlendirmiş ve basma paralara başka deyişle madeni sikkelere doğru bir aşama yapılmıştır.

Paranın bu gelişmesini özetleyecek olursak, önce mal para olarak balık, deri, hayvan, buğday, süs eşyaları kullanılmış, sonra değerli madenler tartılarak kullanılmış ve nihayet basma paralara, madeni sikkelere gelinmiştir.

İlk basma paranın kimin tarafından yapıldığı tartışmalıdır. 1924 yılında bir Hintli bilgin ve çalışma arkadaşları tarafından yapılan kazılarda, ilk paranın M.Ö. 3500 ile 1500 arasında bugünkü Pakistan sınırları içinde tedavüle sunulduğu belirlenmiştir[23]. Lidya kralı Gynes'de M.Ö. VII. yy. da para bastırmıştır. Fakat, bu paralar kolaylıkla tedavül edemeyecek kadar büyüktü.

Konuya para politikası açısından yaklaştığımızda, bizi paranın doğuşundan çok, kimin tarafından basıldığı ilgilendirmektedir. Sosyal ve ekonomik ilişkilerin fazla gelişmediği günlerde, para kendiliğinden gelişiyordu. Devletin paraya müdahalesine gerek yoktu. Fakat, ekonomik ve sosyal hayat geliştikçe, devletin, paraya müdahelesi zorunlu hale geldi. Ancak, devlet paraya müdahale ederken de, daima toplumun içinde bulunduğu, sosyo-ekonomik

(23) B.Z. SANUS, a.g.e., s. 168.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelişimi gözönünde bulundurdu. Bir başka deyişle, derhal geniş bir müdahale yapmaktan kaçındı. Başlangıçta, devletin para alanındaki rolü zayıf olmuş, parayı ticareti organize eden bir araç olarak görmüştür. Bu nedenle, devlet önceleri, para basma, işlemini tek elde toplamaktan kaçınmıştır.

L. Boudin, «ilk sikkeler, mabetlerde hükümdarlar tarafından basılmıştır, fakat tekel yoktur. Şehirler hatta özel şahıslar, yüksek memurlar, zamanla, devletin bireylerle birlikte para basmaya devam etmesinin yeterli olmadığı görülmüştür. Böylece, para özel teşebbüsün elinden, tamamen devlete geçerek, yeni bir kimlik kazandırmıştır.

Para ve siyasal egemenlik atasındaki büyük ilişkiyi zamanla sezen hükümdarlar, siyasal endişelerle, para basmayı tekelleri altına almakta büyük fayda gördüler, bunun ayrıca vergilerin toplanması, memurlara ve orduya yapılacak ödemeleri de kolaylaştıracağını da farkettiler.

Ayrıca devlet, sosyal ilişkilerini düzenlerken, devletin borçlarını hangi para ile ödeneceğini belirlemeye, böylece paraya ekonomik fonksiyonları yanında, hukuki fonksiyonlarını da tesbit etmeye önem vermeye başlamıştır. Bundan başka, devlet farklı ve çok sayıda özel kişilerin bastığı paralar yerine kamu otoritesinin tasdik ve garantisini taşıyan ve değişik değerlerdeki madenlerden yapılmış daima aynı kalan çeşitli tiplerdeki oluşan paraların, ticaret ve üretim faaliyetlerine etki ederek ülkenin kalkınması üzerinde çok olumlu bir etki yapacağını anlamıştı. Böylece, devlet içinde bulunduğu ekonomik gelişme koşullarına göre, mevcut madenlerden birini para basmak üzere seçmiştir. Devletin, para basma sahasında oynadığı rolün gelişmesi bakımından özellikle, Roma tarihi çok ilginçtir. Roma'da önce, bakır, sonra gümüş, daha sonra altın para basmak yoluna gitmiştir. Ülkenin ticaret hacmi geliştikçe, yavaş yavaş tek maden yeterli olmamış, diğer madenlerden yapılmış sikkelere de ihtiyaç duyulmuştur.

Zamanla, tedavülde, birden fazla paranın bulunmasının pek çok sakıncaları ortaya çıkmıştır. Her paranın, ağırlık ve ayarının farklı oluşu, yeni ve aşınmış paraların birlikte, dolaşımı, karışıklıklara yol açıyordu. Bu nedenle, madeni paranın yerini, zamanla «temsili para» almıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Temsili para, bir yerde depo edilen mal-para veya madeni külçe ve sikkelerin karşılığı çıkarılan paradır. Bu paranın kökeni çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Babil'de M.Ö. VI. yüzyılda, bankalar, madeni paraları temsilen kâğıt para kullanırlardı. Siyasal istikrarsızlıkların hâkim olduğu Orta Çağda, temsili para kullanımı çok daha yaygın hale gelmiştir. İtalyan ve Hollandalı bankerler, XVII. yüzyıldan itibaren kendilerine depo edilen madenler karşılığı verilen sertifikaları para olarak kullanmışlardır.

Mal para, madeni para, temsili para'nın yanısıra, iktisat ilmi doğmadan önce, kullanılan, bir para türü de kağıt para «olsun para» veya «fiyat money» dir. En eski, fiyat money, Çin'de M.Ö. I. yüzyılda basılmıştır. Bu para çeşidinde, devlet, karşılığında, altın veya gümüş vermeyi yüklenmek, sadece «cebri sürüm» mekanizmasına dayanır. Kanun gücü, alacaklıları, bu parayı kabule yükümlü tutmaktadır. Bu, para, iktisat ilminin doğuşundan sonra, doktirinde, Devlet Para Teorisi'ne dayandırılmıştır[24]. Devlet Para Teorisi, Alman iktisatçı, Georg Friedrich Knapp'ın görüşüdür. Büyük depresyonda, altın standardının terkedilmesiyle, fiyat money'e dönülmüştür.

B — Bankacılığın Gelişimi

Paranın, tarihsel gelişim içindeki değişimine değindikten sonra, meseleye para politikası açısından yaklaştığımızda, şu tesbitleri yapmak mümkündür.

Paranın, ekonomik hayata katılması ile, ticaret canlanırken para konusunda da çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Meselâ Klâsik Yunan filozoflarından Aristo, ticaret ve bankacılığa karşı idi, faizle para verilmesini de adaletsiz bir davranış olarak kabul ediyordu. Bu düşünüş biçimi Ortaçağ Avrupası'nda da egemen olmuştur. Kilisenin baskısı ile, para dolaşımı yoğunluğunu kaybetmesi, ekonomik hayat sönük ve durgun geçmiştir.

Avrupa ekonomisinde ilk canlanma belirtileri, 1066-1300 yılları arasında başlamış ve giderek güç kazanmıştır. Avrupalılar İslâm âlemi ve Bizanslılar ile ilişkileri çoğalmıştır. Bizans altınları, Avrupa piyasalarında tedavül etmeye başlamıştır. Hükümdarlar ve prensler, topraklarından geçirilen transit mallardan aldıkları

(24) F. ERGİN, a.g.e., s. 36.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vergileri indirmeleri, ticareti hızlandırmıştır. Kredi ve kambiyo işlemleri Lombard'ların, yahudilerin ve Temple şövalyelerinin ellerinde toplanmaya başlanmıştır[25]. İtalyan sitelerinin güçlü aileleri, kilise baskısına çıkarak, bankacılıkla uğraşmaktan çekinmişlerdir. XVI. yüzyılda, sömürge imparatorluklarının doğması, ticaretin genişlemesine, ödeme hacminin büyümesine, ve bankerlerin faaliyetlerinin giderek artmasına neden olmuştur. Bu yüzyılın ortalarında, kilise, faiz sorunu üzerinde daha az durmaya başlamıştır. Böylece bankerliğin gelişmesi hızlanmıştır. Ulusal devletlerin mali ihtiyaçları, hükümdarları sık sık, bankerlere başvurmaya sevk etmiştir. Başlıca kentlerde darphaneler kurulmuş ve balancier denilen yeni aletlerle para basılmıştır. 1531'de Anvers, sonra Lyon, 1549'da Toulouse, 1571'de Londra ve 1611'de Amsterdam borsaları açılmıştır.

Bu dönemde, ulusların zenginliğini, altın ve gümüş stokunda gören, Merkantalist görüşler egemen olmuştur. Hükümetler, ulusal zenginliği korumak amacı ile, altın ve gümüşün sınırlardan çıkmasını önlemeye önem vermişler, ithalat kısıtlamalarına baş vurmuşlar ve ihracatı teşvik eden bir para politikası uygulamışlardır. Merkantilist düşünürlerden John Hales, bir ülke halkının, tenis topu ve kemer kayışı olmaksızın da yaşayabileceğini, fakat, altın ve gümüş stokundan mahrum kalarak, bir devletin güvenliğini koruyamayacağını yazmıştır. Bu dönemde, para miktarının artması, fiyatlar genel seviyesini yükseltmiştir. Ücretler düşük bir seviyede tutulurken ve tarım ürünlerine ucuz fiyat ödenirken, diğer malların pahalılaşması geçim sıkıntısı doğurmuştur.

İktisat ilminin doğuşu Fizyokratlarda başlatılır. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da gelişen Fizyokrasi ile, iktisadi akım özellikle Adam Smith'in düşünce sistemine etkili olmuştur. Fizyokratlardan önce, 15 ve 18. yüzyıllar arasında yer alan Merkantilizm ise, parayı, kapitalle özdeş sayacak kadar parayı önemsemişti[26]. Bu yüzyıllarda, para birimi altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerdi. Banka sistemi ise henüz gelişmemişti. Bu şartlar altında, ülke içindeki kıymetli maden arzını artırmanın tek yolu, aktif ticaret bilançosu sayesinde, ülkeye kıymetli maden girişini sağlamaktı. Ticari menfaatler, para arzının genişletilmesini ge-

(25) F. ERGİN, a.g.e., s. 56.

(26) Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, 1975, s. 37.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rektirmekteydi. Bunun için faiz oranlarını düşük tutan genişleyici bir para politikası uygulanmaktaydı.

Ayrıca, merkantilistler, daha fazla kamu harcamalarının, daha fazla gelire istihdam yarattığı görüşündeydiler. Artan harcamalar ve lüks ve büyük binalar teşvik edilmiştir. Daha fazla harcamalar yapılabilmesi için, para arzının artırılması gerekmekteydi. Bu durumda, 15 ve 18. yüzyıllar arasındaki para politikasını, para arzını arttırıcı ve kamu harcamalarını teşvik edici yönde olduğunu söyleyebiliriz.

Onyedinci yüzyılda, para politikası açısından önemli olan olay, altına konvertibl banknot ve çek dolaşımının yayılmaya başlanmasıdır. Londra tacirleri ve bankerleri, onyedinci yüzyılda, hırsızlığa karşı bir önlem olarak, altınlarını darphaneye emanet bırakırlardı. 1640 yılında kral I. Charles, darphanede saklı bulunan ikiyüzbin altına el koymuştur. Bunun üzerine, bankerler, varlıklarını, koruyabilmek için kasa daireleri yaptırmışlar ve tüccarların tevdiatlarını kabul etmeye başlamışlardır. Mevduata karşılık da «goldsmith's notes» denilen sertifikalar vermişlerdir. Bankerlerin verildiğinde, derhal madeni sikkelere çevrilebilen bu sertifikalar ticaret işlemlerinde bir ödeme aracı gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bankerler, kendilerine duyulan bu güveni değerlendirerek, yalnız depozite sahiplerine değil, kredi isteyenlere de «goldsmith's notes» vermişlerdir. Altın sikkeleri kasa ihtiyatı olarak tutmuşlardır. Böylece açıktan satın alma gücü yaratılmaya başlanmıştır. Bankacılık büyük kazanç getiren bir meslek haline gelmiştir. Bu duruma, Londra yargıçları itiraz ederek, goldsmith'lerin sadece yükümlülük senedi niteliğini taşıdığını, belirten bir karar almıştır. Bu karara itiraz eden W. Peterson, aynı zamanda hazırladığı bir emisyon bankası projesini III. William'a sunmuştur. Emisyon yapmak yetkisi verilirse, bankanın 1 Milyon 200 bin sterling tutan sermayesinin % 8 faizle devlete ikraz edilebileceğini bildirmiştir. Banka 1694'de gişelerini hizmete açmış, ve devlet borcunu karşılık göstererek,aynı miktarda emisyon yapmıştır. Önceleri, emisyonun altın ankesine oranı kesin olarak belli değildi. İngiltere Bankası sadece talep edildiği zaman, banknotları altına çevirmekle yükümlüydü. Hazine senetlerini, Doğu Hindistan Şirketi hisse senetlerini ve Hollanda devlet tahvillerini karşılık tutarak emisyon yaptığı da olmuştur. Devlet bankeri durumuna geçmesi, hazinenin vezne hizmetleri dolayısıyle büyük ölçüde res-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mi mevduat tutması, ve likidite sıkıntısına uğrayan bankalara gerektikçe yardımcı olabilmesi piyasadaki durumunu kuvvetlendirmiştir. Halk, İngiltere Bankası banknotlarını emisyon yapılmasına izin verilmiş, öbür kuruluşların çıkardıkları temsili paralardan üstün tutmuştur. Joint Stock Banks ve Private Banks, İngiltere Bankasında mevduat bulundurmaya başlamış, ve bankalararası ödemelerde bu mevduat kullanılmıştır[27].

Para yatırmış müşteriler, sonraları cari hesaplarına dayanarak ödemelerini çekle yapmaya başlamışlardır. Çeki keşide eden ile bedelini alanın hesapları aynı bankada bulunduğu takdirde, efektif kullanmaya gerek kalmaksızın, bir hesaptan düşülen meblağ, bir diğerine geçilmek suretiyle, ödeme gerçekleştirilmiştir. İlgililerin hesapları ayrı ayrı bankalarda ise, ödenecek ve tahsil edilecek çekler, birbirine mahsup edilerek, belirli günlerde bakiyeler, İngiltere Bankasında tutulan mevduata işlenmiştir. Bankalar, aktiflerindeki, madeni sikkeleri ve banknotları efektif ödeme taleplerini ve kliring bakiyelerini karşılayacak seviyede tutmak koşuluyle, kredi hacmini genişletmek imkânını bulmuştur.

Onsekizinci yüzyılda, basılı çek yaprakları kullanılmış ve daha sonra çek karneleri çıkmıştır. Kliring sistemi yahut merkezi takas usulü çek kullanımının yayılmasını kolaylaştırmış ve kaydı para dolaşımını büyük ölçüde artırarak, banknot emisyon hacminin çok üstüne çıkmıştır.

Kliring işlerinin çok önem kazanması üzerine İngiltere'de 1810'da yalnız bu işle uğraşan bir Clearing House kurulmuştur. Bu yılda Clearing House'in günlük muamele hacmi 4 milyon İngiliz lirasını aşmakta idi.

Ondokuzuncu yüzyılda Fransa Bankası kuruldu. Önceleri savaş finansmanlarını karşılayan bir emisyon müessesesi durumunda iken sonraları bankaların bankası durumuna gelmiştir. Piyasayı düzenleyici görevini yürütmek için, reeskont ve açık piyasa politikaları izlemiştir.

İngiltere Bankası ve Fransa Bankası, Ondokuzuncu yüzyılda istikrarlı para rejimlerinin öncülüğünü yapmışlardır.

(27) F. ERGİN, a.g.e., s. 101.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu kurumlar, olağanüstü şartlarla karşılaşmadıkça, para değerini düşürmeden, iç piyasa faaliyetlerini besleyecek satın alma gücünü ödemekte ve dış ödemeler dengesini sağlamakta, oldukça başarılı olmuşlardır. Diğer Batı ülkelerinde Merkez Bankaları kurulurken, genellikle emisyon miktarı ile altın stokları arasında bir oranı belirlenmiştir. Yalnız, Birleşik Devletlerdeki National Bank sisteminde, emisyon artışları % 100 devlet tahvilleriyle ve ayrıca % 5 altın sertifikaları ile karşılanmıştır. Amerikan sistemi de, İngiltere'de olduğu gibi, emisyon mekanizmasındaki elâstiklik eksikliği dolayısıyle, kaydi para dolaşımın genişlemesine yol açmıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş emisyon kurumlarına Reichsbank ve Osmanlı Bankası örnek gösterilebilinir.

Reichs bank çıkardığı banknotlara, üçte bir oranında altın ankes bulundurmuştur. Emisyonun üçte biri altınla ve üçte ikisi ticaret senetleriyle karşılanmıştır.

Türkiye'de banknot çıkarma yetkisi, 1863 yılında, Osmanlı Bankası'na verilmiştir. Osmanlı Bankası ilk iki yılda, çıkardığı banknotlara % 50 oranında karşılık bulundurmuştur. Bu sürenin sonunda ankes % 33'e indirilmiştir. Osmanlı Bankası emisyon sistemi ülkemizde pek tutulmamıştır. Banknotların İstanbul dışında altına çevrilmemesi, tedavül hacminin genişlemesine de engel teşkil etmiştir. İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası, hükümetin savaş masraflarını finanse etmek için müracaatını reddetmiştir. Oysa, bütün ülkelerde merkez bankaları savaş finansmanına yardımcı olmuşlardı.

C — Para Sistemlerinin Gelişimi

Tarihsel gelişme, para sistemleri açısından yaklaşacak olursak, Birinci Dünya Savaşına kadar gümüş ve altın sikke rejimlerinin uygulandığını görmekteyiz. Bu döneme kadar, kâğıt paraların altın karşılığı olduğu halde, bundan sonra gerek savaş yıllarında gerek savaş sonrası yıllarda, geçirilmiş olan para buhranları nedeniyle, kâğıt paraların altına çevrilmesine ara verilmiştir. Bu yıllarda özellikle savaşa katılan ülkelerin ellerindeki altın stokları büyük miktarda azalmıştı. Savaş yıllarında İngiltere'nin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

durumu ele alındığında bu ülkeye kuvvetli bir kâğıt para girişi, ve bunun da altının iç konvertibilitesinin kaldırılışına yol açtığı görülmektedir. Altın tedavülü ortadan kalkmıştır. Bu durumda kambiyo kontrolü uygulamasına geçilmek istenmektedir. Birinci Dünya Savaşını izleyen beş, altı sene içerisinde ise dünya para sisteminde tam bir belirsizlik vardır. Enflâsyon nedeniyle, Fransız frangı savaş öncesi değerinden % 75 oranında bir düşüş ve mark da değerini hemen hemen tamamen kaybetmeye yüz tutmuştur.

Hiferenflâsyon geçiren ülkelerde faiz hadlerinin ve kambiyo kurlarının istikrarsızlığı görülmemiş oranlara erişmiştir. Almanya'da 1923'de faiz günde % 9, yılda 3285 olmuştur. Dolar kurunun, Avusturya'da bir günde 21 kûron, Polonya'da dakikada 68 mark, Rusya'da saniyede 18 bin ruble, Almanya'da saniyede 618 bin mark yükseldiği görülmüştür.

Birinci Dünya Savaşını izleyen ilk iktisadi buhran, 1920'de Japonya'da çıkmıştır. Oradan, Amerika'ya ve Avrupa'ya sıçramıştır. Pamuk fiyatının düşmesi ve borsa sarsıntıları ile yoğunluğu artan kriz esnasında, Amerika'da işsizlik oranı, % 4'den % 15'e çıkmış, toptan fiyat endeksleri, 100'den 55'e düşmüş ve gayri sâfi milli hâsılanın seyrini gösteren aylık endeksler, % 23 oranında bir düşüş göstermiştir. Kriz, hükümetin, deflasyonist politikaya yöneldiği sırada, İngiltere'ye yansımıştır.

Amerikan Bankaları faiz oranının % 6'dan % 7 oranına çıkararak, krediyi sınırlandırma yolunda bir para politikası uygulamışlardır[28]. Aynı karar Nisan 1920 tarihinden İngiltere Merkez Bankası tarafından da alınmıştır. Federal Reserve Sistemi, 1922'den itibaren, faiz politikası ile yetinmeyip, açık piyasa işlemlerine de ağırlık vermiştir.

Almanya, İngiltere ve Amerika'da parayı tekrar altına bağlayarak, istikrar sağlama düşünceleri egemen olmaya başlamıştır. Böylece Altın Külçe sistemine geçilmiştir.

Para sistemleri, serbest değişken kur sistemleri ve sabit kur sistemleri diye iki ana bölüme ayrılmaktadır. Serbest sistemde döviz kurları, arz ve talep şartlarına bağlıdır. Sabit kur sistemlerinde ise, döviz kurları arz ve talepten bağımsızdır. Sabit kur sistemleri, gümüş standardı, altın standardı bimetalizm, ayarlanabilir sabit kur, kambiyo kontrolü olarak sayılabilir.

---

(28) J. HICKS, «Konjunktur Dalgalarında Reel ve Parasal Etkenler», Yeni Enflâsyon ve Para Politikası, (Çev. G. KAZGAN), s. 13.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

PARA SİSTEMLERİ
(Döviz Kuru Açısından)

Serbest Kur Sistemi	Sabit Kur Sistemi
	— Gümüş
	— Altın
	— Bimetalizm
	— Ayarlanabilir Sabit Kur
	— Kambiyo Kontrolü

Yirminci asır başlarına kadar bu sistemlerden sırasıyla, gümüş, altın, bimetalizm ve kâğıt sistemleri uygulanmıştır. Bu sebeble bu kısımda, bunlara yer verilecektir.

1. Gümüş Sistemi

Avrupa'da onsekizinci asra kadar, gümüş sikkeler, para sisteminin esasını oluşturmuştur. Geri kalmış ülkelerde ise, gümüşe bağlılık daha uzun devam etmiştir. Yirminci asır başında altın standardına bağlı ülkeler nüfusu, 180 milyon, bimetalizmi kabul etmiş ülkeler nüfusu, 232 milyon, gümüş sisteminden ayrılmamış ülkeler nüfusu, 841 milyon kişi olarak hesaplanmaktaydı. Beyaz ırkın sarı madeni, sarı ırkın beyaz madeni tercih ettiği söylenmekteydi[29].

İlk çağda, gümüş sikkeler, tapınaklarda basılırdı. Yunan sitelerindeki kamu bankaları da ayrıca sikke kesmişlerdir. Paranın kontrolü, zamanla devlete geçmiştir. Sikkeler, devlete ait veya imtiyazlı müteahhitlerce işletilen darphanelerde hazırlanmıştır. Darphane müdürlükleri en önemli görevlerden biri sayılmıştır. Fransa da Malestroit ve İngiltere'de Isaac Newton gibi kişiler darphane müdürlüğü yapmıştır. Osmanlı Devletinde de, darphane emini, kubbealtı vezirlerinden ve defterdarlarından tayin edilmiştir.

Gümüş sisteminde, sikkelerin ayarı ve ağırlığı devlet tarafından belirlenmiştir. Paranın kıymeti ile, maden bedeli arasın-

(29) F. ERGİN, Para Politikası, İstanbul, 1975, s. 56.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daki fark, hazine menfaatine, «tuğra resmine» ayrılmıştır. Gümüş pahalandıkça, sikke bastırmak hükümetler için zararlı olmuştur. Mâli sıkıntı zamanlarında da para âyarının bozulması, huzursuzluklara yol açmıştır. Buna karşılık, devlet darphanelerinde, özel kişilerin, getirdikleri gümüşten sikke kestirmeleri daha iyi sonuç vermiş, bu şekilde tuğra resminin temsil ettiği siyasi egemenliğe zarar verilmemiş oluyordu. Kişilerin kendi getirdikleri kıymetli metali devlet darphanesinde, paraya çevirtmelerine, serbest para kesimi denilmektedir. Devlet serbest para kesiminde, kıymetli maden tedarikini, daima üzerine almamakta ve tedavüldeki para miktarını tayin etmemektedir. Hazine yine kendi hesabına para çıkartmakla birlikte, halkın getirdiği külçeleri de tuğra resmi karşılığında işletmektedir. Piyasadaki altın stoku sınırlı kaldığı sürece, gümüş standardı aralıksız işlemiştir. Altın üretimi onaltıncı asırda 7 ton iken, Amerika'nın keşfi ile hızla artmış, ondokuzuncu asrın ikinci yarısında 17 bin tonu bulmuştur[30]. Altın miktarı ödeme ihtiyaçlarını karşılayacak seviyeye ulaştıkça, para sistemleri bimetalizme ve altına kaymıştır. Ayrıca giderek gümüş piyasası da istikrarını kaybetmiştir. Onaltıncı asırda, altın stoku bir ton artarken, gümüş miktarı 57 ton birden artması, kıymetinde düşüşlere sebep olmuştur.

2. *Altın Sistemi*

Dünyada, 1880-1914 yılları arasındaki dönem, altın sisteminin geçerli olduğu yıllardır. Bu sisteminin ilk ve saf şekli, altın sikke sistemidir. Altın külçe sistemi ise, altından tasarruf amacı ile geliştirilmiştir. Tedavülde altın külçeye konvertibilitesi olan, kağıt paralar bulunmaktadır. Altın sadece dış ödemelerde kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, altın külçe sistemi, bağımsız ve ayrı bir sistem değildir ve altın sisteminin temel espirisinden önemli bir sapmaya sebep olmamaktadır. Bir ülke parasının altın para sisteminde olması için şu şartların bulunması gerekmektedir:

— Her ülke parası belli ağırlıkta saf altına bağlanmalı ve ülke içinde serbestçe dolaşmalıdır.

— Altın para basımı serbest olmalıdır.

— Altın, ithal ve ihracı serbest bırakılmalıdır.

Altın sistemi klâsik teoriyle doğmuştur. Altın sikke rejimi olarak uygulandığı 35 yıllık dönemde, dünya gerçekten bir »al-

(30) Daha ayrıntılı bilgi için bkz. F. ERGİN, a.g.e., s. 58.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tın» çağı yaşamıştır. Bu dönemde kişi başına reel gelir artışı sağlanmış, ulaştırma masraflarının düşük olması sebebiyle gıda maddeleri rahatlıkla kıt olduğu bölgelere götürülmüş dolayısı ile fiyatları düşmüştür. Altın sistemi, kaynakların etkin ve rasyonel dağılımını temin ederek istikrarlı bir ekonomik gelişmeye yol açmıştır.

Özellikle bu rejimde dış fiyat istikrar konusunda tam bir güvenin oluşu, sermaye verimliğinin en yüksek olduğu yöne hiçbir müdahale ve kısıtlama olmaksızın hareket etmesini kolaylaştırmaktaydı.

Klâsik iktisatçılar bütün ülkelerin altın standardını kabul etmeleri halinde, uzun dönemde iç ve dış dengeye ulaşabilecekleri görüşündedirler. Ancak, ekonomide dengeye ulaşılabilmesi için ücret ve fiyatların esnek olması gerekmektedir.

a) Otomatik Denge

Altın sistemi, otomatik olarak ülkelerin dış dengeye ulaşmalarını sağlamaktadır. Yalnız bunun için iki varsayım bulunmaktadır:

— Fiyatların esnek olması,

— Altın hareketleriyle iç para tedavülü arasında sıkı ilişkinin mevcudiyeti.

Bu şartlar altında altın standardının otomatik olarak dış dengeyi sağladığını klâsik iktisatçılar miktar teorisi yardımı ile açıklamaktadırlar. Klâsik teoriye göre bir ülkenin ödemeler dengesi açığı, üretim azalmasından ya da doğal afetler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir ülke meselâ, Türkiye ödemeler bilançosu açık verdiği zaman, Türkiye altın ihraç eder, ödemeler bilançosu fazlalık veren Almanya'ya ise altın girecektir. Bu durumda Türkiye'de altın miktarı azalacaktır. Bu, V ve Q sabit olduğu için aynı oranda P yi yani iç fiyat endeksini azaltacaktır.

$$M V = P Q$$

Açık veren ülkede, misalimizde Türkiye'de fiyat düşmesi ihracaatı ve üretimi uyaracak, ithalat azalıp ihracat artacaktır. Yeniden ödemeler bilançosu dengesine ulaşacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fazlalık veren ülkede ise, ülkeye altın girişi fiyatları artıracak, sonuçta ithalat artacak, ihracat azalacak ve ödemeler bilançosu dengesine ulaşacaktır.

			ÜLKE			İHRACAT
		ALTIN	İÇİ PARA	ÜLKE İÇİ		ARTAR ↑
	Ö.B.	İHRAÇ	MİKTARI	FİYATLAR		İTHALAT↓
TÜRKİYE:	AÇIK →	EDER →	AZALIR →	AZALIR		AZALIR
			(M) ↓	(P) ↓		⇓
						Ö. B.
						DENGESİ
						↑
			ÜLKE			İHRACAT
	Ö. B.	ALTIN	İÇİ PARA	ÜLKE İÇİ		AZALIR ↓
	FAZ-	İTHAL	MİKTARI	FİYATLAR		İTHALAT ↑
ALMANYA:	LALIK	EDER →	ARTAR →	ARTAR		ARTÂR
			(M) ↑	(P) ↑		

Teorik olarak tam rekabet şartlarının işlediği bir dünyada altın standardı esaslı dengeleri sağlayacaktır.

İlk olarak dünyada yeni altın rezervlerinin keşfedilme ihtimali çok azdır. Altın yetersizliği altınla ifade olana fiyatları düşürecektir. Bu durum altının satın alma gücünü artırdığından üretimi artıracaktır.

İkincisi, altın bu sistemle dünyada bol olduğu sahalardan kıt olduğu sahalara doğru kayacaktır. Bir ülkeden altın çıkışı o ülkenin fiyatlarını düşürürken girdiği ülkenin fiyatlarını artıracaktır. Bu akım fiyatlar eşitleninceye kadar devam edecektir. Sonuçta ülkelerarası fiyat farklılıkları kalkacaktır, altınla belirlenen nominal fiyatlar eşitlenecektir.

Bu sistem bütün dünya ülkeleri tarafından uygulandığında, sermaye rasyonel ve etkin biçimde dağılacaktır.

b. Eleştirisi

Altın standardının iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bunlar :

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1°. Bu sistemde döviz kurları, ülke paralarının altın değerine göre daima sabit kalmaktadır. Ancak, uluslararası ödemelerde kullanılırken yapılan masrafların (sigorta navlun) belirtildiği çok dar bir marj içinde sabitçe dalgalanabilir.

2°. Dış ticaret hiçbir müdahale yapılmadığı takdirde, ödemeler dengesi otomatik olarak dengeye gelecektir.

Bu ikinci sonuç çok yönlü eleştirilmiştir[31]

Birinci eleştiri teorinin varsayımlarının geçersizliğidir. Klâsik teori tam istihdam durumunda, fiyat ve ücretlerde ileri ve geriye doğru tam bir esneklik bulunması şartiyle, miktar teorisinin işlendiğini varsaymaktadır. Oysa bu varsayımlar geçersizdir. Uygulamada fiyat ve ücretlerin geriye doğru esnek olmadığı ortaya çıkmıştır. Açık veren ülkede fiyatlar düşeceği yerde artmıştır.

Uygulamada rastlanılan teoriden bir diğer sapma ise, kısa vadeli yabancı sermayenin beklenenin aksine spekülatif amaçla hareket etmesidir. Bu fonların altın giriş ve çıkış noktaları arasında döviz kuru değişmelerine duyarlı olmaları dış dengesizliğin olduğu durumlarda resmi döviz ihtiyacını azaltacağını teori söylüyordu. Uygulamada ise, sermaye döviz kuruna karşı tamamen esnek olmamıştır[32]. Politik krizler, savaşlar, sermayenin ödemeler bilançosu fazlalık veren ülkeden açık veren ülkeye gideceğine tamamen tersiye hareket etmesine yol açmıştır.

3 — Bimetalizm

Bimetalizm veya çift maden standardı denilen sistemde gerek altın ve gerek sikkeler, para kıymetine eşit koşullar altında tedavül etmektedir. Tedavüldeki, altın ve gümüş sikkelerden her ikisi de, ayrıntısız olarak para fonksiyonunu görmektedir. Özel kişilerin darphanelerinde bu metallerin her ikisi de, sikke olarak kesilebiliyordu. Bimetalizmde, altın ve gümüş sikkeler arasındaki oran, piyasaya bırakılmakta, hükümet tarafından belirlenmektedir.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bimetalizm, uygulanmıştır. Fakat, 1850-71 arasında, Kaliforniya'da ve Avusturalya'da

(31) Benjamin COHEN, Organizing The World's Money, New York, 1977, s. 156.
(32) Aynı eser, s. 159-60.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zengin altın madenlerinin bulunması altın fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. 1870-1900 arasında ise, altın üretimi düşerken, gümüş üretimi artmış, fiyatlar istikrarsızlığa sürüklenmiştir.

Bimetalizmde;

i — Altın ve gümüş sikkeler arasındaki oran siyasi iktidarlar tarafından tesbit edilmekte piyasaya bırakılmamaktadır.

ii — Tedavüldeki altın ve gümüş sikkelerden her ikisi de para fonksiyonu görmektedir.

iii — Özel kişilerin darphanelerde bu metallerin her ikisinden de sikke kestirmeleri serbesttir.

iv — Altın ve gümüşten kesilmiş paraların ödemelerde kabulü mecburidir.

XIX. yüzyılın başlarında Fransa'da Amerika'da bu sistem yürürlükteydi.

a) Savunanların Görüşleri

Bimetalizm standardını uygulayan bazı ülkelerde bu sistem bazı iktisatçılar tarafından savunulmuştur. Bunlardan Leon WALRAS, PARAŞÜT TEORİSİNDE, Bimetalizmin fiyat istikrarını sağlamaya daha müsait olduğunu ileri sürmüştür.

Paraşüt Teorisi'ne göre fiyatlar genel seviyesi, tedavüldeki para miktarının bir fonksiyonudur. Para miktar ise değerli maden stokuna bağımlıdır. Fiyatlardaki istikrarsızlıklar, altın ve gümüşün bol ya da kıtlığından kaynaklanmaktadır. Eğer para olarak tek bir maden kullanılırsa, bu madenin üretimindeki değişikliklerin piyasaya etkisi daha kuvvetli olmaktadır.

Bimetalizmde altının yetersizliğini gümüş stoklarındaki bollukla denkleştirmekte veya tersi geçerlidir. Özet olarak bu teoriye göre altın ve gümüş madenlerinden birinin üretimindeki ve fiyatındaki istikrarsızlığı frenlemek üzere diğeri paraşüt hizmeti görmektedir.

Bimetalizmi savunan iktisatçılar ikinci olarak altın madeninin tükenme tehlikesine karşılık likit para ihtiyacının sürekli ola-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rak arttığını belirterek iki maddenin de kullanılmasından yanadırlar.

Üçüncüsü paranın sınırsız sürüm kabiliyeti ile ilgilidir. Bu görüşe göre «bir madenin para niteliğini kazanması, resmi değeri üzerinden işlem görmesine yeterli şartları temin edebilir. Bir ülkenin ödemeler bilançosu açık vermediği sürece, Gresham kanunun tepkileri önlenebilir. Bütün ülkeler, bimetalizmi kabul ederse, altın ve gümüş arasındaki resmi oran istikrar kazanabilir ve gümüş fiyatlarının düşmesinden doğacak zararlar önlenebilirdi.

Bu görüşlerin paralelinde bimetalizmi çöküntüden kurtarmak için tedbirler XIX. yüzyılın ikinci yarısında alınmıştır. Bunların başında, Belçika, Fransa, İsviçre, İtalya arasında 1865'de kurulan Latin Para Birliği anlaşması gelmektedir. Bu anlaşma ile gümüşün ödeme aracı olarak gördüğü fonksiyonlar daraltılmıştır. Böylece *TOPAL MİKYAS* veya *TOPAL BİMETALİZM* adı verilen bir sistem doğmuştur. Bu sistemde ülkede tedavül eden başlıca maden gümüştür. Ödeme ihtiyaçlarının büyük kısmı gümüş sikkelerle karşılanmaktadır. Bununla birlikte sikke basılması serbest değildir ve ufak sikkelerde gümüşün borç ödeme imkânı sınırlıdır.

Osmanlı Devletinde Birinci Dünya Savaşına kadar para sistemi altın standardına has bazı karakterler taşımakla beraber fiilen şartlar topal bimetalizm gibi işlenmiştir.

b — Eleştirisi

İki maden arasında belirlenmiş olan resmi değer oranı serbest piyasadaki orana eşit olmadığı ya da bimetalist ülkeler arasında farklı oranlar uygulandığı durumlarda Gresham Kanunu geçerli olmuştur. Kötü para iyi parayı piyasadan kovmuş, netice de yalnız kötü para tedavülde kalmıştır.

Bimetalizmin sakıncalarını,

— değerli madenin piyasadan kaybolması ve ülke dışına gitmesi,

— Spekülasyon hareketlerine neden olması şeklinde iki noktada toplamak mümkündür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu iki sakıncasına yaşanmış bir misal Gaetan Pirau tarafından verilmektedir[33].

«Fransa'da 1870'de altın ile gümüş arasındaki resmi oran bire 15,5, ve fiili oran bire 17 idi. Spekülâtörler Fransa'da sikke ve külçe halinde altın topluyorlar ve Londra'ya gönderiyorlardı. Londra'da bir kilo altın ile serbest piyasa fiyatına 17 kilo gümüş alınıyordu. Bu 17 kilo gümüş Fransa'ya getirilerek serbest para kesiminin verdiği hak sayesinde 1 ve 5 Franlık sikkelere çevriliyordu. Gümüşün konvertibilite değeri karşılığında, resmi rayiçle satın alınan altın yine Londra'ya sevkediliyordu. 1870 sıralarında bu spekülâsyon beher kilo altın başına 300 frank kâr bırakıyordu. 1870 sıralarında bu spekülâsyon beher kilo altın başına 300 Frank kâr bırakıyordu. Fransa'dan dışarıya altın ve dışardan Fransa'ya gümüş akıyordu».

1870'lerde yeni gümüş madenlerinin işletilmesi, altın standardına geçmeyi düşünen Almanya gibi ülkelerin gümüş stoklarını satışa çıkarmaları, İngiltere'nin Uzak Doğu'daki yatırımları ve askeri masraflarını kısması ve ABD'nin gümüş para darbını sınırlaması üzerine gümüşün değeri düşmüştür.

1850 sonrasında Avusturalya ve Kaliforniya'da altın madenlerinin bulunması, A.B.D. deki serbest piyasa oranı ile resmi oran arasındaki farkı daha da artırmıştır. 1878'de A.B.D., Bland Bill kanunu çıkarılarak hazinenin her ay gümüş alıp sikkeye çevirmesi kabul edilmiştir. 1880'de Sherman kanunu ile satın alınacak gümüş miktarı artırılmıştır. Gümüş fiyatını korumayı hedef alan bu tedbirlere rağmen 1900'da Altın Standardı Kanunu yürürlüğe konmuştur.

c — *Osmanlı Devletindeki Uygulaması*[34]

Altın ve gümüş fiyatlarındaki istikrarsızlık, Avrupada *raket oyunu* denilen geniş çapta bir spekülâsyon beslerken, Osmanlı İmparatorluğunun para sistemi kesmekeş içinde idi. *Osmanlı Bankasının* yürüttüğü banknot emisyon sistemi, gelişmemişti. Hükûmetin bastırdığı kaimeler de, piyasada güveni sarsmıştı. Devlet

(33) F. ERGİN, Para Politikası, İstanbul, 1975, s. 63.
(34) Bu kısım, F. ERGİN, Para Politikası, İst. 1976, s. 66-67'den alınmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

adamları, daha ziyade, kaimelerin açtığı dertlerle meşguldüler. Memleketten dışarıya altın sızdığı yıllarca farkedilememişti.

Memlekette, gümüşe yüksek değer takdir edilmiş bulunması dışarıdan bu madenin getirtilip altına çevrilmesine sebebiyet vermekte idi. Ancak halk arasında, altının *gömülenme oranı* yüksekti. Cari ödemelerde, geniş ölçüde gümüş kullanılıyordu. Bu itibarla, dışarıya altın sızması, Fransa'daki kadar yoğun bir akış halinde olmamıştı.

Spekülâsyonun diğer bir cephesi de; elçiliklerin, konsoloslukların ve Türkiye'de yerleşmiş yabancı tacirlerin masraflarını dışarıdan külçe halinde getirterek darphanede bastırttıkları gümüş sikkelerle ödemeleri idi

Osmanlı devletinde *bimetalizm*'den ayrılmak yönündeki ilk hareket, 1878'de başlamıştır. Bu tarihte, yalnız devlet nam ve hesabına gümüş sikke basılmasına karar verilmiştir. Ancak gümüşten *serbest para kesimine* son veren bu karar, «evvelce teslim edilmiş külçeler bulunduğu» iddiası ile bir süre darphanece tatbik edilmemiştir.

Gümüş fiyatlarındaki başdöndürücü düşüş başladıktan sekiz yıl sonra, darphanenin hâlâ spekülâsyonu farketmemiş bulunması, iktisadî aktüalitenin o tarihlerde pek az izlendiğine delildir.

Nihayet 1879 da çıkartılan *Meskûkât Kararnamesi*, altını para birimi olarak kabul etmiştir. Aynı zamanda, gerek devlet ve gerek özel kişiler hesabına gümüş sikke bastırılması durdurulmuştur.

1879 *Meskûkat Kararnamesinin* hedefi, altın standardını tesis etmekti. Fakat kararnamede, gümüşe *kabul haddi* konulması ya unutulmuş, yahut kasden ihmal edilmişti.

Gümüşe kabul haddi konulmaması, bu sikkelerin büyük ödemelerde kullanılmasına açık kapı bırakıyordu. Spekülâtörler, bu açık kapıdan gayet tabiî olarak faydalanacaklardı. Nitekim, artık darphanede külçeleri paraya çevirmek imkânı kaybolunca, hariçte basılmış tam ayar taklit sikkeler memlekete sokulmuştur.

Osmanlı devletinin para rejimi, Birinci Dünya Savaşına kadar, *altın standardına* has bazı karakterler taşımakla beraber, fiilen şartları eksik bir *topal bimetalizm* gibi işlemiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

4 — Kağıt Para Sistemi

Kağıt paraların, altın ve gümüş sikkeler gibi, ödeme aracı olarak kullanılabileceğini ilk düşünen Çinliler olmuştur. Çin'de M.Ö. I. yüzyılda, ayarı düşük gümüş sikkelere, devlet gücüyle yüksek bir değer verilmesi üzerine, altın piyasadan çekilmiş, bir süre sonra ödemeler bakır sikkelerle yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra bakır sikkeler yerine kâğıt para çıkarılmıştır. Baskı aletlerinin 935 yılında icadı ile, kağıt para emisyonuna geçirilmiş ve İmparatorlar istedikleri kadar para basmaya başlamışlardır. Bu durum, bugün Asya tipi enflâsyon dediğimiz, aşırı enflâsyonların Çin'de o tarihlerde görülmesine neden olmuştur.

İsveç'te kâğıt para tedavülü 1661 yılında başlamıştır. Kâğıt para rejimi İsveç'te de enflâsyona neden olmuştur. Christiernin, İsveç'teki enflâsyonu inceleyerek, para politikası açısından önemle tesbitlerde bulunmuştur.

Fransız ihtilali ve Napolyon savaşları sırasında, savaş giderleri kâğıt para emisyonu ile karşılanmıştır. İngiltere'de cebri tedavül sistemi, 1791 yılından 1819'a kadar 22 yıl sürmüştür. Daha sonra, Birinci Dünya Savaşının finansmanında da kâğıt para rejimi uygulanarak, savaş harcamaları finanse edilmiştir.

II — TEORİK GELİŞİM

A — İktisat İlmi Öncesi

Bu dönemdeki gelişmeleri, eski Romalı ve Yunanlı düşünürlerle başlatmak mümkündür. 1930'lara kadar, para politikasına temel olan teorik yaklaşım çeşitli aşamalardan geçerek, klâsik teorinin esaslarını oluşturmuştur. Para, ekonomik hayata canlılık getirdikten sonra, fiyat artışları ile para miktarındaki ve ayarındaki değişmeler arasındaki ilişkiler, çeşitli düşünürler tarafından incelenmeye başlanmıştır. Bunlar arasından Xenephon, altın üretiminin fazla olduğu durumlarda, altının değer kaybedeceğini yazmıştır[35]. Bu nedenle Miktar - teorisine geçişi hazırlayan ilk açıklamaların Xenephon'da görüldüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte, gümüş sisteminin geçerli olduğu bir ülkede yaşamış olmasına kar-

(35) I.H. RIMA, Development of Economic Analysis, R.D. Irwin, Inc. Illinious, 1967, s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şılık, gümüş miktarındaki artışın, gümüşün değerini düşürmeyeceğini ifade etmiş olması, Miktar Teorisine karşı olduğu kanısını vermekle beraber, o devrede altın ve gümüş sikkelerin birlikte kullanıldığı Bimetalist sistemin geçerli olduğu düşünürlerse yine de düşünür, para politikası teorisyenlerinin öncülerinden sayılabilir.

Aristofanes'in, para politikası açısından iki önemli gözlemi vardır. Kurbağalar adlı piyesinde, değeri düşük yeni sikkeler çıkarılınca, eskililerin tedavülden çıkarıldığını ve halkın eski parayı saklayarak yenilerini sürmeye çalıştığını yazmıştır. Akharnai'liler adlı eserinde ise ekonominin canlanmasıyla, kentlere göç ve para değerindeki değişmeleri anlatmıştır.

Diyojen, enflasyon ve devalüasyonun, piyasaya etkileriyle ilgili ilk önsezişe sahiptir. Paranın bollaşmasıyle, alış-verişin arttığına ve azalmasıyle durgunlaştığına dikkat etmiştir. Sinop Bankasını yönetirken, para ayarını düşürmeyi ve aynı miktarda gümüşten daha çok sayıda sikke elde etmeyi denemiştir.

Ortaçağda, korparasyonların gelişmeye başlaması, feodalizmin yıkılması ve buna bağlı olarak mal ve hizmet mübadelelerinin kapalı ekonomi kuralları içinde sınırlı piyasalarda gerçekleşmesi, iktisadi düşünce plânında da önemli gelişmelere engel olmuştur. Ancak, çağın sonlarına doğru, feodolizmin yıkılması ile birlikte, özellikle ticari işletmelerde görülen gelişmeler, paranın mübadele aracı ve değer aracı olma fonksiyonlarında belirginlik kazandırmıştır. Bu dönemde bazı düşünürlerin, ekonomik ve parasal olaylara dolaylı olarak eğildikleri görülmektedir. Bunlar arasında «paraşüt Teorisi» nin esaslarını ortaya koyarak, paranın değerinin siyasal otoritelerce değil, kendi ayar ve ağırlığı ile belirlendiğini söyleyen Nicole Oresme gösterilebilinir[36]. Copernic de, madeni para rejimlerinde, hazine ihtiyaçlarının baskısı ile, sikke ayarı bozulunca, halkın sağ para durumunda olan eski sikkeleri sağlamamaya ve ayarı bozuk olanları sürmeye çalıştığını gözlemiştir[37].

Ancak iktisat bilimi, piyasaya değer ve kalite açısından farklı para sürülmesinin yarattığı olayları, Kraliçe I. Elizabeth devrinde yaşamış Thomas Gresham adlı maliyeciye mal etmiştir.

---

(36) Joseph SPENGLER, **Mercantilism and Physiocratic Growth Theory**, Free Press of Glencoe, Glencoe. 1960, s. 37.

(37) Aynı eser, s. 39-40.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gresham kanunu, piyasada değer ve ayarı farklı iki ayrı para bulunduğunda, kötü para iyi parayı kovar, yalnız kötü para kalır, şeklinde ifade edilmiştir.

Yeni dünyanın keşfi ile, Avrupa'ya önemli miktarda kıymetli maden özellikle altın akımı başlamıştır. Bu gelişme bir taraftan kıymetli maden olarak paranın miktarını arttırırken diğer taraftan da dolaşım hızının yükselmesine neden olmuştur. Böylece Jean Bodin gibi düşünürler, paranın miktarı ile fiyat yükselişleri arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Jean Bodin fiyat yükselişlerini, paranın tedavül hacmindeki artışı bağlarken, Malestroit buna, para ayarındaki düşmelerin etkili olduğunu söylemiştir[38].

Jean Bodin, para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi,

$$\text{Fiyatlar genel seviyesi} = \frac{\text{Para miktarı}}{\text{Mal miktarı}}$$

şeklinde ifade etmiştir. Bu düşünce modeli, iktisat ilminin doğuşundan sonra, Miktar Teorisine esas olmuştur.

Para politikası açısından önemli olan bir diğer isim de Christiernin'dir. 1761 yılındaki ders notlarında belirttiği düşünceler şöyle özetlenebilir[39].

«Altın ve gümüş madenleri ve stokları bulunmayan bir ülkede, kâğıt para da aynı hizmeti görebilir. Böyle bir ülkenin hükümeti, değerli maden miktarının yetersizliğine karşılık, kâğıt para çıkarmakta ısrar ederse iş hacmi daralabilir ve istenmeyen zorluklarla karşılanabilinir.»

«Kâğıt para emisyonu, bütün iş kollarında canlılık yaratır ve halkı çalışmaya sevk eder.»

«Merkez Bankasının faiz haddini düşürmesi, kâğıt para miktarının çoğalmasına yol açar. Kâğıt para miktarı piyasadaki malların, kamu hizmetlerinin ve özel ihtiyaçların gerektiğinden fazla olursa, iç piyasa fiyatları ve kambiyo kurları yükselir. Kambiyo

(38) Lewis HANEY, History of Economic Thought, The Macmillian Company, New York, 1953, s. 112.

(39) F. ERGİN, a.g.e., s. 70.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kurlarının yükselmesi, aynı zamanda pahalılığın ithâl edilmesi demektir.»

«Parayı çoğaltarak mal ve döviz fiyatlarının yükseltilmesi zor değildir. Ancak aynı kolaylıkla, pahalılık durdurulamaz ve ucuzluk geri getirilemez. Elinde bir süre geçinmesine yetecek para oldukça, imal ettiği eşyanın bedelini indirmeye hiç kimse yanaşamaz. Para miktarı azalınca satılık malların elde kalması, işçileri sıkıntıya düşürür ve üretimi aksatır.»[40]

«Paranın bir kısmını devreden çıkartarak çekmecelerde saklayacak veya yabancı bir ülkeye götürecek olursanız, ödeme araçlarının azalmasıyle imâlat düşer ve piyasaya mal iletimi yavaşlar. Tedavülden paranın çekilmesinden doğabilecek sakıncalar, hiç piyasaya çıkartılmamış, paranın eksikliğinden de zararlıdır. Üstelik para darlığı, likidite sıkıntısının şiddetlenmesine ve kötümserliğin yayılmasına yol açabilir.»

«Para miktarının ticaret ve üretimi rahatlıkla besleyebilecek hacimde tutulmasına dikkat etmek gerekir. Parayı ne aşırı derecede çoğaltmak, ne de fazla kısmak doğrudur. Merkez Bankasının görevi, ikisi arasında ölçüyü ayarlamaktadır.»

«Döviz harcamaların artması veya azalması şu nedenlere bağlanabilir :[41]

(1) İthalat miktarındaki dalgalanmalar,

(2) Yabancı ülkelerden ticari olmayan amaçlarla yapılan transferler,

(3) Yabancı ülkelerde bulunan ordu ve donanmaya gönderilen paralar,

(4) Dışişleri örgütünün ihtiyaçları,

(5) Dış gezilere çıkarların götürdükleri döviz ve ulusal para,

(6) Sermaye hareketleri,

(7) Dış borçların taksitleri,

(8) Yabancı ülkelerdeki gayri menkullerin gelirleri,

(9) Kaçakçılık. Döviz gelirlerindeki veya harcamalarındaki olumsuz gelişmeler, altın standardında ve kâğıt para rejimlerinde aynı değildir. Altın standardında, kambiyo kurlarının dalgalanmaları, altın çıkış ve giriş noktalarıyle sınırlıdır. Kâğıt para rejimlerinde ise, arz ve talebin bırakılmış döviz kurlarının yüksel-

(40) F. ERGİN, a.g.e., s. 74.

(41) Aynı eser, s. 76.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mesini kontrol edebilmek güçtür. İsveç'te, kâğıt miktarının çoğalması ve altın çıkmasına izin verilmemesi, kambiyo kurlarındaki aşırı yükselişin başlıca nedenidir.»

«Para değerinin aşırı derece yüksek tutulması da sakıncalıdır. Hatta daha zararlıdır. Çünkü ihraç mallarının alıcı piyasalarda sürümü güçleşir ve ülkede iş hacmi daralabilir.»

«Dış ödemeler dengesini gözlemek, yine Merkez Bankasının bir görevidir.»

B — İktisat İlminin Doğuşu, Sonrası

Bu dönemde, para politikasının teorik gelişimi Klâsik ve Neoklâsik olarak ikiye ayrılarak incelenecektir. İktisat ilmi Fizyokratlarla birlikte doğmuştur. Soyutlama, model kurma, İktisadi Sistemi basitleştirerek bir bütün içinde inceleme metodlarını getirerek, İktisat İlmine büyük katkıları olmuştur[42]. Fizyokratlar «Ekonomik Tablo» larında iktisadi sürecin mükemmel işleyebilmesi için, bütün gelirlerin tüketim mallarına harcanmasını ileri sürmüşlerdir. Herhangi bir kimse kendi para stoklarını artırmak için tasarruf ederse, diğerlerinin gelirlerinin ve toplam ürünlerinin azalacağını söylemeleri, para politikası konusundaki görüşlerinin temelidir. Bu ifade, Keynesyen makro ekonominin esasını oluşturacaktır.

1. Klâsik Görüş

Klâsik ekolün başlangıcı, A. Smith'in Milletlerin Refahı'nın basıldığı 1776 yılı sonunda J.S. Mill'in öldüğü 1873 yılı kabul edilirse, doktrin olarak, bir asır gibi uzunca bir süre hâkimiyetinin sürdüğü görülmektedir. Klâsik ekol, Sanayi İnkılâbı ile doğmuştur. Sanayi İnkılâbı ile beraber «homo economicus» niteliklerini taşıyan müteşebbüsler ve dış piyasalardan ucuz sanayi hammadde ithal edilebilmesi için serbest dış ticaret uygulamalarını sağlayacak «laisser faire» anlayışı yerleşmeye başlamıştır.

Klâsik doktrinde para bir örtüdür, servetin yaratılmasında hiçbir rolü yoktur. Para sadece üretim ve mübadeleyi kolaylaştıran bir araçtır. J.B. Say'in «para bizden iktisadi gerçekleri sakla-

(42) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 65

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yan bir peçedir; gerçek para malların kendisidir[43]. J.S. Mill'in «paradan daha az önemli olan hiçbir şey yoktur[44].» Ürünlerin satılabilmesi için gerekli olan satın alma gücünü de kendiliğinden meydana getirecektir. Say, Mahreçler kanunu, ülkelerarası mal mübadelesini de varsaymıştır. Mallar, mallarla mübadele ediliyorsa, ithalat ihracatla mübadele ediliyor demektir. Bunlar birbirleri için piyasa teşkil ettiğine göre, hiç olmazsa uzun dönemde, bir ülkeye mal girişi ve çıkışı arasında denge kurulacaktır. Para miktarı da otomatik olarak, mübadelelerin miktarına intibak edecektir.

Ricardo'da Say'dan farklı olarak D. Hume gibi altın para rejiminde otomatik dengenin kuruluş mekanizmasını açıklamaktadır. Saf altın para rejiminde her ülkenin para stoku altından ibarettir. Kambiyo kuru ise, iki ülkenin para biriminin ihtiva ettiği altın miktarı oranına göre belirlenmektedir. Bu durumda kambiyo kuru, altın giriş ve çıkış noktaları arasında sabit olacaktır.

Otomatik denge mekanizması şöyle çalışmaktadır. İhracatı ile sermaye ithali toplamı, ithâlatı ve sermaye ihracı toplamından daha küçük olan ülke, altın stokunun bir kısmını kaybedecektir, aksi durumda ise altın stoku artacaktır. Çünkü altın fiyatı, gerek açık veren gerek fazla veren ülke parası itibariyle sabittir. Açık veren ülkede döviz kuru yükselmeye başlayacaktır. Bu durumda, altın satın alarak, bunu yabancı ülkeye göndermek ve orada yabancı paraya çevirmek, yabancı paraya daha yüksek bir fiyat ödemeye oranla daha kârlı hale gelecektir. Böylece açık veren ülke altın kaybedecektir. Fazla veren ülkeye de altın girecektir. Ülkelerin para sistemi, altın stoku artıkça para arzı da aynı yönde artacak, azaldıkça, aynı yönde azalacak şeklinde işliyorsa, bu dengesizlik kendiliğinden giderilecektir. İthalat fazlası olan ülke altın kaybettiği için deflasyonisti etkiyle, ihracat fazlasından da enflasyonist etkiyle karşılaşacaktır. Birinci durumda genel fiyat seviyesi düşerken ikinci durumda yükselecektir. Neticede iki ülke

(43) D. RICARDO, «Principles of Political Economy and Taxation», **The work and Correspondonce of David Ricardo**, (ed p. srafia), Cilt I, Cambridge University Press, 1951, s. 352.

(44) J.S. MILL, **Principles of Political Economy With Some of Their Applications to Social Philosophy** London, J.W. Parker and son, 1857, (4. Baskı): s. 9.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

malları arasındaki nispi fiyatlar değişecektir. İthâlat fazlası olan ülkede ihracat teşvik edilirken, ihracat azalacaktır. Otomatik denge serbest piyasa mekanizması tarafından, her ülkenin malları için dünya piyasasında talep elâstik varsayımı altında, sağlanacaktır.

J.S. Mill, Ricardo'nun mal ithâl ve ihracı için yaptığı otomatik denge mekanizmasını uluslararası sermaye hareketlerini de uygulamıştır. Buna göre altın para standardında sermaye ihraç eden veya borç veren ülkede, kambiyo kuru, altın ihraç noktasına yükselmektedir. Altın borç veren ülkeden, borç alan ülkeye doğru akacaktır. Bu durum yine genel fiyat seviyesini aksederek, nispi fiyatların değişmesi yoluyla sonuçta dengeyi sağlamaktadır.

a) Miktar Teorisinin Gelişimi

Klâsik dönem içinde Miktar Teorisinin gelişimi incelendiğinde bazı iktisatçıların soruna arz açısından bazılarının ise talep açısından yaklaştığı görülmektedir. Bu nedenle, Klâsik Sistem içerisinde para konularına arz açısından ve talep açısından yaklaşan iktisatçıların görüşleri ayrı ayrı incelenecektir.

1° — Klâsik Sistem İçinde Miktar Teorisinin Arz Açısından Analizi

Klâsik Sistem içinde Miktar Teorisinin gelişimi, John Locke ve David Hume gibi iktisatçıların görüşleri üzerinde kurulmuştur. Klâsik Sistemin kurucularından olan Adam Smith bu iktisatçılardan etkilenmiştir.

Adam Smith, parayı toplu genel mal varlığının özel bir kolu sayarak, para değeri kavramını genel denge teorisi içinde incelemiştir[45]. Adam Smith, altın ve gümüşün yerine kâğıt paraların alınmasını önermekle birlikte, çıkarılan kâğıt paraların miktarının altın ve gümüş miktarından fazla olmaması gerektiğini söylemektedir[46]. Smith'e göre, kâğıt para miktarının artması, dolaşımda bu-

(45) Özcan GÜVEN, **Daraltıcı Para Politikasının Teorik ve Teknik Esasları**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1968, s 3.

(46) Adam SMITH, **Wealth of Nations**, Modern Library Inc., New York, 1937, s. 21.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lunan tüm para miktarını çoğaltarak, değerini azaltacak malların para ile ifade edilen fiyatlarını arttıracaktır[47].

A. Smith'in bu yaklaşımı görülüyor ki, para miktarında fiyatlar arasındaki ilişkiyi kurmak bakımından Miktar Teorisinin izlerini taşımaktadır. Ancak, bu yaklaşım, para talebini dikkate almamakta, yani para değerinin belirlenmesinde arz yönüne ağırlık vermektedir. Nitekim, A. Smith faiz oranlarının sabit olduğunu kabul ederek[48] para talebi ile bu oranlar arasında bir ilişki kurmamıştır.

Klâsik Sistemin gelişmesinde önemli katkıları olan, David Ricardo, para miktarının kendi değeri üzerindeki etkisini bilimsel olarak açıklayarak, paranın madenden farklı bağımsız bir satın alma gücü olduğunu söylemiştir[49]. David Ricardo'nun bu görüşü matematiksel bir ilişki ile ifade edilebilmektedir[50].

$$P = \frac{M}{T}$$

Burada; P, fiyatlar genel düzeyini,

M, para hacmini,

T, muamele hacmini göstermektedir. Bu denklem, fiyatlar genel düzeyini elde etmek için para hacminin işlem hacmine bölünmesi gerektiğini göstermektedir.

D. Ricardo 1810 yılında yayınladığı «Külçenin Yüksek Değeri» adlı eserinde, 1792 savaşı sırasında oluşan kredi buhranının nedeninin İngiltere Bankasının serbestçe kâğıt para basması olduğunu savunmuştur[51]. Bu da David Ricardo'nun nakit karşılıklar (Currency Principle)[52] yanlısı olduğunu göstermektedir.

---

(47) Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 105.

(48) Adam SMITH, **Wealth of Nations**, Modern Library Inc., New York, 1937, s. 88.

(49) L.H. HANEY, a.g.e., s. 231.

(50) D. RICARDO, «Principles of Political Economy and Taxation» **The Works and Correspondence of David Ricardo**, The University Press Cambridge, 1951, vol. 1, s. 43-44.

(51) Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 6-10.

(52) Currency Principle = Para miktarının fiyatlara etkisine önem verir. 1848 Peel Kanunu bu sisteme göre hazırlanmıştır. Çıkarılan her banknotun altın karşılığı bulunmaktadır. Konvertibilite temini için kağıt paranın miktarı sınırlandırılmalıdır: Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sentezci bir klâsik iktisatçı olan John Stuart Mill'in para teorisine katkısı, dolaşım hızı kavramının getirmiş olmasıdır[53]. Böylece, para hacmi (M), fiyatlar genel düzeyi (P), muamele hacmi (T) arasındaki ilişki; dolaşım hızını da içine almak üzere :

$$P = \frac{VM}{T}$$

haline dönüşmüştür. Stuart Mill'in bu katkısına rağmen, para talebini dikkate almadığı, başka bir deyişle analizini arza dayandırdığı söylenebilir. Bununla birlikte, dolaşım hızını teoriye katması, para miktarı ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklama bakımından önemli bir gelişme sayılabilir. Bu gelişme, Newcomb ile daha da belirgin düzeye ulaştığı görülmektedir.

Nitekim, Newcomb, mal talebine, para miktarının bir fonksiyonu olarak kabul etmekte, para miktarı ile fiyatlar genel düzeyinin aynı oranda değişmesi halinde, mal talebinin değişmeyeceğini başka bir deyişle, dengenin bozulmayacağını ileri sürmektedir[54]. Bu durumda, Newcomb ile yukarıdaki ilişki;

$$D = N \frac{F}{P}$$

haline dönüşmüştür. Burada,

D; toplam talebi,

P; fiyatlar genel düzeyini,
F; para akımını,
N; sabit bir katsayıyı göstermektedir.

Klâsik varsayımlar içinde toplam talep, toplam arza eşit olacağından,

$D = T$

$N = V$

$F = P$ kabul edilirse, Newcomb'un denklemi,

(53) J.S. MILL, **Principles of Political Economy With Some of Their Applications To Social Philosophy**, London, 1897, Cilt 2, s. 233.

(54) Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 17.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$P = \frac{MV}{T}$$ yazılabilir.

2° — Klâsik Sistem İçinde Miktar Teorisinin Talep Açısından Analizi

Görülüyor ki, Newcomb'un katkısı, Stuart Mill'in yaptığı analizin özünü değiştirmemekte; ancak, para akımı ve toplam mal talebi gibi değişik kavramları kullanmak olmuştur.

Çalışmamız açısından önemli olan husus, buraya kadar yapılan açıklamalarda dolaylı olarak değinilen, miktar teorisinin para arzı açısından ortaya konmasının belirtilmesidir. Bununla birlikte bazı klâsik iktisatçıların dolaylı olarak miktar teorisine dönük görüşlerinde para talebini de dikkate aldıklarına rastlanılmaktadır.

Soruna para talebi yönünden yaklaşan iktisatçılara, bankacılık sistemi (Banking Principle) yanlıları denmektedir[55]. Bu yaklaşımın modern merkez bankacılığının temelini oluşturduğu söylenebilir. Bu görüşü benimseyen iktisatçılardan Thomas Took, para değerinin saptanmasında Merkez Bankacılığının önemini belirterek, para talebinin de incelenmesi gerektiğini savunmuştur.[56]. Thomas Took'a göre para talebini, halkın ihtiyaçlarını belirlediği için bu yolla Merkez Bankasının emisyon miktarını gereksinimlere göre ayarlayarak, para değerini sabit tutabileceğini ve buna bağlı bir politika izleyebileceğini ileri sürmüştür[57].

Miktar Teorisini benimsememekle birlikte, para miktarındaki değişmelerin mutlaka fiyat dalgalanmalarına öncülük edeceği görüşünü paylaşmayan T. Took, fiyatların kambiyo kurları ya da psikolojik nedenlerle değişebileceğini savunmuştur[58].

Thomas Took'un yanısıra, klâsik iktisatçılardan J.B. Say'ın da, Mahreçler Kanununu açıklarken, dolaylı olarak para talebine

(55) George W. WILSON, **Classics of Economic Theory**, Indiana University Press Bloomington, 1964, s. 98.

(56) Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 10.

(57) Thomas TOOK, **A History of Price and the State of Circulation During The Years 1793-1856**. 1857, s. 12.

(58) Ö. GÜVEN, a.g.e., s. 11.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önem verdiği söylenebilir. Nitekim, Say, gerçek para «malların kendisidir» görüşünü ileri sürerken, miktar teorisinin benimsediğini göstermiştir. Diğer taraftan, para miktarının, mal talebinin fonksiyonu olarak değiştiğini ileri sürmekle Say, miktar teorisini talep açısından incelemiştir.

Miktar Teorisinin gerek Took, gerekse Say tarafından para talebi açısından belirgin bir biçimde incelendiğini söylemek mümkün değildir. Bu yüzden Miktar Teorisinin Klâsik Ekolde arz açısından ele alındığını ileri sürmek yerinde olur. Nitekim bu durum bu teoriyi en yaygın bir biçime dönüştüren Neo-Klâsik iktisatçı Fisher'de de görülebilir.

b) «Currency» Prensibi

Ricardo'nun savunduğu «currency principle» kanuna göre, tedavüldeki banknotların % 100 altın karşılığı olması gerekmektedir.

Overstone, Norman, Torrens, Ward gibi ad yapmış kişiler «Currency Principle» ısrarla bağlanmışlardır. 1844'de İngiltere Bankası'nın reform projesi Currency Principle'a göre hazırlanmıştır.

Bu görüşe göre hazırlanan para politikasından, likidite sıkıntısının çekildiği dönemlerde sonuç alınamamıştır. 1828'lerde doğruluğuna varılan para darlığı, üretimin yavaşlamasına, bankaların kredi taleplerini karşılayamamasına sebep olmuştur. Bu yıllarda Currency Principle ile çelişkisi bir politika uygulanarak, merkez bankasının yeni emisyonla likidite hacmini artırılmış ve kredi sistemi desteklenmiştir.

c) «Banking» Prensibi

Bu görüş, Merkez Bankası'nın altın karşılığı emisyon yanında, reeskont, avans gibi bankanın aktifini genişleten, alacak işlemlerine dayanarak para ihraç edebilmesi demektir. Buna göre eğer banka fazla para ihraç etmiş ve paranın kıymeti düşmüşse, halk bankadan paranın altın karşılığını isteyerek bankanın altın rezervleri, dolayısıyle, emisyon azalacaktır. Böylece para miktarındaki artış otomatik olarak düşecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu görüşün en önemli temsilcisi Thomas Teok'dur. T. Teok, maliyet enflasyonları da olabileceği, bunun iş hacmini daraltıcı etkisini, likiditeyi ferahlatarak gidermek gerektiğini savunmuştur.

Currency Principle İngiltere'de uygulanmasına karşılık, Banking Principle Kıta Avrupa'sına hâkim olmuştur.

Currency Principle tarihe karışmıştır. Buna karşılık günümüzde Merkez Bankalarının para ihracı «banking prenciple» e bağlanmıştır.

d) «Stand-by» Teorileri

Piyasa şartlarını yakından bilen uygulamacı iktisatçılar, Stand-by Teorileri denen yaklaşımları benimsemişlerdir. Bu teorilere göre, emisyon kurumu kazanç amacıyla çalışmamaktadır,

Piyasa şartlarını yakından bilen uygulamacı iktisatçılar, Stand-by Teorileri denen yaklaşımları benimsemişlerdir. Bu teorilere göre, emisyon kurumu kazanç amacıyla çalışmamaktadır, kamuya hizmetle görevli bulunmaktadır. Likidite krizlerinde ve darboğazlarda, emisyon kurumu kredi sistemine yardımcı olmalıdır. Bu yaklaşım Merkez Bankası'nın piyasayı çöküntüden kurtarmak üzere en son başvurulacak yer olduğunu savunmaktadır. Normal zamanlarda Merkez Bankası nötr kalmalı, kriz zamanlarında ise aktif müdahalelere geçmelidir.

İngiltere Bankası 1870'lerde Currency Principle ile Stand-by teorileri arasında orta bir yol niteliğinde Bagehot Prensibi'ni kabul etmiştir. Walter Bagehot kaydi paranın fonksiyonlarını ve mekanizmasını İktisat dünyasına kazandıran bir yazardır. W. Bagehot'a göre, Merkez Bankası sorumluluk taşıyan bir kurumdur. Bundan dolayı, Merkez Bankası'nın rezervleri piyasaya güvenlik verecek ve en son çare olarak gişelere başvurulduğunda likidite sıkıntısını gidermeye yetecek bir hâcimde devamlı olarak tutulmalıdır.

2 — Klâsik Para Politikasının İşleyişi

Klâsik para politikasının işleyişinin daha açık görülebilmesi için, önce genel denge içinde para piyasası ile diğer piyasalar ara-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sındaki ilişki verilecek ve buna bağlı olarak «dichotomy» klâsik iki başlılık kavramı üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi, Keynes ve taraftarlarının, klâsik teoriye itirazları, reel piyasa ile moneter piyasanın ayrı ayrı dengeye ulaşmadan, bir başka ifadeyle dichotomy üzerinde toplanmaktadır. Dichotomy'nin gerisinde klâsiklerin para anlayışı ve miktar teorisi yer almaktadır. Klâsik iktisatçılara göre para iktisat teorisinin hatta para teorisinin dışında exojen bir faktördür. J.B. Say'in «para, bizden iktisadî gerçekleri saklayan bir peçedir, gerçek para, malların kendisidir»[59]. J.S. Mill'in «paradan daha az önemli olan hiçbir şey yoktur»[60]. ifadeleri klâsiklerin para konusundaki görüşlerini açıkça yansıtmaktadır. Onlara göre, paranın yapıldığı değerli madenden ayrı bir değeri bulunmamaktadır. Bu nedenle, paranın bir mal olduğunu, dolayısıyle diğer mallar için geçerli olan kunanların para için de geçerli olduğunu savunmuşlardır. Ricardo, paranın değerini üretim maliyetine bağlayarak, malların değerini açıklamada kullandığı emek-değer teorisini, para birimini oluşturan değerli madenlere de uygulamıştır. Say ise tedavüldeki para miktarının otomatik olarak, mal hacmine uyacağını söyleyerek, «mal-para» anlayışını bir başka şekilde ifade etmiştir.

Servetin kaynağını değerli madenlerde bulan merkantilistlere karşı, klâsikler bunu emekte bulmuşlar ve bunun sonucu olarak parayı sadece mübadeleyi kolaylaştıran bir araç gibi görmüşlerdir.

a) Moneter Denge - Reel Denge Ayırımı

Klâsik genel denge analizi J.B. Say'in Mahreçler Kanununa dayanarak, ekonominin rekabet sayesinde, fiyat mekanizmasıyla otomatik olarak dengeye ulaşacağını dayanmaktadır. Mahreçler Kanununa göre, üretim. ürünlerin satılabilmesi için gerekli olan satın alma gücünü de yaratacaktır; üretim faktörlerinin elde ettikleri gelir, malların üretim maliyetini karşılayacak bir fiyatta

(59) D. RICARDO, Principles of Political Economy and Taxation «The Works and Correspondance of D. Ricardo (ed. p. sraffa). c. I. Cambridge University Press, 1951, s. 352.

(60) J.S. MILL, Principles of Political Economy With Some of Their Applications to Social Philosophy, J.W. Parker and Son, London, 1857, C. II, s. 9.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

satılmalarını temin etmektedir. Mallar ve gelirler, reel ve parasal akımlar, arz ve talep kendiliğinden; ekonominin tam kapasite kullanımında dengeye gelmesini sağlayacaktır. Bütün ekonomi açısından, her arzın kendi talebini yaratması, paranın peçe ve sadece mübadeleleri kolaylaştıran bir araç olduğu teziyle tutarlı olmaktadır. Buna göre moneter değişkenler (nominal gelir, fiyatlar genel seviyesi, nominal ücretler), reel değişkenleri (istihdam, reel gelir, reel ücret, yatırım, tasarruf, faiz) etkilememektedir.

Nispi fiyatlar sisteminin dengesine reel kesimde ulaşılır ve bu dengenin düzeyi ya da mutlak fiyatlar parasal kesimde oluşur şeklinde ifade edilen dichotomy rasyonalite veya matematiksel adıyla homojenite postulâtına dayanmaktadır. Bu nedenle fertler para yanılgısının etkisinde değildirler ve fiyatlar genel seviyesindeki değişmeler karşısında kayıtsız kalacaklar sadece nispi fiyatlar değişen aktiflerin oransal dağılımında yeni düzenlemeler yapacaklardır.

Klâsik sistemde var olan dichotomy ekonomiyi reel ve moneter kompartımanlara ayırmaktadır. Bilindiği gibi bu sistemi, tahvil, emek, mal ve para olmak üzere dört piyasa meydana getirmektedir.

b) Para Politikasının Etkinliği

Klâsik sistemde görüldüğü gibi para piyasası diğer piyasalardan ayrılmıştır. Parasal parametrelerdeki değişmeler yoluyla, reel değişkenleri etkilemek mümkün değildir. Bu teoride para talebi, faiz oranlarına elâstik olmadığı için, özellikle Keynes sisteminde olduğu gibi, para arzı, faiz haddi yoluyle istihdam ve milli gelir seviyesinin tayininde rol oynamamaktadır. Bu nedenle, para politikasının istihdam, ekonomik büyüme dış ödemeler dengesinin gibi amaçları yoktur. Klâsik sağlanması görüşte, para politikasının geleneksel hedefi fiyat istikrarını sağlamaktır. Aslında, klâsik düşünürlere göre, ekonomi, fiyat ve ücretlerin değişmesi kanalıyle, para miktarı ne olursa olsun nispi fiyat değişmeleri kanalı ile, tam istihdam noktasında dengeye ulaşacaktır. Bu işi piyasa mekanizması başardığına göre, devletin ayrıca tam istihdam noktasında denge temini için, para politikası veya mali politika tedbirleri almasına lüzum yoktur. Klâsikler, devletin paraya müdahalesine karşıdırlar. Parayı devletin müdahalesinden bağımsızlaştırmak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

için, buldukları yol şöyledir: Para birimi belirli miktar altın ağırlığıyla tanımlanınca, nasıl devlet bir uzunluk ölçüsünü değiştiremezse bu ağırlığıda değiştiremeyeceğini düşünmüşler, böylece paranın bağımsızlığının korunacağına inanmışlardır.

Klâsik sistemde para politikası, işçi sendikaları veya başka nedenle nominal ücretlerin düşürülmemesi ve sadece bu sebeple piyasa gayri iradi işsizlik doğması durumunda etkinlik kazanmaktadır. Bu durumda para miktarını artırarak, mutlak fiyatları artırmak, böylece nominal ücretleri aynı seviyede muhafaza ederek, reel ücretleri düşürmek mümkün olmaktadır.

$$\triangle M\uparrow \rightarrow \triangle Y\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow W\frac{W}{P}\downarrow$$

Klâsik teoriye göre fertler para yanılgısının etkisinde değildir. Bu nedenle fertler para değerindeki bir düşme karşısında, sahip oldukları aktifleri (assets) yeniden ayarlayacaklardır. Fiyatlarda meydana gelen değişmeler, reel değişkenlerin etkisiyle ortaya çıkacağından, fertler fiyatlar genel seviyesinin değişmesi karşısında kayıtsız kalacaklardır. Sadece nispi fiyatları değişen aktiflerin oransal dağılımında yeni düzenlemeler yapılacaktır. Diğer bir deyişle, para arz artışı ile fiyatlar ve nominal gelir arasında homojen bir ilişki vardır.

Bu yaklaşım içinde, ekonomik süjeler, atıl para talebinde bulunmadıkları için, gelir artışı fiyatları yükseltecektir.

$$\triangle M\uparrow \rightarrow \triangle Y\uparrow$$

$\triangle M$; para arzındaki artış miktarı

$\triangle Y$; Nominal gelirdeki artış miktarı

Bu anlayış içersinde muamele amacı ile talep olunan para miktarı, para arzına eşit oluncaya kadar harcamalar yükselecektir.

$$\triangle M_d = \triangle M_s$$

Sonuç olarak, klâsik sistemde para politikasının reel değişkenler üzerinde, etkin olmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca klâsik ekolde, devletin ekonomik hayata müdahalesi, minumum düzeyde ol-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

duğu için, para politikası ancak gayri iradi işsizlik durumunda tam istihdamı sağlamada kullanılacaktır.

3 — Neo-Klâsik Görüş

Teorik açıklamalarda para talebine öncelik tanınması, iktisadi düşüncenin gelişmesine paraleldir. 19. yüzyılın üçüncü çeyreği iktisadi düşünce alanında önemli değişikliklere sahne olmuştur[61]. 1870'lerden 1920'lere kadar süren bu dönemde klâsik teoride köklü değişiklikler yapan, fakat bunun dışında bir takım kayıtlarla klâsik görüşleri liberal ideolojide sürdüren neo-klâsik iktisatçılar yaşamıştır[62]. Bu iktisatçılarda yöntem; rasyonel soyutlayıcı, tümtengelimci ve matematiksel statik denge analizi olarak nitelendirilebilinir[63].

Bu yaklaşım içinde, para sorunlarına önem vermişler, klâsikler gibi ikinci plana atmamışlardır. Neo-klâsikler para ve konjunktür teorisi içinde, statik denge analizinden ayrılmışlardır. Çünkü bu teorileri marjinal analizden bağımsız olarak geliştirmişler, para teorisini para-kredi mekanizmasına dayandırmışlardır[64].

Bu analizde para ve konjonktür teorisinin ön plana geçişinin nedeni, bu dönemde batı Avrupa'nın şiddetli devresel gelişmeler sahne olmasıdır. Büyük depresyon olarak nitelenen 1873-1899 yılları, düşen fiyatlar, yaygın işsizlik ve iflas olayları ile, kısa süren refah dönemleriyle, diğer yıllardan farklıdır. Amerika'nın ucuz ta-

---

(61) O. LANGE, **Ekonomi Politik**, (Çev. M. Şeref) İstanbul, 1968, s. 2. O. Lange, Neoklâsik teorinin bilimselliği ile ilgili olarak şöyle demektedir. «İnsanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin bilimi yerine, konusu insanla eşya arasındaki ilişki olan bilim doğmuş ve böylece ekonomi sosyal bilim olmaktan çıkmıştır.»

(62) Aralarında çeşitli ekollere ayrılan Neoklâsik iktisatçılar arasında Avusturya ekolünden C. Menger, F. Wieser, Bohm-Bawerk, Gossen, Hayek, J. Schumpeter, Neumann, O. Mangensterh, Lozan ekolünden L. Walras, V. Pareto, A.B.D.'de Clark, Fisher, İngiltere'de Jewans, Wicksteed, Edgeworth, Robbins, Pigou, Marshall, Robertson sayılabilir.

(63) Marjinalizm büyük ölçüde matematiksel veya fiziksel bilimle eğitilmiş düşünürlerin iktisat teorisine yaklaşımı olmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bak. J. Robinson, Economic Philosophy, Penguin Books, 1962, s. 70.)

(64) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 31.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rım ürünlerinin Avrupa piyasalarına egemen olması, depresyona yol açmış ve bu durum diğer piyasalara da geçmiştir. Sanayinin kendi sorunları da buna eklenmiştir[65].

Neoklasik ekolün getirdiği bir diğer yenilik de arzın veri olarak alınması ve talebin incelenmesidir. Bu bakış açısı da paraya yansımış ve para talebi öncelik kazanmıştır. Bu durum Walras'da özellikle Marshall, Pigou ve Wichsell'de görülmektedir. Neo-klâsik bir iktisatçı olan Fisher'in mübadele denkleminde ise, belirli bir andaki toplam para talebi ele alınmakta, fakat para talebi fonksiyonu verilmemektedir. İ. Fisher'in para talebini sadece gelir seviyesine bağlayıp, herşeyin para arzına bağlı olduğu bir model çerçevesinde açıklamalar yaptığı sırada, İngiltere'de A. Marshall ve Pigou, Miktar Teorisini yeniden ele alıp, incelemişlerdir. A. Marshall'ın geliştirdiği «Cambridge Denklemi» nde para talebi açık bir ifade ile denkleme girmiştir[66]. Marshall altın para veya spekülatif para talebine değinmişse de bu konudaki düşüncelerini geliştirmemiştir. C.A. Pigou'da Cambridge'de Marshall geleneğini sürdürmüştür.

a — Fisher

Fisher'in Miktar Teorisi iki varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayıma göre[67], para sadece işlem amacı ile talep edilmektedir. Bu varsayımla, para talebinin ağırlık kazanılması, şimdiye kadar yapılan açıklamalardan önemli bir fark olarak kabul edilebilir. Ancak, burada para talebi doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak ele alınmaktadır. Çünkü, Fisher, paranın doğrudan doğruya insan ihtiyaçlarını karşılayacağı bir özelliği olmadığından hareket etmiştir. Bu durumda, nakit paraya olan talebin rasyonel nedeni, değişimi (mübadeleyi) kolaylaştırmasıdır. Bununla beraber, elde tutulan para stoku ile milli gelir arasındaki oran, sabit kal-

(65) J. SCHUMPETER, **History of Economic Analysis**, Harward University Press, 1954, s. 759-760.

(66) A. MARSHALL, **Money Credit and Commerce**, Official Paper's, London, 1923, s. 38.

(67) Para Teorisine klâsik yaklaşımda, para yalnış bilinen gelirlerle bilinen harcamalar arasındaki boşluğu doldurmak için talep edilmektedir. (bkz. Dwayne WRIHTSMAN, **An Introduction to Monetary Theory and** The Free Press, New York, 1971, s. 96.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mak koşulu ile, paranın biriktirilmek üzere talep edilmesi de teorinin işleyişini bozmamaktadır[68].

İkinci varsayım ise ekonomide tam istihdamın, diğer bir deyişle, arz elâstikiyetinin sıfır olmasıdır.

Bu varsayımlar altında Fisher'in analizi, muamele hacmi ve üretim hacmi ile çalışan denklemler olmak üzere iki şekilde işlemektedir[67].

1° — Muamele Hacmi İle Çalışan Denklemler

Fisher'e göre ekonomide toplam satış değerleri, toplam alış değerlerine eşit olmalıdır. Diğer bir deyişle, satın alınan değerler, ekonomide dolaşan para miktarı ile, aynı sürede el değiştirme sayısına özdeş olmalıdır[69]. Fisher, bu ifadeyi, aşağıda gösterildiği biçimde formüle etmiştir[70].

$$M.V = P.T \qquad (I - 1)$$

Bu denklemde;

M; Para miktarını,

V; (tedavül) dolaşım hızını,

P; fiyatlar genel düzeyini,

T ise, işlem (muamele) hacmini göstermektedir.

Bu değişkenlerin, kısa anlamları bu şekilde gösterilmekle birlikte, miktar teorisindeki işleyiş açısından kapsamları daha geniş olmaktadır. Bu nedenle, bu değişkenlerin teori içindeki kapsamları üzerinde kısaca durmak yerinde olur.

Para Miktarı : Bu değişken, denklemde (M) ile ifade edilmektedir. (M), ülkenin benimsemiş olduğu, para miktarını etkilemektedir. Örneğin, altın standardı sisteminde toplam para miktarı, mevcut altın miktarının para olarak kullanılan kısmını belirlemektedir[70]. Para miktarındaki değişmeler, bir taraftan altının üre-

---

(68) Lester V. CHANDLER, **The Economics of Money and Banking**, A. HARPER International Student Reprint, New York, 1964, s. 311.

(69) Irving FISHER, **The Purchasing Power of Money**, The Macmillan Co. New York, 1911, s. 39.

(70) D. LAIDLER, a.g.e., s. 44.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tim maliyetini, diğer taraftan da parasal amaçlar dışındaki altın talebine bağlıdır[71]. Kağıt para sisteminde ise para miktarı, para otoritelerinin denetimi altındadır. Ancak, para otoriteleri devletin yetkilerini doğrudan doğruya değil, faiz hadleri ve değişen oranlarına göre düzenlemek suretiyle kullanmaktadırlar[72].

Muamele hacmi ile çalışan denklemlerde para miktarı (M) para otoritelerince dolaşıma çıkarılan parayı ve kaydi parayı sembolize etmektedir. Bu değişken teori içinde, diğer üç değişkenden bağımsız bir değer almaktadır. Belirli bir andaki toplam para değerini belirttiği için, stok kavramı olarak kabul edilmesi gerekli olan para miktarı bir veri niteliğindedir.

Paranın dolaşım (tedavül) hızı : Bu değişken, paranın belli bir zaman içinde (bir yılda) el değiştirme sayısını ifade etmektedir. Dolaşım hızı değişkenin alacağı değer, ülkedeki para kredi kurumlarının gelişme düzeyi, halkın tasarruf ve tüketim eğilimleri, gelecek hakkındaki bekleyişleri gibi faktörler tarafından belirlenmektedir[73]. Eğer ödemeler para yerine diğer kredi araçları ile (örneğin kredi kartları veya çekler ile) yapılıyorsa, bu durumda daha az para talep edilecektir. Bunda diğer taraftan ekonominin haberleşme örgütünün de etkisi olmaktadır. Örneğin parasal işlemler, telefon, telgraf veya telex ile ulaştırılabiliyorsa, nakit paraya olan talep daha az olacaktır[74]. Bu durumda, dolaşım hızının kısa dönemde sabit olduğu söylenebilir. Uzun dönemde ise, dolaşım hızı, kurumsal yapıdaki yavaş gelişmelere bağlı olarak kurumsal yapıdaki değişmelerden daha yavaş olacaktır[75].

Fisher, dolaşım hızının para miktarındaki değişmelerden faiz oranından ve fiyatlardaki değişmelerden etkileneceğini kabul etmekle birlikte, para miktarındaki artışların, dolaşım hızı üzerindeki nihai etkisinin, sıfır olacağını savunmuştur[76].

---

(71) CHANDLER, a.g.e., s. 313.

(72) Milton FRIEDMAN, «The Quantity Theory fo Money», **Money and Banking**, Penguin Books Inc. Harmondsworth, Middlesex, 1973, s. 42.

(73) M. FRIEDMAN, «The Quantity Theory of Money A Restatement», **Monetary Theory**, Penguin Books Ltd. Harmondsworth, 1968, s. 43.

(74) LAIDLER, a.g.e., s. 46.

(75) Aynı eser, s. 46.

(76) P.A. SAMUELSON, «Classical and Neo-classical Monetary Theory», **Monetary Theory**, Penguin Books, Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1969, s. 179.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fisher'e göre, para miktarını, muamele hacmini ve dolaşım hızını etkileyen faktörler, birbirinden tamamen ayrıdır[77]. Bu nedenle, para miktarındaki değişmelerin dolaşım hızını ve muamele hacmini etkilemesine imkân yoktur. Şu halde, para miktarındaki değişmeler, doğrudan doğruya fiyatlar genel seviyesine yansıyacaktır.

Fiyatlar, genel muamele hacmiyle çalışan denklemin bir başka değişkenini oluşturmaktadır. Ancak denklemde, para miktarı dolaşım hızı gibi değişkenler, fiyatlar genel düzeyini etkileyeceği için, bu değişkenin denklem içindeki fonksiyonu açısından bir kavram farklılığı sözkonusu değildir.

İşlem (muamele) Hacmi : Para ile yapılan işlem hacmi, denklemde (T) ile sembolize edilmektedir. Bu değişkenin aldığı değerler, ekonomideki kaynaklara, bu kaynakların etkin kullanımına ve teknolojik düzey gibi faktörlere bağlıdır[78]. Bütün Miktar teorileri, (en azından David Hume'dan beri) para miktarındaki değişmelerin muamele hacmini, etkileyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Bununla beraber muamele hacminin ortalama düzeyi ile uzun dönemde muamele hacminde meydana gelebilecek değişmelerin para miktarından geniş ölçüde bağımsız olduğunu gözönünde bulundurmuşlardır[79]. Muamele hacmi, bir akım kavramıdır. Bilindiği gibi akım kavram, herhangi bir parametrenin belirli bir devredeki (genellikle bir yıldaki) değeridir[80]. Bu denklemde, akım kavram olan (T) ile, stok kavram olan (M) arasındaki özdeşlik dolaşım hızı tarafından sağlanmaktadır.

Bu durumda, muamele hacmine göre miktar teorisi, dolaşım hızı ve işlem hacmi sabit varsayımı altında, fiyatlar genel seviyesinin para miktarına bağımlı olarak ve bu miktardaki değişmelerle orantılı bir biçimde değişeceği kabul edilmiştir. Fisher'in de vardığı yargının kısaca böyle olduğu söylenebilir[81]. Bu yargı Fisher'in muamele hacmi ile çalışan mübadele denklemini yazmasını sağla-

(77) FISHER, **The Purchasing Power of Money**, Economic Journal, Vol, XXI. 1911, s. 393.

(78) L. CHANDLER, a.g.e., s. 313.

(79) M.L. BURSTEIN, «The Quantity Theory of Money, A Critique», **Monetary Theory**, Penguin Books Ltd. Harmondsworth, Middlesex, 1968, s. 127.

(80) J. PEN, **Modern Economics**, Penguin Books Ltd. Hardmonddsworth, Middlesex, 1965, s. 160.

(81) LAIDLER, a.g.e., s. 45.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mıştır. Fisher'in mübadele denklemini yazmasını sağlamıştır. Fisher'in mübadele denklemini, para arz ve talebi açısından düşünürsek şöyle yazabiliriz[82].

$$\text{Para arzı (mal talebi)} = \mathbf{M.V}$$
$$\text{Para talebi (mal arzı)} = \mathbf{P.T}$$

denge durumunda, para arzı, para talebine eşit olacağından;

$$M_s = M_d \quad \text{yazabiliriz.}$$

Burada,

M_s; Para arzını,

M_d ise para talebini göstermektedir.

Bu eşitlikten, Fisher'in Miktar Teorisinde dolaylı olarak belirtilmiş olan para talebi fonksiyonunu çıkartabiliriz. Yukarıdaki açıklamalara göre para talebi,

$$M_d = \frac{P.T}{V}$$

şeklinde ifade edilebilir. Ancak burada para talebi dolaylı olarak ele alınmaktadır. Bu denklemde para talebi, nominal gelirin bir fonksiyonu olarak düşünülebilir. Çünkü;

$P.T \equiv Y$ ise,

$M_d = f(Y)$ dir.

Bu fonksiyonel ilişkide paranın değeri, kendi miktarına bağlı olarak değişecektir. Para arzını, para talebine eşit kılan değişken, mutlak fiyatlardır[83].

Fisher'in MV = PT mübadele denklemine, para otoritelerince çıkarılan para miktarının dolaşım hızı, kaydi para ve kaydi paranın dolaşım hızı eklendiğinde, denklem :

---

(82) Irwing FISHER, a.g.e., s. 24, 25.

(83) Gunner MYRDALL, **Monetary Equilibrium**, W. Hodge and Co. London, 1939, s. 35.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

M.V + M.V = P.T biçimini alacaktır[84] Bu denklemde;
M; para otoritesinin çıkardığı para miktarını,
V; para otoritesinin çıkardığı paranın dolaşım hızını,
M; bankaların yarattığı kaydi para miktarını,
V; kaydi paranın dolaşım hızını,
P; fiyatlar genel düzeyini,
T; işlem hacmini göstermektedir

Bu son denklem, sadece belirli bir zamanda, mal ve hizmet alış için kanuni ve kaydi para olarak yapılan giderler toplamının, satın alınan mal ve hizmetlerin fiyat toplamına eşit olduğunu ifade etmektedir[85].

Belirli bir devrede alışverişe konu olan mallar, o devre içinde değil de daha önceki devrelerde üretilmiş olabileceği gibi aynı malın birkaç defa alışverişe konusu olması da mümkündür. Malın üreticiden toptancıya, toptancıdan perakendeciye satılması halinde her işlemin, denkleme sokulması gerekmektedir. Fisher bu durumu da gözönünde bulundurarak denklemini şöyle düzenlemiştir[86];

$$M.V. + M.V. = P_1t_1 + P_2t_2 + P_3t_3 = P_nt_n$$

Burada, t_1, t_2 ....., t_n. değişik dönemlerdeki işlem hacimlerini

P_1, P_2 ....., P_n'de bu dönemlerdki fiyatları göstermektedir. Ancak, toplam işlem hacmi (T) oluşturan her işlemin ($t_1, t_2 \ldots t_n$) teker teker belirlenmesine imkân bulunmadığı için, ticaret hacmini ve fiyatlar genel seviyesini gösteren endeksler esas alınmıştır. Bütün tedavül araçları arzı da, aynı şekilde bir endeksle gösterilirse, denklem, M.V. = P.T yani ilk şeklini alacaktır. Başka bir deyişle, muamelelerin böyle parçalara ayrılarak gösterilmesi mübadele denklemine bir analiz aracı olarak fazla bir şey kazandırmamaktadır. Bu durum gözönünde tutularak, muamele hacmine göre miktar teorisinin işleyişi, üretim hacmi ile tamamlanmak istenmiştir.

(84) Milton FRIEDMAN, **Friedman's Monetary Fromework»** The Orentical Frame Work for Monetary Analys» The University of Chicago Press, 1974, s. 4.
(85) Gunner MYRDALL, a.g.e., s. 35.
(86) Joseph A. SCHUMPETER, **The Great Economists,** Oxford University Press, London, 1965, s. 230.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2° — Üretim Hacmi İle Çalışan Denklemler

Fisher, miktar teorisini açıklarken belli bir dönemde yapılan tüm ödemeleri içine alan bir yöntem kullanmıştır. Bu da doğal olarak, çift saymalara, yol açmıştır. Bu yönteme göre örneğin, bir gömleğin fiyatına, pamuğun, ipliğin ve kumaşın fiyatı da katılmakta ve böylece gerçek fiyatın çok üstünde bir fiyat elde edilmektedir. Fisher'den sonra gelen iktisatçılar denklemin bu eksiğini görerek analize üretim hacmini katmışlardır. Böylece miktar teorisini ifade eden denklem;

M.V = P.y şeklini almıştır. Bu denklemde;
M; para miktarını,
V; paranın dolaşım hızını,
P; fiyatlar genel seviyesini,
y; üretim hacmini (reel milli gelir) göstermektedir.

P.y = Y olduğu için, diğer bir deyişle, belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarla çarpımı, nominal milli geliri vereceğinden denklem aşaıdaki biçimi alacaktır.

$$M.V = Y \quad \text{ise,}$$

$$V = \frac{Y}{M} \quad \text{dir.}$$

Buna göre, para miktarındaki değişmeler, üretim hacmini ve gelir dolaşım hızını etkilemeyecektir[87]. Çünkü bu değişkenler içinde muamele hacmi ile işleyen denklemlerde saydığımız varsayımlar geçerlidir. Bu durumda para miktarındaki her artışın, fiyatlar genel seviyesinde de aynı oranda bir artışa neden olduğu söylenebilir.

M.V = P.y denklemi, hem teorik olarak, hem de ampirik olarak, M.V = P.T denkleminden daha tatminkardır. Zira en azından bu denklem Miktar Teorisinin uygulamaları ile ilgili tartışmaların başlangıcı sayılabilir. Ayrıca endüstrinin bütünleşmesinin derecelendirmesinde reel gelir (y), işlem hacminden (T) daha da açıklayıcı olmaktadır[88]. Bu denklemin bir diğer özelliği de bundan sonra görülecek «Cambridge Yaklaşımına» daha yakın oluşudur.

(87) I. Fisher, **The Theory of Interest**, The Macmillan Co. New York, 1930, s. 478.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3° — Para Miktarı İle Fiyatlar Arasındaki İlişki

Fisher tipi yaklaşımda, paranın değeri, kendi miktarına bağlı olacaktır. Burada para arzını para talebine eşit kılan değişken mutlak fiyatlardır. Para arzındaki bir değişme, ekonomiye, fiyatlar düzeyini değiştirerek etki edecektir. Para piyasasında başlangıçta bir denge olduğunu varsayalım. Bu durumda para talebi, para arzına eşit olacaktır. Sonra Merkez Bankasının bazı nedenlerle para arzını çoğaltma kararı verdiğini kabul edelim. Ödeme alışkanlıkları, mevcut fiyat ve gelir düzeyinde halk kendi isteğinden daha fazla para tutar bulacaktır. Reel gelir ve hasıla, mevcut üretim teknikleri ve kullanılabilir kaynaklar tarafından sabit kalacak harcamalar çoğalmıyacak, fiyatlar yükselecektir[88]. Bu durumu şöyle bir örnekle açıklamak mümkündür.

Başlangıçta denge, para arzı ve talebi, 250 Milyon Tl. olsun,

T = 800 Milyon Tl.

P = % 125

V = 4

M = 250 Milyon Tl.

Şimdi Merkez Bankası para arzını arttırsın.

M = 500 Milyon Tl. olsun (T ve V bağımsız)

Bu durumda fiyatlar genel düzeyi iki katına çıkar, % 250 olur.

$$500 = \frac{800.0.250}{4}$$

Bu durum aşağıdaki şekilde gösterilmiştir :

---

(88) WRIHTSMAN, a.g.e., s. 102.

(89) J.W. CONARD, **An Introduction to Theory of Interest**, University of California Press, Berkeley, 1959, s. 43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

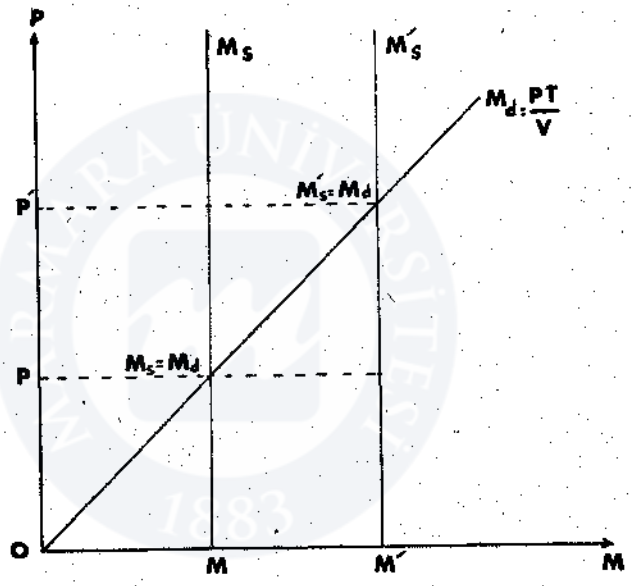

Şekil : 1

Para arzındaki iki kat artışla, Ms, Ms' ne çıkar. Orjinal para arzı düzeyindeki fiyatlar genel düzeyi, P'dir. Fiyatlar hemen artmayacaktır. İlk anda para arzında bir fazlalık olacaktır. Ekonomi sujeleri daha fazla para harcayacaklardır. Bunların yaptıkları harcamalar, başkalarının aktiflerine geçecek ve onlarda aynı biçimde davranacaklardır. Para arzındaki bu fazlalık hızlı bir el değiştirme sürecine girecektir. Banknot ve kaydi para dolaşımı tekrar eski hızını bulacaktır. Satılan miktarlar aynı olduğu halde, (MV) nin iki kat yükselmesi, fiyatları bir süre sonra aynı oranda değiştirecektir[90]. (I) Fiyatlar P' ne çıkacaktır. Ekonomi sujeler, Ms'nden ne daha fazla, ne daha az para talep etmek isteyeceklerdir. Yeni denge durumunda, Ms = Md dir.

Şekilde görüldüğü gibi, yeni denge durumunda (M) ile (P) arasında aynı yönde bir ilişki kurulacaktır. Öyle ki, (M) de her

(90) D. WRIGHTMAN, a.g.e., s. 98.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artış, ya da her azalış, (P) de de aynı oranda bir artışa, ya da bir azalışa neden olacaktır.

4° — Eleştirisi :

İ. Fisher'in MİKTAR TEORİSİ pek çok yönlerden eleştirilmektedir. İlk olarak amprik (görgül) yerleri reddedilmiştir. «Fiyatlar direkt olarak ve aynı oranda para stokunu etkiler» hipotezi, gerçekler ile doğrulanmamıştır. Gerçekte, fiyat düzeyi bazen para hacmi düşerken, yükselmekte, bazen de para miktarında hiçbir değişiklik yokken değişmektedir. Genellikle para miktarı ve fiyatlar genel düzeyi aynı yönde hareket etmektedir. Fakat miktar teorisinde kesin biçimde belirtilen orantılı değişme sözkonuu değildir.

Miktar teorisinin amprik kısımlarda başarısızlığa uğramasının nedeni; Fisher'in muamele hacmi ve paranın dolaşım hızını, para miktarından bağımsız varsaymasıdır. Buna karşılık enflasyon döneminde para miktarındaki hızlı genişleme fiyatları oransal olarak daha hızlı yükseltilebilir. Çünkü, enflasyon döneminde paranın dolaşım hızı da yükselecektir. Depresyon döneminde de, para miktarındaki artış, fiyatları arttırmaksızın istihdam ve üretimi arttıracaktır. Dolayısıyla geçiş dönemlerinde, muamele hacmi ve paranın dolaşım hızı, para miktarından bağımsız olmayabilir.

Fisher; denge durumlarında, muamele hacmi ve paranın dolaşım hızı veri iken, genel fiyat düzeyinin para miktarındaki değişme ile aynı yönde ve aynı oranda olacağını varsaydığı gibi geçiş dönemlerinde miktar teorisinin geçersiz olduğunu da belirtmektedir. Fakat denge durumları en yaygın durum gibi bir ilişki kurmuştur. Bu durum ise gerçeklere ters düşmektedir.

Muamele hacmi ve dolaşım hızı para arzından bağımsız değildir. Gerçek dünyada para arzındaki bir değişme fiziksel bir üretimde veya halkın para harcama hızındaki bir değişme tarafından absorbe edilmektedir[91].

İkinci olarak, Fisher, para arzındaki artışın azalışların fiyatlar genel düzeyini arttırıp azaltacağını varsaymaktadır. «Bu-

(91) Eric LINDAHL, **Studies in the Theory of Money and Capital**, Farrer and Rinehart, New York, 1939, s. 86.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nun tersi, yani, fiyatlar genel seviyesindeki değişmeler para arzındaki değişmelere neden olamaz mı? Veya hem para arzını hem de fiyatlar genel seviyesini birlikte değiştiren faktörler olamaz mı?»[92] soruları Fisher'in yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin esasını oluşturmaktadır.

Matematik bir formülden başka bir şey olmayan mübadele denkleminin doğruluğu miktar teorisinin de doğru olduğunu göstermez. Bu formül, olaylara dayanan bir gerçek değil, cebirsel bir gerçektir. İkisini birbirine karıştırmamak gerekmektedir.

Özet olarak, Fisher'in mübadele denklemi kullanışlı bir aracı olup, fikirlerin iyice test edilmesine yaramakla birlikte, Miktar Teorisinin lehinde bir kanıt olarak kullanılmaz. Çünkü mübadele denklemi faktörler arasındaki ilişkiyi açıklamamakta ve olayların süreci ile ilgili bir fikir vermemektedir.

Ayrıca, mantığa çok uygun olan bu formülün, istatiksel bakımdan uygulanması güçtür. Çünkü, sembollerin neyi ifade ettiklerini çerçeveleyip, rakamlarla doğru olarak belirlemek imkânsızdır. Gerçekten, para yalnız malların alınmasında değil, her çeşit değerlerin satın alınmasında kullanılmaktadır. Bu durum, denklemin içindeki işlemleri sınırlama güçlüğü göstermektedir. Denklemin geçerliliği elde var olan istatistiklerin doğruluğu oranında gerçekleşir. Fakat bağımsız değişken para olabildiği kadar, fiyatlar da olabilir. Mübadele Denklemi bize bunu vermemektedir. Bu teori, fiyatlar genel seviyesindeki değişmelerin asıl etkenlerinin daima para miktarındaki değişmeler olduğunu ve fiyatlar genel seviyesinin pasif bir karakter taşıdığını savunmaktadır. Bunun açıklanması, gerekmektedir:

(M) değişince, (M') (V) ve (V') sabit kalacak mıdır? Yoksa, (M) yi izleyecek midir? Fisher'e göre belirli bir ekonomik sistem içinde (V) ve (V') para miktarındaki fiyatlardan bağımsızdır. (M) önemlidir. Böylece Ricardo'nun matematiksel ifadesine tekrar dönülmüş olmaktadır.

Fisher'de para talebi yeterince ele alınmamaktadır. Para talebinin teorik açıklamalara temel olması, Cambridge ekolünde görülecektir.

---

(92) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 105.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b — Cambridge Ekolü

Cambridge ekolünden Marshall ve Pigou, para talebi sorununa, Fisher'in yaklaşımına çok benzeyen, fakat farklı bir yoldan yaklaşmışlardır[93]. Cambridge ekonomistleri, Fisher gibi, «Bir ülkenin muamele hacmini karşılamak için ihtiyaç duyduğu parayı ne belirler?» sorusuna cevap aramışlar, bununla beraber bireyin elinde tutmak isteyeceği parayı neyin belirleyeceği ve elde tutulan para ile yapılan muameleyi nasıl üzerine alacağı sorusunu ortaya koymuşlardır. Bu soruları mikro ekonomik terimlere koyup, bireyin tercihleri şeklinde cevap vermişlerdir[94].

Bu yaklaşım, genel talep teorisinin özel bir sorunundan çok, para talebinin özel bir teorisidir. Bu nedenle, Cambridge ekolünde para talebi konularındaki teorik açıklamalara genel olarak değinildikten sonra bu ekolün temsilcilerinin görüşleri ayrı ayrı tartışılacaktır.

1° — Genel Yaklaşımı

Bu ekolün para talebi teorisine yaklaşımı şöyledir:

«Eğer bir ekonomi süje ekonomideki para tutma sorununa, bireyin davranış seçimi açısından bakarsa, bu süje, muamele için para talep etmeden önce, servetini, faiz oranlarını ve bekleyişlerini dikkate alacaktır[95].

Cambridge iktisatçıları, bir ekonomik sujenin servet düzeyinin, muamele değerinin ve gelir düzeyinin kısa dönemde bir diğerine sabit orantılı ve «diğer şeylerin de sabit olduğu varsayımları» ile hareket etmişlerdir[96].

Para talebi nominal terimlerle her bireyin nominal gelir düzeyi ile orantılı olacaktır. Cambridge tipi denklemler üretim hacmi ile ve muamele hacmi ile çalışanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Üretim Hacmi İle Çalışan Denklemler

Denklem, Cambridge iktisatçıları tarafından şu şekilde belirlenmiştir.

---

(93) LAIDLER, a.g.e., s. 47.
(94) Alfred MARSHALL, **Principles of Economics**, Macmillan and Co. 1920, s. 22.
(95) I. RIMA, a.g.e., s. 249.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$Md = k.P.y \quad (I - 1)$$

Burada;

M = Para talebi,

P = Fiyatlar genel düzeyini,

y = Reel üretim hacmi (milli gelir miktarı)

k = Elde tutulmak istenen para miktarının işlem hacmine oranı,

Para piyasasında denge durumunda para arz ve talebi birbirine eşittir. Sonradan Marshall'ın k sı denilen «k», akım kavramı olan «Y» ile stok kavramı olan «M» yi birbirine bağlamıştır.

$$Md = MS = (1 - 2)$$

$$MS = k.Py. \quad (1 - 3)$$

burada,

$$MS \cdot \frac{1}{k} = p.y \quad (1 - 4)$$

$$MsV = Py. \quad (1 - 5)$$

Bu denklem, muamele için paranın dolaşım hızı hariç, Fisher'in yaklaşımına çok benzemektedir. Hem Fisher hem de Cambridge ekonomistleri düşüncelerini, diğer şeyler eşit olmalı, varsayımı ile açıklamışlardır. Fisher'in belirttiği diğer şeylerin sabit olması kavramı, muamele sürecinin teknik karakterini belirleyen kurumsal yapının kısa dönemde mantıksal olarak değişmeyeceğini tahmin etme olarak ifade edilebilir[97].

Buradan, Fisher'in yaklaşımı, kısa dönemde sabit bir dolaşım hızını içine alan para piyasasının bir teorisi diye özetlenebilir. Cambridge ekolünde ise elde para tutmanın alternatif maliyeti olan faiz ve bekleyişler kısa dönemde değişmesi beklenen değişkenlerdir.

---

(96) M. FRIEDMAN, **M. Friedman's Monetary Fromework, Monetary Analysis**, The University of Chicago Press, Chicago 1974, s. 9.

(97) LAIDLER, a.g.e., s. 50.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu yaklaşımda para tanımı Fisher'in yaklaşımındakinden farklıdır. Fisher'de para, ortalama mübadele değeridir. Burada ise para kavramına çek ile, vadeli ve vadesiz mevduat da dahildir[98].

Muamele Hacmi İle Çalışan Denklemler

Bu denklem tipi Cambridge iktisatçıları tarafından şöyle belirlenmiştir.

$$M = k.P.T$$

Bu denklemde,

M = toplam para arzı,
P = fiyatlar genel seviyesi,
T = halkın yapmayı tasarladığı reel iş hacmini,
k = elde tutulmak istenen para miktarının iş hacmine oranını göstermektedir.

Genel olarak, fiyatlar genel seviyesindeki dalgalanmalar Cambridge denklemlerinde, para arz ve talebinin uyumsuzluğu ile açıklanmaktadır. Bu nedenle, denklemde sorun, para arzı ve talebi durumuna, dönüştürülmüştür. Gerçekten de bu denklemin sağ tarafı para talebi, sol tarafı reel para talebi (kT) ve nominal para talebi (kTP) olarak iki kısma ayrılabilir. Cambridge denklemlerinde reel para talebi sabit varsayıldığından nominal para talebini fiyatlar genel seviyesi belirleyecektir[99]. Gerçekten de fiyatlar yüksek olursa, fertler aynı işlemleri yapabilmek için daha fazla para birimi talep edeceklerdir. Fiyatlar düşük olursa, daha düşük para ile de işlerini görebileceklerdir.

Bu durumda, para değerini, dolayısıyla fiyatlar genel seviyesini para arzı ve para talebi ile birlikte belirleyeceklerdir. Bununla birlikte bu teoriye göre fiyatlar genel seviyesini para arzından çok, para talebi belirlemektedir[100]. Bu nedenle teorinin taraftarları, fiyatlar üzerinde üzerinde etkin olmak bakımından halkın para tutma arzusundaki değişmelere büyük önem vermişlerdir. Değeri, geniş ölçüde halkın alışkanlıklarına bağlı olan «k» denkleminde;

---

(98) M. FRIEDMAN, a.g.e., s. 47.
(99) N.I. NEVILYN, a.g.e., s. 83.
(100) J.A. SCHUMPETER, **History of Economic Analysis**, Oxford University Press, London, 1945, s. 836.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$k = \frac{M}{P.T}$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Fisher denkleminde;

$$v = \frac{P.T}{M}$$

idi. Buradan;

$$k = \frac{1}{v}$$

olduğu açıkça görülmektedir.

Cambridge yaklaşımında para, değişim (muamele) ve ihtiyat amacıyla talep edilmekteydi. Spekülasyon amacı ile talep sözkonusu değildi. Değişim hacminin kısa dönemde sabit varsayabileceği, alışkanlıkların ise kolaylıkla bırakılamayacağı nedeni ile Neoklâsik iktisatçılar «k» ve «T» nin sabit olduğunu savunarak her toplumun reel para talebi miktarının sabit kalma eğiliminde olacağını söylemişlerdir[101].

Bu durumda, para miktarındaki artışlar para talebini etkilemeyeceğinden, fiyatlar genel seviyesinde artışlara neden olacaktır. Fakat para miktarındaki değişmeler bir geçiş devresinden sonra doğrudan doğruya ve aynı oranda fiyatlara intikal etmektedir[102]. Para miktarındaki artışlar ilk aşamada, halkın elindeki para stoklarını arttıracaktır. Ancak, halk elinde bir miktar para tutacağı için fazla parayı harcama yoluna gidecek ve toplam talepte artış meydana gelecektir. İkinci aşamada talep artışı, fiyatları yükseltecek, dolayısıyla halkın daha fazla para talep etmesine yol açacaktır.

Para arzındaki artışlar, fiyat artışlarına eşit olduğu zaman, bireylerde yanlarında bulundurdukları parayı arttırmış olacaklarından, bu noktada para arzındaki artışlar; fiyatlar genel seviyesindeki artışlara eşit olacaktır.

(101) Joan ROBINSON, **Economics of Imperfect Competition**, Macmillian and Co. Ltd. London, 1933, s. 56.

(102) T.W. HUTCHISON, **A Review of Economic Doctrines 1870-1929**, Oxford, 1953, s. 291.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2° — Değerlendirme

Cambridge yaklaşımı, genel fiyat seviyesinde halkın para talebinden doğan değişmelere, para miktarındaki değişmeler kadar açık yer vermemektedir. Bununla birlikte Cambridge denkleminde genel fiyat seviyesinin para miktarı ile aynı yönde ve aynı oranda değiştiği sonucuna ulaşmaktadır.

Buna karşılık, Fisher'in yaklaşımında iktisadi istikrarsızlığın nedeni, nakit para miktarındaki değişmelerdir. Başka bir deyişle, para otoritelerinin aldığı kararlar iktisadi istikrarsızlıklardan sorumlu olmaktadır. Cambridge ekolünde ise, bu istikrarsızlıkların kaynağı, para otoritelerinde değil, ekonomi sujelerinin psikolojik nedenlerle yaptığı iddiharlarda toplanmaktadır[103]. Özellikle Marshall psikolojik nedenler üzerinde durarak, Keynezyen görüşe geçişi sağlamıştır. Pigou'da da aynı özellikleri görmek mümkündür. Bu nedenle Neoklâsik iktisatçılardan Pigou ve Marshall'a ağırlık verilerek, yaklaşımları tartışılacaktır.

3° — Temsilcileri

Marshall, Pigou bu ekolün temsilcileri arasında en meşhurlarıdır.

Marshall

Keynes, Pigou gibi iktisatçıları yetiştiren A. Marshall arz ve talep kanunu ile faktör ve hizmet değerini açıklamayı para değerine yansıtmıştır. Halkın para talebindeki değişmelerde psikolojik nedenlerle doğan iddihar olayının önemli bir etken olduğu görüşünü savunmuştur. Dolayısıyla muamele amacıyle birlikte iddihar amacıyle yapılan para talebini de (kA) dikkate almıştır[104]. Böylece;

$Md = k.Y$ denklemi iddihar amacıyla para talebinin ilâvesiyle $M = kY + k'A$ şeklini almaktadır. Burada;

A = Bireyin sahip olduğu kıymetler,

k = Bu kıymetlerden nakit olarak tutulmak istenen kısımlar.

(103) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 102.

(104) A. HANSEN, Para Teorisi ve Maliye Politikası, Çev. Ahmet Kılıçbay, İst. 1959, s. 55.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marshall'ın iddihar amacıyle likidite fonksiyonu (kA) Keynes'in spekülatif ve ihtiyat amaçları ile yapılan para talebine karşı olmaktadır. Keynes'in spekülatif amaçlı para talebi fonksiyonunda tahvil fiyatları gözönünde tutulmuş ve faiz oranıyle ilişki kurulmuştur. Marshall denklemindeki «a» ise yanlız tahvilleri değil, gelir sağlayan diğer değerleri de kapsamaktadır[105].

Marshall denklemine Hansen şu şekilde yorumlamaktadır:

Marshall para talebi ile faiz haddi arasındaki ilişkilere özel bir önem vermemesine karşılık, gelir sağlayan değerlerin para talebinin belirlenmesinde etkili olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle faiz haddinin de para talebinin belirlenmesinde rol oynadığının kabul ettiği sonucuna varılabilir. Bu varsayımlar altında para talebi: 1 — gelir düzeyinin, 2 — faiz haddinin, 3 — sahip olunan değerlerin bir fonksiyonu olmaktadır. Bu ilişkileri L = (Y, r, A) fonksiyonu belirtmektedir[106].

Marshall denklemi halkın gelir ve servetinin bir kısmına eşit olarak nakit tutulduğunu göstermektedir[107]. Denklemde gelir ve servetin ayrı ayrı gösterilmesi, elde tutulan paranın, gelirin fonksiyonu olduğunu belirtmektedir.

Marshall'ın denkleminde para talebi, düz bir doğru ile gösterilmektedir[108]. Bu elde tutulmak istenen paranın milli gelire oranının değişmediğini ifade etmektedir. Bu durumda gelir düzeyinden bağımsız, esnek bir para talebi eğrisinin olduğu varsayımının, Marshall tarafından yapıldığı söylenebilir[109]. Böyle bir durumda nominal denge gelir düzeyi (Y), para talebi eğrisinin (Md), para arzı (Ms) eğrisini kestiği noktada oluşmaktadır. Bu durum Şekil : 2 de gösterilmiştir.

---

(105) A. MARSHALL, **Principles of Economics**, Macmillian and Co. Ltd. London, 1961, s. 66.

(106) Burada Y = Nominal gelir, i = faiz haddi, A = bireyin sahip olduğu kıymetler.

(107) A. MARSHALL, **Money, Credit and Commerce**, London, 1923, s. 44-45.

(108) Neoklâsik para talebi denkleminde para talebinin (uniform unitery elasticity) birim elâstikiyete sahip olduğu varsayılarak rektangular hiperbol şeklinde gösterilmektedir. Para talebi elâstikiyeti 1'e eşit olması halinde para arzındaki artışlar fiyatlarda aynı oranda bir artışa meydan vermektedir: Pigou, **Essay in Applied Economics**, London, 1923, s. 195.

(109) R. BARRO, H. GROSMAN, **Money Employment and Inflation**, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, s. 39.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

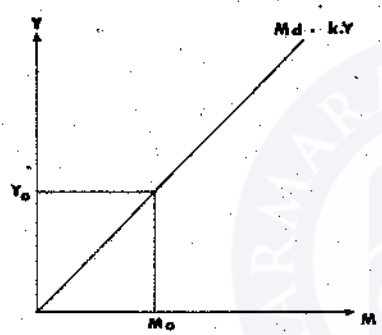

Şekil : 2

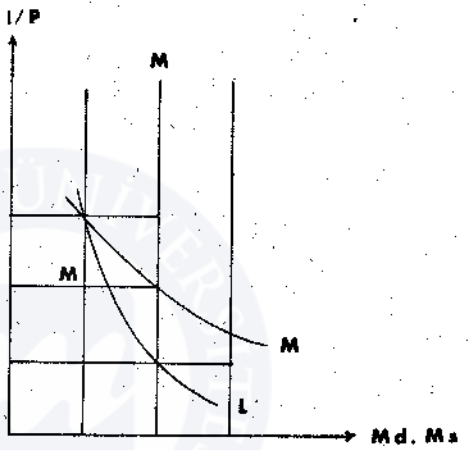

Şekil : 3

Marshall'ın para talebi denkleminde P yerine (1/P) konulursa para talebi eğrisi Şekil : de görüldüğü gibi rektangular hiperbol biçimini almaktadır.

Pigou, Marshall'ın öğrencisi olduğu için Cambridge denklemi üzerinde durmuş ve aynı yaklaşım içinde efektif talep ile satın alma gücü arasındaki farkı belirtmiştir. Bu nedenle para talebinin teorik açıklamalara temel olması kısmında Pigou'nun yaklaşımına da yer verilecektir.

Pigou

Pigou'nun, para talebi konusundaki görüşleri, marjinal fayda teorisinden etkilenmiştir. Pigou, Fisher'in yaptığı gibi, paranın dolaşım hızı ve işlem (muamele) hacmı, para arzından bağımsızdır; varsayımında bulunmamıştır. Buna karşılık, paranın toplam aktiflere oranını ifade eden «k», marjinal fayda teorisi tarafından belirlenmektedir[110]. Pigou'ya göre, insanların varlıklarını, optimal biçimde tahsis edebilmeleri için, marjinal faydalarının eşit olması şartı gerekli olmaktadır.

(110) Arthur C PIGOU, «The Value of Money», **Readings In Monetary Theory**, London 1952, s. 165-6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu yaklaşımda, «k», para arzının bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Para arzındaki bir artış, «k»'nın düşmesine, azalış ise yükselmesine neden olacaktır. Çünkü, para artışı, marjinal faydayı azaltmakta, sonuçta da «k»'nın düşmesine yol açmaktadır.

Pigou, yaklaşımında, para talebini, ekonomi süjelerinin değer elde etmelerine bağlamakta, bu açıdan da Marshall'dan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu yaklaşımda, toplam varlıkların reel değerlerinin dikkate alındığı söylenebilir.

Bu yaklaşımda, para tanımı açısından, diğer neoklâsiklere göre bir farklılık görülmektedir. Diğer yaklaşımlarda para, muamele amacıyla talep edilirken, burada, hizmetlerin prodüktif olarak elde tutulması da, para talebine dahil edilmektedir[111].

Pigou'nun para talebi denklemi aşağıda ifade edilmiştir:

$$Md = kPR$$

Bu denklemde, diğerlerinden farklı olarak (Y) yerine (R) kullanılmıştır. Bu (R) «resource» terimiyle, gelir mi servet mi ifade edilmek istendiği açık değildir. Keynes, bu para talebi denklemindeki (R)'nin geliri sembolize ettiği görüşündedir[112].

Marshall ve Pigou'nun Yaklaşımlarının Eleştirisi

Neo-Klâsik iktisatçı olan Marshall ve Pigou'da para talebi görüldüğü gibi teorik açıklamalara temel olmuştur. Bununla birlikte, para talebi doğrudan doğruya incelenmemiştir. Buna karşılık Fisher'in yaklaşımıyla kıyaslandığı zaman, para talebi kavramında, aşama görülmektedir. Fisher'de para, muamele amacıyla mübadele edilen paranın ortalaması olmasına karşı, bu iktisatçıların yaklaşımlarında, para hizmetlerin prodüktif olarak tutulan kısmıdır.

---

(111) Pigou, denklemine, para olarak kullanılan, çekle, tedavül eden vâdesiz banka mevduatını da dahil ederek aşağıdaki biçime getirmiştir. Md = kR/P(c+h(1—c)) Bura c, halkın toplam paraya oranla talep etmek istedikleri banknot ve madeni para oranını, h, bankalarda bulunan banknot ve madeni paranın, bankalardaki mevduata oranını, (1—c), banknot ve banka mevduatı olarak talep edilen oranı göstermektedir: A. PIGOU, a.g.e.).

(112) J.M. KEYNES, **Treatise on Money**, London, 1930, Cilt: 1, s. 231.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer bir önemli konu ise, bu iktisatçılar, paranın dolaşım hızının tersi olan, para talebi ile gelir arasındaki ilişkiyi veren (k) parametresini analiz etmişlerdir. Marjinal fayda teorisini para konularına uygulamalarının bir sonucu olarak «k» parametresinin de, marjinal fayda teorisinde belirlendiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Fisher'in yaklaşımında olduğu gibi «(k) ve (Y) para arzından bağımsızdır» varsayımında bulunmamışlardır. Halbuki Fisher'in yaklaşımında «v» ve «T» para arzından bağımsız varsayılıyordu. Bununla birlikte, para arzındaki değişmelerin fiyatlar ve gelirlerde, değişmelere neden olacağı görüşündedirler.

Bu, iktisatçıların getirdiği bir diğer yenilik ise psikolojik nedenlerle doğan «iddihar» olayının önemli bir etken olduğu görüşünü savunmalarıdır. İddihar, bir anlamda Keynesyen yaklaşımındaki spekülatif amaçlı para talebini karşılamaktadır. Ancak Keynes'in spekülatif amaçlı para talebine tahvil fiyatları da dahil edilmektedir. Her nekadar Cambridge yaklaşımı ile para talebi teorik açıklamalara temel olmuşsa da Keynesyen yaklaşıma geçişi sağlamamaktadır. Çünkü Keynesyen yaklaşım, Neklâsik yaklaşımın uzantısı değil, bir reaksiyonu olacaktır. Para teorilerinde para talebinin doğrudan doğruya yer alması Keynesyen yaklaşımla başlamaktadır.

Para hakkındaki düşünce akımlarının değişerek, teorilerin oluşumunda, sosyo-ekonomik yapıdaki değişmeler etkili olmuştur. Bu açıdan, Marshall ve Pigou'nun para talebi konusunda çok fazla yenilikler getirmemesi doğaldır.

c) Diğerleri

1° — Wicksell

Wicksell, Faiz ve Fiyatlar adlı eserini, zaman itibariyle Marshall ve Fisher'den daha önce vermiş olmakla birlikte, getirdikleri çok yenidir. İsveçli iktisatçı, para politikasına yön veren derin tahliller yapmıştır. Wicksell, klâsiklere göre çok ileri bir adım atarak, para miktarındaki değişmelerde, altın madenlerinde üretilen altın miktarı dışında, teknolojik değişmelerin, müteşebbis kararlarının ve banka sisteminin rolünü göstermiştir. Paranın peçe olmayıp, sistemde merkezi rolü olduğunu açıklamıştır. Bununla beraber, Fisher gibi, iktisadi istikrarsızlığın kaynağını para-kredi mekanizmasında aramıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Wiiksell, genel fiyat seviyesinin para miktarıyla aynı yönde ve oranda değiştiğini kabul etmekle beraber, para miktarının, toplam parasal talebi nasıl etkilediğini göstermiştir. Keynesyen toplam talep analizinin, temelini kurmuştur. Katkısı, para miktarı, faiz haddi ve genel fiyat seviyesi arasındaki ilişkiyi göstermiş olmasındadır. Miktar teorisinin bu genelleştirilmiş ifadesinde, para mktarındaki değişmeler artık genel fiyat seviyesini, doğrudan doğruya nakit depolarını elde tutanların harcaması yoluyle etkilememektedir. Fakat para miktarındaki değişmeler piyasa faiz haddini etkilemektedir.

Wicksell'e göre; miktar teorisi para hacmi genişlemeye başlamadan, fiyatlar genel seviyesinde çok kez görülmüş olan yükselişleri aydınlatamamıştır. Miktar Teorisi bütün iktisadi faaliyetleri kapsayan tek bir piyasada toplam arz ve talep şartlarını açıklamıştır. Wicksell, tüketim ve sermaye piyasası olarak iki piyasanın varlığından söz etmektedir. Ona göre tüketim malları piyasasının dengesi arz ve talep eşitliğine, sermaye malları piyasasının, dengesi ise arz ve talep eşitliğine bağlı olmaktadır. Wicksell, klâsiklerin, her iki piyasanın yapısal özelliklerini dikkate almadıkları için, meseleyi kavrayamadıklarını iddia etmiştir.

Wicksell faizi de piyasa faizi ve tabii faiz olarak ikiye ayırmaktadır. Piyasa faizi, bankaların açtıkları krediler karşılığında aldıkları faizdir ve nominal kriterlerle ölçülmektedir. Tabii faiz oranı ise, kredi talebi ve tasarruf arzının kesiştiği noktada belirlenmektedir.

Kâğıt para ve kaydi para tedavülünün olmadığı, yalnız altın sikkelerinin veya tam karşılıklı temsilli paranın kullanıldığı varsayılan bir ekonomide tabii faiz oranı piyasa faizine ve reel faiz nominal faize eşit olacaktır. Herhangi bir nedenle tabii faiz değiştiğinde, piyasa faizi de kendiliğinden bu değişiklikle karşılaşacaktır. Fakat kâğıt para rejimlerinde ve kaydi para tedavülü olan ekonomilerde durum farklıdır.

Şekil 4'te, I, sermaye piyasasının fon talep eğrisi, S tasarrufun arz eğrisini göstermektedir. Başlangıçta her iki eğri A noktasında karşılaşmaktadırlar. Denge faiz r_0 dır. Tabii faiz ve piyasa faizi birbirine eşittir.

İkinci safhada, ihracat mallarına talebin artması, tedavül hızının büyümesi, teknolojik gelişmelerle üretimin artması, dış ül-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

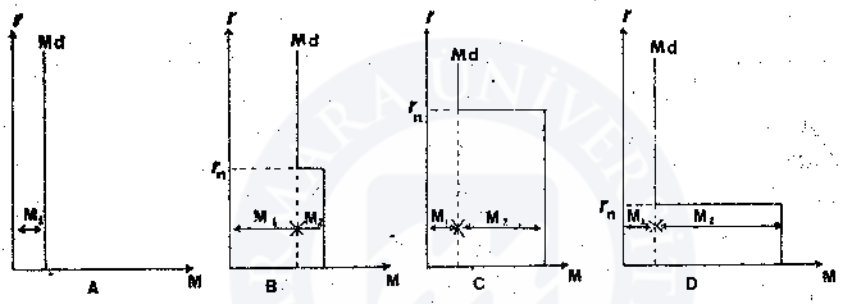

Şekil : 4

kelerde fiyatların pahalılanması, veya benzeri bir nedenle yatırımların arttığını varsayalım. Bu durumda, I sağa doğru kayarak I' durumuna geçecektir. Tabii faiz r_1'e çıkacaktır. Bankalar ise ampirik verilerle çalışan ve değerlendirmelerini nominal hesaplar üzerinden yapan kurumlardır. Bu sebeble, tabii faiz oranı yükselmesine rağmen, piyasa faiz oranını yükseltmek gereğini bir süre duymayacaklardır.

Bu durumda tabii faiz haddi yükseldiği halde piyasa faiz haddi düşük seviyede kalacaktır. Reel yatırımların reel tasarruftan fazla olması ise, efektif talep fazlalığına sebeb olur ve bu yüzden ortaya çıkan enflâsyonist baskı fiyatları devamlı bir şekilde artıracaktır. Fiyatların artması bu sefer, yatırım eğrisini daha da yükseltecektir. Wicksell'e göre, bu enflâsyonist baskı ve fiyatlardaki artış para arzı artışının durdurulmasına kadar devam edecektir. Ancak bu son durumda, piyasa faiz oranı yükselerek, tabii oranına eşit olacak ve yatırımların tamamı tasarrufla karşılanacaktır. Bu süreç sonunda, fiyatların ne kadar yükselmiş olacağını ise Miktar Teoremi verir, demek ki yeni, nihai denge sonucunda fiyatlar ve nakit ücretler para artışı ile orantılı olarak yükselecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Analizin başlangıç noktası olarak yatırımların artmasını değil de tasarruf ve yatırım eğrileri aynı kalmakla birlikte, bankaların doğrudan para arzını arttırmasını ele alalım. Bu durumda, Wicksell'in analizi, fiyatların nasıl yükseleceğini gösteren bir süreç analizi (proses analysis) olma niteliğini daha iyi göstermektedir. Sonuçta Miktar Teoremi gereğince fiyatlar ve nominal ücretler, toplam para arzı artışıyla orantılı olarak artmaktadır; fakat bu artış, piyasa faiz oranının tabii faiz oranının altına düşmesi ve bu yüzden reel yatırımın reel tasarrufu aşması başka bir deyişle efektif talep fazlası yüzünden meydana gelmektedir. Bu durumda ekonominin kalkınma hızı artmakla birlikte, bu kalkınma, dengesiz ve enflasyonist bir ortamda olmaktadır.

2° — Wieser

Wieser, Miktar Teorisinin sebeb sonuç ilişkisi tersine çevirmiştir. Fiyatlardaki otonom bir artış, ferdi gelirler üzerindeki etkisi yoluyla, para talebini dolayısıyle para arzını artırmakta ve paranın tedavül hızını yükseltmektedir.

Wieser, gelir teorisini kurarak para arzı ve fiyatlar arasında geliri bir köprü haline getirmiştir.

Wieser, paranın kıymetini, yapıldığı madenden ayırarak ferdi değerlemeye ve gelirin marjinal faydasına bağlamıştır.

Altın standardının hâkim olduğu dönemlerde, paranın kıymetinin, yapıldığı madenden ayırması, metalizmden nominalizme geçişde düşünce akımlarının doğmasını sağlamıştır.

3° — Schumpeter

Schumpeter'in modelinde, kredi yoksa müteşebbis de yoktur tezi işlenmektedir. Kredi yaratılması, teknolojik yeniliğin parasal bakımdan tamamlayıcısı sayılmaktadır[113]. Modele göre, teknolojik yenilikler, ekonomide sürekli olsa da, bunların müteşebbis tarafından uygulanması, öncü müteşebbislerin diğerlerini takip etmesi dolayısiyle toplu halde gelmektedir. Teknolojik yeniliklerin uygulanması, yeni yaratılan banka kredisi ile finanse edilmektedir. Kredi genişledikçe, üretim faktörleri kıtlaşacak ve fiyatlar yükselecektir. Bir taraftan da, piyasada mallar bollaştıkça, mal fi-

(113) J. SCHUMPETER, Business Cycles, New York, 1939.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yatları düşecek ve kredi kıtlaşarak faiz oranları yükselecektir. Böylece, konjunktürel genişleme safhalarında genişleyen kredi ve artan kârlar yerini müteşebbüsler borçları ödemek durumunda kaldıkça, kredi daralmasına ve zarara bırakacaktır.

4° — Mises ve Hayek

Mises ve Hayek, krizlerin sebebini, devletin ve bankaların devresel olarak sisteme yaptığı müdahalelerde ve kredi hacmindeki aşırı genişlemede bulmaktadır. Mises'e göre müteşebbüsler, «ucuz» para için devlete baskı yaparlar; bankalarda, buna faiz haddini düşürmek ve kredi hacmini genişletmekle intibak edeceklerdir. Faiz haddinin düşmesi, üretim dönemini uzatarak, üretim malları sanayiinin genişlemesine neden olacaktır. Tüketim malları ise, bu kadar uzun bir üretim dönemini karşılayacak yeterlikte olmadığı için, tüketim malları fiyatları yükselecektir. Buna karşılık üretim malları fiyatları düşerek, üreticilerin zararına yol açacaktır. Faiz oranının düşürülmesinin yarattığı bu yapısal bozuluş, faiz haddi yükselişi ile dengeye gelecektir.

Hayek, Mises'in bu modelini geliştirmektedir. Buna göre bankaların yarattığı yeni kredi fiyatları yükseltirken, gelirleri fiyatlarla aynı oranda artmayan kişiler, daha önce kullandıkları üretim faktörleri hizmetlerinden vazgeçmek zorunda kalacaklardır. Fakat kredi enflasyonu durduğu zaman, kredi genişlemesinin yarattığı bu zorunlu tasarruf devam etmeyecektir. Tüketim seviyesi eski hacmine yükselirken, üretim faktörleri tüketim malları sanayiine geçecek, bu da üretim malları sanayiinde kârları düşürecektir.

Mises ve Hayek'e göre para kredi mekanizması, üretim malları ve tüketim malları sanayiilerinde yapısal dengeyi bozmaktadır. Para politikası yoluyla ekonomiye dolaylı müdahale yeterli olacaktır.

III — PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI

İktisat ilminin doğuşundan önce, para politikası uygulamaları, askeri ve siyasal amaçlara paralel olarak yapılıyordu. İktisat ilminin doğuşundan sonra, bir başka deyişle klâsik dönemde, alınan para politikası önlemleri konjonktürel dalgalanmaların olduğu dönemleri kapsamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

XIX. Yüzyıl ortalarında, 1827-37, 1837-47, 1847-57, 1857-67, yıllarını içeri almak üzere, 10'ar yıllık konjonktürel dalgalanmalar önceleri İngiltere'de ortaya çıkmış, sonraları Fransa ve ABD'ye yansımıştır[114]. Bu dönemde, konjonktürel dalgalanmalar şöyle bir yol izlemekteydi, on yıllık sürenin2-3 yılı depresyon, 4-5 yılı gerileme ve normal faaliyet yıllarıydı. 1-2 yıllık «boom» ya da aşırı ısınma oluyor ve bir krizle sonuçlanıyordu. Bu dönemde üretim ve istihdam konularında çok az teorik bilgi bulunmaktaydı, anahtar değişken fiyatlar ve faiz oranlarıydı. «Boom» dönemleri yüksek faiz ve düşük faiz oranları ile bilinmekteydi[115]. J.S. Mill, «boom»da artan fiyatlarının nedenlerinin paranın dolaşım hızı veya para arzı artışı olduğunu şöyle ifade etmiştir. Bu dönemlerde, müteşebbis iyimserdirler, bunun sonucu olarak da, daha az atıl para talep edeceklerdir. Böylece paranın dolaşması artacak ve fiyatlar yükselecek, fiyat artışları, paranın daha da artacağı, bekleyişlerini kuvvetlendirecek, bu iyimserlik, paranın dolaşım hızını daha da artıracaktır. Müteşebbisler ellerinde yeterli para bulunmadığı için, bankalardan kredi alacaklardır. Günümüzde, para arzı genişlemesi diye tanımlanan banka kredilerindeki artış böylece ortaya çıkmaktadır. Klâsik teoriye göre, konjonktür dalgası bir «kredi politikası ve fiyat düzeyi» sorunudur. Bu nedenle para politikası uygulamaları içinde yer verilmiştir.

Bu dönem içinde, para politikası açısından, en önemli tarih, Ocak 1920'dir. Savaşı hemen izleyen 1920 yılında, bütün ülkelerde şiddetli bir enflâsyon ortaya çıkmıştır. Almanya gibi bazı ülkelerde enflâsyonu durdurmak için, hiçbir şey yapılmamasına karşın, ABD ve İngiltere'de, enflâsyona bir sınırlama getirilmiş ve sonunda her iki ülkede de 1921 yılında depresyon görülmüştür. Ocak 1920 tarihinde, Amerikan bankaları faiz oranını % 6 ve 7 oranına çıkararak krediyi sınırlama yolunda bir para politikası uygulama yolu gitmişlerdir[116]. Aynı karar, Nisan 1920 tarihinde, İngiltere Merkez Bankası tarafından da alınmıştır. Bu para politikaları uygulamaları sonucunda, Ekim 1920 ve 1921 yazı arasında, Amerika ve İngiltere'de de başlayan ve diğer ülkelere de yansıyan, yaygın

(114) John HICKS, «Konjonktür Dalgalarında Reel ve Parasal Etkenler» **Yeni Enflâsyon ve Para Politikası**, (Çev: Gülten Kazgan) Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. s. 10.

(115) Aynı eser, s. 11.

(116) J. HICKS, a.g.e., s. 13.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir işsizlik ile % 50 oranı civarında toptan eşya fiyatlarında bir düşüş görülmüştür. Amerikan Merkez Bankası ülkenin içine düştüğü depresyonun bir belirtisi olan bu ani fiyat düşüşlerini engellemek için, para arzını genişletme yolunda bir politika izleyerek, kredi sınırlamalarını genişletmeye başlarken, İngiltere Merkez Bankası reeskont oranını % 7 oranında tutmaya devam etmiştir. Sonuçta, para arzının gereğinden fazla daraltılması biçiminde uygulanan yanlış para politikası oldukça pahalıya mal olmuş, «büyük depresyonu» hazırlamıştır. Bu konuda J. Hicks, «Ben, kendi hesabına iyi günler ve kötü günler için esas sorumluluğun, para politikasına atfedilmeyeceğine inanmayı güç buluyorum...» diyerek, Büyük Depresyonun sorumluluğunu, bu dönemdeki para politikası uygulayıcılarına yüklemektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK DEPRESYON VE GETİRDİĞİ POLİTİKALAR

İktisadi alt yapı ve iktisadi düşünceyi hazırlayan şartların değişmesi sonucu 1929 büyük depresyonundan sonra para teorileri bir evrim geçirmiştir. Bilindiği gibi, klâsik iktisatçılar tam istihdam varsayımı ile birlikte, mübadelelerin reel ilişkiler olduğu; başka bir deyişle, paranın bu işlemlerde doğrudan bir rol oynamadığı varsayımı altında para konularını analiz etmişlerdir. 1930 lardan sonra ise tam istihdam varsayımının yanı sıra, bu varsayımda geçerilliğini kaybettiği görülmektedir.

Böylece tam istihdam sorununu çözme tartışmaları, yeni makro iktisadi analizin doğmasına neden olmuştur. Makro iktisadi analizin başlangıcını klâsik ve fizyokrat iktisatçılara bağlamak mümkündür, ancak, iktisadi düşünce evrimi içinde marjinal ekolün etkisi, bu tür analizleri ikinci plâna itmiştir.

Marjinalist analizde daha önce belirtildiği gibi ekonomi devamlı olarak tam istihdam seviyesinde dengede olacağı varsayımı mikro olaylarla sınırlandırılmıştır. Ancak büyük depresyon sonucu, yeniden makro analizlerin ön plâna çıkması, parayı, ekonomik olaylar içinde doğrudan etkiye sahip bulunan, hatta iktisadi sistemin merkezi niteliğinde bir kavrama, kavuşturmuştur.

Paranın iktisadi sistemin merkezi haline gelmesi;

i) Birer makro değişken olarak incelenmeye başlayan tasarruf, yatırım, tüketim gibi büyüklüklerin para aracılığı ile analiz edilmesine,

ii) Elde para tutmanın, diğer bir deyişle, para talep etmenin nedenlerinin araştırılmasına,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iii) Para ve harcama miktarındaki değişmelerin refah düzeyini değiştiren bir etken olarak kabul edilmesine,

iv) Parayı, reel analizin varsaydığı nötr bir kavram olmaktan kurtarıp ekonomi sujelerine yol gösteren bir pusula niteliği kazanmasına neden olmuştur[117].

«Yeni iktisadın» bu görüşlerinin yaygınlaşmasında J.M. Keynes'in rolü büyük olmuştur. Keynes, genel iktisat teorisi ile para teorisini birleştirerek, paranın iktisadi sistem içindeki rolünü ortaya koyarak, kapitalist sistemin reel analize göre, çok daha gerçekçi bir analizinin yapılmasına öncülük etmiştir.

Bu yaklaşımın kaynağını, para politikasının para arzındaki değişmelerden değil de, faiz oranının davranışını veya fonları kullanılabilir dışındaki değişiklikleri dikkate alınmasını öngören görüş oluşturmaktadır[118]. Keynesyen para politikasına geçmeden önce, bu yaklaşımı hazırlayan olaylar anlatılacaktır.

Keynesyen görüşü hazırlayan olaylar genelde Büyük Depresyon ve buna bağlı olarak İngiltere'de görülen ekonomik bunalımdır.

I — BÜYÜK DEPRESYON VE GELİŞİMİ

Büyük Depresyon, Black Thursday denilen 24 Ekim günü (1929) patlak vermiştir. Şimdi Büyük Depresyonun nasıl başlayıp geliştiğini görelim.

Birinci Dünya Savaşından sonra, bütün ülkeler savaşın etkisinde kalmaya devam ettiler. 1920'li yıllarda alınan tüm ekonomik tedbirler, çekilen likidite sıkıntısını, yüksek faiz oranlarını, iflâsları işsizlikleri önleyememiştir.

1920'lerdeki Amerikan kısa vâdeli banka fonlarını ve kredileri uzun vâdeli yatırımlarda kullanılmak suretiyle yürütülmekte ve özellikle New York Borsa'sında spekülâtif maksatlarla ve önceden yalnız muhtemel zarar farklı ödenmek suretiyle karşılanan vâdeli tahvil ve hisse senedi alınmalarına dayanmaktaydı. Bu sebeble gittikçe tehlikeli bir hal alan para şişkinliği yaratılmıştı. Gü-

(117) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 251.
(118) C. NISHIYAMA, a.g.e, s. 79.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nün birinde ortaya çıkacak herhangi bir olayın getireceği endişe üzerine açık kredilerin geri istenmesi, tehlikeli bir yıkılışa sebeb olabilirdi. Federal Reserve Board 1928'de reeskont oranlarını % 3,5' dan % 6'ya çıkarmak suretiyle faiz oranlarını artırarak, kredi hacmini daraltma yönünde tedbirler alması, tehlikeyi önleyememiştir.

1929 Ekim ayı başlarında, İngiltere Bankası'nın da reeskont oranlarını yükseltmesi üzerine, kısa vâdeli spekülâtif Avrupa sermayesinden bir kısmının tekrar Avrupa'ya dönmeye başlaması ile birlikte beklenen tehlike kendini göstermiştir. Krediler daralınca, yüksek fiyatlarla hisse senedi alanlar borçlarını ödeyemediler. Endişelenen bankaların karşılık istemeleri ve kendileri daraltmaları ise, Ekim ayının son haftasında New York borsasında panik yaratmıştır. Bankaların baskısı altında borçlarını ödemek için hisse senetlerinin borsada satışa arzı, bir iki hafta içinde hisse senedi fiyat indekslerinin 469'dan 220'ye düşmesine ve Amerikalı tasarruf sahipleri ile spekülâtörlerin 40 Milyon dolar kayba uğramalarına yol açmıştır[119].

Bu panik Amerika'dan başlayarak bütün ülkelerde yatırımların durmasına neden olmuştur. Herkes, parasına sımsıkı sarılarak, bir yere ve herhangi bir işe yatırmayarak, hatta bankalara da vermeyerek, yanında saklama yoluna gitmiştir. Amerika'da başlayan ekonomik gerileme, her yerde işsizliği artırırken, üretim ve milli gelirde önemli gerilemelere yol açmıştır. Amerika'da ve başta İngiltere'de olmak üzere, Avrupa'da işsizlik oranı % 25'in üstüne çıkmıştır. Amerika'da işsiz sayısı 12 Milyonu aşmıştır. 1933 Mart'ında Amerika'daki otuz binden fazla banka ödemelerini keserken, onbeşbinden fazlası da iflâs etmiştir.

Her tarafta iflâslar, ağır üretim daralması açlık ve sefâlet hâkim olmuştur. Adeta insanlık XIX. yüzyıl başlarında Malthus'un işaret ettiği varlık içinde yokluk çekmeye başlamıştı.

Bu olaylar cereyan ederken, bütün 1920'ler boyunca Neo-Klâsik ekole mensup iktisatçılar, büyük bir iyimserlikle liberalizmi savunmaya devam etmekteydiler. Savaş sonrası devrenin ekonomik sıkıntılarını, geçici piyasa intibaksızlıklarına, faiz oranları

(119) Ayrıntılı bilgi için bkz: K.J. GALBRAITH, The Great Crash, Hamish Hamilton, London, 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile ücretlerde yeterli elâstikiyetlerin sağlanamamasına bağlamakta ve hastalığı daha ziyade savaşın bozduğu para sisteminde aramaktaydılar. Bu inançla girişilen para reformları ise, karşılaşılan güçlükleri daha da arttırmaktan başka bir işe yaramamıştı.

A — Hazırlayan Olaylar

Büyük Depresyon, Birinci Dünya Savaşını takipeden yıllarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyle, savaşın sonuçlarının, krize sebep olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bilindiği gibi savaş, Osmanlı Devleti'nin yıkılması, Almanya'nın mağlubiyeti ve ağır savaş tazminatları ödeme mecburiyeti ile sonuçlanmıştır. Galip Devletler, İngiltere, Fransa, Osmanlı topraklarını, nüfuz bölgelerine ayırırken, Orta Doğu'ya da egemen olmaya başladılar. Bu ülkeler, Almanya'dan alacakları ağır savaş tazminatları ve yeni sömürgelerden elde edecekleri gelirlerle, I. Dünya Savaşının zararlarını giderebileceklerini ve 1914 önceki ekonomik seviyelerine ulaşabileceklrini ümid diyorlardı. Ancak Almanya'da yaşanılan hiper enflâsyon iktisadi hayatı felce uğratırken, savaşa katılan diğer ülkelerin de üretimleri üçte bir oranında azaldı.

Dünya, 1929 yılının ikinci yarısında, bütün ülkelerde hissedilen bir toplam talep yetersizliği ile, karşı karşıya kalmıştır. Talep yetersizliğini giderecek tedbirlerin alınamayışı;

— ABD'de ve dünyada para-banka sisteminin savaş sonrası gelişmelere çözüm getirecek yapıya sahip olmayışı, uygulanan para politikalarının yanlışlığı,

— Uluslararası mali sistemin yetersiz oluşu,

— ABD'deki spekülâtif davranışların kredi enflasyonuna yol açması, iç ve dış kredilerin spekülâtif alanlara yönelişi,

— Gelir dağılımının dengesizliği,

— Devletin düzenleyici ve müdahale edici görevlerini belirleyen, iktisadi politikaların çerçevesini çizecek kural ve kurumların olmayışı[120],

---

(120) Beşir HAMİTOĞULLARI, Çağdaş İktisadi Sistemler, SBF Yayınları, No. 380, Ankara, 1975, s. 199-200

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Ekonomi politikasına, klâsik görüşün hâkimiyeti, istihdam amacına yönelik politikaların yokluğu, gayri iradi işsizlik dışında, ekonominin tam istihdamda bulunacağına olan inanç.

— Devletin ekonomiye müdahale etmediği, liberal anlayışın varlığı,

gibi faktörlere bağlanabilir. Bütün bu olaylar, Büyük Depresyonu hazırlayan olaylar arasında yer almaktadır. —

B — Kriz Sonrası Uygulanan Politikalar

Büyük Bunalımın getirdiği olumsuz ekonomik şartları en başarılı bir şekilde aşabilen ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. 1933 yılında, Franklin D. Roosevelt, iktidara geçtiği zaman, ABD'e çalışan nüfusun dörtte biri işsizdi, oniki milyonu aşan, yaklaşık onüç milyon işsiz bulunmaktaydı.

ABD — «New Deal» olarak adlandırılan, Roosevelt'in iktisat politikası, 1933-35 arası özel sektörü cesaretlendiren, yüksek fiyatlara dayanıyordu. Roosevelt, önce halkın moralini yükseltmiş, «korkuyu yenmek ve refaha tekrar kavuşulacağına inanmak»[121] şeklinde ifade ettiği düşünceleri ile, milli şuur ve güveni kazandırmıştır. Tarım, sanayi, bankacılık kesimlerinde yeni kanunlar çıkartmıştır. Aslında, belli bir iktisadi politikaya dayanmayan görüşleri temelde, ülke menfaatlerine dayanan milli bir model olarak nitelendirilebilinir.

TARIM — Savaş öncesi altın çağını taşayan Amerikan çiftçileri, kriz sonrası çok kötü bir duruma gelmişlerdi. 1933'de «First Agricultural Adjustment Act», Birinci Tarımsal Düzenleme Kanunu[122] kabul edilmiştir. Bununla, çiftçilere, aşırı üretim olan sahalarda, belirli miktar, ekim alanından vazgeçme karşılığı, prim ödeneceği bildirilmiştir. Üretim alanları sınırlandırılarak, temel tarım ürünlerine, taban fiyatları konularak, düzenleyici alımlarla, devlete ödenen fiyat farkları ile, ürünün değerlendirilmesine çalışılmıştır. İpotekli çiftçilere yardım edilmiş, tarım kredileri genişletilmiştir. 1933'de «Toprak Erozyon Servisi» 1935'de de, Toprak

(121) Franklin ROOSEVELT, Inagural Adress, 4 Mart 1933.

(122) T.H.N. SCHEIBER, VATTER, PAULKNER, American Economic History, New York, 1976, s. 371.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Erozyon Kanunu kabul edilmiştir. Toprakların korunması, verimliliğin artırılması, erozyonun önlenmesi için, nehirlerin zaptırap altına alınması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Büyük kuraklığın ve rüzgâr erozyonunun olduğu Great Plains bölgesinde 200 milyonluk ağaç kuşakları meydana getirilmiştir. Ağaçlandırma işlerinde, sulama tesislerinde, yüzbinlerce işsize iş temin edilmiştir. 1938'de de, Zirai Düzenleme Kanunu çıkarılarak[123] belli tarım ürünlerinin, (buğday, pamuk, mısır, pirinç ve tütün) fiyatlarının maliyetlere göre sabit tutulması amaçlanmıştır. İhracat teşvik edilmiştir.

SANAYİ — NIRA diye bilinen (Nanitonal Industrial Recovery Act) kanun çıkarılmıştır. Ücretlerin artırılması, aşırı üretimin kısılması, ve fiyatların yüksek tutulması öngörülmüştür. Ayrıca küçük sanatkar ve müteşebbislerin, çalışan sınıfın, satın alma gücü desteklenerek tüketim canlandırılmıştır. Sanayi, tarım gibi ihracata yöneltilmiştir.

PARA-BANKA — Reeskont oranları düşürülerek, açık piyasa işlemleri aracılığı ile, iktisadi faaliyetler canlandırılmıştır. Altın rezervinin azalmasını önlemek için, doların altına konvertibilitesine son verilmiş, ülke dışına altın çıkış yasaklanmış, iç piyasada altın alım ve satımı durdurulmuştur. Dünya kambiyo borsalarında dolar kuru düşmeye başlayınca, hükümet ve Federal Reserve Sistem, altın almıştır, böylece altın rezervleri artmış, tedavül hacmi genişlemiştir. 1933 sonbaharına kadar arz ve talebe göre dalgalanan dolar, 1934 Ocak ayında, % 40 devalüe edilmiş, bir ons altın 35 dolar olarak belirlenmiştir. Ayrıca bankaları kurtarma operasyonları düzenlenmiştir.

SOSYAL POLİTİKA — Kamu çalışmaları ve sosyal hizmetler için,geniş fonlar ayrılmıştır. 1935-42 arası, 8.5 milyon işsize iş sağlanmıştır. Sosyal Konut meselesini gidermek için, 1937'de kanun çıkarılmış, «Hausing Authority» kurularak, buraya belli fonlar ayrılmıştır. Uzun vâdeli, düşük kiralarla sosyal konutlar yapılmıştır. Böylece canlanan inşaat sektörü ile, işsiz sayısı da azaltılmıştır.

Bu politikaların uygulanması sonucu, GSMH 1937-8 resesiyonu hariç tutulursa; devamlı artmış, 1941'de işsizlik oranı, 1929

(123) Aynı eser, s. 378.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daki seviyesine ulaşmış, kısaca ifade edilecek olursa, başarılı sonuçlar alınmıştır.

ALMANYA — Brüning hükümeti, 1930 Mayıs - 1932 Mayıs arası ülkeyi yönetmiştir. Krizle mücadelede, iç piyasada maliyetler düşürülerek, ihracatı artırmak suretiyle, istihdam hacmini canlandırıcı politikalar denenmiştir. Ücret esnekliği getirilmiştir. Vergiler artırılarak, harcamalar kısılarak, bütçe dengesine ulaşılmak istenmiştir. Ancak sonuçta, dış ticaret hacmi yarıya düşmüş, üretim azalmış, iflâslar artmış, «moratorium» ilân edilerek, dış borçların ödenmesi durdurulmuştur. Kambiyo işlemleri devlet kontrolüne girmiştir. Döviz talebi, imkânlara göre, ayarlanmıştır.

İNGİLTERE — 1931'de sterlinin devalüe edilmesi kararlaştırılmıştır. Altın çıkışları, açık piyasa işlemleri ile önlenemeyince, sterlin % 30 civarında düşürülmüş, altın sistemi terk edilmiş, sterlin kaime durumuna getirilmiştir. İngiltere'den sonra, Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Avusturalya, Yeni Zellanda, Mısır, Güney Afrika ve diğer bazı ülkeler ve dominyonlar da paralarını sterlinin ardından düşürmüşlerdir. Daha sonra, İngiltere'nin liderliğinde, Sterlin Bölgesi kurulmuş, aralarındaki ödemeler kliring işlemleri ile yürütülmüştür.

II — PARA SİSTEMLERİ AÇISINDAN GETİRDİKLERİ

M. Friedman daha sonraları yaptığı iktisat tarihi ile ilgili çalışmalarında, Büyük Depresyonun sebebi olarak, bu dönemde uygulanan para politikasını göstermektedir.

Avrupa ülkeleri, I. Dünya Savaşı sırasında, geniş ölçüde borçlanmışlar ve tedavüle sevkedilen banknot miktarı artmıştır. Buna karşılık, Merkez Bankalarının ellerindeki altın para stokları azaldığı için, halkın ellerindeki, kağıt paraları altına tahvil etme talepleri artmış, banknotların, altına konvertibilitesi kaldırılmıştır. Böylece fiili kağıt para rejimine girilmiştir.

Birinci Dünya Savaşının 1914 yılında başlaması ile Avrupa'da güçler dengesi sarsılmış, mali krizlerin birbirini takip etmesi sonucu altın standardını benimseyen ülkeler önce İngiltere sonra Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa ve Rusya A.B.D., sistemden ayrılmışlardır[125].

(125) Birinci Dünya Savaşı sonrası ayrıntılı bilgi için bkz. Nazif KUYUCAKLI, İktisadi Olaylar Tarihi, İst. 1952, s. 242-243.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Birinci Dünya Savaşı sonunda,

— XIX. yüzyıldan bu yana gelişmiş olan çok yönlü ticaret ve ödeme sistemi işlemez hale gelmiştir.

— Uluslararası ödemelerde ve dünya ticaretinde üstünlük Avrupa'dan A.B.D.'ye geçmiştir.

Savaş sırasında ise, hiperenflasyon yaşandığı için, kağıt para rejimine güven kalmamış, altın sikke rejimine dönüş fikri ağırlık kazanmıştır. Ancak savaş yüzünden, Avrupa ülkelerinin ellerindeki altın stokları azaldığı için, yeniden altın sikke sistemine dönülememiş, ülkelerin bir kısmı, altın külçe, büyük kısmı da, altın kambiyo sistemi uygulamaya başlamıştır. Ancak, savaş sırasında altın stokları artan, ABD, altın sikke sistemini devam ettirebilmiştir.

Savaş sonrası ülkeler üretim kapasitelerinin düşmesine rağmen altın standardı rejimine dönmek istiyorlardı. Nitekim 1919 yılında A.B.D., doları altına konvertibl hale getirmiştir. Fakat genel olarak, uluslararası para sisteminin, saf altın sistemi yerine altın kambiyo sistemi olmuştur. Altın kambiyo sistemi Cenova konferansında önerilmiştir.

Avrupa, Japonya ve İngiliz İmparatorluğu temsilcileri Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde 1922 yılında Cenova'da toplanmışlardır. Otuz üç ülkenin temsilcilerinin katıldığı toplantıda altına dönmeyi sağlayacak kararlar alınmıştır. Bunlar arasında bütün ülkelerin enflasyonist etkilere sebeb olacak uygulamalardan kaçınmaları, paralarını altına bağlamaları, bunun içinde,

i — Merkez bankalarının birbiriyle sürekli olarak işbirliğinde bulunmaları,

ii — Altının yanında başta paralarında rezerv olarak tutulması,

iii — Her ülke kurunu parite değerine yakın tutma sorumluluğu içinde bulunması,

iv — Kambiyo, kontrollerine son verilmesi,

v — Kredi tahsislerinin kontrol edilerek kurun paritede kalmasına çalışılması ve altının satın gücünün gereksiz dalgalanmalara açık kalmasının önlenmesi, kararlaştırılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıda belirtildiği gibi Cenova konferansı da önerilen sistem altın standardı sistemi değil, altın kambiyo rejimidir.

Savaş sonrası ülkeler satın alma güçleri paritesi ve prestij gerekçeleriyle paralarını altına bağlamak istemişlerdir.

Almanya'da Ekim 1924, İngiltere'de Mayıs 1926, Fransa'da ise Aralık 1926 yılında Altın külçe sistemine geçilmiştir.

1929 senesi ortalarında A.B.D.'de sınai üretimin düşmeye başlaması ve New York borsasının Ekim ayında kapanmasından sonra A.B.D.'de başlayan büyük buhran diğer Avrupa ülkelerine de sıçramıştır.

Buhran uluslararası para piyasasında da panik yaratmıştır. A.B.D. altın rezervlerinde, yabancı ülkelerinin paralarını çekmeleri üzerine, azalma olmuştur. Bu durumda altın standardı sistemini korumak için A.B.D.'de 1931'de reeskat oranları artırılmış bu da para arzını azaltmıştır. Para darlığı depresyonu daha da şiddetlenmiştir. 1933'de dolar altın standardından ayrılarak dalgalanmaya bırakılmıştır.

1929-1933 döneminde 35 ülke paralarının altın ile ilişkisine son vermiştir. Büyük depresyon uluslararası para sistemini çökertmiştir.

Bunun üzerine çeşitli para bölgeleri ortaya çıkmıştır[126]. Dünyada dolar alanı, sterlin alanı gibi bölgeler oluşmuştur.

STERLİN BÖLGESİ : Birçok ülke sterlin ile paraları arasındaki kuru sabit tutmak amacı ile paralarını Sterlin'e bağlamışlardır. Uluslararası likiditelerini de Londra'da tutmuşlardır.

ALTIN BLOKU : Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, İsviçre ve Polonya 1933'de bir bildiri yayınlayarak savaş sırasında uyguladıkları pariteyi depresyon sonrası da korumaya kararlı olduklarını bildirmişlerdir.

Fakat, altın bloku ülkelerinin de paraları sarsılmış, İtalya 1934'de, Polonya 1936'da altından koparak kambiyo kontrolleri uygulamaya başlamıştır. Fransa'da 1936'da parasını devalüe etmiştir. 1938'de tekrar devalüe ederek altından ayrılmıştır.

---

(126) Yüksel ÜLKEN, Dünya Ekonomisi, İst. 1974, s. 43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ocak 1934'de A.B.D. tekrar doları altına bağlamıştır.

Almanya ve Orta Avrupa ülkeleri de kontrol mekanizmalarını artırmış ve katlı kur uygulamalarına başlamışlardır.

Genel olarak iki savaş arasında geleneksel altın standardı sisteminden ayrılınmış sabit kontrollü kambiyo kuru sistemi tercih edilmiştir.

Bu dönemde ülkelerin tek tek ve birbirlerine danışmaksızın savaş öncesi pariteleri ya da yeni pariteler üzerinden altına bağlanma çabaları sonuç vermemiştir. Bunun üzerine ülkeler bundan sonra karşılaşacakları sorunlara uluslararası işbirliğine dayalı ortak bir çözüm aramak konusunda birleşmişlerdir.

A — II. Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler

II. Dünya savaşı sonrası Avrupa ülkelerinin, sermaye ve üretim kapasiteleri büyük ölçüde azalırken, Amerika Birleşik Devletlerinin artmıştır.

Avrupa'da, mevduat ve para miktarı, savaş sırasında geniş ölçüde çoğalmış, fiyatlar ise, narhlar ve vesika yolu ile kısmen kontrol altına alınabilmişti. Savaş sonrası, tedavüldeki bu para, savaş süresince karşılanamamış ihtiyaçlara yönelmesi, toplam talebi artırarak enflasyonist bir baskı oluşturması bekleniyordu. Buna karşılık Avrupa ülkeleri, bu talebi karşılayabilecek malları üretebilecek kapasiteye sahip değildi. Enflasyonu önleyebilmek için, vergileri artırmaları, kamu harcamalarını kısmaları gerekiyordu. Özetle ifade edilecek olursa, Avrupa ülkeleri, dış borç ve ithalat ihtiyaçları yanında, iç dengenin oluşması için de, enflasyonu önleyecek, ekonomi politikaları ve uluslararası para sistemi arayışında idiler. Bu durumda dış borçlanmaya dayanan bir kalkınma ve imar stratejisi en geçerli çare olarak görülmekteydi. Avrupa ülkelerine borç verebilecek tek ülke ise, Amerika idi.

Amerika, 1934 yılından beri, ekonomisi en güçlü devlet olarak ortaya çıkmıştı. II. Dünya savaşı sırasında da, sermayesi, altın stokları artmıştı. ABD de, altın akışı dolayısı ile ortaya çıkan enflasyonist baskıyı önlemek, uzun vâdede, Avrupa ülkelerine yapacağı ihracatı devam ettirebilmek için, Avrupa ülkelerinin paralarının yeniden istikrara kavuşturmak, mal çokluğu, «dolar kıtlı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğı» meselelerine çözüm bulmak amaçlarıyla, Avrupa ülkelerine yardımcı olmak istiyordu. Ayrıca, savaş sonrasında, Almanya'nın parçalanması, Sovyetler Birliği'nin artan nüfuzu gibi politik sebeblerle de, ABD'nin liderliğinde, milletlerarası karşılıklı, iktisadi işbirliğini gerçekleştirecek kurumlar kurulması için, Bretton Woods anlaşması gerçekleştirildi.

Ayrıca, 1947'de açıkladığı, Marshall Yardım Plânı, ve 1948 İktisadi İşbirliği Kanunu ile, doğrudan Avrupa ülkelerine, ve 1949 Truman 4. Nokta Programı dahilinde, az gelişmiş ülkelere yardım programları ile, Amerika, Avrupa'nın kalkınmasını finanse etmeye başlamıştır.

II. Dünya savaşından sonra, Ekim 1947 tarihinde, Cenevre'de 23 ülkenin katıldığı bir konferansla, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Andlaşması) imzalanmış, aynı mal için değişik gümrük tarifeleri uygulamaları ve farklı muameleler kaldırılmış, eşitlik ilkesi getirilmiş, ödemeler bilançosunun aleyhte fark göstermesi durumu dışında, ithalat sınırlamalarının kaldırılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'de GATT üyesi olarak, gümrük resimlerinde, spesifik yerine, advalorem sistemine dönmüştür, liberasyona ise, ancak 24 Ocak Kararlarından sonra geçmeye başlamıştır.

1948 yılında, Belçika, Hollanda, Lüksemburg aralarında Benelux adı ile bilinen gümrük birliğini oluşturmuşlar, dışarıya karşı müşterek gümrük tarifesi uygulamayı kendi aralarında da, gümrük tarifelerini kaldırmayı hedef seçmişlerdir.

1951 Nisan'ında da, B. Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu birlik ile kömür ve çelik üretimi ve ticareti ortak bir pazarda birleştirilmiştir. Mart 1957 tarihinde de, bu birliğin altı üyesi EEC (Avrupa İktisadi İşbirliği) veya kısaca Ortak Pazar ya da Altılar diye bilinen gümrük birliğini kurmuşlardır. Bunu takiben, Ekim 1957 tarihinde de, Ortak Pazar dışındaki Avrupa ülkeleri, kendi aralarında bir birlik teşekkül etmek için prensip kararı almışlardır. Stockholm'da 1959 tarihinde yapılan toplantıda, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İsviçre tarafından EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) kurulmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bütün bu gayretler, karşılıklı işbirliğini artırma amacına yönelmişti. Bretton Woods sistemi, Büyük Depresyon sonucu çöken uluslararası para sisteminin yerini alırken, ülke içinde de, genişletici gelir ve harcama politikalarına dayanan Keynesci ekonomi politikaları ile, büyüme ve gelişme dönemine girilmiştir.

B — Ayarlanabilir Sabit Kur (Bretton Woods) Sistemi

II. Dünya savaşından sonra uluslararası para sistemi tam bir kargaşalık içinde idi.

1930'lardan 1944 yılına kadar geçen dönem içinde üç ayrı grup ülkeler bulunmaktaydı.

1 — Sıkı kambiyo kontrolu uygulayan paraları konvertibl olmaktan çıkmış ülkeler (Almanya).

2 — Altın Standardını devam ettirmek için çaba gösteren ülkeler (Belçika, Fransa).

3 — Paralarını sterline bağlayan ülkeler (Sterlin bölgesi ülkeleri, İngiliz sömürgeleri).

Özellikle A.B.D. ve İngiltere savaş sonrası uluslararası para sistemini ülkelerarası işbirliğine dayanan kuruluşlar çerçevesinde düzenlemek amacı ile 1940'dan itibaren çalışmalara başlamışlardır.

1. Sistemin Kuruluşu

1944-1973 arasında geçerli olan uluslararası para sistemi 1944 yılının Haziran ayında A.B.D.'nin Bretton Woods adlı küçük bir kasabasında 44 ülkenin imzaladığı anlaşma ile yürürlüğe girmiştir. Amerika'nın görüşünü White plânı, İngiltere'nin görüşünü ise Keynes plânı temsil etmekteydi. Bu sisteme Bretton Woods veya Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi adı verilmiştir.

a — Keynes Plânı

İngiltere savaşın başlarından beri A.B.D 'den önemli ölçüde dış borç almış ve ödeyememiştir. Ayrıca yıkılan ekonomiyi onarmak için yeni dış borçlara da ihtiyacı vardır. Bu yüzden Keynes plânı[127], dış açık veren ülkelere otomatik bir şekilde kredi sağla-

(127) Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Wilbun MONREO, International Monetary Reconstruction: Problems and Issues, Lexington, D.C. Heatard Co. 1974, s. 20, W. SCAMMELL, International Monetary Policy, Macmillian, London, 1961, s. 13, 131.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yacak bir mekanizmayı kapsıyordu. Ayrıca bu plâna göre ülkelerarası denkleştirmenin yükü sadece açık veren ülkelerin omuzlarına yüklememektedir.

Dış fazla veren ülkelerde denkleşmeye zorlanmayarak bir uluslararası «Kliring birliği» nin kurulmasını istiyordu. Bu birlik dünya merkez bankası fonksiyonunu görecekti.

Her üye ülke Kliring Birliği üzerinde kendisine tahsis edilen kota payları arasında bir çekme hakkına sahip olacaktı. Bu kota payları her bir ülkenin ticaretinin önemine göre belirlenecekti. Merkez Bankaları arasındaki nihai ödemeler söz konusu olduğunda, ödemeler bilançosu açık veren ülkelerin bancor hesapları borçlu olacak, buna karşılık ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler birlik tarafından bancor hesaplarında alacaklı bulunacaklardır.

Keynes plânı daha sistematiktir. Sabit kur sistemini benimsemektedir. Fakat, Keynes'in teklifine göre döviz kurlarında istikrar sağlamaya yönelik bir bancor standardı olacaktır. Kliring Birliği adı verilen ve bir uluslararası örgüt tarafından yaratılan ve idare edilen uluslararası kaydi para düşünülmekteydi.

Bu durumda emisyon kurumları döviz piyasalarına bancorla müdahale edemeyecektir. Bir ülkede yabancı paraların değerleri ulusal paraya göre belirlenen bir minimum noktaya düştüğünde Merkez Bankası yabancı paraları satın alarak bu paraları destekleme sorumluluğunu yüklenecektir. Denkleştirme sorunu açısından da Keynes Plânı Bretton Woods anlaşmasından daha fazla yenilikler getirmiştir. Keynes ayrıca ödemeler bilançocu fazla veren ülkelerin dengenin sağlanmasında rol almasını istiyordu. Ödemeler Bilançosu fazla veren ülkeler gelişmekte olan ülkelere kamu kredileri vermeye davet edilebileceklerdi. Ayrıca, parasını revalüe etmesi ve gereğinde ithalat engellerini ortadan kaldırmak için birliğin baskısıyla karşı karşıya gelebilecektir. Birlik ödemeler bilançosu açık veren ülkelere kredi vererek bancor yaratacaktır. Kliring Birliği EMF gibi başlangıçta bir fon teşkil etme ihtiyacı duyamayacaktır ve ödünç verilecek para sorunuyla karşılaşmayacaktır.

Birliğin kredileri sabit bir süre içinde geri tahsil edilmeyecektir. Ödünç alan ülkelerde dış ödemeler bilançosunun dengeye ulaşması sonucunda, hesabına giren bancorlarla borçlarını silecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Keynes Plânı tüm bu özelliklerine rağmen kabul edilmemiş White Plânı kabul edilmiştir.

b. White Plânı[128]

White ve arkadaşları uluslararası nitelikte iki kuruluşun teşekkülünü önermiştir. Bu kuruluşlar, Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu ve Dünya Bankası'dır.

İstikrar Fonunun Amacı;

— Dış ödemelerde açık veren üyeleri, istikrarlı ve birbirlerine çevrilebilen paralara sahip olmasını sağlayarak, kaynak tahsisinde bulunmak,

— İstikrarlı ve sabit bir kambiyo kuru sistemi düzenlemek,

— Dış ödemelerde kontrollerin kalkmasını temin etmektir.

White Plânı, Fonun elinde toplam 5 milyon dolarlık kaynak olacağını varsayar. Her üyeye yapılacak tahsisat, üyenin rezerv miktarı, dış ödemelerindeki dengesizliklerine ve milli gelirine göre belirlenecekti.

Bu kotanın bir kısmı altın bir kısmı ise üye ülke parası ile ödenecekti.

White plânında para birimi, «unitas» dı. Bu unitas on dolara eşit idi.

White plânındaki Fon Keynes Plânındaki fondan farklıdır. White plânındaki fon, üye ülkelerin hükümetlerinin seçtiği yöneticilerle idare edilen bir kuruluştur. Fon yöneticilerinin sahip oldukları oy sayısı kotalarıyla orantılıdır.

Sonuçta White plânı kabul edilmiştir.

2 — Kurumları ve Prensipleri

20 Temmuz 1944'de imzalanan bu anlaşmayla uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası (IBRD) veya günümüzdeki diliyle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulması öngörülmüştür. Bu 2 kuruluşa daha sonra uluslararası ödemeler Bankası (BIS) eklenmiştir.

---

(128) J.K. HORSEFIELD, **(1945-1965/25 Years of International Cooperations)**, Cilt: I, D.C., IMF, Washington, 1969, s. 213-48.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

a — Dünya Bankası Grubu :

1° — Dünya Bankası

1946 yılında kurulmuş, amacı üyelerinin imarlarını kolaylaştırmak ve özellikle üretim kapasiteleri büyük ölçüde yok olmuş batı Avrupa ülkelerine yardım yapmaktı. 1948'den sonra gelişmekte olan ülkelerin alt yapılarının kurulmasına ağırlık veren yardımlar ön plânda tutulmuştur.

30 Haziran 1977'de Dünya Bankasının 129 üyesi bulunuyordu. Bu bankaya üye alma şartı IMF üyeliğinden geçmektedir. Dünya bankası her üye ülkenin bir temsilcisinin ve vekilinin bulunduğu Guvernörler Meclisi, atamayla gelen 5, seçimle gelen 15 kişiden oluşmuş bir idare meclisi ve bir başkan tarafından yönetilmektedir.

Dünya Bankasının Kaynakları :

Dünya Bankası A.B D.'nin 1946 yılında verdiği 10 milyar § lık sermaye ile çalışmaya başlamıştır. Bankanın temel mali kaynağını uluslararası piyasalardaki obligasyon emisyonları oluşturmaktadır. Genel olarak kaynakları efektif olarak yapılan kapital payları, uluslararası sermaye piyasalarına yapılan obligasyon emisyonundan sağlanan fonlar ve geri ödenen ödünçler oluşturmaktadır.

Dünya Bankasınca Sağlanan Finansman :

Dünya bankası uzun vadeli kredi vermektedir. Kredilerin vadeleri 15 ila 20 yıl arasında değişmektedir. Dünya Bankası kredi vermeden önce projeleri yakından incelemektedir.

2° — Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

Gelişmekte olan ülkelerde üretime katkıda bulunacak işletmelerin kurulmasına yardımcı olarak ekonomik büyümeyi teşvikle görevlendirmiştir.

Dünya Bankasının üyeleri tarafından kurulmuştur. Bu kuruluşun kurulma nedenleri şudur :

Dünya Bankasınca özel işletmelere verilen kredilerde devlet garantisi aranmaktadır. Bazı devletler bundan kaçınmışlardır. Ayrıca Dünya Bankası yalnızca uzun vadeli kredi vermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kurum başlangıçta kaynak sağlamak ve fon dağıtmak bakımından doğrudan doğruya Dünya Bankasına bağlıyken 1963'de statü değişikliğiyle bankaya dönüştürülmüştür.

3° — Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

1960 yılında kurulmuştur. Amacı dış kapital kullanma kapasitesinde olan ve aldığı kredileri geri ödemede güçlükle karşılaşan gelişmekte olan ülkelere finansman kolaylıkları sağlamaktır. Dünya Bankasına üye bütün ülkeler (IDA) ya katılabilir 1977'ye kadar örgütle 117 üye ülke olmuştur. Birlik kredileri 50 yıl için vermekte ve herhangi bir faiz ödenmesi söz konusu değildir. İlk 10 yıl için herhangi bir geri ödeme yapılmamakta. Sonraki 10 yılda her yıl % 1, daha sonraki 30 yılda da her yıl % 3 yeni ödeme yapılması öngörülmüştür.

Örgüt ödenmemiş fonlar için yalnız yılda % 75 komisyon almaktadır. Birlik kredilerinden kişi başına ulusal gelirlerin yılda 375 doları aşmayan ülkeler yararlanabilir.

4° — Dünya Bankasının 3. cü Gişesi

3. cü gişe olarak adlandırılan bu mekanizma 1976 yılı başında işlemeye başlamıştır. Bu gişenin amacı dünya Bankasının alışılagelmiş uygulamalarıyla (1. ci Gişe), Uluslararası Kalkınma Örgütü (2. ci gişe) arasında kalan şartlarda ödünç imkânı sağlamaktır. Bu gişenin kaynaklarını Dünya Bankasına üye bazı ülkelerle, İsviçre sağlamaktadır.

b — Uluslararası Para Fonu (IMF)

Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan IMF ile Altın Standardına benzer bir sabit kur sisteminin yaratılması amaçlanmıştır. Ancak, borçlu ülkelerin deflasyonist politika uygulamalarını önlemeyi esas almıştır. Kurulacak örgüt geçici ödemeler bilançosu açıklarında ilgili devletlere kredi vermeye, ülkelerin paralarını devalüe etmeye, izin vermeye yetkili kılınmıştır.

1° — Uluslararası Para Fonunun Yönetimi :

IMF, Aralık 1945 de II. Dünya Savaşı galibleri tarafından kurulmuştur. Daha sonra örgüte svaşı kaybedenler Almanya, Yugoslavya ve Romanya katılmışlardır. 1978 de üye ülke sayısı 138'di.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fonun organizasyonu kota ve kota paylarına dayanmaktadır. Kotalar ülkelerin fonun emrine verdikleri kaynakların miktarlarını belirlemektedir. Aynı zamanda üyelerin kararlarındaki oy oranlarını, elde edecekleri kredilerin sınırlarını göstermektedir. Kotalar 888,671 miligram altına eşdeğer 1944 doların temel alınmasıyla belirlenmiştir. Daha sonra özel çekme haklarına göre hesaplanmıştır. Genel olarak her 5 yılda bir kotaların gözden geçirilmesini tavsiye etmektedir. Para fonu, başlıca 3 organ tarafından yönetilmektedir.

Guvernörler Meclisi :

Bu meclis yılda bir defa toplanmaktadır. Her ülke mecliste 1 üye ile temsil edilmektedir. Her temsilcinin oyunun ağırlığını, ülkesinin kota payı belirlemektedir. Ocak 1976'da kotaların 6 cı defa gözden geçirilmesi sonunda dağılım aşağıdaki gibidir.

A.B.D.	% 21	Fransa	% 4
İngiltere	% 6	Japonya	% 4
Almanya	% 5		

Ancak, A.B.D.'nin oy ağırlığı % 19'a indirilmiştir. Tüm önemli kararların alınması % 85 oy çoğunluğunu gerektiği için tek başına A.B.D.'nin ve AET ülkelerinin veto hakkı bulunmaktadır.

İdare Meclisi :

İdare Meclisi, kota payları en yüksek 5 ülkenin temsilcilerinin yanısıra dünyanın çeşitli bölgelerine grublandırılan ülkeler tarafından gönderilen 15 temsilciden oluşur. 1978 Suudi Arabistan'da 21 ci üye olarak idare meclisine katılmıştır.

Genel Müdür (Director) :

2° — Uluslararası Para Fonunun Getirdiği Döviz Kur Rejimi:

IMF nın kurduğu döviz rejimine daha sonra ayarlanabilir sabit kur sistemi adı verilmiştir.

Paraların Konvertibilitesi :

IMF statüsünün 5 ci maddesi tüm üye ülkelerin bir diğer ülkenin kendi parasıyla elinde tuttuğu varlıkları geri satınalmaya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zorunlu olacağını belirtmektedir. Ayrıca isterse ödemenin ülkenin kendi parasıyla, istenirse de altınla yapılabileceğini ilave etmektedir. Mesela Fransa'nın elinde İtalya Lireti varsa, İtalya'dan bunları Fransız Frangı veya altın vererek geri satın almasını isteyebilecektir.

Belli Bir Paritenin Belirlenmesi ve Savunulması

Her üye ülke için bir parite teşekkülü zorunludur. Bu pariteler altına 888,671 mgr. altına eşdeğer, 1944 yılı Amerikan Dolarına göre belirlenecektir. Görüldüğü üzere altın tartışmasız olarak uluslararası ödemelerde tek araçtı. Anlaşma döviz kurlarının istikrarı prensibini getirmektedir. Üye ülkeler döviz piyasalarından paralarının paritelerini savunmak mecburiyetindeydi. Bu sebebler üye ülkelerin Merkez Bankaları doğrudan doğruya veya bir istikrar fonu aracılığıyla döviz piyasasına müdahale etmek ve seçilen paritelerin etrafındaki % 1 olarak öngörülen sınırı geçmemek zorundaydı.

Paritelerin Gözden Geçirilmesi :

IMF statüsüne göre üye ülkeler ancak temel ödemeler bilançosu dengesizliklerini gözden geçirmek amacıyla paraların değiştirilme teşebbüsünde bulunabileceklerdir. Ancak, Bretton Woods ta kabul edilen metinlerde, temel dengesizliklerin ne olduğu konusu açıklığa kavuşturulmamıştı. % 10'dan daha düşük oranlardaki devalüasyonlarda üye ülkelerin önceden bunu IMF'ye bildirmeleri yeterliydi. Fakat kur ayarlaması % 10 veya daha yüksek orandaysa IMF nin onayının alınması şarttır.

Döviz Kurlarının Tekliği :

Devletler tarafından seçilen ve fona bildirilen pariteler tek olmak zorundadır. Çoklu döviz kurları istisnai durumlarda fonun onayıyla kabul edilmiştir.

Cari Ödemelerde Kısıtlamaların Kaldırılması :

IMF'ye katılmakla ülkeler, cari işlemler için her türlü kısıtlamalardan uzak bir ödemeler rejimini hedef olarak kabul etmişlerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3° — Uluslararası Para Fonunun Kredileri :

IMF'nin kredileri geçici ödemeler bilançosu dengesizliklerini tedavi etmek amacını taşımaktadır. IMF müracaat eden ülkelere kredi vererek ödemeler bilânçosu dengesizlik sağlanmasında tedbirler alabilmesi ve tedbirlerin etkilerini ortaya koyabilmek için gerekli süreyi tanımaktadır. Mesela İtalya döviz piyasasında kendi parasının değerini düşürmeden Amerikan dolarını alamıyorsa fona başvurarak çekme hakkı istemektedir. Bu durumda İtalya fona liret ödeyerek karşılığında ihtiyacı olan dolar verilecektir. Fon, İtalya'ya vereceği dolarları A.B.D.'nin kota paylarından temin edecektir. Kredinin vadesi dolduğunda da İtalya fona Amerikan dolarları veya fonca konvertibil olarak kabul edilen herhangi bir parayı iade edebilecektir.

Rezerv Dilimi İçindeki Çekmeler :

Fona katılmak isteyen tüm ülkeler kotalarının % 25'ni altın olarak ödemek zorundadırlar. Eğer bir ülkenin arzuladığı çekmeler, altın olarak ödenmiş kota payına eşit veya daha az ise bu çekme altın dilimi içinde yer alacaktır. Ve otomatik olarak kabul edilecektir. Ocak 1975'te üyelerin kota paylarının % 25'ni altın olarak ödeme şartı kaldırılmıştır. Bununla birlikte kota payının % 25'ne ait çekmelerin otomatik olarak korunacağı kuralı korunmuştur. Günümüzde artık altın dilimi yerine rezerv dilimi ifadesi kullanılmaktadır. Altın diliminden başka bir de süper Altın dilimi vardır. Bu dilim içindeki çekmeler, bir ülkeye kendi ulusal parasıyla ödediği kota payına (% 75) tekabül eden bir meblağı elde etme imkanı vermektedir.

Kredi Dilimi İçindeki Çekmeler :

Kredi dilimi, her ülkenin kota payları üzerindeki çekmeyi ifade etmektedir. Kredi dilimlerinin her biri kota paylarının 1/4 ne eşit olmak üzere 4 tanedir. Prensip olarak fon tarafından bir devlete 1 yıl içinde verilebilecek çekme izini ülkenin kotasının yalnızca 1/4'nü aşabilecektir. Çekmeler sonucu bir ülkenin fonda birikecek ulusal parası kotasının % 200'nü aşamaz. Kredinin ilk % 25'lik dilimi için fon liberal bir davranış göstermektedir. Yani ödünç alan ülkenin kendisine vereceği açıklamalarla yetinmektedir. Diğer dilimler için fon 1952 yılı başında «Stan-by» anlaşmaları denen süreci işletmeye başlamıştır. Buna göre, kredi isteyen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ülke IMF'e önce bir niyet mektubu vermek zorundadır. Bu mektubta ilgili devletçe ödünç süresi boyunca takip edilecek ekonomi politikaları ve alınacak istikrar tedbirleri açıklanmaktadır. Ülke niyetleri fon tarafından uygun görüldüğünde ilgili ülkeye verilecek kaynaklar takvime dökülmektedir. Kaynakların sırayla serbest bırakılması; adı geçen ülkenin istikrar programını, titizlikle ve kesiksiz uygulamasına bağlıdır. İstikrar programları; genellikle dış ticaret ve ödemelerde her türlü kısıtlamaların arttırılmasından kaçınılmasını bunun içinde ek borçlanma imkanlarının yaratılmasını kapsamaktadır. İstikrar programlarında kredi politikası, maliye politikası, döviz kurul politikası, fiyat ve ücretlerin kontrolu, her türlü ticari kısıtlamaların kaldırılması ve dış borçların yer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte istikrar programları farklı yapıdaki ülkeler için değişiklikler göstermektedir.

Denkleştirici Finansman Adı Altında Verilen Krediler :

1963 yılından IMF'nin verdiği kredilere 3 cü bir kategori olarak bu tip krediler eklenmiştir. Bu kredilerin doğuş sebebi şudur: Prensip olarak gelişmekte olan ülkeler IMF statüsünün önerdiği tüm çekme haklarından yararlanmaktadır. Ancak, bu ülkelerin kota paylarının küçüklüğü sağlanan avantajların sınırlı kalmasına neden olmaktadır. 20 yıla yakın IMF gelişmekte olan ülkelerin finansman sorunlarında pasif kalmaktadır. Nihayet 1963 de gelişmekte olan ülkeler lehine bazı avantajlar geliştirmiştir. Özellikle ödemeler bilançosunun denkleştirmeye yönelik ek çekme hakları yürürlüğe konmuştur. Denkleştirici çekmeler, ilgili gelişmekte olan ülke kotasının ilk 12 ayda % 25'ne en fazla da % 50'ne ulaşmakta idi.

Denkleştirici çekme hakkından yararlanma şartları şunlardır.

1 — Dış gelirinde anormal düşüşler görülmeli,
2 — Dış açığı geçici olmalıdır,
3 — Dış açık ülke içinde uygulanan ekonomi politikalarından değil, dışsal nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmalıdır.

4° — Kaynakları

IMF'nin kaynaklarını öncelikle üye ülkelerin örgüte katılma payları oluşturmaktadır. Kota paylarına eşit olan katılma paylarının % 25'i altın, % 75'şi ise ulusal para olarak ödenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ocak 1975'de her ülkenin katılma payının % 25'ni altınla ödeme zorunluluğundan vazgeçildi. Bugün tüm katılma payı ulusal para üzerinden ödenmektedir. Tüm kotalar bir çok defa arttırılmıştır. (6 kez) Son olarak 6 Ocak 1976 da Jamaika kararlarıyla tüm kotaların % 32,5'nun arttırılmasına karar verilmiştir.

IMF bir banka değildir. Dolayısıyla para yaratması söz konusu olamaz. O halde bu parayla varlıklarını takviye için tedbirler alacaktır. 1944 statüsünün 7 ci maddesi 3 teknik öngörmektedir :

a — Paranın kıtlığını ilan etmek,
b — Bazı üyelerinden bir parayı ödünç almak,
ç — Altına karşı bir parayı satın almak.

Bir Paranın Kıtlığının Bildirilmesi :

Fon üyeleri ihtiyaçlarını karşılamada bir parayla olan varlıklarının yetersiz kaldığını görürse resmen adı geçen paranın kıtlığını bildirecektir. Böyle bir yola başvurmanın amacı üye ülkelerin bu parayla yaptıkları işlemlere kısıtlama getirmelerini sağlamaktır. Böylece denkleştirme yükünün yalnızca ödemeler bilançosu açık veren ülkeler üzerinde kalması önlenecektir. Bu düzenleme tüm şartların lehinde olmasına rağmen uygulanamamıştır. Fonun başlangıçtaki işlemlerinde çekmelerde en çok talep edilen para, Amerikan doları idi. Kuruluşundan 1957 yılı sonuna kadar fondan yapılan çekmelerin % 92'si Amerikan doları ile olmuştu.

Bazı Üyelerden Bir Paranın Ödünç Alınması :

Fon statüsünün 7 ci maddesinde belirlenen bu düzenleme genel ödünç anlaşmalarının doğuşuna neden olmuştur. Bu anlaşmalar Fransa Maliye Bakanı, 9 meslektaşına yazdığı bir mektupta toplanmış, ve 5 Ocak 1962 de IMF'nin bir kararıyla onaylanmıştır. Genel ödünç anlaşmaları fon ile 10 endüstrileşmiş ülke arasında imzalanmıştır. Haziran 1965'te IMF üyesi olmamakla birlikte İsviçre de bu anlaşmaya katılmıştır. Bu anlaşma fona İsviçreyle birlikte 11 ülkeye kredi verme imkanı sağlamaktadır. Genel ödünç anlaşmaları 1962 de 4 yıl için yürürlüğe girmiş, ve daha sonra 5'er yıllık dönemler için 2 kez yenilenmiştir. Son yenileme 1974 yılında imzalanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Altın Karşılığında Bir Paranın Satın Alınması :

1970'den beri para fonu herhangi bir ülkenin parasıyla varlıklarını desteklemek istediğini, altın veya özel çekme hakları karşılığında söz konusu ülkenin parasını satın alabilecektir. Bunu üye ülke vadedemeyecektir. Böylece fon 1971'den önce altın karşılığında 3900 milyon dolar elde etmiştir.

c — Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS)

BIS, bir özel hukuk kuruluşudur. İsviçre hükümeti bir yasayla bu kuruluşa uluslararası bir kişilik vermiştir. Merkezi İsviçrenin BALE kentindedir. Bu banka 1930 yılında Almanya'nın müttefiklerine ödediği tazminatın yönetimi amacıyla kurulmuştur. Banka bir genel kurul, bir idare meclisi tarafından yönetilmektedir. Genel kurul 30 Merkez bankası temsilcilerinden oluşmaktadır. Üyelerin oy hakkını, sahip oldukları hisse belirlemektedir.

Bankanın temel amacı; Merkez bankaları arasında işbirliğinin sağlanmasıdır.

1 — 1950-1958 yılları arasında banka Avrupa Ödemeler Birliği fonksiyonunu yerine getirmiştir. Şöyle ki her ayın sonunda Avrupa Merkez Bankaları BIS'e birbirlerinden olan alacak ve borçlarının listesini göndermektedir. BIS bakiyeleri hesaplayarak, Merkez bankaları arasında yapılacak ödemeleri belirlemekteydi. Diğer taraftan borçlu ülke sınırlı bir dönem için şartsız kredi elde edebiliyordu. Bu dönemin sonunda borçlu ülkeler bunun bir kısmını peşin olarak ödemek zorundaydılar. Dolayısıyla borçlu ülkeler açıklarını kapatmak için tedbir almaya, paralarını devalüe etmeye teşvik ediliyordu. Ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerde, alacaklarının % 50'si oranında Avrupa Ödemeler Birliğine kredi açmak zorundaydı. Banka sağladığı kredileri ödemeler bilançosu açık veren ülkelere yöneltmekteydi. 1958 yılında Avrupa paralarının konvertibilitelerini kazanmalarıyla bu birlik sona ermiştir.

2 — 1958 yılından beri BIS; Merkez Bankalarının, Merkez bankası rolünü görmektedir. Bu sıfatla üyelerinden altı ve döviz şeklinde mevduat kabul etmekte, gerektiğinde avans vermektedir.

3 — BIS; Merkez Bankaları arasındaki parasal işbirliğini de kolaylaştırmaktadır. Yılda 10 defa toplanan BIS idare meclisi 8

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupa Merkez Bankası guvernörlerini bir araya getirmektedir. Bu vesile ile diğer merkez bankaları temsilcileri de BALE'ye gelmektedir. Böylece BIS merkezinde uluslararası parasal sorunları ve para reformunu tartışmak için 10'lar gurubu düzenli bir şekilde toplanmaktadır. Ayrıca BIS, AET yetkililerinin de toplantı yeridir. BIS daha çok, Avrupa Federal Rezerv Bankasına benzemektedir. Avrupa Parasal İşbirliği Fonunun fonksiyonlarını da yüklenmiştir.

3 — 1944-1973 Dönemindeki Gelişmeler

Bretton Woods konferansında ortaya çıkan para sistemi 1944 den 1973'e kadar sürmüştür. Bu dönem boyunca bazı paralar devalüe, bazı paralar revalüe edilmiştir. Fakat bu işlemlerin amacı ödemeler bilançosu dengesizliklerini tedavi etmekti. Ve % 10'dan fazla devalüasyonlar IMF'den önceden izin almaksızın ÇOKLU KUR SİSTEMİ geçici olarak uygulanmıştır. Fakat bütün olarak bu örnekler önemsizdir ve sistemin işleyişini bozmamıştır.

a — Dolar Kıtlığı Dönemi

1949 yılında ABD'nin elinde bulunan altın ve döviz varlıkları 28.1M ilyar dolardır. Bu yıllarda dolar kıtlığı sorunu ortaya çıktı ve dolar kıtlığının nedenleri farklı görüşlere göre şunlardır[129].

G. Haberler gibi klâsik görüşte olan yazarlar dolar kıtlığının varlığına itiraz etmişlerdir. Bunlara göre böyle bir durum kötü olarak gösterilemez. Çünkü oyunun kurallarının uygulanması durumu düzeltmeyecektir. Dolar kıtlığını kabul eden iktisatçılar ise farklı açıklamalar yapmaktadırlar.

Kapital çıkışlarındaki yetersizlik; Amerikan ulusal gelirine oranla dışarıya kapital çıkışları çok az olduğu söyleniyor. Hükümet harcamaları, ödünç kamu bağışları dolar kıtlığını hafifletmekle birlikte soruna çözüm getirmemiştir.

Amerikan Himayeciliği :

Prodüktivite Farklılıkları : HICKS tarafından ortaya atılmıştır. Prodüktivite artışları tamamiyle ücretler tarafından emilme-

(129) Ayrıntılı bilgi için bkz: Donald Mac DOUGAL, **The World Dollar Problem**, Macmillian London, 1957, Ian Shannon, International Liquidity Cheshire, 1964, Brian TEW, International Monetary Cooperation, London, 1970.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yecek ve fiyat düşmelerine neden olacaktır. 1948-55 yılları arasında Fransa'da ücretler, Amerikan ücretlerinden daha hızlı artmakla birlikte Almanya ve İtalya'da daha yavaş artmıştır.

Üretim Kompozisyonunda Değişmeler : NURKSE'nin görüşüdür. Buna göre Amerikan ekonomisi, doğal kaynakların çeşitliliği ve ekonomik ilerlemesiyle malları sürekli olarak çeşitlenmekte idi. Böylece Amerika dünyada rakipsiz kalmıştır. Bu da Amerikan dolarının değerli ve kıt olmasına sebep olmuştur.

b — Avrupa Ödemeler Birliği (UEP)

II. Dünya savaşı sonrası rezervlerin kıt oluşu ticari ilişkilerin ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılan ticareti savaş öncesinden farklı olarak ödemeler ulusal para ile ve kliring merkezinin aracılığı ile yürütülmemiştir. İthalat, kotalara bağlı kalmış ödemeler kambiyo piyasasından sabit kur üzerinden temin edilen dövizlerle yapılmıştır. İkisi anlaşmaların ticareti kısıtlayıcı etkilerini gidermek için Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, ve daha sonra iştirak eden İngiltere, İsveç, Norveç, Avusturya Portekiz, Danimarka, Yunanistan ve Batı Almanya'nın Fransız bölgesi ile Amerikan bölgesi uluslararası ödemeler bankası ile çok taraflı telafi edici parasal anlaşmayı 1947'de imzalamışlardır. Bu anlaşmayla iştirakçi ülkelere bazı kolaylıklar tanınıyordu. Her iştirakçi ülke, ticarette bulunduğu diğer ülkelerle olan borç ve alacak durumunu her ay Uluslararası Ödemeler Bankası'na bildirecekti. Bu kuruluş bir iştirakçinin bir diğerine olan borçlarını başka birinin alacaklarıyla karşılayabilecektir. 19 Eylül 1950 de UEP anlaşması imzalanmıştır. Birliğin işleyişi Bretten Woods anlaşmasından olduğu kadar, Keynes plânından da ayrılmaktadır. Önceleri birlik dünya ölçüsünde bir organizasyon niteliğine halz değildi.

Birliğin başlıca özellikleri şunlardır;

1° — UEP üye ülkelere karşılıklı ve otomatik olarak kredi açan bir aracıdır. Her ülkenin birlikte bir kotası vardır. Ülkelerin kota paylarını üyelerin ticaret hacimleri belirlemektedir.

2° — Birlik çok taraflı bir denkleştirme teşkilâtıdır. Her ay bir üyeden diğerine yapılacak ödeme Merkez bankalarının hesaplarına işlenmektedir. Ay sonunda bâkiye her üye ülkenin diğerine

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karşı pozisyonlarına tekabül etmektedir. Böylece bir ülkenin diğer ortakları karşısında birikmiş alacak ve borçları otomatik olarak denkleşmekteydi.

Avrupa Para Birliğinin Getirdikleri

Çok taraflı ticari ilişkileri teşvik etmiştir.

Avrupa paraları üye ülkeler arasında genel kabul görmeye başlamış ve paraların birbirleriyle konvertibilitesinin sağlanması kolaylaşmıştır.

İthâlât üzerine konan miktar kontrollerinin kaldırılması için çalışımştır. Örneğin 1950 de alınan kararla UEP üyesi ülkeler ithâlât rejimine tabi malların % 60'nı Liberasyon (kısıtlama kalkmış) listesine geçilmiştir.

Uluslararası likidite ihtiyacını azaltmıştır.

Uluslararası ödeme araçlarının tutarını artırmıştır.

Birliğin yerini alacak olan 1955 Avrupa para andlaşması imzalanmış ve gerçek Avrupa parası yaratılmıştır.

Bu sistem 1958 kasımında terkedilmiştir.

c — *Avrupa Para Antlaşması*

Avrupa Para Antlaşması çok taraflı bir ödemeler sistemini öngörürken diğer taraftan Avrupa Fonu adlı bir kuruluşun aracılığı ile üyelere dış ödemelerinde karşılaştıkları geçici zorlukları gidermek üzere kısa vadeli krediler vermeyi amaçlamıştır. Anlaşmanın sonucunda Avrupa Ödemeler Birliğinin uyguladığı otomatik kredi ve telafi edici mekanizmalar kalkmış altın, dolar, ve sterlinin uluslararası rezerv fonksiyonu önem kazanmıştır.

Avrupa Fonu :

Sermayesinin Avrupa Para Birliği sermaeysinden ve üyelerin yaptığı tahsisattan oluşmuştur. Bu fon ile üyelere geçici ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak için 2 yıldan kısa süreli kredi verilmektedir. 1972 yılında feshedilen fon bu kadar zaman zarfında sadece 4 ülkeye kredi vermiştir. Izlanda, İspanya, Yunanistan ve Türkiye'dir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III — PARA POLİTİKASI AÇISINDAN GETİRDİKLERİ

Büyük depresyon, ekonomi politikalarının hedeflerinde değişikliklere yol açmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi, liberalizmin yerini almıştır. Böylece «jandarma devlet» yerine ekonomiye müdahale eden, yönlendiren, «sosyal devlet» anlayışı gelmiştir. Dış ticaret rejimleri ise, himayeciliğe kaymıştır. İstihdam meselesi, birinci plâna çıkmış, işsizlikle mücadele, ekonomi politikasını yönetenlerin başlıca hedefi olmuştur. İş hacmini korumada ve yerli mallara iç piyasada sürüm güvenliği sağlamak için ithâlâtın kısıtlanması, devalüasyonlara gidilmesi, düzenleyici alımlar yapılması, devlet harcamalarının ve yatırımların artırılması gibi, Keynesci gelir ve mali politikalar; bütün ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır.

A — Keynes ve Görüşleri

J. Maynard Keynes 1919'dan itibaren sistemin yapısında bazı hatalar olduğunu belirten ve güdülen politikayı eleştiren yazılar yazmıştır. Bu dönemde, Keynes, İngiliz Sterlinin altına konvertibilitesini isteyen Muhafazakar Partinin iktisat politikasına karşı gelmiştir. Ama o zaman Keynes'in fikirleri tutulmayarak 1925'te İngiliz Sterlini altına konvertibile edilmiştir.

1 — Hayatı

Keynes daha çok felsefe ve matematiğe meraklı olmasına rağmen Cabridge Üniversitesinde iktisat okumuş, 1906 yılında mezun olunca Hindistan İşleri Dairesi'ne girmiştir. Fakat buradaki işleri basit bulan Keynes, istifa ederek, Cabridge Üniversitesinde hocası olan A. Marshall'ın yanına gitmiştir. 1913'de ilk eseri olan «Hindistan Parası ve Maliyesi» adlı kitabını yayınlamıştır. Adını böylece duyurmaya başlayan Keynes 29 yaşında iken, «Hindistan'da Para Islahatı yapmak üzere kurulan Kraliyet Komisyonu'na üye seçilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiliz Hazinesi'nde dış finansman işlerine bakmıştır. Savaştan sonra, Paris Sulh Konferansında, İngiliz Hazinesinin temsilcileri arasında yer almıştır. Versaille Anlaşması'nın Almanya'ya yüklediği ağır savaş tazminatının, ekonomik sıkıntılar yaratacağını iddia ettiği için, Hazine'den ayrılarak, Cambridge dönmüştür. Bu olay üzerine yayınla-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dığı «Sulhun Ekonomik Sonuçları» adlı kitabı, büyük akisler yaratmıştır. 1925'de W. Churchill'in para reformuna itiraz ederek, böyle bir reformun zararlı sonuçlar yaratacağını, sebebleriyle açıklamıştır.

1926'da «Bırak-Yapsın'ın Sonu» adında ufak bir broşürden sonra 1930'da «Para Üzerine Bir Araştırma» adlı iki ciltlik kitabını yayınlamış, ama henüz fikirlerini tam ortaya koymamıştır.

1935'de G. Bernard Shaw'a yolladığı bir mektupda; «... ekonomik teori üzerine şahsen yeni bir kitap yazıyorum. Bu kitap belki hemen olmasa bile, önümüzdeki on sene içinde bütün ekonomi teorisinde devrim yapacak ve dünyanın ekonomik meseleleri tetkik şeklini değiştirecektir... Sizin ve başkalarının şimdilik buna inanmasını beklemiyorum. Fakat ben, yalnız ümid ediyor değil, aynı zamanda bundan kesin suretle eminim.»[13]. diyordu. Nitekim, olaylar Keynes'i haklı çıkarmıştır. 1936 yılında yayınlanan Çalışma Faiz ve Para Genel Teorisi (The General Theory of Employment Interest and Money) adlı kitabı daha okunmaya başlar başlamaz herkesi etkileyerek, iktisadi düşüncelere yeni bir bakış açısı getirmiştir. 1936'dan bu tarafa geçen yıllarda ise, bütün dünyada ekonomi eğitimi, ekonomik meselelerin tetkiki Keynes doktrinine göre yürütülmektedir. Fazla mübalağaya kaçmaksızın denilebilir ki, bu günün iktisat ilmi, Neo-klâsiklerin geliştirdikleri tahlil ve araştırma teknikleri ile Keynesyen doktrinin bir sentezidir.

1936'dan sonra Keynes, kitabı üzerinde çalışacak hiç vakit bulamamıştır. 1939'da II. Dünya Savaşının başlamasıyla tekrar Hazine Müşaviri olmuştur. 1940'da «How to Pay for the War», Harp giderleri Nasıl Karşılanır? adlı kitabı bir çok ülkelere ve İngiltereye yol göstericilik yapmıştır[131]. Savaş sonrasında da bütün ülkelerin kabul ettikleri «Tam Çalışma Politikası», Keynes Doktrinin zaferi olmuştur. Keynes, savaş içinde savaş sonrası için alınan bütün mali ve iktisadi tedbirler yeni kurulan Milletlerarası Para Fonu ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası gibi ku-

(130) B. ULUTAN, İktisadi Doktrinler Tarihi, İstanbul, 1978, s. 469.
(131) Aynı eser, s. 469.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rumlar'ın kuruluşlarında etkili olmuştur. 1946 yılında İngiltere'nin Amerika'dan aldığı 3 Milyar dolarlık istikrazın müzakeresinden dönüşünde hayata gözlerini yummuştur.

Kendisini oldukça üzdüğü anlaşılan, bu istikraz hakkında, The Economist dergisinde yayınlanan bir makalesinde (Dilencilerin tercih hakkı yoktur. Onlar kendilerine verileni kabul etmeye mecburdurlar» demektedir.

2 — Likidite Tercihi

1930'daki büyük depresyon olayı ve 1936'da J.M. Keynes'in yayınladığı «İstihdamın Genel Teorisi, Faiz ve Para»[132] adlı eser, klâsik miktar teorisinin, fiyatlar ve gelir ile para arzı arasında orantılı bir ilişki olduğu görüşünü, çürütmüştür[133].

Keynes, para talebini belirleyen asıl faktörün' klasik miktar teorisinde olduğu gibi gelir ve fiyatlar seviyesi değil faiz oranı olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte para arzı ile fiyatlar ve gelir seviyesinin ilişkisini reddetmemiştir. Keynes bu ilişkide, yalnız faizin rolünü göstermeye çalışmıştır[134].

Bu durum, neo-klâsik «İki başlılık» (dichotomy) denilen bir hale geldiyse de. parasal bir ekonomiyle, bir takas üretimi ekonomisi arasındaki temel farkı vurgulaması, Keynes'in en büyük katkısı olmuştur, bu vurgulama, paranın fonksiyonunun bir yanda para ile öbür yanda geniş bir alternatif finans aktifler yelpazesi ve kredi imkânları arasında ikame edilebilirliği kadar, mübadele aracılığından çok değer birikim aracı olması fonksiyonunun kabul edilmesiyle de desteklenmiştir[135].

Keynes, üstü kapalı olarak yaptığı varsayım ile parasal değerlerin özellikle kısa vadeli olanların, paranın «yerine geçer» olduğunu, mal ve reel değerlerin parayı ikame gücünün zayıf ol-

(132) J.M. KEYNES, **The General Theory of Employment, Interest and Money**, Harcourt, Brace ve World Inc. New York, 1936.

(133) 1929-1933 döneminde para arzı yaklaşık 1/4 oranında azalırken parasal gelir 1/2 oranında düşmüştür. D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 118.

(134) Lawrence S. RITTER, «The Role of Money in Keynesian Theory» **Macro Economics Readings**, The Free Press, New York, 1968, s. 79.

(135) H.G. JOHNSON, «Monetary Theory and Keynesian Economics» **Monetary Theory**, Penguin Books, 1969, s. 241.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

duğunu belirtmektedir[136]. Böylece Keynls analizlerini parasal kavramlarla yaparak klâsik analizlerdeki reel ve parasal kesimler arasındaki ikilemi (dichotomy) ortadan kaldırmaya çalışmıştır[137].

Keynes'in teorisinde, parasal kesimle reel kesim arasındaki tek aracı değişken faiz olduğu için, faiz oranı spekülatif para talebinin en önemli açıklayıcısı olarak kabul edilmektedir.

Bu yaklaşıma göre para arzındaki artış, paranın en yakına geçerleri (tahviller gibi) alımına kullanarak tahvil fiyatlarındaki artışa neden olacaktır. Bu zaman spekülatörler ellerindeki tahvilleri satarak spekülâtif amaçlı tuttukları nakil fonları artırma yoluna gideceklerdir. Eğer para talebinin faiz eâstikiyeti düşük ise para arzındaki artış sonucunda, faiz oranının büyük bir düşüş göstermesi beklenmektedir buna karşılık para talebinin faiz elâstikiyeti yüksek ise faiz oranı, para arzındaki artıştan fazla etkilenmeyecektir. Keynes her ekonomi süjesinin kendi deneylerine dayanarak belirli bir faiz oranı anlayışına sahip olduğunu[138] ve gerçek faiz oranının değişik olması durumunda bu faiz oranına göre belirlemenin yapıldığını varsaymıştır[136].

Faiz oranlarının parasal kesimle reel kesim arasında tek aracı olduğu görüşü, aslında bizi bir yandan paranın gelir hızının faiz oranlarının bir fonksiyonu olduğu iddiasına, öte yandan para sermaye malları arasında ikame edilebilirliğin inkârına götürecektir.

Keynes likidite tercihi adını verdiği para teorisinde, para arzındaki bir değişikliğin likidite tercihin nasıl etkilediğini faiz oranındaki bir değişikiliğin fiyatlar veya üretimde nasıl bir değişikliğe yol açtığını, fiyatlarda yahut üretimdeki bir değişmenin (a feed back effect) para piyasasında nasıl bir etkiye sahip olduğunu analiz etmiştir[140]. Kısaca, Keynes, likidite tercihi teorisinde para talebi ile ilgili olarak tahvillerle para arzı arasındaki ikâme imkânlarını vurgulamıştır[141].

---

(136) C. NISHIYAMA, a.g.e., s. 83.

(137) Şahabettin YİĞİTBAŞ, **Mikro İktisat** (Ders Notları) E.Ü. İktisat Fakültesi İzmir, 1979, s. 26.

(138) Buna normadl faiz oranı denilmektedir.

(139) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 121.

(140) C. NISHIYAMA, a.g.e., s. 83.

(141) Lawrance, S. RITTER, a.g.e., s. 119.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu yaklaşımdan önce, klâsik ve neo-klâsik ekolde, para, bilindiği gibi işlem (muamele) ve ihtiyat amacıyla talep edilmekteydi. Klâsiklere göre gelirin harcanması ile kazanılması arasındaki zaman ne kadar kısa ise muamele amacıyla tutulan para, o kadar azalacak, o zaman uzadıkça para talep miktarı artacaktır[124] İhtiyat amaçlı para talebi ise; hastalık, savaş gibi tehlikelere karşı bir emniyet faktörü olarak elde tutulmaktaydı, bu nedenle muamele ve ihtiyat amaçlı para talebi; gelirin bir fonksiyonu olmaktaydı.

Keynes, para talebini belirleyen bu iki faktörü benimseyerek, bir üçüncü neden daha eklemiştir. Böylece spekülâtif amaçlı para talebinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Muamele, ihtiyat ve spekülasyon amaçlarıyla yapılan talep toplanırsa, Keynes'in likidite tercihi dediği toplam para talebi elde edilecektir. Muamele ve ihtiyat amacıyla tutulan para talebine Keynes (M_1) spekülâtif amaçla tutulan para talebine de (M_2) demektedir. Likidite tercihi bu nedenle gelir ve faiz oranlarının fonksiyonu olmaktadır[143].

$$M = M_1 + M_2$$

$$M = f\ (Y, r)$$

Bu durumda Keynesiin para talebi fonksiyonu, bireyden bireye harcama alışkanlıklarına, gelir durumlarına, hayat standartlarına ve faizin gelecekte almasını bekledikleri değeri ile ilgili olarak değişmektedir[144].

Aşağıdaki şekilde dört ayrı bireyin likidite tercihi fonksiyonları verilmiştir.

---

(142) G. ACKLEY, a.g.e., s. 113.

(143) W.S. BAUMOL, The Transaction Demand for Cash: An Inventory Theoretic Approach» **Qaurterly Journal of Economics**, 1952, s. 66.

(144) H.G. JOHNSON, Monetary Theory And Keynesian Economics», **Monetary Theory**, Penguin Books, Middlesex. 1969. s. 69.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

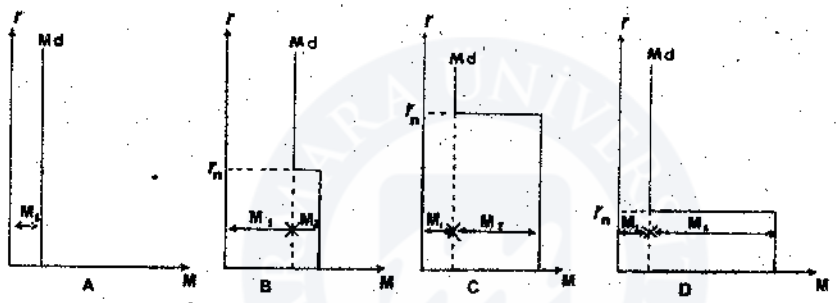

Şekil : 5

Kaynak : Wrightsman, a.g.e., s. 123

Wrightsman Keynes'in likidite tercihini açıklamak için şu örneği vermektedir[145]. Şekilde gösterilen A şahsı bir öğrenciyi sembolize etmektedir. A şahsının muamele ve ihtiyat talebi, düşük olan gelirinden az bir miktarda etkilenmektedir, spekülâtif talebi ise yoktur. B ise yüksek gelirli ve düşük tasarruflu bir kişiyi göstermektedir. Bu şahsın harcamalarının oranı yüksek olduğu için (M_1)'e muamele ve ihtiyat amaçlı para talebine ihtiyacı büyüktür. Buna karşılık spekülâtif talebi oldukça düşüktür. Bu şahsın beklediği faiz oranı (r_n)'den r_n'nin altına düştüğü zaman likidleştirebileceği çok küçük bir yatırım portföyü bulunmaktadır. C şahsı ise servet sahibi bir kişiyi göstermektedir bu nedenle bu şahsın muamele için yaptığı para talebi (B)'den daha az olacaktır. Buna karşılık spekülâtif talebi (M_2) B den daha fazladır. Faiz oranı beklediği faiz oranının (r_n) altına düşerse mal varlığını elden çıkarabilecek durumdadır. D şahsı da C'ye benzemektedir fakat beklediği normal faiz oranı C'ninkinden daha düşük olmaktadır. C şahsı bütün varlığını spekülâtif amaçlarla tutup hiç tahvil bulundurmazken D şahsı tahvil tutarak spekülâtif amaçla para talep etmeyecektir.

(145) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 123

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A, B, C, D, ve diğer bireylerin likidite tercihi fonksiyonları toplanırsa toplam para talebi fonksiyonu belirlenecektir. Keynes böyle bir fonksiyonu para talebi ve piyasa faiz oranı arasındaki ters ilişkiyi gösterir düzgün ve sürekli bir fonksiyon olduğu görüşünü savunmaktadır[146]. Keynes aşağıdaki şekilde gösterilen düzgün sürekli ve negatif eğimli eğriyi elde etmek için bir çok farklı süjenin en azından belli bir faiz oranında, reel piyasa faiz oranının belirlendiğini hareket edeceği yön hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu varsaymıştır[147].

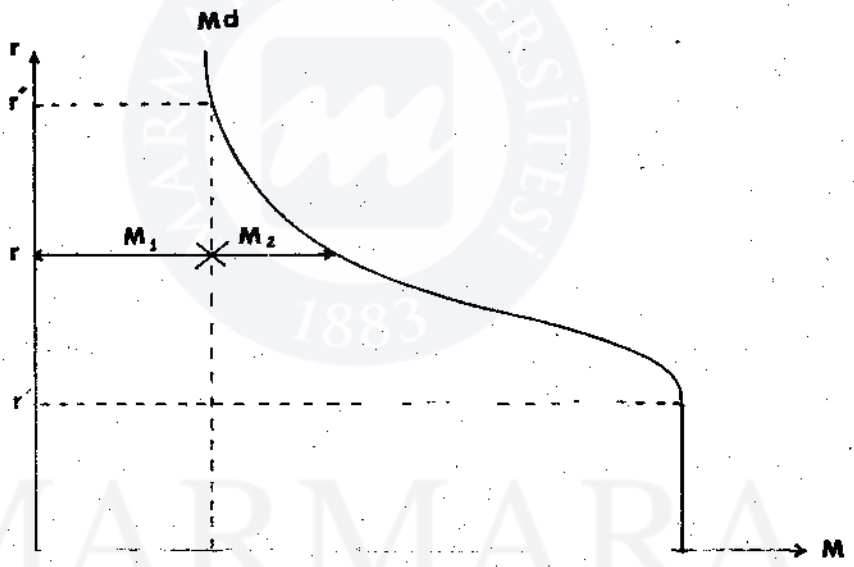

Şekil : 6

Şekilde açıkça görüldüğü gibi faiz oranı r ve r' oranında olduğu zaman faiz oranının daha da düşeceğini tahvil fiyatlarının da yükseleceğini bekleyen ekonomi süjeleri spekülâtif amaçla para talebinde bulunmayacaklardır. Faiz oranlarının yükseleceği ve tahvil fiyatlarının düşeceği gibi zıt bir bekleyiş içinde bulunan bireyler ise yalnız nakit (cash) para tutacaklar, tahvil talep etmeyeceklerdir.

Buna karşılık piyasa faiz oranı r' nün üzerine çıktığı zaman ekonomi süjeleri faiz oranlarının düşeceği ve tahvil fiyatlarının

146) H.L. MILLER, «On Liquidity and Transaction Costs» **Macro Economics Readings**, The Free Press, New York, 1969, s. 96.

(147) D. WRIGHTSMAN a.g.e., s. 123

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artacağı bekleyişi içine gireceklerdir. Bunun sonucu da Keynes'e göre hiç kimse faiz oranı r'' ne çıktığı zaman spekülâtif amaçlı para talep etmeyecektir. Faiz oranı r'' nün altına düştüğü zaman herkes faiz oranlarının artacağı ve tahvil fiatlarında düşüş olacağını ümit edecek ve spekülâtif amaçlı para talebinde bulunacaktır.

Keynes'in görüşüne göre para arzındaki değişmelerin, reel üretim ile fiyatlar üzerinde meydana getireceği etki derecesini para talebi fonksiyonu ile yatırım fonksiyonu belirlemektedir.

Keynes'in yaklaşımında para talebi konusunda yapılan bu açıklamalardan sonra Keynes'e yöneltilen eleştirilere geçilecektir.

3 — Eleştirisi

Keynes, spekülâtif amaçlı para talebinin analizinde, elde nakit bulundurmanın alternatif olarak halkın servetinden ve aktiflerinden sadece tahvili ele almakta, toplam serveti veya aktifleri (hisse senedi, diğer senetler) para talebi analizinin kapsamı dışında bırakmaktadır. Keynes para talebi oluşumunu, sadece tahvil piyasasına bağlamaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarını sabit varsayarak, mal piyasasıyla tahvil piysası arasında para talebi fonksiyonunun «nötr» olduğunu söylemiştir[148].

Para arzında oluşan bu artışın yalnız tahvil piyasasına yöneleceğini kabul etmektedir. Ancak para arzındaki artışın, mal piyasasına yönelmesi olasılığı kuvvetlidir. Mal piyasasının para talebi fonksiyonunun dışında bırakılması, Keynes'in para talebi teorisinin en önemli boşluğunu oluşturmakta ve eleştirilere yol açmaktadır[149].

Ayrıca Keynes'in para talebi yaklaşımını nominal balans tutma talebi açısından ele alması reel balansı tamamen ihmal etmesi, boşluklara neden olmuştur. Keynes'ten sonra gelen J. Tobin para talebinde reel balans etkisini işleyerek bu boşluğu doldurma yoluna gitmiştir.

---

(148) Don PATINKIN, **Money Interest and Prices**, Evenston, 1956, s. 167-171.

(149) J.D. SETHI, **Problem of Monetary Policy in Underdeveloped Country** New York, 1961, s. 41.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B — Keynesci Para Politikası

Keynesci para politikası, büyük depresyonun yol açtığı başlıca sorunlara çözüm getirmek dolayısıyla işsizliği azaltmayı ve hızlı bir üretim artışını sağlamayı hedef seçmiştir. Bu bakımdan Keynesci para politikasına göre parasal değişkenler yatırım, üretim ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde etkili olacaktır. Başka bir ifadeyle, ekonomide bir dichotomy sözkonusu değildir.

Parasal ve reel dengenin ayrı kompartımanlarda oluştuğu klâsik sistemi, Keynes «klâsik iki başlılık» olarak nitelendirmiştir ve bunu eleştirerek faiz hadlerinin parasal kesimlere reel kesim arasında aracı olduğunu ortaya koymuştur.

1 — Moneter ve Reel Denge Arasında Faiz Haddi

Keynes, «Genel Teorisi»nde, klâsik yaklaşımın, para teorisi, değer teorisi ayrımını eleştirerek şöyle yazmaktadır: «İktisatçılar uzun süre «Değer Tlorisi» adını verdikleri konuyla uğraşarak, fiyatların arz ve talep tarafından belirlendiğini söylediler, para teorisinde ise, para miktarı artışlarının fiyatları artırdığını belirttiler. Oysa fiyatlar genel seviyesi, kısmen üretim faktörlirinin marjinal maliyetlerinin yeniden düzenlenmesine, kısmen üretim ölçeğine bağlıdır»[150]. Keynes Genel Teorisi'nde fiyatların para teorisine ve üretim para teorisine geçişini anlatmıştır.

Keynesyen yaklaşımda, para balansları faize göre elâstiktir. Bu bakımdan, klâsik teorinin aksine, faiz haddi, para talebinin önemli bir determinatıdır. Böylece Keynes likidite Tercihi Teorisinde tahvillerle para arasındaki ikâme imkânlarını vurgulamıştır.

Buna göre tahvil faizleri elde tutulmak istenen para miktarını etkileyecektir. Fertler faiz haddi yüksek (tahvil fiyatları düşük) iken tahvil satın alarak, para balanslarını azaltacaklardır. Faiz haddi düştükçe para talebi artacak ve belirli bir faiz haddinde, para talebi faize göre tamamen elâstik olacaktır.

İşte bu noktada ekonomi, likidite tuzağına düşmüş olacaktır. Para otoritesi bu noktadan sonra para arzını ne kadar artırırsa

(150) J.M. KEYNES, **General Theory of Employment, Interest and Money**, Harcourt Brace and World Inc., New York, 1936, s.s 292.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artırsın, faiz haddi düşmeyecek ve bu yolla yatırımları uyarmak mümkün olmayacaktır. Çünkü tahvil gelirleri, ileride faiz haddinin yükselmesiyle ortaya çıkacak olan sermaye kayıplarını karşılamayacaktır. Ancak bu noktaya gelinceye kadar, faiz ayarlamaları yatırımları uyarabileceği için, para arzındaki değişmeler faiz haddindeki değişmeler yoluyla reel harcamaları etkileyecektir. Bu bakımdan Keynesci yaklaşıma göre, nominal değişkenler yatırım, üretim ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde etkili olacaktır. Diğer bir deyişle, ekonomide bir «dichotomy» sçz konusu değildir.

Ekonomide «dichotomy»nin olmaması; yani moneter faktörlerle (faiz haddi değişmeleri yoluyla) bağlantılı bulunması, paranın tedavül hızının sabit veya istikrarlı olmaması demektir.

Faiz haddindeki değişmeler halkın para balanslarının çözülmesi veya artmasına imkân verecektir. O halde, para stoku sabitken harcamaların faiz haddi yoluyla artıp azalması, ancak paranın tedavül hızının değişmesiyle mümkün olacaktır. Halkın geleceğe dair yaptığı tahminlerin faiz haddinin fonksiyonu olan para talebini kaydırması, Keynesci yaklaşımının farklı bir özelliğini teşkil etmektedir. Bu bakımdan Keynesciler paranın tedavül hızının değişken olduğu görüşünden ısrar etmektedirler. Bu düşünceye göre, para talebi denklemindeki büyüklüklere dayanarak tedavül hızını tahmin etmek ve rasyonel bir bekleyiş içinde bulunmak mümkün değildir. O halde, nominal gelir artışları da bir para yanılgısına yol açacaktır. Bu yanılgı, para balanslarının ve harcamaların reel değerini etkileyeceği için para arzındaki artışların bir kısmı fiyatları yükseltirken; bir kısmı da, yatırım ve üretim tarafından massedilecektir. Diğer bir deyişle, moneter faktörler reel sonuçlara yol açacaktır. Çünkü Keynesci yaklaşıma göre, ekonomi her zaman tam istihdam gelir seviyesinde dengeye gelmez. İşte bu sebeple para stokundaki artışlar, üretim ve istihdamı da artırabilir.

2 — Para Politikasının Etkinliği

Keynes'in büyük katkısı, parasal bir ekonomiyle bir takas ekonomisi arasındaki temel farkı vurgulamış olmasıdır. Bu vurgulama ile birlikte klâsik sistemde, sadece mübadele aracı olarak ele alınan para bir diğer birikim aracı olarak, ele alınmaya başla-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mıştır. Para, geniş bir alternatif finansal aktifler yelpazesi ve kredi imkânları arasında, ikâme fonksiyonuna sahip olmakta, bu ikâmeyi sağlayan da faiz oranları idi[151]. Bu yolla, parasal teoriye, faiz teorisi getirilmekteydi. Böylece fiyatların para teorisinden, üretimin para teorisine geçiliyordu. Bu geçiş aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Bu diyagram Keynes Sisteminde para (miktarı) artışlarını etkisini gösterdiği için aynı zamanda para politikasının rolünü de ortaya koymaktadır. Klâsik miktar teorisinde, para miktarının, fiyatlara direkt etkisinin olması, miktar teorisinde gelirin (P.Y) faizin dışında belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde görüldüğü gibi, sistem içindeki ilgili değişkenler arasındaki ilişki, klâsik miktar teorisinden daha fazladır. Keynesyen teori, para miktarı ile fiyatlar arasında indirekt ilişki olduğunu savunmaktadır.

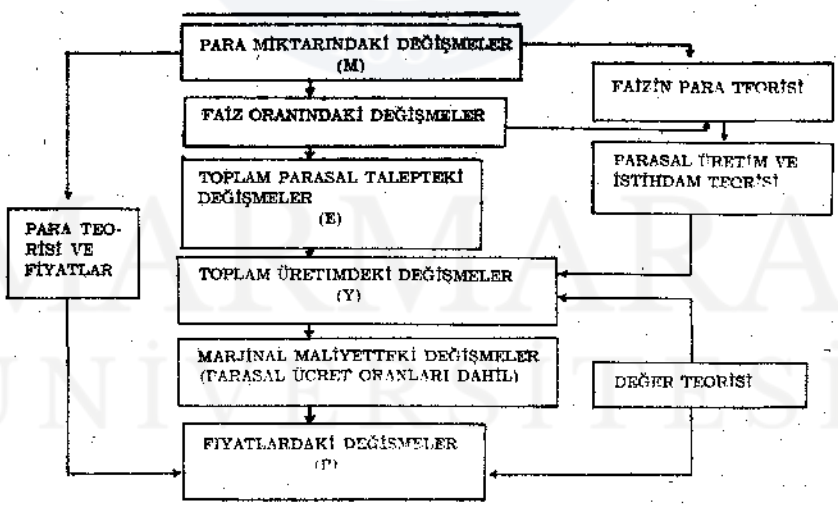

Şekil : 7

Kaynak : Joseph Ascheim - Ching Yao Hsieh, **Macroeconomics: Income and Monetary Theory**, Bell And Howell Columbus, Ohio, 1969, s. 194

(151) C. NiSHIYAMA, a.g.e., s. 80.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekilde görüldüğü gibi, para miktarı artışları, faiz oranını değiştirecektir. Faiz oranı, toplumun, likidite tercihindeki kuvvete bağlı olarak düşecektir. Eğer, para miktarı artışı, faiz oranını düşürürse, toplam talep artacaktır. Faizin düşmesi yatırım talebine artıracaktır. Mevcut atıl kaynaklar varsa, toplam üretimdeki artış, maliyet şartlarını değiştirecek, özellikle ücret maliyetleri de dahil olmak üzere, marjinal maliyetler artacaktır. Sonçta da fiyatlar yükselecektir.

Şekilde gösterildiği gibi Keynesyen teori, para miktarı ve faiz teorosi arasında; para miktarı ile üretim teorisi arasında bir ilişki kurmaktarır. Bunların yanı sıra fiyatlardaki değişmelerle değer teorisi, toplam üretimdeki değişmelerle değer teorisi bağlantıları da kurularak, para teorisi değer teorisi ayırımı ortadan kaldırılmış, para miktarı, faiz oranı ve üretim arasında sebep-sonuç zinciri oluşturulmuştur[152].

Bununla birlikte Keynesci yaklaşımda, para politikasının etkinliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Bir başka değişle bu teorinin varsayımları içersinde para politikası faiz oranı aracılığı ile tam istihdamı, otomatik olarak sağlayamamaktadır. Bunun Keynesci teori içerisinde iki nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, faiz oranının belli bir düzeyden sonra düşürülememesi ve yatırımların arttırılamaması, Keynes'in değişiyle likidite tuzağının varlığı; diğeri ise, yatırım tasarruf tutarsızlığıdır[153].

Ancak, Keynes ve özellikle Keynescilere göre, para arzındaki artışların tam istihdamı sağlama imkânı sınırlıdır. Çünkü ekonomi likidite tuzağına düştüğü zaman, para arzını artırarak faiz haddini daha fazla düşürmek ve yatırım harcamalarını uyarmak mümkün olmayacaktır. Bunun için, devletin harcamalarını artırması gerekir. Devlet harcamaları, ister açık bütçe politikasıyla, ister açık piyasa işlemlerinden elde edilen fonlarla finanse edilsin, gelirler üzerinde bir çarpan etkisi yapacaktır. Devlet harcamaları merkez bankası kaynakları zorlanmadan, borçlanma yoluyla finanse edilse bile (yani para arzı artırılmadan finanse edilse de), gelirler çarpan mekanizması yoluyla artacak ve ekonomi tam is-

(152) C. ASCHEM, a.g.e., s. 195.

(153) İ. AYDIN, **Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 296; Maliye Enstitüsü Yayınları No. 34, Ankara 1970, s. 90.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tihdama ulaşabilecektir. Bu da kuşkusuz, para arzı sabit iken, ancak paranın tedavül hızının artmasıyla mümkün olacaktır

Yukarıda belirtilen nedenlerle Keynesci yaklaşımda dengenin sağlanmasında maliye politikası önem kazanmakta ve para politikası sadece destekleyici bir politika olarak ele alınmaktadır.

3— Klâsik Politika İle Mukayesesesi

Klâsik ve Keynesci para politikası arasındaki farkları, hedefleri ve dayandığı varsayımları bakımından incelemek mümkündür.

Klâsik para politikası tarihsel gelişim açısından ele alındığı, günün en büyük ihtiyacı olan fiyat artışları hedefine eğilmiştir. Bu tarihlerde istihdam ve ekonomik büyüme meseleleri, 1930'lu yıllardaki kadar önemli değildi. Ayrıca klâsik teori ekonominin tam istihdamda bulunduğunu kabul ediyordu. İradi işsizlik sözkonusu olabilirdi, gayri iradi işsizlik ancak sendikaların ücretleri normal seviyenin üzerinde suni olarak tutması nedeniyle ortaya çıkabilir. Bu durumda da para arzını artırıcı bir politika uygulanarak, fiyatlar artırılır böylece reel ücretlerin denge eviyesine düşmesi temin edilerek ekonomi tam istihdama kavuşurdu.

Keynesci para politikası ise Büyük Depresyondan sonra doğmuştur. O günün en büyük meselesi işsizlik ve üretimin düşük oluşuydu. Böylece istihdam hedefi ön plâna çıkmıştır.

Konuya teorik açıdan yaklaştığımızda ise şu farkları tesbit etmek mümkün olacaktır.

— Klâsik sistemde para sadece mamele amacı ile talep edilirken, Keynes spekülâsyon amacını da ilâve etmişir. Keynes'e göre para arzındaki artış, toplam nominal talep üzerinde dolaysız bir etki yapmamaktadır. İlave para, faiz hadlerini etkileyeceği için, atıl para balanslarına gidecektir. Böylece para, faiz haddini düşürerek, yatırımları uyarmak suretiyle, gelir üzerinde dolaylı bir etki yapmaktadır. Oysa klâsik sistemde, faiz, para talebinin değil, yatırım ve tasarrufların fonksiyonuydu. Bu nedenle para talebi faize karşı inelâstikti, Keynesyen yaklaşımda ise para talebi faize göre elâstiktir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Klâsik görüşte dichotomy söz konusudur. Dolayısıyla ekonomide rasyonel bekleyişlere uygun denge kurulacak, homojenite olacaktı. Buna bağlı olarak ekonomide para yanılgısı olmayacaktı. Çünkü paranın tedavül hızı sabitti. Keynesyen görüşte ise dichotomy yoktur. Parasal değişkenler reel değişkenler üzerinde etkili olmaktadır. Paranın tedavül hızı değişkendir. Dolayısıyla homojenite yoktur. Buna dayanarak tedavül hızını tahmin ederek rasyonel bir bekleyiş içinde bulunmak mümkün değildir. O halde, nominal gelir artışları para yanılgısına yol açacaktır.

— Klçsik sistmede, para stoku artışı doğrudan fiyatlara yansımaktadır. Keynes sisteminde ise, para stoku artışlarının bir kısmı fiyatları yükseltirken, bir kısmı da yatırım ve üretim tarafından massedilecektir.

— Klâsik sistemde, ekonomi her zaman tam istihdamdadır. Keynes sisteminde ise, ekşik istihdam söz konusudur. Bu sebeple para stokundaki artışlar üretim ve istihdamı da artırabilir.

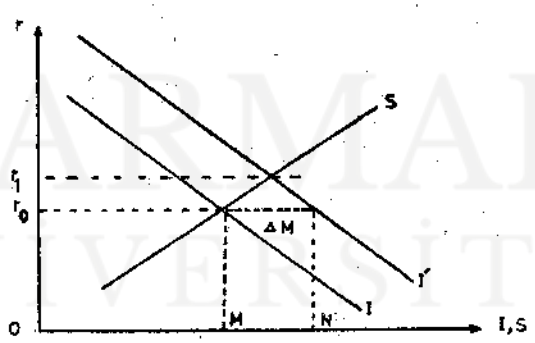

Şekil : 4

(Bundan önceki formada Şekil 4 yerine, yanlışlıkla Şekil 5 konmuştur.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN DÜNYA VE DEĞİŞEN POLİTİKALAR

Yirminci Yüzyılın ikinci yarısından sonra, 1960'lardan itibaren, karşılaşılan iktisadi problemlerin değişmesi, ekonomi politikalarında da farklı arayışlara yol açmıştır. Bununla birlikte, tamamen yeni teorilerin getirildiği de söylenemez, sadece, klâsik ve neo-klâsik teorlere, yeni yorumlar kazandırılmıştır. Ancak, J Galbraith, G. Mrydal gibi iktisatçılar ise, iktisadi olayların çok boyutlu olduğunu, disiplinlerarası karşılıklı işbölümü ve dayanışmanın gereğini kabul etmeye başlayarak, Klâsik ve Neo-Klâsik analizlerin yetersiz olduğu görüşündedirler. İktisat ilminin sosyal bir ilim olması nedeniyle insan faktörü ve eğitim sistemi üzerinde durmaktadırlar.

1960'lardan sonra, talep fazlalığı problemleri ile karşılaşılmıştır. Büyük Depresyona sebep olan, talep yetersizliği idi. İşsizlik meselesine, Keynesci çarpan mekanizmasına dayalı, genişletici para ve mali politikalarla çözüm getirilmeye çalışılmıştı. 1960'lardan sonra stagflation görülmeye başlanmış, enflasyon ve işsizlik içiçe yükselmiştir.

1944 yılından beri işleyen Bretton Woods sisteminin çöküşü, uluslararası para piyasasına da yeni problemlere sebeb olmuştur. İşte böyle bir dünyada, Chicago Üniversitesinden, Milton Friedman-Anna Schwarz ile birlikte, 1963'de yayınladığı, ABD Parasal Tarihi 1867-1960 adlı eseri ile, kullanıla terimleri değiştirerek, tıpkı Keynes'in Genel Teorisi gibi, ekonomik konuların incelenmesinde adeta devrim yapmıştır. Böylece iç dengenin oluşmasında para politikası önem kazanmaya, dış dengede, Floating exchange rate» ile sağlanmaya başlamıştır.

Özellikle 1960'lardan sonra Keynesyen ekonomi politikası uygulamaları sonucunda dünya ekonomisi, büyük boyutlara ulaşan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

enflasyon olgusu ile yüzyüze gelmiştir. Hatta, 1970'li yıllarda bazı ülkelerde, enflasyon üç rakamla ifade edilmeye başlanmıştır. Devlet harcamalarını artırıcı Keynesçi politikalarının işsizliği azaltma ve üretimi artırma yönünde beklenen etkileri geçici olmakta, kısa bir süre duraklama ve fiyat artışları başlamaktaydı. İşte bu gelişmeler para politikası alanında Keynesci görüşün geçerliliği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu ortamda doğan moneteristler, Keynesci görüşe bir tepki ortaya çıkmıştır.

Moneterislerin öncüleri arasında M. Friedman, Meiselman ve diğer Chicago Üniversitesi teorisyenlerini, paranın mübadele aracı olma fonksiyonuna ağırlık vermekle birlikte K. Brunner'i ve A. Meltzer, Hamburger'i, Kaufman'ı sayabiliriz. Moneterisler, Keynes, Hicks, Patinkin, Gurley Shaw ve Tobin'in aktif tercihi teorisini, finansal kurumlar meselesi ile, genel denge teorisi sorunlarını birbirine karıştırdıkları için eleştirmektedirler. Böylece, Keynesyen yaklaşım, «ormana girince ormanı göremez hale gelişimiz gibi parayı görmemizi engellemiştir»[154] demektedirler. Sonuçta bu görüş, parasal ekonominin tek anahtarı değişkeni olan para'yı analizlerin dışında bırakmış, böylece para gözden kaçırılmıştır. Bu nedenle Moneterisler, «maliye teorisinden sıyrılıp, parayı unutulmuşluktan kurtarıp, para teorisinin baş köşesine oturtmamız gerekir» tezini savunmaktadırlar[155]

Moneterislerin görüşlerine geçilmeden önce, moneterist yaklaşımı hazırlayan olaylar verilecektir.

I — MONETERİST GÖRÜŞÜ HAZIRLAYAN OLAYLAR

İkinci dünya savaşından sonra, ekonomiyi savaş sonrası durgunluktan kurtarmak, gelişme potansiyelini harekete geçirmek için uygulanan genişleyici para ve kredi politikası, Keynesci ekonomi prensiplerinden esinlenmiştir. Kamu harcamaları artırılarak açık bütçe politikaları aracılığıyla tam istihdam amacına ulaşılmaya çalışılıyordu. Savaş sonrası, İngiliz Devlet adamı Sir William Beveridge'nin öncü gayretleri ile «Refah Devleti» ilkesi kabul edilmişti[156]. Devletin sosyal, ekonomik, kültürel sorumlulukla-

(154) C. NISHIYAMA, a.g.e., s. 79.
(155) C. NISHIYAMA, a.g.e., s. 80
(156) I. FRIEDMAN, a.g.e., s.57

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rının artışının yanısıra, devlet yeniden imar işine sahip çıkmış, alt yapı yatırımlarını hızlandırmıştı. 1947 yılında Marshall Planı'nın uygulanmasıyla, Batı Avrupa savaş öncesi durumuna, kısa zamanda erişmişti. Savaş sebebiyle gelişen teknolojiler, barış zamanında uygulandığında, üretimde ve dağıtımda büyük değişmeler meydana getiriyordu. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, ekonomide aşırı talep bulunması normal hale gelmiştir. Oysa, Büyük Depresyon'da olduğu gibi talep yetersizliğinden korkuluyordu. Ancak 1960'lardan sonra ABD ekonomisi bile enflasyonun etkisi altında kalmıştır. Bunun yanısıra Şili, Brezilya gibi ülkelerde 1950'lerde enflasyon oranı, yılda % 50 civarında idi. Üçüncü Dünya Ülkeleri ise fiyatlardaki yıllık artışların daha yüksek olması açısından daha ciddi enflasyonla karşı karşıya kalmışlardır. 1960 yıllarında ise, enflasyon oranı daha da yükselmiştir. 1970 yıllarında ise, enflasyon ve işsizlik birlikte görülmeye başlamıştır. Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi gelişmiş Ülkelerde bile ekonomide sıkıntılar doğmuştur. Bu durum karşısında bütün Dünya Ülkeleri enflasyonun devam edeceği endişesi ciddi bir problem haline gelmiştir. Meselenin değişmesi, çözüm yollarını arayan teorilerde de değişmeye yol açtı. Artık Keynes'in getirdiği genişleyici para politikası, enflasyona cevap veremiyordu. Enflasyon, Keynes'in çarpan mantığına dayalı değil, esas olarak, parasal bir olay olduğu görünüşünü esas alan teorik yaklaşımlar ön plâna çıkıyordu[157].

A — Devletin Rolünün Değişmesi

Devlet rolündeki önemli değişmeler de, para politikası anlayışının değişmesini hazırlayan etkenler arasındadır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Devletin sorumlulukları ve faaliyetleri arttı. Devlet bu sorumluluklarını yerine getirebilmek için daha çok harcamalar yapmak, bunun için de gelirlerini arttırmak zorundaydı. Bu da vergilerin yükseltilmesi anlamına gelmekteydi. Günümüzde vergi, Dünya Ülkelerinin çoğunda yüksek oranlarındadır. Bu durumda vergi mükelleflerinin tepkisine sebeb olmaktadır. Devletin sorumluluk ve otoritesi genişledikçe, Merkez Bankalarının ka-

(157) K. BRUNNER, «Enflasyon Para ve Mali Tedbirlerin Rolü Analitik Bir Gözlem İçinde Enflasyon Sorunu, **Yeni Enflasyon ve Para Politikası**, a.g.e., s. 23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rarları, giderek Hükümetin aldıkları kararlara daha fazla bağlı hale gelmeye başlamış, ayarlamalar, Merkez Bankaları değil, hükümetler tarafından yapılmaya başlamıştır[158].

Enflasyon sorununun ön plâna çıkması, Devlet'in artan rolü karşısında, vergi mükelleflerinin tepkilerinin artması, maliye politikasından çok, para arzındaki değişmeleri esas alan bir para politikasının doğmasına sebeb olmuştur. Böylece gevşek malî «sıkı para» politikaları uygulamaları esas olmuştur.

B — Stagflasyon

1960'ların sonlarına yaklaşırken, liberal veya yeni iktisatçılar diye adlandırılan ve temel yaklaşım bakımından Keynes sistemine bağlı iktisatçılar, ülkelerin iktisadi gidişlerine ve gelişmelerine kolayca etki edebilir hale geldiklerine inanır olmuşlardı. 1964'de George Stigler, «ekonominin altın ağına girmeye başladığına, hatta ayağımızı kapının eşiğine bastığımıza inanmaya başladım»[159] diye yazmıştır.

Şartlara göre, genişletici veya daraltıcı para veya maliye politikası araçlarını kullanmak, reeskont ve faiz oranları üzerinde oynamak, ekonominin gevşediği zamanlarda, devlet harcamalarını artırmak, vergi indirimlerinde bulunmak, açık finansmana gitmek, şişkinlik devrelerinde vergileri artırmak, finansman açıklarını kısmak, sosyal güvenlik yardımlarında bulunmak, suretiyle ekonomik denge ve istikrarlı gidişin daimi korunabileceği düşüncesindeydiler. Artık iktisatçılar ve politikacılar adeta piyano tuşlarıyla oynar gibi milli ekonomilerin belirli etkenleri üzerinde oynamak, ücretlerle fiyatlar arasındaki dengeyi sürdürmek, gelir politikası ile ücret ve fiyat istikrarını korumak gerektiğinde şirketlerle sendikalara uyarılarda hatta baskılarda bulunmak gibi araçlar kullanarak geleceği güvence altına alabileceklerini ümid etmekteydiler. Müzik aletlerinden alınan bir deyimle, «fine tuning» (ince ayarlama), kol bükme «arm twisting», çene sıkma «jaw squazing» gibi deyimler o devirden kalma ve genellikle Başkan Johnson uygulamalarına verilen adlardır.

Bütün bu iyimserliklere rağmen, 1965 yılından sonra gittikçe belirli ve ısrarlı biçimde etkisini artırarak kuvvetlenen enflasyo-

(158) I. FRIEDMAN, a.g.e., s. 118.
(159) **Newsweek**, May. 17. 1976.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nist baskılar, evvela «talep itişli» (demand push) şeklinde başladıktan sonra maliyet itişli (cost push) enflasyona dönüşmüş, belli başlı ülkelerde fiyatlar bir yıldan ötekine % 10'la % 20 arasında artarak seyreder hale gelmiştir. Ayrıca aynı enflasyonist gidiş, işsizliğin hızla yükselmesine ve hemen hemen her ülkede büyük bir tehlike haline gelmesine sebep olmuştur. ABD'nde ise işsizlik daha da hızlı artarak % 8,5 oranına, işsiz sayısı is 9 milyona ulaşmıştır. 1977 yılında toplam işsizlik oranı, ABD'nde % 7'nin altına düşmüşse de gençler arasında işsiz oranının hâlâ % 25 civarında olduğu, siyah gençler arasında ise % 40'ı bulduğu bildirilmekteydi[160]. Tam on yıl içinde, Keynesyen Yeni İktisatçıların tavsiyelerine göre alınan tedbirlere, yer yer büyük bütçe açığı finansmanlarına rağmen işsizliği makul seviyeye indirmek, yatırımları canlandırmak, üretim daralmalarını gidermek mümkün olamamıştır. Enflasyon da şiddetlenerek devam etmiştir. Alınan her yeni tedbir, durumu biraz daha ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bir çok ülkelerde milli gelir artışları duralamış, zaman zaman gerileyerek, eski yıllardan daha az üretim yapılır olmuştur. Bu durumu ifade etmek için iktisatçılar, «stagflation» (durgunlukta enflasyon) ve hatta «slumpflation», (gerilemede enflasyon) deyimlerini kullanmaya başlamışlardır.

İşsiz sayısının hızla kabarması karşısında endişelenen Paul A. Samuelson gibi birçok liberal Keynesyen iktisatçılar, sosyal güvencenin ve insanları işsizlik ıztırabı içine atmamanın herşeyden daha önemli olduğunu ileri sürerek, fiyat artışlarına ve Phillips Eğrisi'nin ilkelerine tamamen doğru kabullenerek enflasyoncu gidişe fazla önem vermeksizin, bütçe açıkları ve genişletici para ve maliye politikaları ile işsizliği tedavi etmek gerekliliğini savunur olmuşlardır[161].

Samuelson ünlü İktisat kitabının son baskısında şöyle yazmaktadır. «İkinci Dünya Savaşı'ndan bu tarafa geçen, Keynes Sonrası Devir dünyada daha önce hiçbir devirde eşine rastlanıl-

(160) Newsweek, «Black Plight», Ağustos 8, 1977.

(161) P.A. SAMUELSON, «Nixon Economics», Newsweek, Mayıs 12, 1969. Phillips Eğrisi bilindiği gibi, ekonomik üretkenliğin ötesinde işsizlikle enflasyon arasında zıt oranlı bir ilişki kurarak, «bir ülkedeki işsizlik oranı ne kadar düşükse, gelecek seneki enflasyon o kadar yüksek olacaktır formülü ile, 20 sene müddetle ekonomik uygulamalara yön vermiştir. Fakat bu anlayış değişmiştir. Eğer dünya daha evvelce Phillips Eğrisi'nin dediği gibi idi ise de artık değildir» Newsweek, Mayıs 17, 1976.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mamış bir biçimde üretim ve geçim seviyesi yükselmelerine şahitlik etti. Fakat aynı zamanda gittikçe şiddetlenen bir stagflation'un sakatladığı rengi soluk bir bolluk devri... Hâlâ bizleri, işsizlik endişesinden uzak bir tam istihdam ile fiyat istikrarından birini veya ötekini seçmeye zorlamayan doğru dürüst bir gelir politikası bile bulamadık»[162].

1970'lerde, stagflation'ın gittikçe ağırlaşması, Amerikan doları ve onunla birlikte bütün paraların fiilen altın paritesinden ayrılarak uluslararası serbest piyasa dalgalanmalarına terk edilmeleri, 1973 Ekim yında petrol ihraç eden ülkeler teşkilâtı (OPEC) nın ham petrol fiyatlarını 5 misline yükseltmesi, fiyat ve işsizlik artışlarını daha da hızlandırmış, genel durgunluk ve ekonomik daralmayı gittikçe şiddetlendirmiştir.

Ayrıca, Japonya ve Batı Almanya dışında bütün sanayi ülkelerinin ödemeler denesi büyük açıklar vermeye başlamıştır.

C — Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

1944 yılında uyulamaya konulan ve White Plânını esas alan, Bretton Woods sistemi, 1968, 1971, 1973 para krizleri sonucu çökmüş ve dolar, Mart 1973 tarihinde dalalanmaya bırakılmıştır. Böylece «floating exchane rate» sistemine doğru bir kayış başlamıştır. Wietnam Savaşı, Amerika'da, hükümet harcamalarının artmasına sebeb olurken, petrol krizi bütün dünyada, enflasyonu körüklemiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde, 1947-72 döneminde, toptan satış fiyatları, yıllık olarak % 2'den daha az oranda artmıştır[163]. Fakat 1972'den itibaren % 10 oranlarında enflasyonla karşılaşılmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınamaması, cari denge açıkları ve işsizlik üçü birarada görülmeye başlamıştır. Bu duruma 1972-75 döneminde, İngiltere'de (1973 yılı hariç) Amerika'da (1975 yılı hariç), İsviçre, Fransa gibi gelişmiş ülkelerde ve Latin Amerika ülkelerinde rastlanılmıştır. İç dengeyi sağlamada, Keynesci politikalar yetersiz kalırken, dış dengenin sağlanması için, Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminin gereği olan, deflasyonist politika yerine, esnek kur sistemine doğru yöneliş başlamıştır. Maliye politikalarının, yüksek oranlı vergilerin, işsizliği artırdığı, büyümeyi azalttığı, enflasyonu körüklediği inancı hakim olmaya

(162) P.A. SAMUELSON, Economics, 10 uncu baskı, s. 42.
(163) Marc MILES, a.g.e., s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

başlamıştır. Böylece Amerika'da Chicago ekolünde, 1960 sonlarında, 1970 başlarında iki parasal yaklaşım gelişmiştir. Birincisi, Laffer ve Mundell tarafından 1960 ortalarında kurulmuş ve «Uluslararası Ekonomik Çalışmalarda Ödemeler Bilançosuna Parasal Yaklaşım» olarak ifade edilmiştir. İkincisi ise, Friedman'ın Para Çalışmalarıdır[164]. Bu görüşlere göre, entegre bir dünya piyasasında, sabit kurlar altında, Merkez Bankalarının para arzını ve enflasyonu kontrol etmesi mümkün değildi. Dış denge amacına, esnek kur sistemi ile yaklaşılırken, iç dengeye de para politikası aracılığı ile ulaşmak çözüm için tek yoldu.

Ayrıca, gelişmiş batı ülkelerinin, petrol krizi sebebiyle, bozulan dış ticaret hadleri esnek kurlar aracılığı ile iyileştirilebilecekti.

Bu görüşler, hem iktisatçılar, hem de politikacılar tarafından hızla benimsenmiştir. İngiltere'de Margaret Thatcher, Amerika'da Reagan, New Jersey'de Thomas Kean, Türkiye'de Özal hükümetleri tarafından uygulamaya konulmuştur. 1982 sonu itibariyle, 56 ülke, paralarını tek para birimine (dolar, fransız frangı) 15 ülke, SDR (Özel Çekme Haklarına), 23 ülke, birleşik para birimine göre belirlemeye başlamıştır. 1982 sonunda IMF'ye bağlı 146 üyeden sadece 83'ü esnek kur rejimine geçmiştir. Bunlardan 5'i endekslere göre paralarını ayarlarken, 20'si kısıtlı müdahale ile paralarını dalgalanmaya bırakmıştır. 8 ülke ise, müdahalesiz tam bir dalgalanma uygulamaktadır.

Bütün paraların dolara, doların da altına konvertibl olduğu Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi ya da Bretton Woods sistemi böylece çökmüştür.

Çöküş, üç ana sebebe dayanmaktadır. Birincisi, ABD'nin ödemeler dengesi açıkları, ikincisi, Avrupa dolar piyasasının varlığı, üçüncüsü de para krizleridir.

1 — ABD'nin Ödemeler Dengesi Sorunu

A.B.D. doları, Bretton Woods sistemiyle anahtar para özelliğini kazanıyordu. Başka bir ifadeyle uluslararası para piyasasında sadece A.B.D. parasının değeri altına bağlanmış, diğer ülkeler ise

(164) Aynı eser, s. xı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kurlarını doların altın değerine göre tesbit etmişlerdir. Bu durumda doların devalüe edilmesi altın değerinin düşmesi anlamına gelecekti. Paraların dış değerini dolara göre belirleyen ülkeler; doların devalüasyonu karşısında paralarının değerlerini eşit oranda düşürerek, bu devalüasyonu etkisiz hale getirebilirlerdi. Ayrıca Amerikan doları rezerv para niteliğinde idi. Bir çok ülke doları altına eşit farzederek, rezervlerinin büyük bir kısmını dolar olarak tutmuş, 1958'de diğer Avrupa paralarını konvertibl olması ile bu paralara da talep başlamıştır. Para fonu sözleşmesine göre üye ülkelerin fiili kurları tespit edilmiş olan parite kurlarından amaç belli oranlarda sapabilmekteydi. Doların bütün bu fonksiyonları görmesi sebebiyle A.B.D. ödemeler bilançosu açıkları karşılıyordu. Bu açığı kapatmak için de kendi altın ve döviz rezervlerini tüketmek zorunda kalıyordu. Ödemeler bilançosunun temelinde dengesizlik yoksa, ülkenin açığı devam ediyor ve rezervleri de kalmamışsa, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurma hakkına sahip olabiliyordu. IMF'de bu ülkeye ödemeler bilançosu dengesini sağlayıcı tedbirler alması ve bir kontrole bağlanması şartıyla kredi verebiliyordu. Eğer dengesizlik devam ediyorsa IMF onayıyla parasına yeni bir parite belirleyebilirdi. Ve belirleme zorunda kalacaktır.

Bütün üye ülkeler için zorlayıcı olan bu kural A.B.D. için geçerli değildir. A.B.D.'nin ödemeler bilançosu açık verdiği ve kendi altın ve yabancı döviz rezervlerini tüketmek istemediği zaman dolar yaratması yeterliydi. Rezerv para teşkil eden dolarları ihracat nedeniyle veya alacaklarını tahsil etmeleri sonucu elde eden işletmeler veya özel şahıslar bunların daha sonra döviz piyasasına sunacaktır. Böylece dolarların piyasaya arzı diğer yabancı dövizlere oranla doların kurunu düşürecektir. Dövizlerin kurlarının belirlenen üst sınırını aşmasını önlemek için Merkez Bankaları (diğer ülkelerin ilgili) kendi paralarını satmaya ve A.B.D. tarafından yaratılan dolarları satınalmaya zorlanacaklardır. Bu durum ülkelerin rezervlerini şişirecektir. İlgili Merkez Bankaları ellerindeki dolarları altın olarak bulundurmayacaklardır. Faiz elde etmek için Avrupa döviz piyasasına ödünç vereceklerdir. A.B.D. için bu davranış bazı avantajlar sağlamaktadır. Ödemeler bilançosunun açık vermesi durumunda A.B.D. istikrar tedbirleri alma mecburiyetinden muaf tutulmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A.B.D. önemli açıkları göze alarak; yabancı işletmelere katılarak, yabancı ülkelerde işletmeler kurarak ve bazı hükümetlere politik ve ekonomik yardımlar yaparak, dünyadaki gücünü artırmak imkanına sahiptir.

Amerika Birleşik Devletlerinin, ödemeler dengisi açıklara dayanılarak basılan dolar fazlası aşırı değilse, uluslararası likidite teminine yardımcı olabiliyordu. Çünkü dünya ticaret hacmi, altın üretiminden daha hızlı arttığı için varolan likidite sıkıntısı, bu yolla giderilebiliyordu.

A.B.D.'nin cari ödemeler hesabı 1950-59 arasında istisnaları haricinde sürekli açık vermiş ve sistemin işleyişini, menfi olarak etkilemiştir.

2 — Avrupa Dolar Piyasası

Dolara karşı güvenin sarsılarak spekülâtif akımların ortaya çıkmasında, A.B.D.'nin dış açıkları dolayısıyle Avrupa'ya akan ve hacmi son derece büyüyen Avrupa dolarının rolü büyük olmuştur. Avrupa dolar piyasası uluslararası işlemlerin büyük ölçüde dolara ve başlıca Londra, Paris gibi mali merkezlerde yapıldığı kısa vadeli bir sermaye piyasasıdır. Bu piyasada işlem gören dolarlara da Avrupa doları denir. Bunlar A.B.D.'nin ödemeler dengesi açıklarının sonucu olarak A.B.D.'nin coğrafi sınırları dışındaki bankalarda, mevcut kısa vadeli dolar mevduatlarını ifade etmektedir. Ellerinde bu mevduatları bulunduran bankalar bu mevduatlara faiz karşılığı ödünç verebilirler. Ödünç vermede bankalar bu fonları kendi ülke paralarıyla tahsis edebilecekleri gibi doları ya da üçüncü bir ülke parasını da kullanabilirler. Böylece Avrupa dolar piyasasının temel amacı yatırımcılara ya da ödünç para almak isteyenlere kısa vadeli fon sağlamak ve ulusal sınırı olmayan bir piyasa yaratmaktır. Avrupa doları ile bu piyasada işlem yapan bankaların çoğu Avrupa bankaları olmakla birlikte A.B.D. bankaları da bulunmaktadır.

Avrupa Dolar Piyasasının Gelişmesi :

Bu piyasa 1950'lerden sonra hızla gelişerek, kısa vadeli sermaye piyasası haline gelmiştir. Bu gelişmede ekonomik etkenler yanında, politik faktörlerde etkili olmuştur. Örneğin Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşından sonra, elindeki dolar mevcutlarının

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A.B.D. yerine Avrupa bankalarına yatırmıştır. Ekonomik faktörlerin en önemlisi ise ülkelerarası faiz farklarıdır. 1950'lerde A.B.D. ticaret bankalarında uyguladığı faiz oranları önceden belirlenen belli bir limite ulaşmıştır. Bunun üzerine dolarlar mevduata daha yüksek faiz uygulayan Avrupa bankalarına akmıştır. Üçüncü olarak A.B.D.'nin 1960'larda uygulamaya başladığı döviz kontrolleri dolarların Avrupa'ya akmasını sağlamıştır. Bu kontroller, A.B.D. vatandaşlarının yurt dışındaki bankalarda bulunan dolar mevduatlarının, yeniden A.B.D.'ye dönmesine yol açmıştır. Ancak, bu kez yatırımcıların dolar taleplerini karşılamak üzere, faiz oranlarını (Avrupa dolar piyasasındaki) yükseltmek gerekmiştir. Bu ise fonların eskisinden daha büyük miktarda A.B.D.'den Avrupa bankalarına akmasıyla sonuçlanmıştır.

Avrupa dolar piyasasının gelişmesinde Avrupa ticaret bankalarının rolü de küçümsenemez[165]. Çünkü bu bankalar belli bir karşılık oranına göre kendilerinde açılan mevduat hesaplarının bir kaç misli kredi açmak ve para yaratmak imkanına sahiptirler. Örneğin: Herhangi bir Avrupa bankası A.B.D.'deki şubelerinde kendisine açılan dolar mevduat hesabına dayanarak; müşterisine yine dolarla, kredi açma imkanına kavuşuyordu. Bu kredinin müşteri adına mevduat olarak kaydedilmesi ile, Avrupa dolar mevduatları birkaç misli artmış oluyordu[166].

b — Avrupa Dolar Piyasasının Önemi :

Bu piyasa, uluslararası niteliğe sahiptir ve ülke kontrollerinden bağımsızdır. Bu yönleriyle Avrupa dolar piyasası, yatırımcı kuruluşların ve dış ticaretle uğraşan firmaların, kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılayabilmiştir.

Avrupa dolarlarını[167];

— Merkez Bankaları,
— Ticaret bankaları,
— Çok uluslu şirketler,
— Uluslararası kurumlar,
— Özel kişiler ellerinde bulundurabilirler.

(165) Raymond MIKESELL and H. FURTH, Foreign Dollar Balances and the International Role of the Dollar, New York, 1974, s. 61.
(166) Aynı eser, s. 78.
(167) Marc A. MILES, a.g.e., s. 113.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu piyasanın mahzurları ise şöyle özetlenebilir:

Tek başına (ülkelerin) para politikası uygulamasını engellemek; Enflasyonist bir ortamda para arzını kısmak gerekir. Farklı faiz oranı da Avrupa dolarının o ülkeye akmasına dolarların fazlalaşmasına dolayısıyla ulusal paranın artmasına sebeb olabilir, (kısır döngü)[168].

Piyasa döviz kurlarının değişmesinde etkili olması; dışarıdan ülkeye dolar girmesi ulusal paranın değerinin yükselmesine sebeb olur. Çünkü, doların miktar olarak ülke içinde çoğalması, doların değerini düşürürken ülke parasının değerini artıracaktır.

Spekülâtif para akımlarının artmasına böylece altın kambiyo sisteminin çökmesine ortam hazırlamasıdır.

U.S.A.'nın Ödemeler Bilançosu açık verdiği zaman, spekülâtörler, bu açığın, doların değer kaybetmesine sebeb olacağını tahmin ediyor, kuvvetli para cinsinden elinde para bulundurmaya başlıyorlardı. Bu dolar talebinin azalmasına, böylece yeniden değerinin yükselmesine sebep olacaktır[169].

Avrupa ülkeleri, kendilerine duyulan saygının azalacağı endişesiyle resmi döviz kurlarını değiştirmeye özen göstermemişlerdir. Bu birbiri ardına para krizlerinin oluşmasına neden olmuştur.

3 — Para Krizleri

Bu krizler, 1968, 1971 ve 1973 yılında olmak üzere üç tanedir.

a) 1968 Krizi

1944'den 1958'lere kadar dolar kıtlığı dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde Amerika dünya likidite ihtiyaçlarını karşılamış ve savaştan harap olmuş, Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin kalkınmasında katkıda bulunmuştur. Ancak, 1958'den sonra bu açıklar devamlı artarak tehlikeli boyutlara varmıştır. Açıkların artma sebebleri şunlardır:

(168) Arthur BLOMFIELD, The Historical Setting, European Monetary Unification and its Meaning for the U.S. (ed. L. KRAUSE W. SALANT) Washington, 1978, s. 8.

(169) Marc A. MILES, .ag.e., s. 113.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Amerika'nın diğer ülkelere resmi dış yardım sağlamaları,
— Nato harcamalarına büyük oranda katılması,
— Vietnam savaşı[170],

— Amerika'nın dış ülkelerde yaptığı yatırımlar, tüm bu faktörler, doların değerinin 1960'lardan itibaren, sarsılmasına neden olmuştur. 1960'lardan sonra Amerika'da enflasyonist baskılar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda dolar aşırı değerlendirilmiş para haline gelmiştir. Bu durumda Amerika'nın ihracat sektörü ile ithalâta rakip sanayicileri zor durumda kalmışlardır. Bu gelişmeler doların devalüasyon ihtimalini artırırken; ellerinde dolar bulunduranların da, bunları altına çevirmelerine yol açmıştır. Avrupa Ekonomik topluluğu (AET) üyelerinin ellerindeki doları altına çevirmek istemeleri üzerine 1960 senesi sonlarına doğru Londra piyasasında altın fiyatları yükselmeye başlamıştır. Bunun üzerine Amerikan hükümeti bir açıklama yaparak doların altın paritesinin değişmeyeceğini bildirerek İngiliz Merkez Bankası aracılığıyla piyasaya altın sürmüştür. Bundan dolayı altının serbest piyasadaki fiyatı düşmüş ve resmi fiyat olan ons başına 35 dolar civarında seyretmeye başlamıştır. Ekim 1961'de A.B.D., Almanya, Belçika, Hollanda, İngiltere, İsviçre ve İtalya Merkez Bankaları bir araya gelerek altın fiyatlarındaki dalgalanmaları önlemek üzere bir altın fonu oluşturmuşlardır. Altın fonunun görevi altın fiyatlarının yükselme eğilimi göstermesi halinde piyasaya altın sürmek fiyatların düşmesi halinde ise, piyasadan altın çekmek olarak özetlenebilir. Bu alım ve satım işlemlerinin yürütülmesi için, altın fonuna yapılan iştiraklerin % 50'sini A.B.D. karşılamıştır. Altın fonu geçici dengesizlikleri gidermek için kurulmuştur. Fakat altın fonu bu sorunun çözümünde bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bunun sebebleri şöyle açıklanabilir:

Fransa'nın De Gaulle hükümeti sırasında Fransız altın rezervlerini arttırma teşebbüsleri, Sovyetler Birliğinin altın satışlarını durdurması, altın üretiminin sanayi sektörü ve tasarruf sahiplerinin talebini bile karşılayamaz hale gelişi, Vietnam savaşının Amerikan ekonomisi üzerindeki baskılarını arttırması ve spekülâtif altın taleblerinin coğalmasıdır. 1967'de sterlin devalüe edilmiştir. İngiltere'nin dış ödemelerindeki açıklarının giderilmemesi, 1964'den itibaren sterlini zayıf para durumuna düşürmüş-

(170) Marc A. MILES, a.g.e., s. 40.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tür. 1967'de Arap-İsrail Savaşı sonunda Süveyş Kanalının kapanması, bu problemler ve grevler, İngilterenin Ortak Pazara (AET) üyeliği için müracaâtı ile ilgili gelişmeler ve Amerika ve Euro dolar piyasalarında faiz hadlerinin yükselmesi İngiltere'den önemli sermaye çıkışlarına yol açmıştır.

Nihayet 18 Kasım 1967 de sterlin % 14,3 oranında devalüe edilmiştir. Sterlin'in devalüasyonu sonucunda sterlinden altına kaçış başlamıştır. İngilterenin arkasından Danimarka, İsrail dahil IMF ülkesi paralarını dolara göre düşürmüşlerdir. Devalüasyonlar altına hücuma başlatmıştır. Doların da baskı altında kalması üzerine altın fonu piyasaya altın sürmüştür. Merkez Bankalarının altın satışlarına başlamalarının altının az olmasına yol açacağı ve altının dolarla ifade edilen resmi fiyatının korunamayacağı düşüncesiyle spekülâtif alımlar hızlanmıştır. Ekim 1967 ile Mart 1968 arasında yaklaşık 3 milyar dolarlık resmi altın satışı yapılmıştır. Dolardan altına kaçış şeklinde başlayan kriz Mart 1968 Washington toplantısıyla altın fonunun işlemleri durdurulmuştur. Toplantıda verilen karara göre altın piyasasındaki işlemler ikiye ayrılmıştır. Serbest piyasada altının fiyatını arz ve talep belirleyecek ve Merkez Bankaları özel şahıslarla hiçbir altın alım-satımında bulunmayacaklardı. Diğer taraftan hükümetlerin elinde bulunan altın rezervleri Merkez Bankaları arasında, altının resmi fiyatı olan 1 onsu 35 dolar üzerinden işlem görecektir. Böylece altın için iki piyasa öngörülmüştür. Ancak, iki piyasa arasındaki altın fiyatlarının, birbirinden aşırı ölçüde ayrılmaması gerekiyordu. Ayrıca, Bretton Woods kararlarına göre Amerikan Merkez Bankasının çıkaracağı dolarlar için % 25 oranında altın karşılık bulundurma, uygulamasına da son verilmiştir.

b — 1971 Krizi ve Smithsonian Antlaşması :

1968 yılında alınan tedbirler A.B.D.'nin dış açıklarını kapatmasını sağlayamamıştır. Ve 1971 başlarında dolardan batı Alman markına kaçış şeklinde bir akım başlamıştır. (1969 da Alman Markı 2 defa devalüe edilmiştir ve Alman hükümeti Mayıs 1971'de sabit kur sistemini terkedip dalgalı kur sistemine geçmiştir. Almanyanın ardından İsviçre, Avusturya da paralarını % 7, % 5,5 oranında revalüe etmiştir)[171].. Kriz sırasında Alman Markı serbest

(171) MARSHALL, SWANSON, a.g.e., s. 282.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

piyasada dalgalandırmaya bırakılmıştır. Alman Markının ardından Hollanda hükümeti de florini dalgalandırmaya bırakmıştır. (Ülke ekonomisi Almanya ekonomisine bağlı olduğu için Almanya ödemeler bilançosu fazla verdiği için) Mark ve Florin dalgalanmaya bırakıldıktan sonra spekülâtörler Avrupa ve Japonya önemli miktarda dolara yönelmişlerdir[172]. Dolar gelişmeleri mark ve florin talebi bu iki paranın döviz piyasalarında kurlarının artmasına yol açmıştır. Bu da Almanya ve Hollanda iç fiyatları, yabancı fiyatlara oranla daha yükselmiştir. Sonuçta bu iki ülkenin rekabet kapasitesi azalmış ve ihracatları kısıtlanmıştır.

Sabit kur sistemini muhafaza eden ülkelerin Merkez Bankaları ticari bankaların ülkede oturmayanların mevduatlarına faiz ödenmesini yasaklamıştır. Ayrıca Merkez Bankasındaki karşılık oranları yükseltilmiştir. İsviçre milli bankası 8 Ağustos 1971'de kendine dolar getiren tüm bankalara bunun İsviçre frangı olarak karşılığını ancak 10 gün sonra alabilecekleri şartını getirmiştir. Fransa Bankası ise 4 Ağustos 1971'de ticari bankaların yabancılar karşısında döviz veya frank olarak borçlu durumlarını arttırmalarını yasaklamıştır. Ve nihayet 15 Ağustos 1971 de doların altına konvertibilitesi kaldırılmıştır. Ayrıca ithalat üzerine % 10 vergi kondu[173]. Bu karar ile, Amerika dolarının devalüe edilmesi yerine, Avrupa ve Asya'nın büyük ihracatçı ülkelerinin paraların revalüe edilmesi istenmiştir. İthalata konan % 10 oranında vergi bir anlamda A.B.D.'ye mal satan ülkelerin paralarının revalüasyonu demekti[174]. Böylece 15 Ağustos 1971'de doların tek taraflı olarak altına konvertibilitesinin kaldırılması altın kambiyo sisteminin sona ermesi anlamına gelmiştir. Dolar serbest piyasada dalgalanmaya bırakılmış ve Amerika'nın ödemeler bilançosu açıkları altın yerine sadece dolarla ödenmeye başlamıştır. Böylece uluslararası para sistemi altın kambiyo sistemi yerine bir bakıma (saf dolar standırdına) dönüşmüştür. Bu kararların duyulması üzerine 15 Ağustos'ta Kuzey Amerika ve Avrupa'da kambiyo piyasaları kapatılmış, dolar ile yürüyen tüm işlemler durdurulmuştur.

---

(172) Shermen, J. MAISD, Managing the Dollar, Norton Company Inc., New York, 1979, s. 5.

(173) MARSHALL - SWANSON, The Monetary Proces Essentials of Money and Banking, Boston, 1980, s. 283.

(174) Aynı eser, s. 303.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

23 Ağustos 1971'de borsalar yeniden açıldığında Avrupa paralarının büyük çoğunluğu dalgalanmaya bırakılmıştır. İngiltere'de, sterlinin alt değerini tespit etmiş ve alt sınırdan yukarıya doğru serbestçe dalgalanmasına müsaade edilmiştir. Belçika, Hollanda, İtalya, İsveç, Danimarka ve Norveç, kurlarının belirli sınırlar içinde dalgalanmasına karar vermiş bunlardan Belçika, Lüksemburg ve Hollanda paralarının dış değerini beraberce aynı oranlarda dalgalanmasına izin vermişlerdir. Fransa'da ise çift döviz piyasası kurulmuştu. Ticari işlemler sabit resmi kur üzerinden (mali ve sermaye işlemleri) ise serbest piyasada belirlenen kur üzerinden yürütülmüştür.

Ticari frank piyasasında frank eski değerini dolar ve altına karşı muhafaza etmiştir. Mark'ın yeni revalüasyonu sonucu dolar değer kaybedince frankta Mark ve Yen'e karşı değer kaybetmiştir. Böylece Fransanın bu 2 ülkeye olan ihracatı artmıştır. Bu ikili kambiyo kur sisteminin amacı spekülâtif sermaye hareketlerini tesirsiz hale getirmektir. 15 Ağustos kararlarından sonra AET ülkeleri kendi aralarında ortak bir tutum belirlemek için toplanmışlardır. Ancak Almanya ve Fransa'nın aralarında anlaşmaması üzerine her ülke dilediği gibi hareket etmiştir.

Smithsonian Anlaşması :

A.B.D., Fransa, İngiltere ve Japonya arasında Aralık ayında yapılan bir zirve toplantısında Smithsonian anlaşmasına doğru ilk yapıcı adımlar atılmıştır. 17 ve 18 Aralıkta Washington'da Smithsonian Enstitüsünde Amerika Birleşik Devletleri Hazine Bankası başkanlığında Smithsonian Anlaşması yapılmıştır[175].

Toplantının amacı, kambiyo borsalarındaki istikrarsız kur dalgalanmalarının önüne geçmek, uluslararası para sistemini yeniden düzenlemekti.

Toplantıda alınan karar sonucunda,
Dalgalanan kur sistemine son verilmiş,
Amerikan dolarının altın karşılığı % 7,9 oranında devalüe edilmiştir.

Kanada doları dışındaki gelişmiş ülkelerin paraları yeni bir ayarlamaya tabi tutulmuştur.

(175) MARSHAL - SWANSON, a.g.e., s. 283.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tesbit edilen bu yeni kurların dalgalanabilecekleri marj ise IMF'nin kararlarıyla değiştirilmiştir. IMF sözleşmesi hükümlerine göre; paralarının para değeri altına ya da 1 Temmuz 1944 tarihinde doların, altın değerine göre tespit edilmişti. Şimdi fiili kurların para değerlerinin ve esas kurlarının % 2,25 altında ve üstünde dalgalanmasına izin verilmiştir.

Tüneldeki Yılan :

Smithsonian antlaşmasını takip eden aylarda Belçika ve Hollanda paralarının yanısıra Japon (yeni) ve Alman (markının) tespit edilen yeni esas kurların üst sınırına yaklaşması üzerine, dolar aleyhinde spekülâsyonlar yeniden başlamıştır. Bu anlaşmayla dolar devalüe edilmiş ancak tekrar altına konvertibl hale getirilmemiştir. Bu durum sistem içinde yeni krizlere neden olabilecek unsurları taşıyordu. IMF'nin % 2,25 çıkardığı marj uygulamada paraların değer kazanıp kaybetmesine bağlı olarak % 9'a çıkabiliyordu. Bunun üzerine ortak pazar ülkeleri paralarının bu kadar dalgalanmasını önlemek için «tüneldeki yılan» çaresine başvurmuşlardır. Yılanda alt ve üst sınırların her biri 1,125'e eşit olup fiili kur kıstas kabul edilen esas kurdan % 2,25 oranında dalgalanabiliyordu. IMF'nin tanıdığı sınırlar dahilinde paralarının dolara göre değerinin dalgalanmasına itiraz etmemişlerdir. Ancak, kendi aralarında bir kararla, azami dalgalanmalarının hiçbir zaman % 4,5'i aşmasını istememişlerdir. 24 Nisan 1972'de AET ülkeleri bir anlaşmaya varmışlar ve esas kurun 1,125 eşit alt ve üst sınırlar içinde dalgalanmasına karar vermişlerdir. Zaten AET üyelerinden Belçika, Lüksemburg ve Hollanda, aralarında esas kurun % 1,5 alt ve üst sınırları toplamı içinde kalmasına anlaşmışlardı. Piyasa kurunun bu sınırların dışına taşma eğilimi göstermesi halinde ilgili üyenin merkez bankası araya girerek piyasaya dolar, diğer iştirakçilerin paralarını veya kendi ulusal parasını sürecekti. Ayrıca anlaşmaya katılan diğer üyelerin merkez bankaları zorluk çeken üyelerin yardım ederek kendisine borç verecek veya piyasaya doğrudan girerek zayıf parayı kendi parası karşılığında satın alacaktı. Ancak bu tip tedbirlerden doğan borçların ertesi ayın sonuna kadar ödenmesi şartı bulunmaktaydı.

Herhangi bir Avrupa ülkesi parası dolar karşısında tünel eninin izin verdiği % 4,5'luk marj içinde dalgalanabilirdi. Ancak, bu ülke paralarının kendi aralarındaki dalgalanmaları en çok yı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lanın eni kadar yeni % 2,25 oranında olabilirdi. Böylece dolar karşısında dalgalanma, ortak olmak zorundadır. Eğer AET ülke paralarının dolar karşısındaki kur farkı % 2,25'i geçerse merkez bankaları piyasaya müdahale edecekler. Güçlü paralarını satıp zayıf paraları satın alarak yılanın eninin % 2,25 marjını aşmamasına çalışacaklardır. Müdahalenin amcı sadece ortak dalgalanma marjı olan % 2,25'şın korunması değil, paraların dolar karşısındaki % 4,5'luk dalgalanma marjının aşılmaması yani yılanın tünel içinde kalmasıdır. Ancak, 1973 yılı içinde görülen yeni bir kriz sonucu 6 ortak pazar ülkesi tünele son vermişlerdir. Buna göre bu ülkelerin paraları dolar karşısında serbestçe yani % 2,25 lik alt ve üst sınırlar dışında dalgalanırken kendi aralarındaki dalgalanma yine en çok % 2,25'lik marj içinde kalacaktır. Yani AET kendi arasında yılanın varlığını kabul ediyor, ancak yılan tünelden çıkarak dolar karşısında sınırsız bir dalgalanmaya bırakılıyordu.

c — 1973 Krizi :

1973 başlarındaki olaylar yeni bir krize yol açmıştır. Bunların en önemlisi Amerikan ödemeler bilançosu açıklarının giderek artması ve 1971 sonunda yapılan dolar devalüasyonunun yetersiz kalmasıdır. Ayrıca Batı Almanya ödemeler bilançosu fazlalığı 1972 sonunda daha da artmıştır. Bu arada Batı Almanya ve A.B.D. merkez bankaları piyasaya müdahale ederek markın Smithsonian antlaşmasında belirtilen marjları aşmaması için mark karşılığı dolar satın alımştır. Ama doların yeniden değerinin düşmesini önleyememişlerdir. 1973 yılı son derece şiddetli uluslararası mali krizlere sahne olmuştur.

Krizin Sebebleri

Dünya çapında enflasyon :

1973 yılında yaşanan enflasyon, ülkelerin ödemeler dengesini daha önceki 10 yılda yaşanan enflasyonlardan çok daha fazla etkilemiştir. 1960-63 yılları arasında önemli OECD ülkeleri arasında yılda %4-5 enflasyon oranı normal kabul edilirken bu oran 1973'de % 10'nun üzerine çıkmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sanayi Mamulleri ve Gıda Maddeleri Fiyatında patlama seviyesinde yükselmeler :

«Ekonomist» mal fiyatları endeksine göre ham petrol hariç belli başlı 28 malın fiyatında 1972-73 arasında % 66 oranında artış olmuştur.

Dünya enerji bunalımı :

OPEC ülkelerinin bu yıl içinde petrol fiyatlarını 3 katına çıkarmaları ülkelerin ödemeler dengesini, buna bağlı olarak parasının değerini alt-üst etmiştir[176].

1973 yılı içersinde meydana gelen önemli parasal hareketler şunlardır: Önce İtalyan lireti dalgalanmaya bırakılmıştır. Ardından İsviçre frangı dalgalanmaya bırakılmıştır. Sonunda Doçemark ve yen üzerine spekülâtif alımlar artmış ve Şubat'ın ilk haftasında özel şahısların yaptığı büyük miktardaki dolar satışlarına 10 Şubat'ta kambiyo piyasaları kapatılmıştır, ve 12 Şubat 1973'de dolar 2 nci defa devalüe edilmiştir. Böylece 38 dolar olan 1 ons altın 42.22 dolara çıkmıştır.

Paraların Dalgalanmaya Bırakılması :

Doların çöküşü anlamına gelen bu olay üzerine 9 AET ülkesi Mart ayında Paris'te toplanarak, Smithsonian antlaşması ile kabul edilen % 2,25'lik banda son vermişlerdir. Buna göre, 9 ülke parasının kendi arasındaki % 2,25'lik dalgalanma marjını koruyor, fakat dolara karşı dalgalanma sınırı kalkıyordu. Başka bir deyişle, yılan tünelden çıkıyor, rahat hareket edebiliyordu[177]. 13 Şubat 1973'de borsalar tekrar kapanmış, bir hafta sonra açıldığında, uluslararası para sisteminin düzeni değişmiştir. Ortaya çıkan düzende 4 ülke grubu yer almaktadır[178].

---

(176) Stanley W. BLACK, Floating Exchange Rates and National Economy, Yale University Press, 1977, s. 58.

(177) Benjamin COHEN, Organizing the World's Money, New York, 1975, s. 109.

(178) BRI, Quarente Troiseme, Rapport Annual, s. 175-176.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1973 YILINDA ULUSLARARASI PARA SİSTEMLERİ

I — Doların devalüasyonu karşısında, paralarının dolara oranla dış değerini dalgalanmaya bırakan ülkeler	İngiltere, Bengaldeş, Gambiya, Hindistan, Irlanda, İtalya, İsviçre, Japonya, Kanada, Malawi, Malta, Sierra Leone, Srilanka, Trinidao, Tobago, Batı Almanya, Avusturya, Belçika, Lüksemburg, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, Norveç, Portekiz.
II — Parite veya esas kurunu değiştirmeyen fiilen paralarının değerini % 11.1 oranında devalüe eden ülkeler	Bahreyn, Burma, Bostwana, Brundi, Cezayir, Etiopya, Fas, Gana, Gine, Güney Afrika, Hongkong, Irak, İran, İspanya, Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Lesoto, Libya, Malezya, Mısır, Moritanya, Pakistan, Romanya, Singapur, SSCB, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün, Yemen, Yenizellanda, Zambiya.
III — Dolar devalüasyonu oranında paralarını devalüe eden ülkeler	Arjantin, Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Elsalvador, Endonezya, Filipinler, Guatemala, Güney Kore, Vietnam, Haiti, Honduras, İzlanda, İsrail, Jamaika, Kenya, Khmer Cumhuriyeti, Kolombiya, Kostarika, Laos, Liberya, Meksika, Nikaragua, Nijerya, Panama, Paraguay, Peru, Ruanda, Sudan, Şili, Suriye, Tanzanya, *Türkiye,* Tayland, Uruguay, Venezüella, Yugoslavya, Yunanistan, Zaire.
IV — Paralarını % 10 dan daha az oranda devalüe eden ülkeler	Brezilya, Finlandiya, İsveç, Nepal, Portekiz, Taiwan.

1974 yılında petrol krizi olmasına rağmen, dalgalı kur sistemi endüstriyel, ülkeler için daha faydalı görülmeye başladı. Buna karşılık Fransa sabit kur sistemini savunuyordu. Fransa'ya göre,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

petrol üreten ülkeler kurunun ne olacağını bilmedikleri için, petrol fiyatlarını artırmışlardır. Eğer gelirleri döviz kurlarının dalgalanmaları sonucu olarak devamlı gelişirse bu ülkeler uzun vadeli kalkınma programları yapamayacaklardı. Güveni sadece sabit kur sistemi sağlayacaktır[179].

15 Kasım 1975'de Rambouillet zirve konferansı yapılmıştır. Bu konferansta sabit kur ve dalgalı kur tezleri çarpışmıştır. Bu konferansta Fransa'nın sabit kur sistemi tezini terk etmesi anlamına gelen kararlarla sonuçlanmıştır. Döviz kurlarının akışkanlığını temin etmek için, Amerika ve Fransa karşılıklı danışma ve döviz piyasasına müdahaleyi uygun görmüşlerdir.

7-8 Ocak 1976'da Jamaika'nın Kingston şehrinde IMF toplantısı yapılmıştır. Jamaika anlaşması sonucunda IMF'e üye ülkeler arasında döviz kuru sistemleri şu şekilde belirlenmiştir.

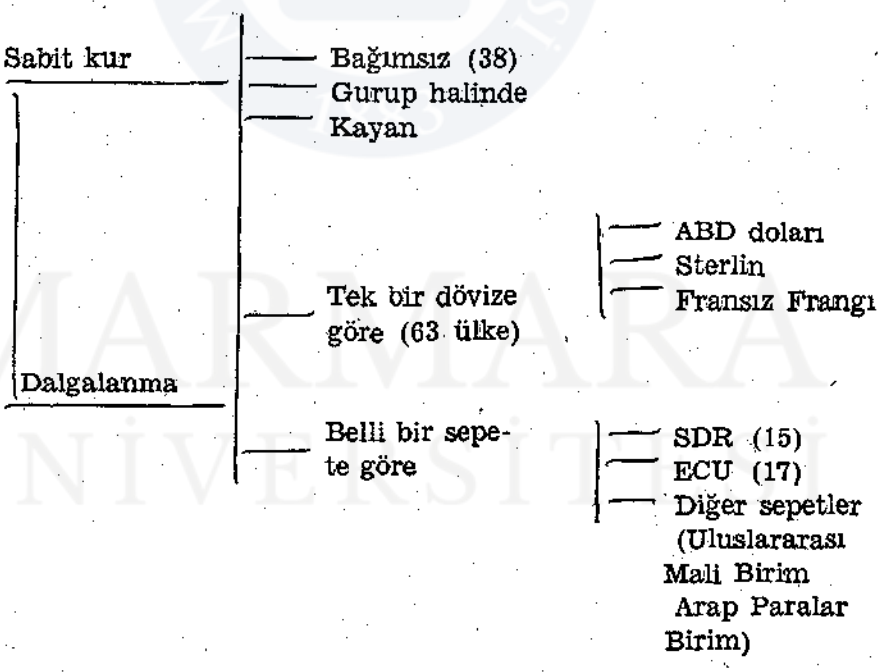

(179) Stanley, W. BLACK, a.g.e., s. 63.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

D — Petrol Krizi

17 Ekim 1973, enerji alanında, Pearl Harbour günü olarak kabul edilmektedir[180]. Petrol fiyatları % 70 oranında artırılarak, OPEC tarafından petrol bunalımı başlatılmıştır. 1 Ocak 1974 tarihinde, OPEC tarafından açıklanan yeni ham petrol fiyatları ile, artış oranı, 1973 Ocak ayına göre, % 350'yi bulmuştur. Artan petrol maliyetleri, petrol kaynakları olmayan Üçüncü Dünya Ülkelerini sarsarken, gelişmiş Batılı Ülkeler de krizden etkilenmişlerdir. İhracat gelirlerinin yarıdan fazlasını, petrol ithali için harcamışlardır[181]. Petrol, tüketici ülkelerin mali dengeleri üzerinde, büyük etkiler yapması sorunun sadece bir yönüdür. Diğer yönü ise, üretici ülkelerin gitgide artan petrol gelirlerini harcayacak bir yer bulamamalarından doğmaktadır. 1974 yılında, bu ülkelerin toplam gelirleri 107.5,108 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ülkelerin gelişmeleri, dolayısıyla yatırım imkânları kısıtlı olduğu için, ancak 25 milyar dolarlık bir kısmını harcayabilmişler, geri kalan 82.5 milyar dolar ise ellerinde kalmıştır. Bu para kullanılmadığından birikmekte, dünya mali dengesini olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu petro dolarlar, gezici akışkan fonlar halinde, faiz oranlarını yüksek buldukları bir ülkeden diğerine hücum ederek dolaşmaları, enflasyonist etkileri artırmış, işsizliği yükseltmiş ve paralar arasındaki dengeyi sarsmaya sebeb olmuştur.

İşte bu şartlarda, dış ticaret hadleri petrol ihraç eden ülkeler lehine olmak üzere bozulan gelişmiş Batılı ülkeler, Bretton Woods sistemi yerine esnek kur uygulamalarını tercih etmişler, petro-dolarların tekrar geri dönmesini temine çalışmışlardır. Böylece esnek kur sistemleri ile, parasal faktörlerden kaynaklanan dış ödemeler dengesi açıklarını kapama imkânını elde etmişlerdir.

II — MONETERİST GÖRÜŞ

Bütün bu gelişmeler karşısında iktisatçılar, yetersizliklerini itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Eski politikaların keşfedilmiş ekonomik gerçekleri, formülleri, enflasyon ve stagflation dalgaları altında dağılıp gitmişlerdir[182].

(180) S. David FREEMAN, The Making of The Criss, Toronto, 1974, s. 3.
(181) G. CHANDLER, «Enerji Krizi», Petrol, Şubat 1975, s. 15.
(182) Alan GREENSPAN, «The New Dimension of Policy», **The Economist**, August, 1977.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1968 ortalarından sonra, köylülerden Wall Street bilgiçlerine kadar herkes para ve maliye politikalarının güçsüz kaldığı, ekonomik genişlemenin ve enflasyoncu gidişin durdurulmadığı kanısına varmışlardır[183].

Bütün bu olaylar ve tecrübeler, Keynes ve Yeni İktisatçıların teorilerinde ciddi aksaklıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Prof. Alan Greespan'da, «ekonomi Keynesci kurallara harfiyen uygun biçimde yürüyemez oldu... İktisatçılar, kısa vadede, enflasyon oranını tahminde hiçbir zaman başarılı olamamışlardır.»[184] demektedir. Neticede 1970 başlarında iktisatçılar tam bir anlaşmazlık ve derin görüş ayrılığı içinde bulunmaktaydılar.

İşte bu şartlarda, 1960'ların başlarında, yeni iktisatçıların henüz düşüncelere ve uygulamalara hâkim olduğu yıllarda, Chicago Üniversitesinden, Milton Friedman, Anna Schwartz ile birlikte 1963'de yayınladığı, (ABD'deki Parasal Tarihi 1867-1960) adlı kitapla, para politikasında reform yapmıştır. P.A. Samuelson, daha önce Leon Walras'a verilmiş adı yenileyerek, M. Friedman'ı «İktisatçıların İktisatçısı» diye adlandırmıştır. M. Friedman'la birlikte eski neo-klâsik teoriyi yeniden canlandıran moneterist görüş doğmuştur.

A — M. Friedman'ın Hayatı ve Eserleri

1912 yılında, New York'da, Almanya'dan gelen bir musevi ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Üniversite eğitimine Rutgers Üniversitesinde başladı, 1932 yılında Chicago Üniversitesine asistan olarak girdi. Halen Reagan'ın ekonomik danışmanıdır[185]. Hazinenin sekreteri de, Friedman'ın talebesidir. 26 eser ve yüzlerce makale yazmıştır. ABD'de Tüketici Harcamaları, 1939'da, Pozitif Ekonomi Hakkında Yazılar, 1953'de, Tercih Özgürlüğü, 1980'de yayınlanmıştır.

Friedman, II. Dünya savaşı sırasında, Amerikan Hazinesine, enflasyonist açığın nasıl kapatılacağını göstermişti[186]. 1945 yılında da, Simon Kuznets ile birlikte, «insan sermayesi» kavramını geliştirmiş, eğitim yoluyla insanların yetişmesine yatırımların,

(183) P.A. SAMUELSON, «Recession Fears», Newsweek, August 25, 1969.
(184) A. GREENSPAN, a.g.e., s.
(185) Marc A. MILES, a.g.e., s. 50.
(186) P. SAMUELSON, Economics, 10. Baskı, 14. Bölüm

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yıllık faiz gelirlerini hesaplamıştır. 1957'de, sürekli gelir, geçici gelir ayırımı sayesinde, tüketim ve tasarruf istatistiklerindeki anlaşılması güç konulara aydınlık getirmiştir. Keynes, toplam tüketim eğilimindeki artışları, temel psikolojik kanun olarak açıklamıştır. Friedman ise, ancak, devamlı ve alışılmış gelirlerin tüketimi belirlediğini açıklayarak, Neo-Klâsik Okul'un sermaye teorisini, bu günkü tüketim ile, gelecek tüketim arasında yapılan tercih kavramını işlemiştir. Ayrıca zenginlerden, fakirlere yapılacak gelir transferlerinin, tüketimi artıracağını ispatlamıştır. Doğal İşsizlik Oranı kavramını geliştirmiştir.

B — Görüşleri

Liberal doktrinin günümüzdeki savunucusu, M. Friedman, Nobel iktisat armağanını da kazanmıştır. Liberal iktisat politikalarını savunan Friedman'a göre iktisadi kaynakların etkin kullanılması için piyasaya yönelmiş müdahalelerin azaltılması gerekmektedir. Adam Smith gibi, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için, serbest piyasa mekanizması yolu ile işbirliğine gittiklerini, istenen ürünlerin, istenen miktarda ve istenen yerlerde üretilmesinin gerçekleştiğini belirtmektedir[187]. Friedman'a göre, fiyatların, bilgi aktarma, özendirme ve gelir dağılımını sağlama fonksiyonları vardır. M. Friedman, OPEC Kartelinin petrol fiyatlarına yaptığı müdahalenin sebeb olduğu dengesizlikleri, piyasaya yapılan müdahalenin mahzurlarını göstermek için, misal göstermektedir[188].

1. Doğal İşsizlik Oranı

Friedman bu görüşü ile, Phillips Eğrisi ile ilgili görüşleri eleştirmiştir. Fellner, Wallich, Phillips, Friedman'ın açıklamalarına katılmışlardır.

Bilindiği gibi, A.W. Phillips, İngiltere'de, 1861'den 1957'ye kadar olan dönem içinde, toplam işsizlik ve parasal ücret oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir[189]. Bu analiz, ekonomi tam is-

(187) Milton ve Rose FRIEDMAN, Free to Chose, Penguin Books, London, 1980, s. 27.

(188) Aynı eser, s. 36.

(189) A.W. PHILLIPS, «The Relationship Between Unemployment and the Rate of Change of Money wage Rates in the United Kingdom 1861-1957» Economica, November 1958, 283-289.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tihdamda olmadığı zamanda, toplam harcamalardaki artışların, gerçek hasıla seviyesi ile birlikte, fiyatları da yükselteceğini göstermektedir. Phillips, İngiltere'de düşük işsizlik oranları ile, fiyat/ücret haddindeki yüksek artış oranları arasında bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. İşsizlik oranı ile enflasyon arasındaki ters yönlü ilişkiyi gösteren, Phillips eğrisi, ekonomi politikasını yönetenlerin bir tercih yapmak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Hem istikrarlı fiyatlara, hem de, en düşük işsizlik seviyesine, aynı anda ulaşılamaz, iki hedeften birine öncelik verilmelidir.

İşsizlerin hızla artmasından endişelenen, Samuelson gibi birçok post-Keynesci iktisatçılar, Phillips eğrisinin ilkelerini tamamen doğru kabul etmişler, enflasyona fazla önem vermeyerek, açık bütçe ve genişletici politikalarla, işsizlikle savaşmışlardır. Bir ülkede, işsizlik oranı ne kadar düşükse, gelecek seneki enflasyon, o kadar yüksek olacaktır, formülü ile, yaklaşık yirmi yıl, para politikalarına yön vermişlerdir. Ancak, 1960'lardan sonra bu tedbirler, milli gelir artışlarını duraklatmış, stagflation yaşanmaya başlanmıştır.

Friedman ve taraftarları, Phillips eğrisi ilkesinin aldatıcı olduğunu ileri sürmüşlerdir[190]. Doğal işsizlik kavramını getirmişlerdir. Doğal işsizlik oranı, uzun dönemde, enflasyondan yararlanarak işsizlik oranını düşürmenin imkânsız olduğunu gösteren, dikey bir Phillips eğrisinin bulunduğu işsizlik oranıdır.

Friedman'a göre, uzun dönemde devam eden enflasyon, işçilerin parasal ücret taleplerinde artışlara sebeb olmaktadır. Parasal ücret artışlarının enflasyonu geriden izlemesi veya çakışması ihtimali vardır. Doğal işsizlik oranını savunan Friedman ve arkadaşlarına göre, işçilerle, işverenlerin fiyat beklentilerinin çatışma ihtimali yüksektir. Bu durumda enflasyon, reel ücretin değişmemesine, istihdam edilen işgücünün artmamasına yol açmaktadır. Böylece, uzun dönemde, enflasyonun, işgücü istihdamı üzerine bir etkisi olmadığından, eğri dikey olacaktır.

Uzun dönemde, ücret ve fiyat artışlarının çakışacağı varsayımı altında, işgücü talep ve arzının eşit olduğu tek bir denge istihdam oranı vardır, o da doğal işsizlik oranıdır. Hükümetin, toplam harcamaları artırmak yoluyla, istihdamı denge noktasına çı-

(190) MARSHALL - SWANSON, a.g.e., s. 484.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karma ya da, işsizliği doğal oranın altına düşürme çabaları, sadece fiyat seviyesinde artışlara yol açacaktır.

Friedman'a göre, belirli bir fiyat-ücret enflasyon oranı ekonomiye bir defa yerleşince, insanlar enflasyonun sürüp gitmesini beklerler. Fiyatların istikrarlı oldukları zamanlardaki gibi, bu defa da, yukarıki belirli fiyat-ücret enflasyon oranı üstünden aşırı ücret talebinde bulunmaya başlarlar. Eğer işsizlik geçici olarak, bu doğal oranının altına düşürülürse, Phillips eğrisi, sağa doğru kıvrılarak, dikeyleşmeye yöneleceği için, fiyat artışları sınırsızlaşır.

Doğal işsizlik oranını düşürmek için, en az ücret kanunları, kısıtlayıcı sendika uygulamalarının kaldırılması gerektiği, Friedman tarafından savunulmaktadır.

Bu görüşler etkili olmuş, «eğer gerçek dünya daha evvel Phillips Eğrisinin dediği gibiyse, artık değildir»[191] anlayışı yerleşmeye başlamıştır. İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiler incelenirken, doğal işsizlik oranı dikkate alınmaya başlamıştır.

2 — Enflasyon

Moneteristler, eskimiş kabul edilen Neo-Klâsik Teoriye yeniden canlılık kazandırmışlardır. Moneterist yaklaşım para politikası hedefi olarak, enflasyonu ön plâna çıkarmıştır. Moneteristlere göre, işsizlik esas itibariyle enflasyonun sebep olduğu bir olaydır. Bu nedenle esas mücadele edilmesi gereken olay enflasyondur. Enflasyon sosyal ve ekonomik dengesizliklerin kaynağıdır.

Enflasyon hakkındaki M. Friedman'ın görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

— İnsan topluluklarının en büyük düşmanı, ekonomik ve sosyal kötülüklerin, kitle halinde işsizliklerin ekonomik gerileme, varlık içinde yokluk çekmenin en önemli kaynağı enflasyondur.

— Enflasyonun en önemli sebebleri ise,

— Devlet müdahaleleri, insan özgürlüklerinin kısılması, bürokrasinin genişlemesi, devlet harcamaları ve bütçe açığı finansmanlarının yıldan yıla artırılarak genişletilmesi,

---

(191) J.A. TREVITHICK, Inflation, Bölüm 14, T. JEFFERSON, H. JOHNSON, «The Nobel Milton» The Economist, Ekim 23, 1976.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Parasal talep hacminin giderek kabarması, piyasaya para ve tedavül vasıtası arzının kontrolsüz bir biçimde yükseltilmesi, zaman zaman çok fazla genişletme ve hemen arkasından kısılmalarla enflasyoncu etkilerin ağırlaştırılması, fiyat artışları ile birlikte işsizliğin ve ekonomik durgunluk ve gerilemenin şiddetlenmesidir.

Yukarıdaki açıklamalara göre, enflasyon ve onun sonucu olan ekonomik sıkıntılarla mücadelenin yolu

— Piyasaya para ve tedavül vasıtası (M2) arzını, bir yıldan ötekine devamlı olarak mutedil oranda ve herhalde en fazla % 5 oranında artırarak devam ettirmek,

— XIX. yüzyıl klâsikleriyle, günümüzde Hayek ve arkadaşlarının savundukları eski liberalizm ve Bırak Yapsın ilkesini en geniş ölçüde uygulayarak, devlet müdahalelerini kısmaktır.

3 — Varsayımları

Moneterist para politikasının işleyişine geçmeden önce, teorinin dayandığı bazı varsayımlar ve kavramlar üzerinde durulacaktır.

— Fertler rasyoneldir, para yanılgısı yoktur.

— Paranın tedavül hızı istikrarlıdır.

— Faiz paranın değil kredinin fiyatıdır.

Kısa dönemdeki dalgalanmalar hariç, para talebi, faiz haddinden etkilenmez.

— Gelir, normal gelir ve geçici gelir olarak iki alt guruba ayrılmaktadır. Normal gelir, ferdin kazanma kapasitesi şeklinde ortaya çıkan beşeri servetin gelir ile, ölçülebilen maddi servetinin yani sermayesinin geliridir. Bu sürekli geliri oluşturmaktadır. Sürekli gelir, fertlerin ömür boyunca kazanmayı umdukları gelirdir. Geçici gelir ise, konjonktürün sağladığı gelirden oluşur. Geçici gelirde ortaya çıkan dalgalanmalara rağmen, sürekli gelir istikrarlıdır. Geçici ve arizi gelir iniş çıkışlarına rağmen, halk kendisini belirli bir gelir seviyesini kabul eder ve tüketim kararlarını bu seviyeye göre verir. Buna bağlı olarak tüketim de sürekli gelirin belirlediği sürekli tüketim ve geçici gelirin belirlediği geçici tüketim olarak ikiye ayrılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Moneteristlerin özellikle M. Friedman'ın para politikası konusundaki görüşleri, «parasal değişmelerin mi, yoksa ekonomik değişmelerin öncelik kazandığına dayanmaktadır[192]. Bilindiği gibi, Keynesyen görüşte ekonomik değişmeler, parasal değişmelere yön vermektedir. Buna karşılık moneteristler, para arzındaki değişmeleri, ekonomik değişmelerden bağımsız olarak ele almaktadırlar. Friedman'ın para politikası hakkındaki görüşleri iktisat tarihi üzerinde yaptığı yorumlara dayanmaktadır.

M. Friedman'ın İktisat Tarihi Üzerine Yorumları

Moneteristler büyük depresyon bu yıllarda uygulanan para politikasının neden olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle M. Friedman ve Anna Schawartz 1929-1933 döneminde uygulanan para politikasının bu bunalımı oluşturduğunu yaptıkları çalışmada belirtmektedirler[193]. Moneteristler para miktarının, tüketimleri yatırım çarpanından daha iyi açıkladığını ileri sürmektedirler. Bu tezi ortaya koyabilmek için Friedman, Meiselman ile birlikte para ve kredi komisyonu için, 1897 yılında başlayan bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada tüketimi belirlediği tezine karşılık, para miktarının tüketimi açıklayıcı gücünü test etmişlerdir[194]. Sonuçta 1930'ların dışında, para miktarının bütün dönemler boyunca, yatırım çarpanından daha iyi açıkladığını görmüşlerdir.

Bu çalışmalar, M. Friedman'ın bazı yorumlar çıkarmasını sağlamıştır. Bu genellemeleri şöyle sıralamak mümkündür.

— Para arzındaki değişmeler genellikle gelir ve fiyatlardaki değişmelerden bağımsızdır.

— Fiyat ve gelirdeki bütün önemli değişmeler para arzındaki büyük değişmelerle birlikte olmaktadır.

Bu yorumların temelinde; tam bir tesadüfi ilişki olmadıkça, temel etkinin yönünün, para arzından nominal gelir olduğu anlayışı yer almaktadır. Kısaca Friedman'ın tarih konusundaki görü-

(192) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 115.

(193) M. FRIEDMAN, A. SCHWARZ, «Money and Business Cycles» **Review of Economies and Statistics,** Vol. 45. Supplement, February, 1963.

(194) M. FRIEDMAN - D. MEISELMAN, «The Relative Stability of Monetary Velocity and The Investment Multiplier in The United States, 1897-1958» **In Commission on Money and Credit Stabilisation Policies,** Engleword, 1963, s. 165.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şü paranın bütün ekonomik olayların kaynağı olduğu noktasında toplanmaktadır. Para talebi konusundaki yaklaşımları da bu görüş çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu nedenle Friedman'ın tarih konusundaki yaklaşımlarını paylaşmayanlar, para konusundaki görüşlerini de paylaşmayacaklardır. Bunun için Friedman'ın para politikası konusundaki teorik açıklamalarının eleştirileri günümüzde de sürmektedir.

C — Para Teorisinin Formel Yapısı ve Akışı

Klâsiklerde mübadele aracı, Keynesyenlerde değer ölçüsü olan para, moneteristlerce bir üretim aracı olarak kabul edilmektedir. Parayı üretim faktörü olarak ele alan moneteristler, bunu sermaye teorisi içinde düşünmektedirler. Buna göre, toplumda yer alan en küçük servet ünitesi sahipleri açısından, para talebi analizi tüketim malı analizinden farklı değildir. Tüketici tercihi teorisinde olduğu gibi, para talebi, çeşitli biçimlerde elde tutulan servete, bu veya başka şekilde tutulan servetin fiyatına ve gelirine ayrıca serveti elde bulunduranların zevk ve tercihlerine bağlı olmaktadır[195].

Friedman para talebi fonksiyonun zaman içinde sabit olmasa bile istikrarlı olacağını savunmaktadır. Çünkü Friedman'da para talebi, tedavül hızına göre inelâstiktir. Bu durumda para miktarı artışlar nominal gelire yansıyacaktır. Bu yaklaşımda para teorisinin işleyişi şekilde gösterilmektedir.

Friedman para talebinin, mal ve hizmet ve fiyat seviyesi ile reel gelirin fonksiyonu olarak kabul ederek aşağıdaki denklemle test etmiştir.

$$Md = a.P.y^b \qquad (1 - a)$$

Bu denklemde,

Md; para talebini,
P ; mal ve hizmetlerin fiyat seviyesini,
y ; reel geliri.

---

(195) M. FRIEDMAN, «Quantity of Money A Restatement», **Monetary Theory**, Penguin Books; 1969, s. 112.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MİLTON FRIEDMAN'DA PARA TEORİSİNİN FORMEL YAPISI VE AKIŞI

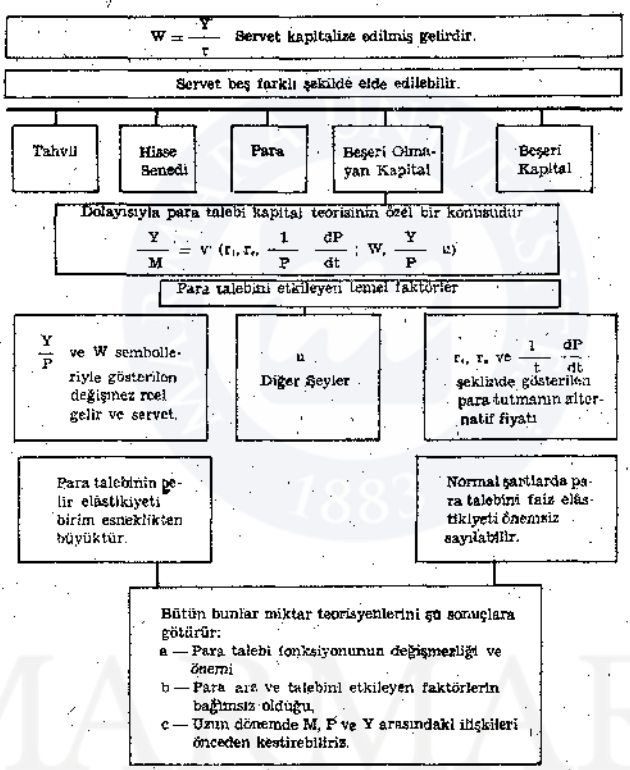

Şekil : 8

Kaynak : Joseph Aschein, Ching Yau, **Macro Economics**, a.g.e., s. 230.

a; para talebinin fiyat ve gelirle aynı yönde değiştiğini ifade eden, sıfırdan büyük sabiti, ve

b; para talebinin fiyat ve gelir seviyesinden daha fazla değiştiğini ifade eden sıfırdan büyük sabiti göstermektedir.

Friedman denkleminin her iki tarafını (P) ye bölerek reel para talebi denklemini elde etmiştir. Daha sonra da bu, denklemin logaritmasını alan Friedman aşağıdaki ifadeyi elde etmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$\log (Md/P) = \log (a+b) \log y \qquad (1 - b)$$

Friedman sonuçta, M/P ve arasındaki korelasyonu 0.99 bulmuştur. Friedman, para talebini, fiyatlar ve gelirin sabit bir fonksiyonu olarak açıklamaktadır[196]. Friedman'a göre, gelir bir lüks'tür ve para talebi gelir değişmelerinden daha fazla oranda değişmektedir[197]. Friedman, bu araştırmasında para talebinin gelir elâstikiyetini;

$$\frac{M/P}{M/P} = \frac{y}{y} = 1.8$$

olarak hesaplamıştır. Bu değer, bize şunu ifade etmektedir. Sürekli gelirdeki % 1'lik bir artış, para talebinde % 1.8'lik bir artışa sebeb olmaktadır.

Friedman, para talebini belirleyen değişkenler arasında, parayı elde tutmanın alternatif maliyetleri olan, faiz oranı ile, fiyatlar genel seviyesindeki artış oranlarında ilâve etmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşından sonra beliren enflasyon tehlikesi para talebine de yansıyarak ekonomi süjelerinin ellerinde tutmak istedikleri para miktarını etkilemiştir. Friedman bu noktayı göz önüne alarak, para talebini belirleyen değişkenler arasında enflasyon oranında yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Şemada da görüldüğü gibi M. Friedman'da para talebi, ekonomik birimlerin ellerindeki servetlere servetlerin şekli farklarının fiyat ve getirisine ve hane halkının zevki ve tercihlerde bağlı olmaktadır. Şimdi bu kavramlarla, M. Friedman'ın ne demek istediğini açıklayalım.

a) Servet Etkisi

Servet çok geniş anlamıyla, tüm tüketilebilir hizmet ve gelir kaynaklarını kapsamaktadır. Friedman, servete insan varlığının getiri kapasitesini de katmaktadır.

Servet ile hane halkının geliri arasında, faiz haddiyle maddeleştirilmiş bir ilişki bulunmaktadır. ω; aktif bir öğenin, belirli bir

(196) M. FRIEDMAN - Anna J SCHWARZ, «Money And Business Cycles» Review of Economics and Statistics, Vol. 45, Suppelement: Februry 1963

(197) M. FRIEDMAN, «The Quantity of Money: A Restatement», a.g.e., s. 96.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

anda bir stok olarak düşünülen geliri, r; faiz haddi ve Y bu aktif öeğden çıkan gelirin toplam akımı ise,

$$\omega = \frac{Y}{r} \text{ dir.}$$

Burada Y, Friedman'ın tanımına göre, milli muhasebe hesaplarında uygulanan metotlarla elde edilen gelir değildir. Bu gelir brüt bir gelirdir. Başka bir ifadeyle beşeri faktörlerin üretim kapasitelerini devam ettirmek için hiçbir amortisman uygulaması yapılmaz.

b) Aktiflerin Fiyat ve Getiri Etkisi

Ekonomik süjeler çeşitli şekillerde servet bulundururlar, bir aktif (asset) şekilden diğer aktif şekle değiştirmenin zorluklarını dikkate alarak, servetlerini maksimum faydayı sağlamayı amaçlayarak, aktifler arasında dğıtırlr.

Teorik olarak, ekonomik süjeler servetlerini farklı aktif tipler arasında dağıtımında, bunların birbirlerini ikâme hadlerinin, tercihlerini belirleyen arzu edilen ikame haddine eşit olacak şekilde yaparlar. Çünkü zevk ve tercihler, vazgeçilen değerlerle, kabul edilen değerler arasında ilişki kurmaktadır.

M. Friedman, kabul edilen değerler ve bunun karşılığında vazgeçilen değerlerin belirlenmesinde, piyasada, alınıp satılabilen aktif öğelerin fiyatları gelir akımının şekli ve öneminin ile birlikte alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Buna göre 5 çeşit varlık aktif «asset» bulunmaktadır. Tahviller, hisse senedi, borç ödemede kabul edilen kâğıt para ya da mal birimleri şeklindeki para, beşeri olmayan kapital, beşeri kapital.

TAHVİL : M. Friedman tahvili, nominal değer de yani parasal anlamda devamlı bir gelir sağlayan alacak olarak tanımlamaktadır. Tahvile sahip kişi iki şekilde getiri geliri alabilir: Birincisi tahvil kuponlarının geliridir, ikincisi ise, zaman boyunca borsada tahvil fiyatındaki lehte ya da aleyhte gelişmekle sağlanan geliridir.

Önce tahvil fiyatının değişmediğini bir düşünelim. Bu durumda kuponlara yıllık ödenen faiz haddi, kuponu, tahvilin borsa

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fiyatına bölerek hesaplanacaktır. Bu şartlar altında her yıl 1000 TL. geliri garanti eden tahvilin piyasa fiyatı $\frac{1}{r_t}$ olacaktır. Örneğin faiz haddi % 5 ise, yılda 1000 TL. gelir sağlamak için $\frac{1000}{0,05} = 20000$ TL. değeride tahvil satın almak gerekecektir.

Eğer tahvil sahipleri, tahvil fiyatlarının değişeceğini umarlarsa, getiriyi Friedman formül yardımıyla hesaplamaktadır. Böylece tahvil fiyatlarındaki değişmelerden yararlanır.

HİSSE SENEDİ : Friedman hisse senetlerini, reel sabit değerler gelirinin sürekli akımı üzerindeki alacak hakkı olarak tanımlanmaktadır. Hisse senedi analizde tahvil gibi görülmekte ve senet aktifinde Friedman, son derece basitleştirmeye gitmektedir.

Hisse senedi sahibi üç tip parasal getiri elde edecektir: Birincisi genel fiyat seviyesinde değişme olmaksızın, senet sahibinin her yıl aldığı nominal miktardır. İkincisi, genel fiyat seviyesindeki değişmeler dikkate alındığında, bu nominal değerdeki artma ya da azalmadır. Üçüncüsü ise, gerek genel fiyat seviyesindeki gerekse hisse senedi piyasasında faiz hadlerindeki değişme nedeniyle hisse senedi, nominal fiyatlarındaki değişmelerden doğan getiridir.

PARA : Para mevduat olarak faiz geliri sağlamaktadır. Bu getirinin reel açıdan önemi, bir birim para ile piyasadan satın alınabilecek malların hacmine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, genel fiyat seviyesi, getirin önemini belirtmektedir. Bu durumda analize, P ile gösterilen genel fiyat seviyesi değişkenini, katmak gerekli olmaktadır. Genel fiyat seviyesi, parasal ankesleri geniş ölçüde etkilemektedir. Ayrıca parasal getirinin satın alma gücüyle ölçülen reel getirisi, yani satın alınan mal miktarlarına geçtiğimizde, genel fiyat seviyesi etkisine gireriz. Fiyatların yüksek oluşu belirli büyüklükteki, parasal gelirle y düşük fiyat seviyesine göre daha az mal satın alınmasına neden olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Beşeri Olmayan Kapital

Bu kavramla, maddi mallar ifade edilmektedir. Bu gelirin nominal değeri, tıpkı senetlerdeki gibi, fiyat hareketleriyle belirlenir. Yine, maddi mallar, senetlerde olduğu gibi, parasal değerlerinin yükselişi ya da düşüşü yoluyla gelir sağlarlar.

Genel fiyat düzeyi P ise, maddi mallardan oluşan servetin bir lirası, sıfır zamanda,

$$\frac{1}{P} \cdot \frac{dP}{dt}$$ 'ye

eşit bir gelir sağlar.

Beşeri Kapital

Ekonomik süjelerin mesleki istidatları ve niteliklerini kapsar. Bu sermaye, fiyatlar ve gelir hadleriyle ifade edemez. Kişinin tüm varlıkları, daima beşeri aktifler ve beşeri olmayan aktifler olarak ikiye bölünür. Zaman esnasında kişi bu bileşimi değiştirebilir. Fakat belli bir an için bu dağılımı veri kabul etmek gerekir.

Friedman, basit olarak ω katsayısını beşeri aktifler ile diğerleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için analizine katmaktadır.

c) Zevk ve Tercihlerin Etkisi

Servetin büyüklüğü ve aktiflerinin şeklinden sonra, Friedman, kişilerin zevk ve tercihlerinin de, para talebi fonksiyonunu belirlemek için dikkate almaktadır.

Friedman, para teorisine ampirik bir muhteva vermek için, objektif faktörlerin faaliyeti dışında zevkleri değişmez kabul eder. Zevkler üzerinde etkili olan ve faydayı belirleyen tüm değişkenleri özetlemek için u katsayısını kullanır.

Şekilde görüldüğü gibi; Friedman'a göre reel para talebi, fiyat artışları, faiz oranını ve toplam üretim hacminin bir fonksiyonudur. Ancak bu faktörlerin reel para talebi üzerindeki etkileri (fiyat artışları hariç) az olacağından reel para talebi fonksiyonu istikrarlı olacaktır. Friedman'a göre reel gelir, para miktarında-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ki değişmelerden çok az etkilenmektedir[198]. Bu nedenle para miktarındaki her artış, üretim hacminin alacağı değere bağlı olarak fiyatlar genel düzeyini arttıracaktır. Para miktarındaki artışların fiyatlar genel düzeyine yansımasını da Friedman şöyle açıklamaktadır: Ekonomi parasal dengede iken Merkez Bankası, bazı nedenlerle, açık piyasadan hükümet tahvilleri satın alırsa bu durum başlangıçta ekonomideki para arzını ve ticaret bankalarının rezervlerini artırıcı bir etki yaratacaktır. Bu nedenle Ticaret Bankaları vadesiz mevduat oranlarını arttırma eğilimi içine gireceklerdir. İkinci aşamada ekonomideki para dengesinin bozulması fiyatları yükselterek gerçek sermaye ve tüketim malları yatırımcılarından giderek uzaklaştırarak varlık «asset» silsilesi içinde giderek yayılmasına neden olacaktır. Bu yolla para arzındaki yükselme mal piyasasında üretimin arttırılmasını sağlayarak mal ve hizmet miktarında yükselmeye neden olacaktır.

Bu etkileşim süreci, fiyatlar ve gelir; para arzı ve talebi düzeyine yükseldiği zaman sona ermektedir. Friedman'ın söylediği gibi para talebinin fiyat elâstikiyeti, «1 ise» sürekli elâstikiyeti «1.8 ise» para arzındaki % 1'lik artış fiyatlar düzeyinde % 1'lik artışa gelirde de % 5.9'luk bir artışa neden olması beklenmektedir[199]. Teorinin Friedman tarafından yorumu bu mantıktan doğmaktadır.

D — Para Politikasının İşleyişi

Moneteristler, normal faiz oranında para talebinin sonsuz olacağı Keynesyen yaklaşımı «neo-klâsik iki başlılık» la suçlayıp reddetmektedirler. Bilindiği gibi Keynesyen teoride, bir tarafta para diğer tarafta sermaye malları şeklindeki reel mallar arasında faiz haddi aracılığı ile doğrudan bir ikâme söz konusudur.

Moneteristler ise parayı değer ölçüsü değil, üretim aracı olarak ele almakta ve sermaye teorisi içinde düşünmektedirler. Onlara göre faiz, paranın değil kredinin fiyatıdır. Bunun için faiz haddi para arz ve talebini değil, kredi arz ve talebini dengeleyecektir.

---

(198) M. FRIEDMAN, **Studies in the Quantity Theory of Money**, University of Chicago ress, 1956, s. 66.

(199) J. TOBIN, «Milton Friedman's Theoretical Framework» **M. Friedman's Monetary Framework**, The University of Chicago Press, Chicago, 1974, s. 80.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kredi arzı faiz haddinin doğrusal bir fonksiyonudur. Bu nedenle faiz haddinin artması, kredi arzını artırırken, özel sektörün yatırım harcamalarını azaltacaktır. Bu görüşten hareket ederek, Moneteristler, Keynesyenlerin devletin harcamalarını artıracak ekonomiye canlılık kazandırması tezini eleştirmektedirler. Devlet harcamalarının enflasyona sebeb oluşunu Shapiro şöyle izah etmektedir[200]:

Devlet, açık piyasa istemleriyle kredi talebinde bulunan ve bunlarla yatırımlarını finanse ederse, yükselen faizler, özel sektörün yatırımlarını azaltacaktır! Bu durumda devlet yatırımları, özel yatırımlar pahasına gerçekleşecektir. Sonuçta toplam yatırımlarda bir değişme olmayacaktır. Değişen sadece yatırımların dağılımıdır. Sonunda borçların ödenmesi için, merkez bankası kaynaklarına yol açacak ve piyasaya enjekte edilen fazla para enflasyonu da beraberinde getirecektir.

Moneteristlere göre bu nedenle para arzını artırarak faiz haddini düşürmek ve bu yolla yatırımları uyarmak imkânsızdır. Yatırımları artırmak amacı ile piyasaya sürülen ilâve para, kısa dönemde fiyatları etkilemeyip üretimi artırsa bile, uzun dönemde reel üretimi artırmayarak, enflasyona yol açacaktır.

Moneteristler, Keynes'in likidite tercihi teorisinin çok kısa dönemde ilâve paranın piyasaya arz edildiği sırada geçerli olabileceğini ileri sürmektedirler. Bilindiği gibi spekülâtif para talebi, faiz haddinin negatif fonksiyonudur: Para arzındaki artışlar, faiz haddini likidite tuzağına kadar düşürmektedir. Oysa moneteristler, para arzının faiz haddini başlangıçta düşürebileceğini ama sonra artıracağını ileri sürmektedirler. Çünkü başlangıçta para arzı artışı, parasal kredi taleplerini karşılayacaktır. Ancak bu etki çok kısa sürecektir. Çünkü para arzındaki artış fiyatların yükseltecektir. Bu da, nominal faiz haddini yükseltecektir. Nominal faiz haddinin yükselmesi, atıl para balansları talebini azaltacaktır. Başka bir ifadeyle, fertlerin ellerinde tuttukları hazır satın alma gücü azalacaktır.

$$\Delta M_s \uparrow \rightarrow P \uparrow \rightarrow r_n \uparrow \rightarrow M_d \downarrow$$

(200) Edward SHAPIRO, **Understanding Money**, Harcourt Brace Inc, New York, 1975

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Böylece bir yanda para arzı artarken, diğer tarafta para talebi azalacaktır. Bu durumda para arz ve talebi arasındaki dengenin kurulabilmesi için, nominal gelirin artması gerekecektir.

Çünkü yüksek gelir seviyelerinde para talebi artmaktadır. Bu süreç boyunca nominal faiz haddi yükseleceğinden, piyasa faiz haddi de yükselecektir.

$M_s \neq M_d$

Çözüm :

$$Y \uparrow \rightarrow M_d \uparrow$$

$$M_s = \triangle M_d$$

Moneteristlerce faiz haddinin değişmesinin yukarıda açıklandığı üzere, kısa dönemde dalgalanmalara neden olduğunu, uzun dönemde ise, para balansları etkilememektedir. Meselâ, tasarruflar yatırım arzına göre nispeten artarsa faiz haddi düşme eğilimi gösterecektir.

$$\triangle S > \triangle I \quad \text{ise} \quad r \downarrow$$

Fakat faiz haddindeki düşüşler, uzun dönemde, toplumun aktif maksadıyle tasarruf ederek artırdığı para balanslarını harcamaya yöneltmez. Kısaca, faiz haddi iddiharı etkilememekte sadece kredi arz ve talebini dengelemektedir.

F — Para Politikasının Etkinliği Üzerine Yapılan Çalışmalar

Moneteristler, büyük depresyona, bu yıllarda uygulanan para politikasının sebep olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle, M. Friedman ve Anna Schwarz 1929-1933 döneminde uygulanan para politikasının bu bunalımı oluşturduğunu, yaptıkları çalışmada belirtmektedirler[201].

Bu çalışmaların sonucu hangi dönemin esas alındığına bağlıdır. Çünkü herhangi bir Keynesyen de bunun dışında bir sonuca varabilir.

(201) M. FRIEDMAN and A. SCHWARZ, «Money and Business Cycles» **Review of Economics, and Statistics,** Vol. 45. Supplement, Febriary, 1963.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Harry Johnson'da, Kanada Kraliyet Bankacılık ve Finans komisyonu için yaptığı çalışmada, bu yılın gelirini, geçen yılın gelirine bağlı olduğunu kabul ederek, toplam geliri, para stokunun gecikmeli bir fonksiyonu olarak ele alarak, sonuçlara ulaşmışlardır. Moneteristlerde para politikasının rolü konusunda kesin bir şey söylemek imkânı yoktur. Çünkü bu konular sürekli değişmeler alanı olup, hâlâ çalışmalar devam etmektedir. Fakat genel olarak, şunu söyleyebiliriz. Moneteristler parayı bir üretim faktörü gibi ele alıp, sermaye teorisi içinde düşünmekte normal faiz oranı da para talebinin sonsuz olacağı, Keynesci yaklaşım reddetmekte, özellikle kısa dönemde faiz oranlarının düşmesi ile para talebinin artacağını, kabul etmektedirler. Tüketim ve yatırım harcamaları faiz oranlarına değil, doğrudan doğruya para miktarındaki değişmelere bağlıdır. Bazı iktisatçılar yukarıda belirtildiği gibi H. Johnson, harcama kategorileri ile para miktarı arasındaki ilişkiyi gecikmeli fonksiyon olarak düşünmektedirler. Para miktarındaki artış, milli gelire net bir ilave olmaktadır[202].

Ekonomi, tam istihdam durumunda ise, para stoku artışları fiyatları yükseltecek, eksik istihdamda ise para stoku artışı istihdamı arttırmakta fakat artan para oranında, fiyatlar yükselmemektedir.

Bu durum, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler için geçerli olmaktadır.

Bu günün modern para teorisyenleri ekonomi üzerinde para politikalarının ekonometrik şekilde etkilerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Diğer bir deyişle, politika daima mevcut değişmeleri ve gelişmeleri takip etmektedir. Bu değişmelerle, politikaların uygulanması arasında gecikme olursa, politika tutarlı bir şekilde etkisini ancak, ihtiyaç kaybolduktan sonra gösterebilir. Böylece para politikası daha iyi sağlamak yerine, daha kötüye dönecektir.

Thomas Mayer'in yaptığı bir çalışmaya göre para politikası piyasada etkinliğini bu gecikmeler dolayısı ile % 10 oranında yapabilmektedir[203].

H. Johnson'da daha önce belirtilen Kanada Bankacılık ve Finans Royal Komisyonu için yaptığı çalışmada, 1958-1962 yıllarına

(202) JOHNSON, a.g.e., s. 103.
(203) Aynı eser, s. 104.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ait para politikalarının etkilerini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda para politikasının on iki aydan sadece birinde kötü, diğerlerinde iyi işlediğini belirtmişlerdir. Para politikasının etkinliği, ülkedeki stabilizasyon politikası le paralellik göstermektedr. Bu nedenle, en son yapılan araştırmalarda önce para talebi fonksiyonları, belli bir dönem için belirlenmekte, sonra ekonometrik yöntemlerle, seçilen para talebi fonksiyonlarını stabilite testleri yapılmakta, eğer stable çıkarsa para politikasının etkinliğinden, dolayısıyla başarısından söz edilmektedir.

Çünkü, para arzının arttırıldığı zaman, ne kadarının talep edileceğini önceden bilmek ancak, bu şekilde mümkün olmaktadır. Böylece para politikası yolu ile, fiyat istikrarı, istihdam, ekonomik büyüme, dış ödemeler dengesi amaçlarından birine ya da amaçların çatışmaması durumunda, bir kaçına ulaşılma çalışmaları sürmektedir.

Para talebi fonksiyonlarının istikrarlılığını konu alan bazı çalışmaların sonuçları şunlardır:

Meltzer*, 1950-58 yıllarını kapsayan çalışmasında, servet ve uzun dönem faiz oranlarını kullanmış, M_1, M_2, M_3 para tanımları için, istikrarlı fonksiyonlar elde etmiştir. Courchene ve Shapiro*, 1900-58 yıllarını kapsayan dönem için, M_1 ve M_2 para tanımları için istikrarsız fonksiyonlar elde etmiştir. Bu denklemlerinde, servet, uzun dönem faiz oranlarını kullanmıştır. Heller*, 1947-58 yıllarını kapsayan dönem için, kısa dönem faiz oranlarını, kişi başına düşen gelir ve gelir değişkenlerini kullanarak, M_1 ve M_2 para tanımları için istikrarlı para talebi fonksiyonu elde etmiştir. Laidler*, 1900-65 dönemi için, M_2 para tanımı kullanarak, istikrarlı para talebi fonksiyonları elde etmiştir. Goldfeld, 1952-72 döneminde, M_1 için istikrarlı, M_2 için istikrarsız fonksiyonlarını gelir ve kısa dönem faiz oranlarını kullanarak elde etmiştir. Khan, 1901-65 için yaptığı çalışmada, M_1, M_2 için istikrarlı fonksiyonlar elde etmiştir. Para teorisinde ve para politikasında istikrarlı bir para talebi fonksiyonunun önemi, para arzındaki değişmelerinin,

---

(*) A. MELTZER, «The Demand for Money: The Evidence from the Time Series», JPE, Vol. LXXI. June 1963, s. 213-4. C.S. HAPIRO, «The Demand for Money», JPE, Oct. 1964. HELLER, «The Demand for Money», QJE, May. 1965, s. 291-303. LAIDLER, «The Influence of Money on Economic Activity», Monetary Theory and Policy. 1971. s. 75-131.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelir, fiyat ve istihdamdan oluşan ekonomi politikası hedeflerine para intikal mekanizması yolu ile oynadığı önemli rolden kaynaklanmaktadır. Etkin bir para politikasında belirleyici faktör olarak, para talebi fonksiyonunu istikrarlı olması para otoritelerinin izlediği para politikaları aracılığıyla, faiz oranlarını, reeskont oranlarını değiştirerek açık piyasa işlemleri ya da ithâlât teminatları yolu ile nominal para stokunun kontrolünü sağlamaktadır. Eğer para talebi fonksiyonları istikrarlı ise para talebi değişkenlerinden birinin mutlak değerinin değişmesi hedef değişkenlerde (fiyat, gelir, istihdam) beklenen değişmelere yol açacaktır.

Etkili bir para politikasında belirleyici faktör olarak para talebi fonksiyonunun istikrarlılığının gerekli olduğunu ileri süren Hamburger'e göre, istikrarlı para talebi fonksiyonlarını esas alan para otoriteleri, faiz oranları aracılığı ile para politikası üzerinde etkili olabilmekte, böylece para arzını kontrol edebilmektedirler[204]. Hamburger Merkez Bankasının uyguladığı mali yetinliklerin ve para piyasasında yapılan değişikliklerin, ekonomik birimlerin faaliyetlerine daha küçük para geliri oranlarına göre finanse etmeye ve yeni para talebi fonksiyonunun parametrelerinin dengesini; azaltmaya yöneldiğini söylemektedir.

Gerçek büyüklükler kullanılarak formüle edilene para talebi fonksiyonlarının istikrarlı oluşu para aldanlalarının olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu «para otoritelerinin nominal para stokunu kontrol etmelerine rağmen, elde tutulan reel para miktarı tarafından belirlendiği şeklindeki moneterist görüşün bir ürünüdür[205].

G — Fiyat İstikrarına Ulaşılması

Fiyat istikrarı hedefinin sağlanması başka bir ifadeyle enflasyonun önlenmesi konusunda moneterist çözüm yolları açıklan-

(204) M.J. HAMBURGER, «The Demand For Money in An Open Economy: Germany and United Kingdom» Federal Reserve Bank, of New York Research Paper no. 7005, 1974, s. 171.

(205) J.A. MEIGS, «Recent Innovations Do They Require New Framework for Monetary Analysis». Financial Innovation, Dass DC Heath and Company, 1975, s. 183.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

madan önce, moneteristlerin enflasyon olayının doğuşu ve gelişmesi konusundaki görüşleri açıklanacaktır.

1 — Enflasyonun Doğuşu ve Gelişmesi

Moneteristlere göre, para miktarındaki artışla, iktisadi faaliyetler hacmi, üretim ve fiyat hareketleri açısından çok grift bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiyi Friedman, ABD için, 1966, 67 ve 68 yılları ile, 1973-75 dönemi için istatistiki bulgularla göstermiştir. Bu yıllarda para arzındaki hızlı artışlar, hemen ardından enflasyon getirmiştir. Bu nedenle, moneteristler, enflasyonun doğuşunu tek sebebe, para miktarındaki yüksek oranlarda artışa bağlamaktadırlar.

M. Friedman, enflasyonu şöyle açıklamaktadır: «Enflasyon, parasal bir olaydır. Parasal talep hacmi gerekenden daha fazla oranda yükselmeye başladığı zaman talep hacmindeki her yeni artış, iş adamlarını üretimi artırmaya zorlar. Ancak işgücü, makine ve teçhizat ile, diğer sınırlı üretim kaynakları tamamen kullanılmaya başladığı zaman, para arzındaki artış hızının devamı, fiyatları ve maliyetleri yükseltir. Bu gidişin kaçınılmaz sonucu olarak da, ister istemez, mamul ve yarı mamul mallardan başlayarak, ham maddelere kadar bütün malların fiyat ve onlarla birlikte ücretler yükseleceği için maliyetler yükselir. Aşırı talep şişkinliği, neticede, maliyet itişli enflasyona dönüşür. Tencerenin altında yanan hızlı ateş kısılmadıkça, para arzı artış hızı mutedil hale getirilmedikçe, tencerenin patlaması enflasyoncu sarmalın başına alıp yükselmesi önlenmez»[206].

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Friedman, sadece para arzı miktarı üzerinde durmakta ve enflasyonun sorumlusu olarak, hükümetlerle merkez bankası otoritelerini görmektedir. ABD. Federal Reserve Başkanı Arthur Burnis, enflasyonu açıklarken, para artışları ve yaygın bütçe açığı finansmanlarının yanısıra, günümüzde insanın, üretim imkânlarının ve kendi gayretlerinin üstünde pekçok şey istemeye başladıklarını, bütün bu isteklerin yerine getirilmesini de hükümetlerden beklediklerini, ayrıca hükümetlerin herkese iş bulmak, herkesin dilediği gibi yaşamasını sağlayacak kadar gelir dağıtmak zorunda bulundukları konusunda olduklarını, bu yüzden destekleme alımları ve sosyal

(206) M. FRIEDMAN, «Money Tight or Easy», Newsweek, March 1, 1971.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yardım harcamalarının artmasının da önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüştür.

Başka bir ifadeyle, refah devleti, anlayışı, devlet harcamalarının hızla artarak, kontrolden çıkmasına, bu da, yıldan yıla yükselen büyük açık finansmanlarına yol açarak, para arzı artışları hızlanmış ve enflasyon olayı ortaya çıkmıştır.

Fiyatlar yükselmeye başlayınca, insanlar günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, ev, ev eşyası, otomobil ve benzeri dayanıklı tüketim malları alımlarını kısma yoluna gittiği için, üretim daralmaları, ekonomik gelişmeyi geriletmekte hem de yatırımların daralmasına sebeb olmaktadır.

Ayrıca artan fiyatlar sebebiyle, şirketlerin ve iş adamlarının ayırdıkları amortismanlar, yenileme fonları ve ihtiyatlar, mevcut makina ve teçhizatın gerekli yenilemelerin karşılayamaz hale geldikleri için, diğer ihtiyaçlar yanında yatırımlar ve yenilemeler için de kredi talepleri oldukça artar. Bu artış, faizleri ve kredi maliyetlerini yükselteceği için, yatırımları daraltmaya başlayacaktır. Neticede işsizlik oranı, yükselmekte, sosyal huzursuzluklar başlayarak, politik ve ekonomik özgürlükler tehlikeye girecektir.

2 — Enflasyona Sebep Olmayacak Para Arzı Artışı

Friedman ve taraftarları, geleneksel miktar teorisini kabul ederek (M.V. = P.T) h er toplumda mevcut para miktarına (M) göre bir fiyat seviyesi oluşacağı söylemektedirler. Paranın tedavül hızı (V) ise daha önce de açıklandığı gibi, alışkanlıklara bağlıdır, ve çok az değişme göstermektedir.

Friedman para hacmini,

$M_2 = M_1$ (Nakit para + vâdesiz mevduat) + vâdeli mevduat senetleri hariç)

kabul etmektedir. Friedman'a göre para hacminde bir yıldan ötekine meydana gelmesi zorunlu artışların, toplumun yıllık ortalama üretkenlik oranı ile, gelişen ekonomik koşullar altında, insanların ceplerinde, firma ve kuruluşların da kasalarında tuttukları, para miktarındaki zorunlu artışları karşılayarak bir ornda olması gerekmektedir[207]. Friedmn ABD için bu oranı % 2-3 arasında

(207) M. FRIEDMAN, «The Role of Monetary Policy», American Economic Review 58 (March 1968), s. 1-17.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tahmin edilen yıllık ortalama üretkenlik artışını dikkate alarak % 3,5 ile % 5 arasında hesaplamaktadır. Bazen % 4,5 civarında da olmaktadır.

Para hacmi bu oranın üstünde artırıldığı zaman 3-9 aylık bir gecikme döneminden sonra, enflasyon görülmeye başlanacaktır. Bu oran iyi düzenlenmedikçe fiyat istikrarı hedefine ulaşılmaz[208].

Ayrıca, moneteristler, faiz oranlarını düzenlemek veya belli bir seviyede tutmak amacı ile, faizlerin yükselmeye başladığı dönemlerde açık piyasa işlemleri ile para arzının artırılması, faiz oranlarının düştüğü zamanlarda para arzının kısılmasını da eleştirmektedir. Bu durum, ekonomilerin «go-top-go» «yürü-dur-yürü» dalgalanmaları arasında, sıkıntıya düşmelerine neden olur ve enflasyonist baskıyı artırır demektedirler. Çünkü, moneteristlere göre faiz, paranın değil, kredinin fiyatıdır, faiz oranlarındaki ayarlamalar yan etkilere yol açar.

3 — Enflasyonla Mücadelenin Yolları

Moneteristler, enflasyonla savaş için şu reçeteyi sunmaktadırlar: Para arzı artışları devamlı olarak ılımlı seviyede tutmak, devlet maliyesini şişkinliklerden ve israfdan kurtarmak, doğal özgürlükler düzenine dönmek.

Şimdi bu nokta üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

a) Parasal Büyümenin Kontrolü

Friedman, daha önce de belirttiğimiz gibi, para arzı artışının ABD için % 4,5-5 civarında olmasını ileri sürmektedir. Bu oranın, merkez bankası yöneticileri ve hükümetlerce sağlanmasını önermektedir.

Friedman, ABD, Federal Reserve Bank yöneticilerini eleştirerek, 1920'lerden bu güne para politikası uygulamalarında ağır hatalar işlediklerini, ilke olarak faiz oranlarını düzenlemediği hedef alan para politikasına karşı olduğunu belirtmektedir. Eğer para

(208) M. FRIEDMAN, The Optimum Quantity of Money and Other Essays: Chicago, 1973.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

arzı artışları ılımlı seviyede tutulursa, enflasyonun önleneceği, tam istihdam seviyesinde istikrar sağlanacağına ve Keynescilerin karmaşık reçetelerine ihtiyaç kalmayacağını söylemektedir.

Friedman, para arzı artışlarının yavaş yavaş azaltılmasını, sert ani ayarlamalardan kaçınılması gerektiği konusunda da önemle durmaktadır. Bu tip yanlış uygulamalara örnek olarak, ABD'de 1966-68 ve 1970'lerde yüksek oranlı para artışlarının ardından, 1969 ve 1971'de para artış oranlarının birden kesilmesini vermektedir. Bu tarz uygulamalar «money crunch» denilen para çöküntüsüne sebebiyet vermektedir. Bu durum önce ekonomik daralmaya, işsizliğe, yatırım kısıtlamalarına yol açar, ardından politik baskılar ve seçim kaygılarıyla, yeniden enflasyonist şişkinliklere ve açık finansmanlarına dönülerek, ekonomiyi, yürü-dur-yürü kısır döngüsüne itmektedir.

Moneteresitler, enflasyonla savaşta, enflasyon oranının yüksekliğine göre, para politikasının dikkatli ve itidalli bir biçimde yürütülmesine, para arzı artışlarının yavaş yavaş düşürülerek, gerekli seviyeye yeterli bir zaman dilimi içinde gelinmesini önermektedirler.

Önemle üzerlerinde durdukları bir diğer nokta, alınan tedbirlerin 9-12 ay gibi bir gecikme döneminden sonra etkili olacağının gözden kaçırılmamasıdır.

Enflasyonun birdenbire kesilip atılamayacağını da bilmek gerekmektedir. Enflasyonu önlemenin de belli bir maliyeti vardır. Bu maliyeti, hükümetler ödememelidir. Ekonomi tekrar normal şartlarına dönünceye kadar, kendi kendini besleyerek gelişinceye kadar bir duraklama, hatta gerileme, üretim yavaşlaması işsizlik, faiz artışları olacaktır. Bunu göze almak gerekecektir. Ancak para ve fiyat istikrarı sağlandıktan sonra iş ve çalışma hayatına güvence gelecektir. Böylece yatırım riske azalacak, yatırımlar genişleyecek, üretim artarak işsizlik azalacaktır. Fiyat istikrarı hedefine ulaşılırken, istihdam hedefine de ulaşılacaktır. Moneteristlere göre, işsizlikle savaşın, ekonomik büyümenin en etkili panzehiri, enflasyonu yok etmek, fiyat istikrarı sağlamaktır.

Friedman'ın para arzı artışlarını kontrol etme önerileri ciddi taraflar toplamıştır. Teorik alandan, uygulama alanına geçmiştir. 1976 yılında, ABD Kongresi, Federal Reserve, para miktarındaki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artışları sınırlandırmasını emrettiği vakit, Friedman büyük bir zafer kazanmıştır.

İngiliz Maliye Bakanı Devis Healy de yaptığı açıklamalarda, kendisini Friedman anlamında bir paracı olmamakla birlikte, paraya büyük önem verdiğini, son 3,5 yıl içinde, para üzerinde sıkı bir kontrol kurduğunu, kamu harcamalarını ve para ciddi bir biçimde kontrol ederek İngiliz ekonomisinde son aylarda görülmeye başlayan gerçek ve kalıcı bir genişleme sağladığını belirtmiştir. İşçi gelirlerini de ücret artırmalarıyla değil, gelir vergisi oranlarını indirmek ve en az geçim muafiyetlerini artırmak suretiyle yükselteceğini ifade etmiştir[209].

1977 yılında enflasyon oranı ortalama % 9 ve işsiz sayısı da toplam 16 milyonu bulan Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'na üye ülkelerde enflasyon ve işsizlikten uzak bir kalkınma sağlanması konusunda alınması gereken tedbirler konusunda hazırlanan bir raporda, eski zararlı ince ayarlama politikası yerine ilgili hükümetlerin önceden belirleyeceği para ve bütçe parametreleri ve para arzı hedefleri içinde, hükümet harcamalarının ciddi bir biçimde kontrol altına alınması ve talep hacmi yönetimi sayesinde, ekonomilerin kendi kendilerini düzeltip, geliştirecek biçimde serbest bırakılmaları önerilmiştir.

Alman Başbakanı Schmet de, işsizlikle savaşabilmek için talep hacmini yeniden ayarlanması gerektiğini belirtmiştir[210].

Temmuz 1977'de de The Economist'de yayınlanan «Artık Herkes Paracı» adlı makalede de şöyle denmektedir:

«Dünyanın 7 büyük ekonomisinden 5'i parasal hedefler tezini uygulamaktadır. Şimdiye kadar talep yönetimi ve gelir politikası öneren OECD bile, para arzı artışlar için hedef tesbiti gerektiğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu moda mı? Keynesçilerle paracılar arasında bir mütareke mi? Yoksa bir ümitsizliğin ifadesi mi.»

1971-75 döneminde para arzındaki bütün hızlı artışların, hemen arkasından enflasyon getirdiği istatistiklerle belirlenmesi, paracı görüşleri desteklemiştir.

---

(209) Denis HEALY, I want to cut Income Tax, N.Week, August, 22, 1977.
(210) M. SCHMITD, «A Global Structural Crisis, News Week, June 13, 1977.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1973-75 arasında hızlı enflasyon ve işsizlik artışları karşısında maliye politikası endişe verici biçimde güçsüz kalmıştır. Buna karşılık 1976'da bir çok ekonomiler, mali ayarlamalara, dikkate değer biçimde tatminkâr cevap vermiştir. Keynesci para politikasının göstergesi olarak kabul edilen faiz hadleri ise, tam tersine hızla artan enflasyon endişeleri karşısında yanıltıcı olmaya başlamıştır. Neticede «İnce ayarlamalar» gözden düşerken, parasal hedefler orta vâdeli kalkınma gayretlerine daha iyi hizmet edecek biçimde kullanılır hale gelmiştir.

b) Kamu Harcamalarının Kısılması

Friedman, bütün devlet harcamalarının anayasalarla sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü enflasyonu önlemenin tek yolu, hükümetlerin az harcamaları ve az para yaratmalarıdır. Bu nedenle maliye politikası uygulamaları sorumluluk içinde, bütçe açığı finansmanlarını ve ağır vergileri önleyecek biçimde uygulanmalıdır. Ayrıca teşebbüs ve yatırımları engelleyen, kabiliyetli insanlar üretimden alıkoyan, sermaye ve gelir kaçırmalarına sebebiyet veren, yüksek oranlı, vergiler hafifletilmelidir. Vergi oranları % 25'e doğru indirilmelidir. En etkili vergi reformu düşük oranlı vergidir. Kamu sektörü hacmini ve hükümet faaliyetlerini en düşük seviyeye indirmelidir. Gayri safi milli hasıladan (GSMH) kamu sektörüne kaynak tahsisleri bugün bir çok ülkelerdeki % 40-53 oranlarından çok aşağıya indirilmelidir. Devletin aldığı vergilerin toplam tavanını, yurttaşların gelirlerini belirli bir oranı ile kısıtlamak üzere, anayasalara hükümler konulmalıdır. Bu sayede ağır Vergi oranlarının ve sözde vergi adaleti sağlamak iddiası ile getirilmiş karışık vergilendirme usullerinin zararları kaçakçılar, pahalı formaliteler ve kontroller de önlenmiş olacaktır.

c) Serbest Piyasaya Dönüş

M. Friedman, A.B.D. Federal Reserve Başkanlığı yapan, Prof. Arthur Burns'ın ve Chicago Üniversitesi'nde insan özgürlüğü ve serbest piyasa sisteminin herşeye üstünlüğünü savunan Frank Knight'ın öğrencisidir. Avusturya ekolünün neo-klâsik gelenekleri devam ettiren Friedrich A. Hayek'in The Road to Serfdam ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

The Constitution of Liberity adlı kitaplarındaki esasları benimsemiştir.

Friedman, 1962'de yayınladığı «Capitalism and Freedam» ve 1972'de yayınladığı «An Economist's Protest» adlı kitaplarında ve Newsweek'deki bütün makalelerinde, toplumların ve insanların iyilik ve huzuru için, günümüzde hükümetlerin mutlaka düzenlemeleri ve yürütmelere zorunlu kabul edilenler de dahil birçok devlet faaliyetlerinin ve müdahalelerinin tamamen kaldırılmasını ısrarla savunmuştur. Hatta yiyecek ve uyuşturucu maddeler kontrolü, hekim ve şoför ehliyetleri, en az ücret ve ihracat malları, fiyat kontrolleri, faiz kısıtlamaları, büyük şirketlerin kontrolü, para ve maliye politikaları, PTT tekeli, sosyal güvenlik yardımları ve benzeri bir çok konularda bile hükümet müdahaleleri ve düzenlemeleri tamamen zararlıdır.

Friedman ve arkadaşları Hayek'ten esinlenerek, hükümet müdahalelerinin, devlet sektörünün gittikçe büyümesinin, Schumpeter'in kehanetini haklı çıkaracak biçimde, insanların teşebbüs ve çalışma güçlerini kırmak suretiyle insanlığı, köleliğe, ekonomik ve fikirsel gerilemeye götürmekten başka bir sonuç vermeyeceğini ileri sürmektedir.

Friedman bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

«Günümüzde politikacılar hep adil ve dürüst uygulamalardan, adil ticaretten bahsediyorlar. Halbuki anayasamız, adil ve dürüst kurallardan değil, yalnız özgürlüklerden bahseder, kişisel özgürlükleri savunur, Özgürlüğü de başkalarına zarar vermemek kaydı ile insanların kendi başlarına veya aralarında anlaşarak müşterek maçlarını diledikleri gibi gerçekleştirmekte tamamen serbest olmalarını tanımlar. Günümüzde adalet ve iyilik kavramı ise, özgürlük anlayışından çok farklıdır.

Hükümet «big brother», büyük ağabey rolünü benimsemeye, yurttaşları yalnız başkalarına değil, kendilerine karşı da koruyormuş gibi davranmaya başladı. Bütün bunları da adaleti, iyiliği dürüstlüğü ve eşitliği sağlamak iddiasıyla üstlenmektedir.

Bu gidişi daha insancıl bir topluma doğru bir ilerleme olarak kabul edebilir miyiz? Tam aksine, özgürlük anlayışının yerini adalete ve iyilik kavramına terk etmeye başlaması, bütün özgürlüklerimizi kayıp etmemize sebep olmaktadır. Adalet ve iyili-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğin objektif bir ölçüsü yoktur. Üstelik de meselâ konuşma, adil ve doğru olmalıdır denirse özgür olamaz. Bir radyo istasyonu veya bir gazetede hükümet merkezindeki bürokratların doğru ve âdil bulmadıkları konuları yayınlanmaz.

Öteki konularda da durum böyledir. Üretici veya satıcı için âdil fiyat, yüksek fiyattır, tüketici için de düşük fiyattır. Bu zıt kavrayışların tek çözümcüsü ise serbest piyasa rekabettir. Adil veya dürüst rekabet değil, özgür rekabettir.»[211]

Friedman, özgür rekabeti böylesine savunmakta, hükümet desteklemelerine ve harcamalarına da karşı çıkmaktadır. 1976 yılında ABD'de toplam harcamalar tutarı 30 milyar doları geçince, çok ağır israf ve suistimallere konu olduğu şikâyet edilince Friedman «Menfi Gelir Vergisi» tezini ileri sürmüştür. Bu teze göre, yiyecek, aile, ihtiyarlık, sakatlık, çocuk bakımı gibi hükümet yardımlarının tamamen kaldırılması, bunların yerine Menfi Gelir Vergisi adı altında, fakirlerin yıllık gelirlerini hükümetin tesbit edeceği en az zorunlu gelirden meselâ 4 nüfuslu bir aile için yılda 3300 dolar tutarından daha az geliri olanlara, aradaki fark kadar bir tek para yardımı yapılmasını tavsiye etmiştir. Bu tez, P.A. Samuelson olmak üzere, James Tobin gibi liberal Keynesciler de dahil 1200 iktisat ve maliye profesörü tarafından benimsenmiştir. Ancak P.A. Samuelson, Friedman'ın verdiği Menfi Gelir Vergisi ismini beğenmeyerek, «Incentive Guaranteed Income», Teşvik Garantili Gelir adını teklif etmiştir[212]. Friedman'ın bu tezi uygulamaya konulmuştur.

Friedman, uluslararası para sistemi açısından da özgürlüklerden yanadır. Her türlü gümrük himayeleri veya ithalat kotalarından vazgeçilmesi, uluslararası piyasanın serbestçe çalışmasına imkân verilmesini savunmaktadır. Döviz kurlarının, sabit kurlarla değil, uluslararası serbest piyasa dalgalanmalarıyla belirlenmesinden, yanadır ona göre milli parayı korumak için alınan bütün tedbirler, para spekülatörlerine hak edilmemiş yüksek kârlar sağlayacak, Merkez Bankalarını sebebsiz yere borca sokarak, ithalât kısıtlamaları ve benzerleri de, verimsiz üreticilerin yüksek maliyetlerini yüksek fiyatlar veya vergiler biçiminde yurttaşlara ödetmekten başka bir işe yaramayacaktır.

(211) M. FRIEDMAN, Fair Versus Free, News Week, July 14, 1977.
(212) P.A. SAMUELSON, Negative Income Tax, Newsweek, June 10, 1968.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Zorunlu devlet işlerinin yürütülmesinde de dikkatli bir para ve maliye politikası takip edilmeli, iş piyasası kendi işleyişine bırakılmalıdır.

Friedman, hükümetlerin uyguladıkları gelir politikalarına, ücret ve fiyat kontrollerine de karşı çıkmaktadır. Bu konuda şunları demektedir: «Ücret ve fiyat kontrollerini ilk defa Roma'da Marcus Aurelius denedi, başarı sağlayamadı, ondan sonraki bir yığın denemeler de fayda vermedi. Gelir Politikası tehlikeli bir araçtır. Ondan, ücret, kâr ve fiyat kontrollerinden sakınmak lâzımdır[213]. Friedman'ın bu görüşleri birçok liberal Keynesyen iktisatçılar tarafından da benimsenmiştir. Onlar da, kontrol dışı bırakılan üretim kollarında ve işletmelerinde, fiyat artışlarını teşvik etmelerine karşılık, kontrolün yapıldığı kollarda üretimi ve mal arzının daralarak ekonomik dengesizliklere sebeb verdiği, üretim darboğazlarına yol açtığı gerekçeleriyle Gelir Politikalarından artık fazla söz etmemektedirler. Kennedy döneminde ücret-fiyat hedeflerini belirleyen Prof. Walter Heller'de fiyat kararlarına doğrudan müdahale fikrinden artık gerilemiş bulunuyoruz[214] demek zorunda kalmıştır.

ABD başkanlarından Carter'de enflasyonu ücret ve fiyat kontrolleri ve gelir politikası ile değil, devlet bütçesini denkleştirerek ve para arzı artışlarını kontrol ederek yürütme yolunu benimsemiştir.

İngiltere, milli gelirin % 53'nü kamu sektörüne ayırmaktadır. M. Friedman da dahil bir çok iktisatçılar ve IMF yetkilileri, İngiltere'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı, devlet harcamalarındaki aşırı şişkinlikte bulmaktadır.

Moneteristler enflasyonu önlemek için alınması gereken tedbirleri şöyle sıralamaktadırlar:

i) Tam istihdamı sağlamak amacıyla aşırı devlet bütçesi açıkları yoluna gidilmelidir. Çünkü aşırı finansman açıkları enflasyona, ekonomik gerilemeye ve işsizliğe neden olmaktadır.

ii) Para arzı artışları kontrol edilmelidir. Aşırı artışlar kadar, para arzının fazla daraltılması da tehlikelidir. Ekonomik gerilemeye yol açmaktadır.

---

(213) M. FRIEDMAN, Economic Prospective; Newsweek, December 22, 1969.
(214) M. HELLER, İs Keynes Dead, Newsweek. June 20. 1977.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iii) Kati fiyat ve ücret tavanları tespitinden kaçınmalıdır.

iv) Ülkeler dış ticarette ithalat sınırlamalarına gitmemelidir. Bu durum fiyat artışlarına ve kişi başına reel gelirde azalmaya neden olmaktadır.

v) Güçlenmeye veya zayıflamaya yönelmiş paralara sabit kur tespitine çalışılmamalıdır.

H — Moneterist Görüşün Eleştirisi

Para miktarındaki artışları ölçü ve hedef alan moneterist görüş gittikçe daha fazla ilgi toplamasına gerek eski devir ve gerek son yılların olayları ve istatistikleri tarafından doğrulanmasına rağmen çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirileri şöyle özetleyebiliriz.

Post-Keynesyen iktisatçılardan olan ve Portföy Dengesi yaklaşımının öncülerinden James Tobin ve Harry Johnson Friedman'ın teorisini şöyle eleştirmektedir: «Friedman teklif ettiği politikaya sağlam bir teorik temel bulamamıştır. Tahlilini yaptığı, ekonomik sistemin varlığını ileri sürdüğü sonuçları nasıl meydana getirdiğini açıkça izahdan kaçınmış; olayların vardığı sonuçları delil olarak göstermekle yetinmiştir[215].

Samuelson'da Friedman'ın paranın tedavül hızında şartlara göre daima görülebilecek değişiklikleri hesaba katmadığını ileri sürmektedir.

Bir diğer eleştiri de, teorinin çok basit oluşuna yönelmektedir. Aristo ve David Hume'den bu güne, para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Her ne kadar OECD ülkelerinde 1970-72 arasında enflasyonist baskıların düzeltilmesinde parasal hedefler etkili olmuş, ayrıca ABD'de 1973 ve 1975 arasında para miktarı artışlarıyla fiyat artışları arasında paralellik görüşmüşse de, bu ilişkinin aynen devamını ve varlığını beklemek mümkün değildir. Ayrıca bu ilişkilerin nedenlerini açıklamamaktadır. Ayrıca bu yıllar (1973-75) kambiyo kurlarında önemli değişiklik-

(215) J. TOBIN - H. JOHNSON, «The Nobel Friedman, The Economist, October, 23, 1976.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerin ortaya çıktığı ve petrol fiyatlarında büyük artışlar kaydedildiği yıllardır.

Parasal Teori, Gelir Teorisinin yerini almakta ve daha etkili olduğu ileri sürülmektedir. Ancak parasal hedeflerin tek faydaları, ücret arttırma baskılarına karşı, hükümetlerin ekonomiyi belli sınırlar içinde tutmak istediğini fazla genişlemeye müsaade etmek niyetinde olmadığını ifade etmesidir.

Bir diğer eleştiride para miktarının fiyatları artışının sebebi olmadığı aksine sonucu olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu görüşe göre, para miktarı geniş ölçüde, ekonomik ihtiyaçlara, ekonomik faaliyetlere, gelir hacminin ve piyasa taleplerine bağlı olarak gelişir. Yoksa dışardan, merkez bankaları taarfından ekonomiye empoze edilemezler. Bunun için, para artışı, fiyat artışlarının sebebi değil, sonucudur.

Moneteristlerin aşırı liberalizmin tutkuları da eleştirilmektedir. Genel Denge Teorisi, tam rekabet piyasası idealini, bir hayal haline getirmiştir. Günümüzde, büyük şirketlerin dünya piyasaları üzerinde tekelci egemenlikleri bir realitedir.

Bununla beraber, günümüzde enflasyonist sarmalların, gittikçe kabaran işsizliklerin üretim gerilemelerinin, ekonomik daralma ve sıkıntıların en başta gelen sebebinin ağır vergiler, bürokratik baskılar, zararlı hükümet müdahaleleri ve açık finansmanlı hudutsuz harcamalar olduğu ortadadır. Bu nedenle genişletici devlet harcamalarını savunan pek çok iktisatçı ve maliyeci aşırı devlet faaliyetlerinin ve müdahalelerinin kısıtlanması gerektiğini artık ileri sürmeye başlamıştır.

Friedman'a yapılan eleştirilerden büyük bir kısmı da, ampirik çalışmalarında sonuçların önceden bağımlı olması noktasında toplanmaktadır. Friedman hipotezine ispatlamak için ABD'nin en yüksek korelasyon katsayısını veren para tanımını kabul etmektedir. Bu para tanımı M. Friedman'ın hesaplarında, effektif toplam vâdeli ve vâdesiz mevduat olarak çıkmaktadır. Fakat bu tutum mantıkça hatalıdır. Çünkü böyle bir tutum ile doğruluğunu test etmek istediğimiz teorinin doğru olduğunu peşinen kabul etmiş oluruz. Böylelikle, faiz oranının para talebi üzerindeki etkisi daha düşük olmaktadır. Friedman yukarıda da belirtildiği gibi para tanımına vâdeli mevduatı da koymaktadır. Fakat vâdeli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mevduatın kazandığı faiz maliyet, değildir, gelirdir. Genellikle faiz oranları yükseldiğinde, vâdeli mevduat oranları da yükselir. Buna karşılık vadeli mevduata olan talep artar. Eğer vâdeli mevduattaki artış, cari vâdesiz mevduattaki azalışla birleştirilirse yalnız başına vâdesiz mevduattaki azalıştan daha az olacağı açıktır[216]. Bu nedenle Friedman faizin para talebine etkisini küçük bulmaktadır.

Keynesci eleştiriler aktif fiyatlar düşerken yükselen faiz ve diğer kâr oranları aktif para talebinin hiç etkilemediği halde senetlerden tüketim mallarına kadar uzanan mallar arasında Friedman'ın ileri sürdüğü ikâme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Keynesci geleneğini günümüzde sürdürenler, bu açıklanan etkileşim sürecini oluşturan en önemli faktörlerden birinin diğeri ile ikâme ettiği fikrine Friedman'la paylaşmaktadırlar. Buna karşılık bu ikâme ediciliğin parayı analiz dışına bırakmasını eleştirerek para arzındaki bir artışın faiz hadlerini düşürdüğünü söylemektedirler.

*İ — Genel Değerlendirme :**

Milton Friedman'ın yaptığı çalışmaları 5000 kelime içinde anlatmak gerçekten imkânsız bir iş. Bu, Niagara şelâlesini küçük bir kavanoz içine sığdırmak gibi bir olay. Fizikî boy olarak ufak tefek (1.49 m) birisi olan Friedman aynı zamanda, bir hayli farklı, orijinal ve (hemen hemen her zaman) tahrik edici mahiyette bir fikir, makale ve kitap çağlayanın kaynağı olarak yirminci yüzyılın entellektüel büyüklerinden birisidir.

Ekonomi dalında 1976 yılı Nobel ödülünü kazanması vesilesiyle Friedman'ın ekonomi'ye olan katkılarını göz önüne koymak

---

(216) D. WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 115.

(*) John BURTON, «Positevely Milton Friedman», Twelve Contemporary Economists, A Halsted Press Book New York 1987, s. 53-72.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

amacıyla yazılan bir (Thygesen, 1977) makalesinde, 26 kitabını da içine alan 245 tane Friedman eseri listelenir. Bunların yanı sıra Friedman uzun yıllar Newsweek dergisi ekonomi sütununa düzenli —ve daima coşkulu— katkılar yapmıştır. Fakat bu eser ve katkıların hiçbirisi veda kâbilinden olmamıştır. «Ekonominin Şikago Okulu» nâmıyle lider olarak uluslararası üne ulaştığı Şikago Üniversitesi'nden istifa etmesine rağmen, çalışmalarını değişik şekillerde devam ettirmektedir. Şimdilerde, Anna J. Schwarz ile birlikte tarihsel bir görüş açısından uluslararası fiyat seviyesi ve para bağlantıları üzerine genel bir araştırma projesi ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda, son iki yıldır, «Free to Choose» isimli bir TV belgesel dizisi üzerinde çalışmaktadır.

Friedman'ın çalışmaları, miktarı yanısıra çeşitliliği ile de değerini gösterir. Kendisinin ekonomik analiz çalışmalarına yaptığı teorik ve deneysel katkıları, ilgi merkezi parasal ekonomi olduğu halde, fayda teorisi, gelir dağılım teorisi, toplam tüketim fonksiyonu, vergi teorisi ve diğerleri gibi başlıklara dağılmıştır. Toplum siyaset bilimine yaptığı katkıları bunlardan bile değişik olarak, güncel popüler ilginin ana ekonomik ve sosyal konularının tam anlâmıyle bütün serisini kapsayacak şekilde olmuştur.

Friedman'ın çalışmaları hakkındaki üçüncü kalite belgesi, kendisinin orijinalite ve kabiliyetidir. Gerek «teknik» ekonomi yazılarında gerekse toplum siyaset konularındaki daha popüler yazılarında Friedman, kurulu ortodoksi üzerine saldırısında sürekli olarak gösterişli bir üslûp sergilemiştir. Dolan (1977, sayfa 206)'ın dediği gibi, Friedman 1976 yılında ekonomi dalında Nobel ödülünü kazandığında bu, bazıları için şaşırtıcı oldu. Şaşkınlıklarının esas noktası bu orijinal ve en etkili ekonomistin neden bu kadar uzun süre tanınmadan sırada beklediği idi. Bunun cevabı, Friedman'ın ekonomik kariyerini, gerçekten bütün ana kurulu doktrinlere karşı tesirli olarak meydan okuyarak vücuda getirilen ekonomik kuruluşun dışında oluşturmasıdır. Dolan, Friedman'ın yazılarının etkileyici açıklığı hakkında şunları da ekler ve der ki, «kendi sağlam kişiliği bir yana, savaş sonrası yıllardaki yerleşik düşünceler üzerine yaptığı saldırıları, yavaş yavaş (en azından bazı konu başlıkları ile ilgili olanlar) birazda istenmeyen bir şekilde, yeni bir ortodoksi çeşidi olarak kabul edilir hale gelmiştir.» Meselâ, enflasyona karşı mücadelede parasal kontrole duyulan ihtiyaç konusunda Friedman'ın iddiasına en azından konuşmayacak birkaç hükümet mevcuttur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son olarak vurgulanması gereken nokta, Friedman'ın çalışmalarının sadece ekonomik analiz ve ekonomik politika'ya münhasır kalmadığıdır. Friedman aynı zamanda, istatistik teorisi ve uygulamalarına, ekonomi tarihi (özellikle Amerika Birleşik Devletleri ekonomi tarihi ile ilgili) çalışmalarına, ekonomi bilim metodolojisi tartışmalarına ve özgür bir toplumun politik felsefesine katkılarda bulunmuştur.

Böylesine çok yönlü bir düşünür nasıl 5000 kelimede özetlenebilir ki?...

Milton ve Maynard, Moneterizm ve Keynescilik

Yirminci yüzyılın Friedman ile yakın olarak mukayese edilebilecek diğer büyüğü kaçınılmaz olarak John Maynard Keynes'dir.

Bu ikili arasında gerçekten şaşırtıcı benzerlikler vardır. Müthiş üretkenlikleri, her ikisinde de para teorisinde merkezlenen geniş ilgi alanları, tartışma kabiliyetleri ve her ikisinde de bulunan fikir düzenlerine karşı oluş fikri, uluslararası statüleri, tartışmadaki ender görülür aklî keskinlik ve kıvraklıkları ve şahsî çekicilikleri ile birbirlerine çok büyük benzerlikler gösterirler.

Mukayesesi gereken bir ikinci konu da, son yirmi yıldır ekonomi çevrelerinde tartışılması rağbet gören konu olan monetarizm ile Keynesciliğin karşılaştırılmasıdır. Keynes, kendisinin «genel teori» (1936)) si ile makro-ekonomik düşünce ve siyasette «Keynes devrimi» ni ortaya atmıştır. Friedman'ın entellektüel mücadelelerinden birisi de, bu Keynes devrimi'ni karşı bir makro-ekonomide hüküm sahibi monetarist devrim (Friedman, 1970'li yıllar) ile değiştirmesidir. Ekonomideki şiddetli monetarist-Keynesci savaşı, ekonomi öğrencilerini bir tarafa bırakırsak, özellikle maliye bakanları arasında hüküm süren, Keynes ve Friedman fikirlerinin gerek bilimsel ve gerekse ideolojik olarak birbirlerinden tamamen farklı oldukları fikrini doğurmuştur. Bu fikir altında yatan tema, bütün genel itimi içerisinde başka yola sevkedilmez ise, bir çok yönden hatalıdır. Friedman'ı anlatma görevinin büyüklüğü göz önüne alındığında, bu deneme Friedman'ın geniş ve çeşitlilik arzeden çalışmalarından birkaç tanesi olan, onun metodolojik yaklaşımı, onun makro/monetary ekonomi'si ve normatif politik ekonomist olarak Friedman'ın genel düşüncelerini zikretmek ile sınırlı kalacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ekonominin Metodolojisi Hakkında
Friedman'ın Görüşleri

Friedman'ın metodolojik pozisyonu, çalışmalarının nispeten erken safhalarında üzerinde durulmaya değer nitelikteydi. Onun bu metodolojik pozisyonu, başlıca teorik ve deneysel araştırmalarına sağlam bir destek niteliğindeydi.

Friedman'a göre (1953 b), herhangi bir teorinin verimli olup olmadığı hakkındaki uygun kriter, onun varsayımlarının gerçekçiliği değil, onun tahminleriyle ulaşılacak deneysel doğrulanmanın derecesidir. Onun bu argümanının dayanak noktası, «herhangi bir teori hakkındaki varsayımlar —eğer bilimsel olarak verimli olmaları isteniyorsa— kaçınılmaz olarak bir derece gerçek dışıdırlar» şeklindeki önerme'dir. Bu önermeye göre, bu böyledir çünkü, bilimin amacı çok yönlü kompleksliği içinde gerçek dünyayı katlamak değil, gereksiz şeylerden soyutlanan basit modeller vücuda getirip, onun davranışını önceden tahmin edebilmemizi sağlamaktır.

Soyutlamanın ve tahmin gücünün üzerindeki ihtimam, önemli bir sonuç karışıklığına yol açacaktır. Friedman, nispeten basit, fakat tahmin ediciliği güçlü, teorilerden çıkarılan küçük boyutlu deneysel modellerin, tarafını tutarak; büyük boyutlu teorik (yani genel denge) ve ekonometrik modelleri reddeder. Bu yaklaşımı, onun kendi deneysel çalışmasında (Friedman, 1957, 1959; Friedman ve Meiselman, 1963) çok aşikâr olarak görülür.

Friedman'ın pozitif ekonominin metodolojisine bu yaklaşımı, çalışmasında yaygın biçimde yer aldığı gibi bir görüş ayrılığına (Samuelson, 1963, Wong, 1973) yol açmıştır. Karşı fikre göre, Friedman'ın bilimsel tahmin üzerine bu kadar önemle durması, Hempel ve Oppenheim (1948) tarafından ortaya atılan nedensel açıklama kavramının klâsik anlatımıyle açıklanan anlamıyla, bilimsel açıklama'nın önemini gözardı etmesine sebep olmaktadır.

Bununla beraber, ben, Friedman'ın metodolojik gösterimlerinin daha sonraki ekonomik araştırmalarının yönlendirilmesi üzerinde genel olarak pozitif etki sahibi olduğu kanaatindeyim. Birincisi, Hempel-Oppenheim'in tümden gelirci çeşitliliğin, bir sebebsel bilimsel açıklamanın yeterliliği için öngördüğü şartları sağlamak o kadar zordur ki, bu şartları yerine getirebilecek —eğer

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

varsa— teorilerin ekonomide nasıl üretileceğini düşünmek çok zordur. Bu nedenle, Friedman'ın tahmin gücü üzerine verdiği ehemmiyet, ekonomistler tarafından yakın gelecekte faydalanmak için daha gerçekçi görülmektedir. İkincisi, ekonometrik «teknoloji»nin ve veri kullanılabilirliğinin şimdiki durumunda, deneysel olarak verimli küçük ölçekli modellere verilen önem, aynı şekilde daha gerçekçi araştırma stratejisi olarak görünecektir. Koşabilmeniz için öncelikle yürüyebilmeniz gerekir. Friedman, en azından, ekonomik araştırmanın şartları içerisinde o uygun gerçeğin hatırlatıcısı olmuş ve böyle yapmanın mantıkî sebeplerini göz önüne getirmiştir.

Friedman'ın Makro-Ekonomik Analizinin Durumu ve Önemi

Friedman'ın uzun yıllar kendisinin önde gelen meslekî ilgisi (Friedman, 1975, sayfa 56) olan ekonomide paranın rolü ve genel olarak makro-ekonomi üzerindeki çalışması, o kadar çok konuya dağılmış ve makro-ekonomik analiz ve politikadaki çağdaş tartışmalara o kadar merkez teşkil etmiştir ki, yer darlığı sebebiyle, onun bu çalışmalarının bir veçhesini bile burada anlatmak çok zordur. Ben, bu nedenle, makro-ekonomik politika için etkileri üzerindeki (yakından ilgili) çalışmasına hiç değinmeden, Friedman'ın makro-ekonomi'nin pozitif tarafına yaptığı katkıları tartışmak ile yetineceğim. Hüküm süren Keynescilik kitabının (gelir-gider ve IS-LM modelleri ile örneklenmiş) getirdiğine alternatif olarak bir makro-ekonomik analiz için bir çevre edinebilmek maksadıyle Friedman'ın yaptığı merkezî bir manevrada, daha teorik ve daha gelişmiş bir alternatif oluşturmak için Keynes teorisi üzerine inşa etmek olmuştur. Onun metodolojik perspektifi ile yakından ilgili bir ikinci manevrada, kendi alternatif hipotezlerini, onları çevrenin büyük değişkenliği ile ilgili büyük bilgi yığınlarına karşı test etmek için gayet uygun hâle getiren basitleştirilmiş şartlar ortaya koymak olmuştur.

Bu iki manevra en etkili bir biçimde, Friedman'ın kendi sürekli tüketim gelir hipotezini sunuşunda kendini gösterir. Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, Friedman bu çalışmasında, Keynesci analiz yönteminin gözde noktası olan toplam tüketim fonksiyonunun bir kavramını, çarpan mekanizmasını desteklediği gerek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çesiyle reddetmemiş fakat onun daha teorik ve daha gelişmiş analizini ortaya koymaya çalışmıştır. Fisher'in sermaye teorisini baz olarak alan Friedman, Keynes'in tüketim fonksiyonunda ne bağımlı değişken (cari tüketici harcaması)'in ve ne de bağımsız değişken (cari gelir)'in uygun bir biçimde belirlenmediğini iddia etmiştir. Friedman'ın alternatif hipotezine göre, cari tüketim sürekli gelirle alâkalıdır. Burada, miktar belirtmek için kullanılan sürekli kelimesinden maksat, uzun bir süre içinde ve zaman aralığı seçim çevresi içinde gözlenen bu değişkenlerin büyüklükleridir. En basit anlatımıyla, bu hipotez altında yatan fikir, şimdilerde tüketim hakkındaki seçimler sadece cari (yani bugünkü, bu yılki) gelir tarafından değil fakat aynı zamanda uzun vâdeli gelir tahminleri tarafından da etkilenmekte olduğudur. Bu fikrin uygulama olarak; güçlü olduğu ispat edildi çünkü bu fikir Friedman'a tüketim fenomenasının sınıflarını Keynes'in hipotezinde açıklandığından daha geniş olarak açıklamasını sağlamıştır. Bu tüketim fenomeninin örnekleri, umulan asırlık ve devirlik tüketim fonksiyonların formunda görülen paradoks ve iş müteşebbisleri, çiftciler ve maaşlılar gibi grubların kazanç durumlarında gözlenen farklılıklardır.

Friedman'ın makro-ekonomi'nin bu özel dalına yaptığı katkıları, bu üretken yayından sonra büyük miktarda değer kaybetmiş olmakla birlikte, onun sürekli gelir hipotezi, bu alanda daha sonraki yapılan araştırmaların yönlendirilmesi üzerinde çok büyük bir etki yapmıştır.

Friedman dikkatini daha yoğun olarak makro-ekonominin parasal yönlerine çevirmiştir. Onun bu alanda yaptığı çalışmasının ana basamaklarından birisi, miktar (quantity) teorisi (Friedman, 1956)'nin tekrar irdelenmesiydi. Keynes ve onun tarafları tarafından yapılan etkili tahribin bir sonucu olarak, Friedman'ın para hakkındaki miktar (quantity) teorisi üzerindeki yeni düzenlemesi son yirmi yıl boyunca rafa kaldırılmıştır. Onların merkezî argümanlarına göre, para talebi ile nominal gelir arasındaki ilişki, $M_d = k\,P\,y$ formülündeki «Cambridge k»'si bir sabit değil, faiz oranlarının seviyesinden etkilenen bir değişkendir.

Friedman, bu şekildeki Keynesci kritikleri bu teoriyi tekrar düzenlemesinde yer vererek, miktar teorisinin kabul edilirliğini tekrar kazandırdı. Esasında Friedman, miktar teorisini, para ta-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lebinin bir teorisi —diğer bir deyişle k'nin determinantlarının bir teorisi— olarak tekrar anlatmıştır. Dahası, bir defa daha Fisher'in sermaye teorisine dönen Friedman, para talebi kararını daha geniş portfolyo seçim çevresi içinde kurarak, orijinal Keynes hipotezinden çok daha gelişmiş bir para arz analizini (farzolunduğu şekliyle miktar-teorik) ortaya attı. Patinkin'in tartışmasında (1969, sayfa 47) aynen şu şekilde açık bir değerlendirme yapılmaktadır: «Aslında Friedman'ın sunduğu (onun miktar teorisini tekrar düzenlemesinde) şey, akışkanlığı Keynes teorisinin bir devamında görülebilecek para talebine modern portfolyo yaklaşımının bir anlatımıdır.»

Tekrar anlatım makalesinde Friedman, argümanları sadece bonolar üzerindeki verimi (Keynes'in orijinal akışkanlık tercih fonksiyonunda olduğu gibi) değil, aynı zamanda eşitlik, fiziksel sermaye ve insan kapitali ve Keynes'in göz ardı ettiği teorik olarak ilgili bir değişken (enflasyon para holdinglerinde bir vergi gibi fonksiyon gördüğü için) olan enflasyonun tahmin edilen oranını da içine alan bir (gerçek) para talep fonksiyonunu ortaya koyar. Friedman'ın para talebi için teorik muamelesi, sürekli gelir (halihazırdaki gelir değil) para talep fonksiyonundaki ilgili gelir sınırlama değişkeni olarak varsaymak suretiyle Keynesci selefinden daha da farklılık gösterir. Son olarak, Friedman'ın özelliği, Keynesci metodda olduğu gibi para talep fonksiyonunu «aktif» bakiyeler (balans) için talep ve âtıl bakiyeler için bir talep olarak kısımlara ayırmaz.

Bütün bunlara rağmen, para talebi üzerinde onun daha sonra yaptığı çalışmalarında, bu geniş teorik model hatırı sayılır derecede yontulmuştur. Friedman, Amerika Birleşik Devletlerinde uzun bir zaman sürecinde para talebinin öncelikle ve sadece sürekli gelir olarak açıklanacağını gösterdi (1959). Daha sonra yapılan araştırmalar, sürekli gelirin (veya refah için benzeri bir vekil) para talep fonksiyonlarında genellikle halihazırdaki gelir'den daha iyi çalıştığını doğruladı. Bununla beraber aynı araştırma, Friedman'ın kendi bulgularına (1959) muhalif olarak, faiz oranlarının para talebi üzerinde bağımsız ve önemli bir tesirinin var olduğu postülatını doğruladı. Biriken kanıtların ışığında, negatif sonsuzluk olmamak şartıyla (Friedman eskiden reddettiği Keynesin akışkanlık hilesi durumu), hiçbir temel anlamın para talebinin gerçek faiz elâstikliği meselesi ile ilişkisi olmadığını şimdi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kabul ederek, bu mesele üzerindeki fikirlerini yeniden formüle etti. Birçok durumda, «senetlerdeki gerçek dönüş, para talebini etkiler» şeklindeki Friedman teorik özelleştirilmesi (1959) ile büyük bir uygunluk içindedir.

Para Arzı

1960'ların ilk yıllarında, Friedman'ın para üzerine olan yazıları talep yönünden arz yönüne ve özellikle de değişikliklerin para arzı üzerindeki etkilerine kaydı. Herkül gibi bir efor ile Friedman ve Schwarz (1963 a), 1775'den bu yanaki (özellikle 1867'den yukarıki yıllarda yoğunlaşan bir şekilde) yılları kapsayacak bir şekilde, Birleşik Devletler için bir seri para arz istatistiğini vücuda getirdiler. Tarihi para araştırması olan bu büyük eserin amacı, para stoğu üzerinde vâki olan değişmelerin uzun ve değişken bir süreç içinde olsa bile ekonomik aktivitenin seviyesi üzerinde etkili bir tesir sahibi olduğu şeklindeki Friedman'ın sık sık açıklanan tezini anlatmak ve doğruluğunu ispat etmek idi.

Friedman-Schwarz bulgularına olan ilgi kaçınılmaz olarak 1929-33 yılları arasında Birleşik Devletlerde meydana gelen «Büyük Depresyon» üzerine yaptıkları yorum üzerinde merkezlendi. Bu Friedman ile Keynes Ortodoksu arasındaki münakaşa için çok önemli bur durumdur çünkü, standart Keynes'ci yoruma göre, bu bölüm, depresyondan ateşlenmiş akışkanlık hilesinin varsayılan şartları altında para politikasının etkisizliğini gözler önüne sermiştir. Friedman'ın argümanı ise buna muhalif olarak, bu «büyük depresyon» devrinin «FRB (Amerika Birleşik Devletleri merkez bankası) tarafından yanlış yönlendirilen para değişikliklerinin etkisiz kalmasının bir sonucu» şeklinde olmuştur. Friedman ve Schwarz (1963 a), bu kadar kısa bir süre içerisinde FRB'nin Birleşik Devletler para stoğunu neredeyse üçte bir oranında azaltmasına sebep olan faktörleri ve önemli bir ekonomik felâkete dönüşecek bir yumuşak mâli durgunluğu belgeleriyle ortaya koydular. Bu noktayı Friedman kendisi şöyle anlatır (1976, sayfa 97): «Büyük depresyon, Keynes'in ve onun günümüzdeki tarafdarlarının inandığı gibi, para politikasının etkisizliğinin değil, aksine gücünün trajik bir şekilde kanıtıdır.»

Bu tarihi ekonomi olayı üzerinde Moneterist ve Keynesci yorumlar üzerindeki çatışma, Friedman ve Meiselman (1963)'ın yap-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tığı bir hayli etkili fakat aynı zamanda çekişmeli bir araştırma ile daha da alevlendi. Bu durum, basit bir Keynes (çarpan) modelinin tahmin etme performansı ile, «teşvik edilmiş» harcama seviyesinin (yâni özel tüketim) basit bir para stok belirleme hipotezinin mukayeseli kıymet takdirini yaptı. Heriki hipotezde, 1897-1958 yılları arasındaki verileri kullanarak lineer form (bağımlı değişken içindeki seviye ve değişiklikler için) içinde tahmin yapılmıştır. Otuzlu yıllar hariç, sonuçlar çarpıcı biçimde tek taraflı idi: Para stoğu, otonom harcamalar değişkenini açık olarak safdışı bırakmıştı. Böyle bir tek denklemli tahmin yaklaşımı içinde potansiyel simultane denklemler temayül fikri üzerinde kritikler hızlandı. Böylece, Ando ve Modigliani (1965), eğer para arzından endojen faktörler çıkarılırsa, iki hipotezin tahmin gücü üzerindeki doğrulama dengesi Friedman ve Meiselman'ın iddia ettiği gibi tamamen kendi yönlerinde olmadığını gösterdiler. Para'nın impuls (itici güç) üstünlüğü hipotezlerini öne sürmek için Friedman ve onun taraftarlarına (yani Friedman, 1958; Friedman ve Schwarz, 1963 b) kullandığı para ve ekonomik aktivitede meydana gelen değişiklikler arasında gözlenen ilişkinin kullanımı kritik edilmesinde para stok endojeni teması hakimdir. Yapılan kritikler (Tobin, 1970)'e göre böyle bir kanıta dayanmak» post hoc ergo propter hoc» yanlış fikrine düşmek demek olup, Keynesci modeller kullanarak endojen bir para arzı ile, ekonomik aktivite üzerinde paranın gözlenen rehberliğini üretmek mümkündür. Tesirli bir şekilde Keynes'in «eski Cambridge» taraftarları olan Prof. Lord Kaldor ve Joan Rabinson tarafından kesin bir şekilde yapılan kritiğe göre, sebep, gelirden para stoğu (ters sebep sonuç hipotezi)'na doğru kaymaktadır. Friedman, paranın rehberliğinin, para arzının determinantlarının incelenmesinden çıkarılması gereken sebep-sonuç ilişkisi içinde kendisini göstermediğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, Friedman ve Schwarz (1963 a) gerçekte bu meselenin tam bu şekilde ayrıntılı bir incelemesini yapmışlardı. Onların sahip olduğu tarihî kanıtlar ve Cagan'ın ilgili çalışması (1965), para arzı'nın ilk önce endojen olarak belirlendiği (en azından, incelenen uzun bir zaman bir destek sağladı. Bu mesele üzerinde bugüne kadar yapılan daha ileri araştırmalarda bu durumu destekler mahiyettedir. Bu araştırmanın ortaya çıkardığına göre, gelirden paraya doğru kayan bir «ters sebep-sonuç ilişkisi» olsa bile bu nisbeten az ehemmiyete sahip olup, sebep-sonuç ilişkisinin esas çizgisi paradan gelir'e doğru gitmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu para faktörü, üretim mekanizması altında yatan intibak mekanizması, Friedman ve onun çalışma arkadaşları (yani, Friedman ve Meiselman, 1963; Friedman ve Schwarz, 1963 b) tarafından karar vericilerin bütün dengeleri etkileyen bir genel portfolyo uyumlama «adjustment» işlemi olarak mülâhaza edilmiştir. Friedman'ın (1956) para arzı için teorik muamelesinin mantıkî bir desteklemesi olması itibariyle bu, kredi pazarlarında daha dar bir alanda kıymet ayarlamaları üzerinde yoğunlaşan Keynesci para intibak mekanizması görüşünün sadece bir üretimi olarak görülebilir. Diğer birçok noktada olduğu gibi bu noktada da, Friedman'ın «monetarist» muamelesi, Keynes'in kendi temel teorik çerçevesinden radikal ve temelde ayrı olmayıp onun genişletilmiş veya ilerletilmiş bir şekli olarak görülecektir. Bununla beraber, enflasyonun analizi hakkında Friedman'ın yaptığı çalışmalar, Keynesci fikirler ile bir tezat teşkil eder. Genel teorisinde Keynes öncelikle bir bunalım senaryosu ile ilgilenerek para ücret ve fiyat seviyesinin belirlenmesine daha az (açık) önem vermiştir. Diğer taraftan Friedman'ın makro-ekonomi'si fiyat seviyesi konusunu kesin bir endojen değişken olarak ele alır. Friedman'ın (1967) Amerikan ekonomi derneği başkanlığına yazdığı bir hayli etkili bir yazıda, enflasyon işleyişinin kısa vadedeki dinamiği hakkındaki kesin bir muamelesini içerecek şekilde enflasyon-işsizlik bağının bir analizi yapılmıştır. Bu, enflasyon teorisinde fiyat tahminlerinin rolünü tekrar gündeme getirdi ve Friedman'ın «doğal İşsizlik Oranı» hipotezinin anlattığının tamamen aynısı bir anlatım sundu. Çok lâkaplı öneriler olarak, bu hipotez Keynes'in Genel teorisi'nden daha ziyade, Wicksell'in para teorisi içine girmektedir.

(Doğal işsizlik oranı) hipotezi Friedman tarafından, Keynes'in (1936) maaş-fiyat belirlemesini tam istihdam durumlarından daha az/daha fazla'ya taksim eden belirlemesinin eğrili bir üretimi olarak görülebilecek olan devamlı olarak negatif yönde eğik Phillips eğrisi kavramına bir meydan okuma olarak ortaya atılmıştır. Friedman'ın argümanı, devamlı olarak ivmelenen enflasyona para müesseselerince kontrol altına alınmadığı takdirde, işsizliği daimî olarak doğal denge seviyesinin altına indirmek için para politikasının kullanılamayacağı şeklindeydi. Onun bu argümanı, «karar vericiler gelecekteki süre içinde kendi gerçek değerlerine göre - yâni fiyat seviyesinin gelecekte tahmin edilen gidişatına göre yönlendirdikleri fiyatları ayarlarlar önermesine da-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, Phillips eğrisi enflasyonel tahminlerin durumuna uygun olarak değişecektir. Dahası, eğer halk herhangi bir sürekli enflasyon oranı'nı bekler ve bedelini öderse (makul olarak) işsizlik gerileyecek ve denge seviyesi'ne inecektir. Bu durumda uzun vâdeli tam denge'de Phillips eğrisi dik olacaktır.

Friedman'ın fiyat tahminlerini, enflasyon analizine tekrar uyarlamasının en büyük amacı bu alanda daha sonra yapılacak deneysel araştırmaların yönünü etkilemek idi. Meseleyi kısaca özetlemek için, çok büyük bir kanıt listesi, enflasyonel tahminlerin enflasyonun gidişatı üzerinde önemli bir faktör olduğu şeklindeki hipotezi desteklemekle birlikte, uzun vâdede Phillips eğrisinin tam dik olması veya kısa vâdeli Phillips eğrisinden biraz daha dik olup olmayacağı ekonometrik bir tartışma konusudur.

Nobel konuşmasında Friedman (1977), Altmışlı yılların ortalarından bu yana batı ekonomilerinde müşahede edilen enflasyon artışı ve işsizlik artışı (çok uzun süreli Phillip eğrisi - pozitif yönlü eğri) arasındaki uzun vadede görülen pozitif ilişkinin sebebini açıklamak için kendisinin daha önce ortaya koyduğu «doğal işsizlik oranı» hipotezini mütevazi bir şekilde genişletilmiş bir şekilde kullanıyordu. Yaptığı açıklamaya göre, daha yüksek asırlık enflasyon oranları (politik güçlerin tesiriyle) muhtemelen enflasyon oranında daha büyük kararsızlık ve böylece daha belirsizliği beraberinde getirecektir. Friedman bu daha büyük artışı, direk olarak (ekonomik arenada) ve dolaylı olarak (bütün politik kurumsal çevrede yapılan araştırmalar aracılığıyla) daha yüksek bir işsizlik oranı dengesine yol açabilir (en azından, on yıllarca sürebilecek halihazırdaki ayarlama sürecinden enflasyonun halihazırdaki zamanına kadar olan süre içinde) olarak görür. Bu hipotez, çok uzun süreli perspektif ve parasal pazarların (Burton, 1980) dar alanı dışına taşan enflasyon ayarlama prosesleri ile ilgilendiği için, kendisine mütevazi bir genişletme yerine önemli bir genelleştirme denilebilecek bir garanti olarak görülebilir. Friedman'ın tahminleri doğrultusunda asırlık enflasyon oranı (onun buharlaşabilirliği) ve onun politiko-ekonomik sonuçları arasında icra edilecek bir araştırma şimdilerde başlatılmış bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Friedman'ın makro-ekonomi'ye genelde yaptığı katkıları bir sonuç cümlesinde anlatabilmek için ne denilebilir ki? Ben ilk olarak onun çalışmalarının genel konularını vermeye çalışacak daha sonra da bu büyük çalışma içindeki «kopuk uçları» göstermeye çalışacağım.

Friedman'ın Makro-Ekonomi Çalışmaları Hakkında Birkaç Genel Konu

Friedman'ın makro-ekonomi'ye olan katkılarını anlayabilmek için merkezi öneme sahip konular ele alınacaktır.

i) «Para meseleleri»: Yâni, para arzının artış oranında meydana gelen değişiklikler, nominal milli gelirin artış hızı üzerinde en birinci belirleyicilerdir. Bu anlatım, monetarizm'in temel önermesidir. Bununla beraber, şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, Friedman'ın bu fikri kabul ederken reddettiği şey Keynes'in temel teorik çerçevesi değil, gelir-gider ve sabit fiyat IS-LM modelleri ile örneklenmiş tanıtıcı metinlerdeki bilinçsiz ve kaba Keynescilik'tir.

ii) «Enflasyon her zaman ve her yerde bir para olaydır.» Friedman, «gerçek» faktörlerin (yani, birleşik monopoli gücü) bazen para ücret/fiyat hareketlerinin gidişatını etkileyebileceği fikrini reddetmez. Bununla beraber, Friedman'ın münakaşasının müsbet ana fikri şudur ki, enflasyonu en yakın olarak belirleyen faktör, gerçek toplam çıktı artışına nispi olan para arzı artışıdır.

iii) Karar verme'nin uzun süreli zamanı: (i) ve (ii) maddeler, Friedman'ın entellektüel fark ettirici imajı (tırmak-ekonomi'de yapmış olduğu çalışmalarının daha az tanınan fakat temel özelliklerinden birisi de, hem geçmişin tecrübesinin ve hem de geleceğin tahminlerinin tesirini hâlihazırdaki davranış ve duruma uydurabilmesidir. Bu durum para talebi ve tüketim fonksiyonu üzerinde yaptığı analizindeki sürekli gelir kavramının enflasyonun tanımlanmasında fiyat tahminlerinin rolü üzerinde ehemmiyetle durmasının değerini artırır. «Genel teori», davranışın, gelecek üzerinde yapılan tahminlerce yönlendirildiği (Johnson, 1961) bir ekonominin kısa vadeli bir modeli olarak görüleceği cihetle, bu nokta üzerinde de Keynes'in ve Friedman'ın çalışmaları ve bulguları arasında bir uygunluk ve devamlılık vardır. Bununla beraber, Keynes tahminlerin oluşması üzerine hiçbir ya-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pısal analiz ortaya koymazken, Friedman'ın çalışması boyunca ilgisinin odak noktası, geçmişteki tecrübenin gelecekte beklenenler üzerine sistematik etkisini ve gelecek üzerine yapılan tahminlerin halihazırdaki durumu ne şekilde etkilediğini formalize etmek olmuştur.

Bazı Kopuk Noktalar

Friedman'ın bu alanda yaptığı çalışmalar, makro-ekonomik süreçlerin yorumlanması üzerinde çok derin katkıları temsil eder. Bütün bunlara rağmen, Friedman'ın bize sunduğu makro-ekonomik örnekler içerisinde bazı kopuk noktalar vardır.

Bunlardan birisi şudur ki, kendi çalışmalarını görmek (1970 a, 1971) için genel bir teorik perspektif ortaya koyma teşebbüsünde, bu büyüklüğün kısa vadede fiyat ve çıktı tepkilerine bölünmesi şeklindeki önemli soruyu göz ardı ettiği bir nominal gelir hareketleri teorisi inşa eder. Birçokları (yani, Johnson, 1971) bu ihmali Friedman'ın makro-ekonomik çerçevesinde önemli bir eksiklik olarak görecektir.

İkincisi, Friedman'ın nominal gelir üzerine paranın uzun vadedeki tesiri tezini para talebinin sürekli gelir analizi ile telif etmede zorluklar vardır. Burada sorun, Thygesen (1977)'n belirttiği gibi, «long lead» (uzun rehberlik) hipotezi ile uyumsuz görülecek olan, ikinci hipotezin (para talebinin sürekli gelir analizi) parasal değişikliğin nominal gelir üzerindeki tesiri büyüktür, fikrini içine almasıdır.

Üçüncüsü, Hayek ve diğer Avusturya'lı ekonomistlerce analiz edildiği gibi, ilham almada anti-Keynesci olmaktan çok uzak olduğu gibi, gerçekte Keynes ile aynı tarzda olup, tabiatta çok toplayıcı olması ve parasal değişmelerin mikro-ekonomik etkilerini göz ardı etme gibi aynı temel eksikliklerden muzdarip olması dolayısıyle Friedman'ın bütün çalışması eleştiriye açıktır.

Friedman (1977)'ın pozitif yönlü Phillips eğrisi'ni analizindeki genel fiyat seviyesindeki hareketlerin nispî fiyat dağılımı ile ilişkisi de kopuk bir uç gibi görünür (Burton, 1980).

Dördüncü olarak, Friedman'ın enflasyon üzerindeki çalışmaları öncelikle bu fenomenin en yakın etkileri üzerinde yoğunlaşır-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ken parasal artışın etkileri(veya başka bir deyişle enflasyonun temel belirleyicileri)'nin ne olduğu sorusunu açık bırakmıştır. Bu üçüncü soru üzerinde Freidman derleyici bir niteliğe bürünüp, «parasal artışa sebep olan, politik güçler durumdan duruma büyük değişiklik gösterirler» (Friedman, 1970 c, sayfa 24) fikrini ortaya koyar. Friedman'ın Nobel ödülü konferansında «halk seçim teorisinin uygulanması enflasyon teorisinin gelişmesinde bir başka halkayı oluşturacaktır» görüşüne yer verdiği itibariyle, Friedman'ın (1977) enflasyonun temel belirleyicilerini önemli ve cevapsız bırakılmış meseleler olarak gördüğü açıkca bellidir.

Şu anda olduğu şekliyle Milton Friedman'ın makro-ekonomik çerçevesinde de bazı kopuk uçların olduğu aşikârdır. Böyle boşlukların olması, yine de makro-ekonomik araştırmanın geleceği için bize bir avantaj sağlamıştır.

Politik Ekonomist Olarak Milton Friedman

Hükümet politikası üzerinde yapılan tartışmalar içinde yeralan bir tartışma konusu da, Friedman'ın halk tarafından çok iyi tanındığını ve kendisini zamanının en çekişmeli ve en etkili ekonomisti olarak bilinmesidir. Daha önce de belirttiğim gibi, Friedman'ın bu konular üzerindeki yazıları çok değişik konuları ihtiva eder. Kendisi belki de en iyi olarak, eğitim vesikaları, negatif gelir vergisi, esnek kur oranları, gönüllü ordu, sabit para arzı artış oranı ve anti-enflasyon ölçüsü olarak genel indeksleme konularının ateşli savunucusu olarak tanınır. Bütün bu konular uzun ve ciddi bir çalışmayı gerektirdiğinden, ben burada normatif bir siyasi ekonomist olarak Friedman'ın genel durumunun bir değerlendirmesini yapmakla yetineceğim. Friedman hakkında genelde yapılan bir tanımlama, «aşırı veya uzak sağ» olarak adlandırılan bir şeyin fikir babası olan kişi şeklindedir. Bazı marksistler daha da ileri giderek Friedman'ı bir faşist veya hâkim (kapitalist) sınıfın bir aracı olarak gösterirler. Örneğin, ekonomi politiğin gelişimi üzerinde tanınan bir yazar olan Andre Gunder Frank Friedman'ı (ve onun Şikago'daki mesai arkadaşı, Arnold Harberger) «faşist» Şili'deki «ekonomik katliâm» politikalarını desteklemekle açıkça şu şekilde itham etmiştir: ..... paralı icracıları ve infazcıları olarak bu kadar inançla hizmet ettiğiniz U.S.A. burjuvaları'nın çıkarları ve zaferi için (Frank, 1976, sayfa 48).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bütün bu tanımlamalar gerçekten büyük kabalıklar ihtiva ederken Frank'ın durumunda, ideolojik tartışma spektrum'umu ve onun içinde Friedman'ın pozisyonunu yanlış anlama ve yanlış yorumlara vardır. Bütün bunların altında yatan sebep, ideolojik pozisyonların durumu uç noktalarından öteki «sol» ve «sağ» olarak belirtilen aşağıdaki şekilde gösterildiği üzere tek boyutlu politik platform üzerinde yeterince gösterilebileceği şeklindeki yanlış kavram'dır.

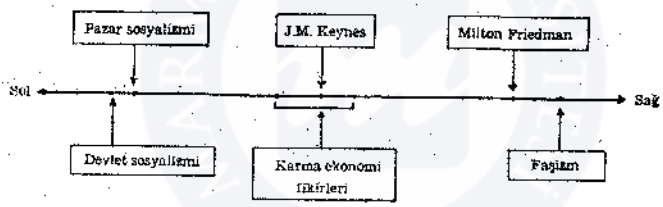

Şekil : 9

Şekilde ekonomik felsefelerin spektrumu: Konvarsiyonel tanımlama Platformun tam «orta» noktasında Keynes'in adının da geçtiği karma ekonomi savunucuları yer alır. Friedman, Faşizm'e yakın bir şekilde «uzak» sağ içinde gösterilir.

Ben, böyle tek boyutlu bir platformun ideolojik pozisyonların spetromunu yeterince yansıtabileceğinden cidden şüpheliyim. Ayrıca, kanımca böyle bir spektrum seçilmesi gerekse şekildeki gibi olmayacaktır. Şurası da açıktır ki, bir çok sebeplerden ötürü Friedman'ın da bunu kabul etmeyecektir.

Birincisi, sol-sağ spektrumu orta ile uçlardaki ayrımı karıştırmaktadır. Friedman kendisini, şu sözlerinde de görülebileceği üzere, amaçlar ve sonuçlar üzerinde sosyalistlerden çok ayrı görmez; «Ben şu şekilde yargıya varmaya cüret ederim ki, hâlihazırda batı ülkelerinde ilgisiz vatandaşlar arasındaki ekonomik politika farklılıkları, basit değerlerdeki temel farklılıklardan kaynaklanmaktan daha ziyade, prensipte pozitif ekonominin işleyişi içerisinde giderilebilecek olan farklılıklardan ve hüküm süren eko-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nomik modelin getireceği sonuçlar üzerinde farklı tahminlerden kaynaklanmaktadır...» (Friedman, 1953 b, sayfa 5).

Friedman'ın araç ve hareketlerin muhtemel etkileri konusunda sosyalist ekonomistlerden fikir ayrılığına düştüğü nokta, sosyalist ekonomistlerin fakirlik gibi sosyal problemleri zaptetmeyi savunmalarıdır. Örneğin, Friedman (1975, sayfa 9) şu şekilde fikir öne sürer ki, fakir'e yardım adına yürürlüğe konan bütün programların (asgari ücret gibi) gerçek sonucu fakirin durumunu daha da kötüye götürmesi olmuştur. Friedman, refah durumu programlarının hepsinin yerini, fakir vatandaşların kullanılmayan gelir vergi muafiyetleri/kesintileri'nin bir bölümü olarak fakirin gelirine bir destek olarak hizmet görecek olan bir negatif gelir vergisi'nin almasını savunur.

İkincisi, ideolojik pozisyonu olarak Friedman'ı faşizmin yanında düşünmek çok uygunsuzdur. Friedman, özgür teşebbüs ve özgür toplum sistemini savunan klâsik liberal felsefenin sadık ve tutarlı bir temsilcisidir. Toplumcu bir sistem olarak faşizmin ferdiyetci olmayan ekonomi felsefesi Friedman'a çok yabancıdır.

Friedman'ın ideolojik pozisyonunun tek boyutlu platform üzerinde daha mantıkî bir temsili şekilde gösterilmektedir. Bu şekil, gönüllü kur prensipleri ve ekonomiyi düzenlemek için alınan devlet tedbirleri arasına adapte ettiğleri dengeye göre değişik düşünür ve düşünce sistemleri tarafından savunulan çözümlerin mahiyetine göre sıralamadır.

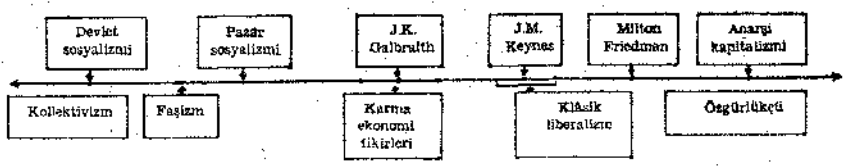

Şekil : 10

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kollektivist-özgürlükçü spektrum üzerinde Friedman'ın pozisyonu.

Bu şekile göre, bir uçta tamamen devlet kontrolündeki ekonomi (başka bir deyişle tam kollektivizm), diğer uçta da hükümet anarşisi veya özgürlükçü görüş vardır.

Friedman'ın ideolojik spektrum içindeki pozisyonunu daha iyi belirleyen bu şekilde, üzerinde önemle durulması gerek birçok nokta vardır. Birincisi, Keynes ve Friedman'ın klâsik liberalizm denen aynı genel kamp içinde yer aldıklarına dikkat etmek gerekir, çünkü ikisi de birbirlerinin karşıtı değil, temelde aynı ideolojik görüşlere sahip olup, toplam talep idaresinin devletce yapılmasını tavsiye etme meselesinde görüş farklılığına düşerler. Savunma gibi herkesi ilgilendiren toplum konuları hariç, ikisi de ekonominin arz tarafı üzerinde devlet kontrolü fikrini reddederler. İkincisi, bu yeniden düzenlenmiş spektrumda Friedman «Gidebileceğiniz kadar sağda değildir. Friedman, sınırlı olarak —fakat sıfır değil— hükümet'e inanan birisi olarak Adam Smith, John Stuart Mill, Henry C. Simons'un yolunda klâsik bir liberaldir. Friedman'ın kendisinin söylediği gibi (1962, sayfa 34), «tutarlı bir liberal bir anarşist değildir.» Gerçekten, Friedman'ın bizim yeni düzenlenmiş spektrumumuz üzerindeki yerinden daha da sağda olan, sıfır devletcilik ve anarşi-kapitalizm'i savunan ve sayıları her gün artan liberalistler vardır. Friedman'ın kendi oğlu olan David Friedman (1973) de bunların önde gelenlerinden birisidir.

Gunder Frank'ın Friedman'ın ideolojik pozisyonunu yanlış değerlendirmesinin sebebi askerî bir rejimin Friedman'ın savunulan ekonomi politikalarının bir kaçını adapte etmesidir. Mao Tse-tung'un iktidara geldikten sonra aldığı ilk kararların, Friedman'ın moneterist felsefesi olan ekonomik gelişmenin para basmak suretiyle finanse edilebileceği felsefesi ile paralel olduğunu hatırlatmak uygun olacaktır. Şimdi, bu grçeğe bakarak Milton Friedman'ı bir kızıl muhafız olarak etiketlendirebilir miyiz?

Sonuç

Friedman konumuzun genel yönü üzerine ne gibi katkıda bulunmuştur?

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Friedman bize, teorik ve deneysel araştırmada takip edeceğimiz gerçekçi bir strateji sağlamıştır. İkincisi, makro-ekonomik dalgalanmaları ve enflasyonu meydana getirmede parasal güçlerin öneminin fark edilmesini tekrar sağlamış ve bu kompleks konuları anlamamıza hatırı sayılır bir şekilde yardımcı olmuştur. Üçüncüsü, büyük bir cesaretle, uzun bir müddet, kendisinin «extremist» (aşırı) vb. gibi yanlış tanımlanmasına sebeb olacak şekilde, ekonomik felsefe ve zamanımızdaki siyasi tecrübelere meydan okumuştur.

Hayek ile entellektüel temayül'e döndürmek ve klâsik liberalizmi günümüzün ana konularına büyük uyum gösteren canlı ve etkili bir ekonomik felsefe olarak tekrar kurmak için çok çalışmıştır. Moneterist-Keynesci tartışmalarının en ateşli zamanı üzerinden geçen uzun bir süre sonra, bu tartışmaların Friedman'ın moneterist fikirlerinin Keynes'in temel makro-ekonomik çerçevesinin sadece genişletilmiş ve biraz daha ileri şekli olduğu fikrini gün ışığına çıkardığını ve bütün politik ekonomi olayları içinde Friedman'ın hatırlanmasını sağlayacak konuların en sonuncusu olduğu fikrini şüphe ile karşılıyorum. Milton Friedman yüzyılımızın Adam Smith'idir.

III — PORTFÖY DENGESİ YAKLAŞIMI

1950 ve 1960'larda James Tobin, Gurley Shaw ve diğerleri tarafından geliştirilen, Portföy Dengesi yaklaşımı, likidite tercihi teorisinin tabii ve mantıki bir uzantısı sayılabilir. Bilindiği gibi likidite tercih teorisinde para talebi doğrudan doğruya ele alınarak faiz oranının para talebini açıklayıcı değişkenler arasında yer aldığı ileri sürülmektedir. Ancak Portföy dengesi yaklaşımında tahvil, hisse senedi ve diğer para dışındaki değerler arasındaki ikâme gücünün farklı olabileceği düşüncesinden hareket edilerek tek bir faiz oranının bütün getiri yüzdelerine temsil edemeyeceği, fonksivonel ilişki içerisinde birden fazla faiz oranının yer alması gerekliliği savunulmaktadır[217] Böylece likidite tercih yaklaşımındaki faiz oranı daha da geliştirilerek muamele amaçlı para talebini de belirleyen bir değişken haline gelmektedir.

Bu yaklaşıma göre değişik değerlerin nisbi faiz oranları bu değerlerin nisbi arzıyla etkilenmektedir. Bu açıdan Portföy den-

(217) D. WRIGHTSMAN, o.g.e., s. 142.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gesi yaklaşımı bir «değer seçimi» teorisidir. Bu teori bireylerin ve toplumların tasarruflarını alternatif değerler arasında nasıl bir seçimle (tercih yapacağı konusuyla ilişkilidir. Her bir değeri olan talebin, toplam değerlerin bir yüzdesi halinde bulunduğu değerlerin talep teorisi»[218] dır. Bir değerde para ile ifade edildiği için Portföy Dengesi para talebinin bir teorisi olmaktadır. «Değerlerin talep teorisi» içinde de yorumlanabilecek bu yaklaşımda her bir değere olan talep «değerler» toplamının bir yüzdesi olarak ifade edilmekte ve bu oranın «değerin» kendi faiz oranıyla doğru yönde yerine geçerlerin getiri yüzdeleri ile ise ters yönde değişeceği ileri sürülmektedir.

Paranın yerine geçen bir değerin faiz oranındaki bir değişimi sadece paraya karşı talebi değil bütün diğer değerlere karşı olan talebi de etkilemektedir

Bu yaklaşımda, genel olarak, herhangi bir değere olan talep, para dahil, yalnızca bir faiz oranının değil, bir çok faiz oranının bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımda, herhangi bir değerin arzındaki bir değişme, Keynes'in para talebi teorisinde olduğu gibi, bir tek faiz oranını etkilemekle kalmayıp, bir çok faiz oranını etkileyebilmektedir.

Keynes'in spekülatif saikle para talebini formüle edişine göre, yatırımcılar cari faiz haddi ile gelecekteki faiz haddine ilişkin beklentileri arasındaki bağlantıya göre ya para yada tahvil tutacaklardır. James Tobin, spekülâsyon saikini bir aktif kıymet saiki olarak yeniden formüle etmiştir. Tobin'e göre, yatırımcılar, gelecekteki faiz haddine ait belirsizlikle ilişkili riski üstlenmedeki isteklerine bağlı olarak, para ve tahvilden oluşan bir bileşimi elde tutarlar.

Tobin'in aktif kıymet olarak para talebi teoremi, yatırımcının uzun vadeli devlet tahvili ile para tutma konusunda bir tercihe sahip olduğunu varsayar. Yalnız devlet tahvili bulunduğunu varsaydığımızda, faizleri ödemekten kaçınma ve anaparanın geri ödenmemesi olasılıklarını dikkate almama imkânı kazanırız.

Bir tahvilin gerçek getirisi tahvilin satın alınma anındaki piyasa getirisi ile, tahvilin satışı yada geri ödenmesi halinde fiya-

(218) J. TOBIN, «Money Capital and Other Stores of Value» **American Economic Review**, Vol. 51, May, 1961, s. 27, 28.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tındaki değişmeye bağlıdır. Örneğin, yatırımcı yeniden satma veya geri ödenme durumlarında başlangıçtaki satın alma fiyatını geri alabilirse, tahvilin gerçek getirisi bu tahvilin alındığı zamandaki piyasa getirisine eşittir. Bununla birlikte, nihai satış yada geri ödemede kapital kaybı varsa, tahvilin gerçek getirisi satın alma anındaki piyasa getirisinden düşüktür.

Bir tahvilin satın alındığı zamanki piyasa getirisinin 0,06 olduğunu varsayalım. Eğer tahvil bir yıl sonra başlangıçtaki satın alma fiyatından 0.02 oranında daha düşük bir fiyatla satılırsa, tahvil bulundurmanın gerçek getirisi 0.06'dır.

$$r_a = A\ (r_b + g_a)$$

r_a, bir menkul kıymetin gerçek getirisi, $A\ (r_b + g_a)$'ya eşittir. Burada A, yatırılabilir fonların (menkul kıymetlerin oranı) tahvile yatırılmış bölümü; r_b, tahvillerde satın alma anındaki ortalama piyasa getirisi; g_a ise, tahvilin yeniden satışı veya geri ödenmesi halindeki gerçek kazanç yada zarardır.

Menkul kıymet getirileri aşağıdaki iki durumda anlatılmıştır.

Durum I : Menkul kıymet fonları bütünüyle tahvillere yatırılmışsa, tahvillerin ortalama piyasa getirileri (r_b) 0.07 ise ve tahvillerin satışından doğan kayıp (g_a) 0.02 ise, menkul kıymetlerin gerçek getirisi 0.05'dir.

$$\begin{aligned} r_a &= A\ (r_b + g_a) \\ &= 1.0\ (0.06 - 0.02) \\ &= 0.02 \end{aligned}$$

Durum II : Tahvillerin ortalama piyasa getirisi 0.07 ve tahvillerin satılmaları halindeki kayıp 0.02 iken tahviller menkul kıymet yatırımlarının yalnızca % 40'ını oluşturuyorlarsa, bu menkul kıymet yatırımının gerçek getirici 0.02'dir.

$$\begin{aligned} r_a &= A\ (r_b + g_a) \\ &= 0.40\ (0.07 - 0.02) \\ &= 0.05 \end{aligned}$$

Bir menkul kıymetin gerçek getirisi grafikle gösterilmiştir. $g_a = 0$ ve $r_b = 0.08$ olduğunu kabul edelim. Şekilde menkul kıymetler cüzdanının % 25'i tahvillerden oluştuğunda menkul kıy-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

metler gerçek getirisinin 0.02, söz konusu oran % 50 iken gerçek getirinin 0.05, oran % 75 olduğunda menkul kıymetler gerçek getirisinin 0.06 olduğunu ve yalnızca tahvil bulundurulduğunda getirinin 0.08 olduğunu görüyoruz.

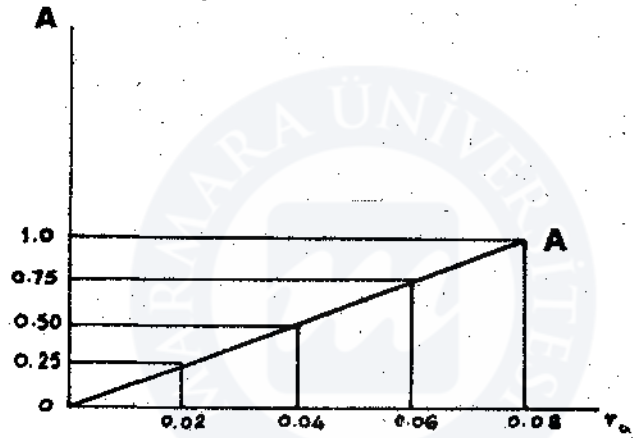

Şekil : 11

OA doğrusu, satın alma anındaki piyasa getirisi artarsa sağa doğru, azalırsa sola doğru yönelir. g_a değerindeki değişmeler de, g_a'da pozitif bir değişme varken sağa, negatif bir değişme varken sola olmak üzere, OA şedülünün hareketine neden olurlar. Dolayısıyla, belirli bir senetler cüzdanının gerçek getirisi, r_b yükselirken ve/veya g_a pozitif bir değişme gösterdiğinde artar.

Şimdiye kadar tahvillerin gelecekteki fiyatları hakkında bir kesinlik bulunduğunu (yani, g'nin kesin bir değer taşıdığını) varsaydık. Oysa, gerçek dünyada tahvillerin gelecekteki fiyatları belirsizdir ve bu yüzden g, g_e ile gösterilen bir beklenen değere sahiptir. Tahvillerin gelecekteki fiyatlarının cari fiyatları ile aynı kalacağını ($g_e = 0$) bekleyebilirsek de, kapital kazancı g_a'nın 0'dan büyük yada küçük çıkması olasıdır.. Senetler cüzdanı getirisinin, A = 1 olarak verildiğinde, r_b ile g_e'nin toplamına değil, r_b ile g_a'nın toplamına eşit olacağı açıktır.

Beklenen getiri ile risk arasındaki ilişki şekilde gösterilmiştir. r_b, g_e ve g_e için bir marj verildiğinde, yatırımcı beklenen getiriyi r_1'den r_2'ye yalnızca daha fazla tahvil tutarak; s_1 riski yerine s_2 riskini üstlenmekle yükseltebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

OB doğrusu, r_b'de bir artış yada g_e'de pozitif bir değişme olduğunda sola; r_b düştüğünde yada g_e'de negatif bir değişme ortaya çıktığında sağa doğru yaklaşır. g_e marjı daraldığında, OB sola; genişlediğinde sağa doğru hareket eder. r_b'de bir artış yada g_e'de pozitif bir değişme, belirli bir risk düzeyinin beklenen getirisini yükseltir. Buna karşılık, g_e marjındaki bir artış, belirli bir beklenen getiriyle ilgili risk seviyesini yükseltir.

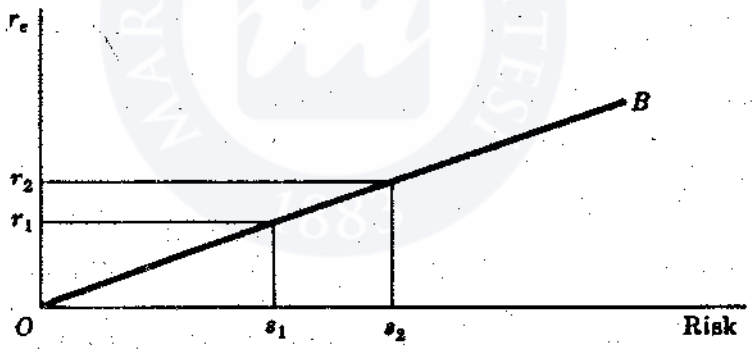

Şekil : 12

Şimdi, cari piyasa getirisindeki değişmelerin, senetler cüzdanının tahvile yatırılan bölümü ile para olarak tutulan bölümü üzerindeki etkisini görelim. Aşağıdaki şekil (a) da, gösterildiği gibi, bir hane halkının OA_1 kadar tahvil ve dolayısıyla A_1A_n kadar para tuttuğunu varsayalım. Cüzdanın beklenen getirisi, şekildeki s_1 riski ile birlikte r_1'dir. Eğer r_b'de (cari piyasa getirisi) bir artış varsa, OA ve OB sola doğru kayarlar. OA_1 kadarlık bir tahviller cüzdanının umulan getirisi, risk düzeyinde bir değişme olmaksızın, r_2'ye yükselir. Bununla birlikte, belirli bir cüzdanın beklenen getirisinde bir artış olduğunda, bazı yatırımcıların risk üstlenmede daha istekli olacakları genellikle ileri sürülür. Buna göre, r_b'deki artış verildiğinde, yatırımcılar artık s_2 riskini üstlenmeye; böylece tutulan tahvil oranını OA_2'ye yükseltmeye, para oranını ise A_2A_n'ye düşürmeye isteklidirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

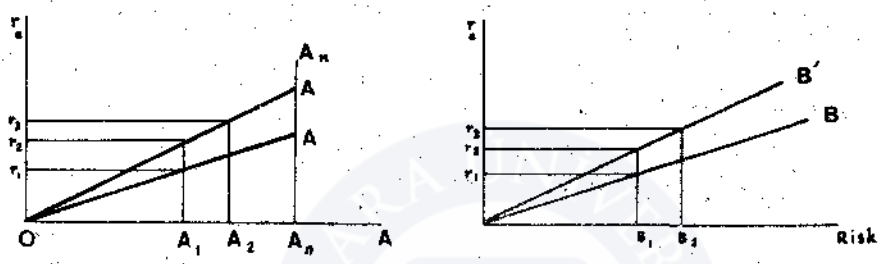

Şekil : 13

A — Portföy Dengesi Teorisinin Getirdikleri

Görüldüğü gibi, bu yaklaşımda, para arzındaki değişme, para yerine geçen (ikâme edilebilen) herhangi bir ilgisi «Asset» (değer) arzında değişme, faiz oranı strüktürünü değiştirmekte, dolayısıyle, sermayeye olan talebi ve böylece ekonomik genişlemenin hızını etkileyebilmektedir. Oysa, Keynes'in para talebi yaklaşımında, para talebine oranla, para arzındaki değişme, faiz oranını ve sermayenn getiri yüzdesinin değişmesi için, yeterli olmaktaydı[219].

Bu yaklaşım, diğerlerinden farklı olarak, para arzı artış oranına bağlı olarak, para etkisinin rolünü belirlemektedir. Böylece, «Portföy Dengesi» yaklaşımında, paranın rolünün önemini kabul edilmekte ancak diğer değerlerin önemi küçümsenmektedir.

B — Uygulama Zorlukları

Burada açıklayıcı değişken olarak kullanılan birden fazla nisbi faiz oranları arasında olabilecek korelasyon nedeniyle, çoklu doğrusal bağlantı sorunu söz konusudur[220]. Bu yaklaşım çok de-

(219) J. TOBIN, «Liquidity Preference is Behavior to Words Risk» **Review of Economic Studies,** Vol. 25. Februrary 1958, s. 66-67.

(220) D.E. FARRAR, R.R. GLAUBER, «Multicollinearity in Regression Analysis: The Problem Revisited **«The Review of Economic and Statistics,** Vol. 49, February, 1967-23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğişkenle doğrusal korelasyon ve regrasyon analizlerini gerektirmektedir. Çok değişkenle ortak doğrusallık sorunu, iki veya daha çok bağımsız değişkenin bir regrasyon analizinde, kendi aralarında yüksek oranda korelasyona sahip oldukları görülmektedir. Gerçekten de faiz oranları yüksek oranda kendi aralarında korelasyon gösterdikleri için bu yaklaşımın kantitatif yöntemlerle testi sözkonusu olmamaktadır.

IV — SERVET UYUMLANMASI YAKLAŞIMI

Servet uyumlanması (Wealth Adjustment) yaklaşımı 1960 larda Karl Brunner ve Allan Meltzer tarafından geliştirilerek para talebi analizlerine dahil edilmiştir. Bu yaklaşımın Portföy Dengesi «Portfolio Balance» yaklaşımı ile Yeni Miktar Teorisinin bir sentezi olduğu söylenebilir. Çünkü Portföy Dengesi yaklaşımı ile bu yaklaşım arasındaki paralellik her iki yaklaşımın da «değerler», (asset) arasındaki tercihi vurgulaması ve para talebi analizine de nisbi fiyat teorisini uygulamasıdır.

Bu yaklaşımın, Miktar Teorisi ile gösterdiği benzerlik ise, gelirin belirlenmesinde en önemli açıklayıcı değişken olarak para arzı ve talebini kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Her iki teoride, para talebi fonksiyonunun büyük ölçüde istikrar gösterdiğini kabul etmekte ve böylece ekonomik değişmelerin önceden tahmin edilebilecek bir düzeyde etkilenmesinin kesin olduğunu ileri sürmektedirler.

Servet Uyumlanması Yaklaşımın'ın Portföy Dengesi Yaklaşımından ayrıldığı nokta ise paranın tek önemli değer (asset) olup olmadığı konusunda toplanmaktadır. Görüldüğü gibi Portföy dengesi yaklaşımında öneme sahip tek değer para olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık servet uyumlanması yaklaşımında ise para tek önemli «değer» olarak görülmemektedir[221]. Bununla birlikte, bu yaklaşım aslında Portföy dengesinin yaklaşımının bir uzantısı olduğu söylenebilir.

---

(221) A. MELTZER - K. BRUNNER, «Liquidity Traps for Money, Bank Credit and Interest Rates» **Journal of Political Economy**, Vol. 76, January/February 1968, s. 1. 2.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — Para Talebi Fonksiyonunu Belirleyen Değişkenler

Bu yaklaşımda para talebi, nisbi faiz oranlarının, para talebinde bulunan ekonomi süjelerinin parayı da kapsayan «toplam değerler» birikiminin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır.

Para talebinin alternatif değerlerinden getiri yüzdesi ile ters yönde servet ile aynı yönde değiştiğini ileri süren bu teoride servet toplam değerler olarak tanımlanmaktadır. Hisse senetlerinin faiz oranları yükseldiği zaman, bunların ikâme etmesi para talebini düşürürken, faiz oranlarının düşmesi de ikâme ettikleri yoluyla para talebinde bir artışı ortaya çıkarmaktadır. Faiz oranlarına ilave olarak para talebi toplam değerler bir başka deyişle servet tarafından etkilenmektedir[222].

K. Meltzer, 1963 yılında yaptığı bir araştırmada para talebinin alternatif değerlerin getiri yüzdesi ile ters yönde, servet ile ise aynı yönde değişeceği hipotezine test etmiştir[223]. Meltzer'in test ettiği denklem aşağıda gösterilmiştir :

$$M.d = ar^b w^c$$

Bu denklemde;

Md ; para talebini,

r ; faiz oranını (getiri yüzdesi),

b ; para talebinin faiz oranı elâstikiyetini gösteren negatif bir parametreyi,

w ; serveti,

c ; para talebinin servete olan elâstikiyetini gösteren ve 1'e eşit olarak düşünülen pozitif bir parametreyi göstermektedir.

Meltzer bu denklemi logaritmik hale getirerek doğrusal regrasyon analizi ile 1900-58 dönemi için test etmiştir. Bu görgül çalışmasının sonucunda para talebi ile servet arasında % 0.99, para talebi ile faiz arasında ise % 88 ve % 93'lük korelasyon kat sayıları elde edilmiştir. Görüldüğü gibi para arzının servet elâstikiyeti ile olan kat sayısı yüksek (1'e eşit) bulunmuştur. Bu de-

(222) K. BRUNNER «The Role of Money and Monetary Policy», **Federal Rezerve Bank of St. Louis Review**, July 1968, s. 9, 10.

(223) A.H. MELTZER, «The Demand for Money: The Evidence from the Time Series», **Journal of Political Economy**, Vol. 71, June 1963, s. 219-20.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğer Meltzer'in para talebinin, servet ile doğru orantılı olarak değiştiği hipotezini doğrulamaktadır. Para talebinin faiz oranına olan elâstikiyeti ise 1'den daha az bulunmuştur. Bu bulguların sonucunda Meltzer, servet ile faiz oranlarının para talebi fonksiyonunun açıklayıcı değişkenleri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca uzun dönemde çeşitli faiz oranlarının birlikte hareket ettikleri varsayımına dayanan Meltzer test ettiği para talebi fonksiyonunda farklı getiri yüzdeleri yerine tek bir faiz oranı (tahvil getiri yüzdesi) kullanmıştır.

Meltzer uzun dönemi kapsayan (59 yıl) ve daha kısa alt dönemler için yaptığı çalışmalarda parametreler istikrarlı ise para arzındaki bir değişme karşısında bozulan para arzı ve talebi dengesini yeniden sağlamak için, faiz oranı ve serveti belirli oranlarda değişiklik yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Meltzer'in ileri sürdüğü bu istikrar testleri Türkiye için geçerli sonuçlar vermemiştir[224].

Brunner-Meltzer 1963'de para talebi fonksiyonunda açıklayıcı değişkenlerden biri olarak «servet»in yer aldığı, servet uyumlanması modelinin gelirin tahmininde de kullanılabileceğini aşağıdaki şekilde ispatlamışlardır[225].

$$Md = a\, r^b\, w^c \qquad (1\text{-a})$$

denkleminde;

$$c = 1$$

varsayımında bulunarak,

$$Md = a.r^b\, w \qquad (1\text{-b})$$

olduğunu göstermişlerdir. Daha sonra denklemin her iki tarafını servete bölerek faiz oranı ile çarpmışlar böylece;

$$\frac{rw}{Md} = \frac{r}{ar^b} \qquad (1\text{-c})$$

denklemini elde etmişlerdir. Burada r; servet stokunun ortalama gelir yüzdesini temsil eden bir faiz oranı ise o zaran r w, servet stokundan sağlanan gelir akımını verecektir. Para arzı para talebine eşit varsayımı altında;

---

(224) Vildan ERASLAN, a.g.e., s. 211.

(225) K. BRUNNER, A. MELTZER, «Predicting Velocity: Implications for Theory And Policy», **Journal of Finance**, Vol. 18, May 1963, s. 319-20-21.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$\frac{rw}{Md} = \frac{Y}{Ms} = \frac{r}{ar^b} \qquad (1\text{-d})$$

servet stokunun para talebine bölümü dolaşım hızına eşit olacaktır.

Yukarıda gösterilen bu eşitlik para talebi analizlerinin geliştirilmesinde çok önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Çünkü bu eşitlik sayesinde gelir düzeyi önceden tahmin edilebilmektedir. (1-d) nolu denklemde belirtildiği gibi dolaşım hızı ile para arzının çarpılması sonucunda önceden tahmin edilen gelir belirlenmektedir. Bu modelde gelir para arzı ve faiz oranının bir fonksiyonu olarak ele alınmakta ve gelir ortalama % 4.6 hata ile önceden tahmin edilebilmektedir[226].

B — Getirdikleri

Bu yaklaşım para teorisinde istikrarlı bir para talebi fonksiyonunun önemini vurgulamıştır. Böylece para politikası uygulamalarına temel olan, para talebi teorisi ortaya konmuştur. Bilindiği gibi, para teorisinde dengeli bir para talebi fonksiyonunun belirlenmesinin asıl amacı, para balansları ile belirlenen ekonomik politikası hedefleri arasındaki fonksiyonel ilişkiyi ortaya koyarak, para politikasının işlerliliğini sağlamaktır.

Portföy Dengesi Yaklaşımıyle Yeni Miktar Teorisinin ortasında yer alan Servet Uyumlanması Yaklaşımı, sermaye piyasası gelişmiş ülkeler için geçerli bir model getirmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler için geçerliliğinden söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte sosyal bir ilim olan para teorisine, para politikası açısından getirdiği analiz aracı para olaylarının testini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Para talebi teorisine bu yaklaşımla, para politikalarına esas olması açısından büyük bir yenilik kazandırılmıştır. Böylece Yeni Miktar Teorisinde; Friedman'ın ön yargı ile parasal değişmelere ağırlık vermesi eleştirilirken, Servet Uyumlanması Yaklaşımıyle; parasal olayların, ekonomik sorunların anahtarını oluşturduğu tezi ispatlanmıştır denilebilir.

(226) WRIGHTSMAN, a.g.e., s. 161.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

PARA SİSTEMLERİ AÇISINDAN TEKLİF EDİLEN REFORM PLÂNLARI

Bretton Woods sisteminin 1967'lerden sonra arka arkaya karşılaştığı 1968-1971 para krizleri ve 1973'de doların ikinci defa devalüasyonu sonucunda sadece spekülasyonun hâkim olduğu bir uluslararası para sistemi dönemi başlamıştır. Bu sistem ne altın kambiyo standardı ne dolar standardı, tek kelime ile spekülâsyon standardıdır[227]. Spekülâsyonlar anahtar para olan dolara güvenin kalmayışından kaynaklanmaktadır. Güvenin sarsılmasının sebebleri ise,

— Doların altına konvertibilitesinin kaldırılması,

— A.B.D.'de görülen hızlı enflasyon sonucu ödemeler dengesinin açıklarının artması buna bağlı olarak da diğer ülke Merkez Bankalarında aşırı miktarda dolar birikmeye başlaması,

— A.B.D. dış ödemeler açıklarının Avrupa dolar piyasasının oluşturması, bu piyasadaki artan likit fonların çoğunun, çok uluslu firmalara geçmesi ve bunların da yeterince kontrol altına alınamaması.

Bunlardan dolayı doların temel bir rezerv para, döviz piyasasında başlıca müdahale aracı ve uluslararası ticarette temel bir ödeme aracı olma nitelikleri zedelenerek, dolara olan güven kalmamıştır.

Uluslararası para sorunlarını iki başlıkta ele alınması sonucunda Güven ve Uluslararası Likidite ile Dış dengenin sağlanması probleri doğmuştur.

---

(227) Xnephon ZOLOTAS, International Monetary Issues and Development Policies, Bank of Greece, Athens, 1977, s. 208.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu iki mesele aslında oldukça birbirine bağlıdır. Birinin çözümü, diğerini de etkilemektedir. Meselâ dış denge sorunun esnek döviz kuru uygulamaları ile çözülmesi uluslararası likidite ihtiyacına da son vermektedir. Ancak, günümüzde ülkelerin tam istihdam fiyat istikrarı, iktisadi büyüme gibi kolay vazgeçemeyecekleri temel ülke içi iktisat politikası hedefleri bulunmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için takip edilen iktisat politikaları her iki sorunun tek bir çözüme bağlanmasını büyük ölçüde engellediğinden, uluslararası para sistemi bunlara ayrı ayrı ve ülkelerin iç iktisat politikalarıyla birleşen çözümler bulmak zorundadır. Bu nedenle bu sorunlar ayrı ayrı ele alınıp, çözüm için önerilen reform plânları tartışılacaktır.

I — ULUSLARARASI LİKİDİTE AMACINI ESAS ALAN REFORMLAR

Uluslararası likidite dış açıkların finansmanında kullanılacak araçlara duyulan ihtiyacın yeterince karşılanması meselesi olarak, tanımlanabilir. Bu araçların toplamını likidite arzı, bunlara duyulan ihtiyaca da likidite talebi dersek, toplam likidite arzı toplam talebi karşılıyorsa problem yoktur. Problem, toplam talebin toplam arzdan daha fazla olması halinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte likidite yetersizliği gibi, likidite fazlalığı da bir problem sayılmaktadır. Ancak, günümüzde daha çok likidite kıtlığı problemi bulunmaktadır.

A — Uluslararası Likiditenin Tanımı

Uluslararası likidite arzının belirlenebilmesi için önce uluslararası likiditenin tanımlanması gerekmektedir. Uluslararası likidite de geniş ve dar anlamda ele alınabilir. Geniş anlamda, ülkelerin para otoritelerinin ödemeler dengesi açıklarını karşılamada başvuracakları, ülkelerin altın ve döviz rezervlerini, ihtiyaç duyduğunda harekete geçirebilecekleri öteki aktifler, yabancı hükümetler ve merkez bankalarıyla, uluslararası kurum ve merkez bankalarıyla, uluslararası kurumlardan borçlanma imkânları gibi tüm kaynaklar, uluslararası likidite içine girmektedir. Ancak, uluslararası likidite arzını bu şekliyle hesaplamak mümkün değildir. Çünkü, rakamla ifade edilememektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dar anlamda ise, bir ülkede merkez bankası ya da hazine gibi para otoriteleri ve bunların emir ve kontrolü altındaki diğer mali kurumlar ve ticaret bankaları elinde bulunan altın ve konvertibl dövizlerle, bu tür dövizler üzerine yazılmış ve uluslararası ödemelerde kabul gören kısa vadeli resmi ve özel senetler o ülkenin sahip olduğu uluslararası likidite sınırları içine girmektedir[228].

Uluslararası likiditenin temel fonksiyonu dış açıkların finansmanıdır. Ancak, kısa vadeli ve geçici açıklar, uluslararası likidite ile finanse edilebilir. Bununla birlikte uluslararası likidite uzun süreli ve daha ciddi dengesizlik halinde de zaman kazandırma fonksiyonuna sahiptir[229].

B — Reform Plânları

Uluslararası likidite sorununa çözüm arayan reform plânları da kendi içinde üçe ayrılmaktadır.

Birinci grupta yer alan mevcut rezervleri ikâme edici yeni rezervlerin geliştirilmesini amaçlayan plânlardır. İkinci grupta ise mevcut rezervleri artıran ve ek yeni rezervlerin kullanımını amaçlayan plânlardır. Üçüncü grupta ise merkezden para yaratılmasına yönelmiş uluslararası para sistemi yer almaktadır.

1 — Mevcut Rezervleri İkâme Edici Yeni Rezervlerin Geliştirilmesini Amaçlayan Plânlar

Bu guruba giren teklifler, IMF'i bir Dünya Merkez Bankası statüsüne kavuşturmayı ve bu kurum aracılığı ile rezerv yaratmayı istemektedirler. Bu sahada en önemli çalışma Robert Triffin'in adıyla anılan plândır[230]. Triffin plânı, daha önce görülen Keynes plânı ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

---

(228) IMF «Adequacy of Monetary Reserves», The International Monetary Fund, 1945-1965, Cilt, s. 312-3.

(229) R. CLOWER - R. LIPSEY, «The Present State of International Liquidity Theory», AER, C.L. VIII, May 1968, s. 588.

(230) Robert TRIFFIN, Gold and the Dollar Crisis, Yale University Press, New Haven, 1960.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

a — Triffin Plânı ve Esasları

Triffin, IMF'in bir dünya merkez bankası haline gelmesini istemektedir. Fona üye ülkeler başlangıçta mevcut altın ile dolar ve sterlinden oluşan rezerv paraların % 20'sini, sonra da ellerindeki bütün rezerv paraları IMF'e yatıracaklar ve Banka buna karşılık üye ülkelere kota tahsis edecektir. Keynes plânında olduğu gibi bu kotalara bankor ya da Temel Rezerv birimi kotaları da denebilecektir. Bunlar faiz getiren, kur değişmelerine karşı garantili, ancak altına çevrilmeyen birimlerdi. Zamanla üye ülkelerin rezervlerinin büyük kısmını bu birimler oluşturarak böylece altın oranı azalacaktı. Böylece dolar, sterlin gibi anahtar paraların uluslararası para sistemi içinde oynamış olduğu role son verilecekti. Ülkeler ihtiyaçları olan dövizleri, diğer ülkelerden, fon hesabındaki yeni birimleri karşılık göstererek alabileceklerdi. İhtiyaç anında fon altın ya da döviz karşılığında üye ülkelerin senetlerini ve Dünya bankası gibi uluslararası kuruluşların tahvillerini satmak suretiyle bu yeni birimleri artırma yoluna gidebilecekti. Amaç uluslararası likidite kıtlığına sebep olmadan altın ve bu birim rezervlrein senede % 3 oranında yükselmesini temin etmekti.

b — Keynes Plânından Farklılıklar :

Triffin Plânı,

i) Keynes plânına oranla daha esnek ve bir çok amacın bir oranda gerçekleşmesini amaçlar,

ii) Keynes Plânına oranla daha çok rezerv artışı öngörür.

iii) Emisyon kazancının faiz yoluyla dağıtılması prensibi AGÜ'lere kaynak transferi sağlar.

iv) Uzun dönemde tüm ülkelerin tek bir rezerv dilimine yani bancora geçişiyle döviz kuru sorununu tamamen çözümlemiş olur.

v) Dünyayı tek bir toplum olarak düşünen bu model çok sıkı bir uluslararası işbirliğini sağlar.

c — Mahzurları

i) Bu plân gereğince başlangıçta her üye ülkenin elinde bulundurduğu altın ve rezerv paraların % 20'si ile temel rezerv fo-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nu oluşacaktır. Bu miktar dünya likidite ihtiyacına yetecek midir, bu soruya cevap verememektedir.

ii) Bu plân ülkelerin dış ödemelerinde dengeye ulaşmalarını sağlayan bir yaptırıma sahip değildir.

iii) Bu plân ödemeler bilançosu açık veren ülkeleri devalüasyonlara itmektedir.

iv) Bankorun altına konvertibl oluşunun, yarattığı mahzur bankora olan güven sorununu ortaya çıkarmaktadır.

v) Ülkelerarası ilişkileri zedeleyebilir. Çünkü ülkeler ekonomi politikalarını serbestçe seçebilme özgürlüklerini kaybedeceği korkusuna düşerler. Bu nedenle plân kabul edilmemiştir.

2 — Mevcut Rezervleri Arttıran ve Ek Yeni Rezervlerin Kullanımını Amaçlayan Plânlar:

a — Daha Çok Ulusal Paranın Rezerv Olarak Kullanılması:

Xenephon Zolotas tarafından yapılmıştır. Amacı çok paralı bir standart kurmaya yöneliktir. Keynes ve Triffin'in tek merkezden rezerv yaratılması önerisine karşılık bu iktisatçı bir çok merkez tarafından uluslararası likiditenin yaratılmasını öngörmektedir. Temelde altın kambiyo sistemini, mevcut kurumsal yapısı içinde, iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Zolotas mevcut kurumsal çerçeveyi bozmadan başlıca konvertibl paraların rezerv olarak kullanılmasını istiyordu. Böylece likidite meselesine çözüm getirilmekteydi. Bu sistemin mahzuru rezerv paralarındaki artışların; söz konusu ülkelerin ödemeler dengesi açıklarına, bağlı olması idi. Yani bu ülkelerden herhangi biri ödemeler dengesi açığı verdiğinde uluslararası likidite yaratılmış olacaktı. Bu durumda o paraya karşı güven kaybolacağı için zayıf paradan güçlü paralara doğru bir kaçış başlayacaktır. Zolotas, bu sakıncanın giderilebilmesi için rezerv paralara ilgili ülkelerce altın garantisi verilmesini öngörmüştür.

Altın kambiyo standardına oranla likidite yaratma potansiyeli açısından üstünlük taşıyordu. Parası rezerv olarak kullanılacak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ülke ödemeler dengesi açığı verdiğinde fazla veren ülkeye kendi millî parasıyla ödeme yapılabilecektir. Bu durumda fazla veren ülkenin bu parayı IMF'ye vererek bir mevduat hesabı açabilme ve mevcut rezervlerinde ek bir artış sağlama imkânı doğmuş olacaktır.

AGÜ lerin kalkınma sorunlarının çözümüne imkân verir. Çünkü, bu ülkelerin kalkınma çabalarında başarı dereceleri, toplam uluslararası rezerv miktarına ve bunun artış oranına bağlıdır. Rezerv artışı hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik faaliyet seviyelerini yükseltir. Bu özellikler, faydalı taraflarını oluşturmaktadır.

Ancak bu öneri kabul edilmemiştir. Çünkü, birçok ülke bu kadar geniş bir uluslararası işbirliğine karşı çıkmıştır. Ayrıca, sanayileşmiş ülkelerin A.G.Ü.'lere yeterli ölçüde sermaye transferi yapmaması durumunda uluslararası likidite AGÜ'ler aleyhine dönebilir.

b — Angel Plânı :

Bu plânda mevcut rezervleri arttırmayı amaçlar, 1961 yılında Prof. Angel'in öngördüğü bu plân temelde Triffin Plânına dayanır. Angel, altın arzının ihtiyaçları karşılamaya yetmediğini ileri sürerek altına tek yönlü konvertibilite tanınmasını öngörmektedir. Buna göre IMF, bankor karşılığı altın alacak ve satmayacaktır. Bu plân altının dış ödemelerdeki rolünü tamamen kaldırmaya, bunun yerine rezerv ihtiyacının IMF'den yaratılan fonlarla karşılanmasını önermiştir.

Angel Plânı Triffin Plânına oranla altının uluslararası para sistemindeki rolünü azalttığı ve ülkedeki dış dengeyi sağlamaya yöneldiği için daha kabul edilebilir bir nitelik taşımaktadır. Ancak, uzun dönemde rezerv artışı sağlayacak bir mekanizmadan yoksundur.

c — Maxwell Stamp Plânı:

Bu plânda uluslararası rezervlere ek olarak IMF tarafından yaratılan ve A.G.Ü.'lere dağıtılan sertifikalar çıkarılması öngörüyordu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Stamp'e göre dünyanın gelişmiş ülkelerinde kullanılmayan kaynaklar vardı. Ve bu nedenle üretim hacmi düşük kalıyordu. AGÜ'lerde ise yeterli ara ve yatırımmalı olmadığı ve bunları gelişmiş ülkelerden sağlayamadıkları için, bu ülkelerdeki üretim hacmi ihtiyaçların altında olmaktadır. Sonuç olarak mal arzını dünya ölçüsünde arttırmak gerekliydi. Bunun için STAMP mevcut rezervlere ek yeni rezervler yaratılmasını ve bunun AGÜ'lere dağıtılmasını öngörüyordu. Çünkü mevcut kotaların arttırılması ya da ek kredi kolaylıklarıyla AGÜ ihtiyaçları karşılanamamakta idi. IMF kanalıyla çıkarılacak bu sertifikalar için altın konvertibilitesi söz konusu değildir. AGÜ'ler bu sertifikaları kendi aralarında adil ölçüde paylaştıracaklar. Karşılığında gelişmiş ülkelerden ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın alabileceklerdi.

Faydaları :

— Uluslararası likidite artışı sağlar.
— AGÜ'lere uzun vadeli kalkınma kredisi sağlar.

Mahzurları :

— Plân gelişmiş ülkelerin IMF tarafından yaratılan bu sertifikalar karşılığı AGÜ'lere reel kaynak transferi yapmayı istedikleri gibi bir varsayıma dayandırıyor. Bu varsayımın gerçekleri yansıttığı ise şüphelidir.

— İkinci olarak sertifikaların AGÜ'ler arasında adil bir şekilde dağıtılacağı varsayımına dayandırılıyordu. Oysa politik sebebler bu dağılımı gayri adil bir tarzda yapılmasına fırsat verebilir.

— Bu sertifikalar uzun dönemli kalkınma kredisi tarzında kullanılacaktır. Bu durumda uzun dönemdeki değerlerin nasıl korunacağı meselesi ortaya çıkmaktadır.

d — Ortak Rezerv Birimi :

A.B.D., İngiltere, Batı Almanya, Fransa, İtalya, Kanada, Japonya, İsveç, Hollanda ve Belçika'dan oluşan ve 10'lar grubu de-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nen ülkelerde yaratılacak ve bu ülkeler arasında dağılacak olan Özel Çekme Haklarının (SDR) bir alternatifi olarak düşünülen bir diğer rezerv dilimi de Ortak Rezerv Birikimidir. Bu öneriye göre 10'lar grubu ülkeleri kendi ulusal paralarının belli bir kısmını IMF'ye transfer ederek bir mevduat yaratacak ve IMF bu mevduat karşılığında aynı miktarda MCRU çıkaracaktır. IMF tarafından çıkarılan CRU'ların ülkelere dağıtımı bu mevduata iştirak eden ülkelerin başlangıçtaki katkıları oranında olacaktır.

e — Dolar Standardı

Bu sistem KINDERBERGER - DEPRES - SAZANT adlı 3 tanınmış iktisatçı tarafından teklif edilmiştir. Bunlara göre para krizlerinin temelinde altın rol oynamaktadır. O halde dolar standardına dönülmelidir. Tüm ülkeler paralarını dolara bağlamalılardır. Bunun sonucu olarak ülkeler paralarının dolar karşısındaki değerlerini kendileri belirleyeceklerdi. Altın ise, sadece serbest piyasada arz ve talep şartlarına göre beliren tek bir fiyata sahip olacaktır. Böylce altın artık bir rezerv değil, süs eşyası ya da sanayide kullanılan bir maden olacaktır. Bu öneri, bir dolar hegomanyasına yol açacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu plânla uluslararası rezerv artışı A.B.D. açıklarına bağlanmış oluyordu. Bu gerekçelerle dolar standardı reçetesi kabul edilmemiştir.

f — Saf Altın Standırdı veya Altın Fiyatlarının Yükseltilmesi:

Bu standard, dolar standardının aksine dolar ve sterlin gibi anahtar paraların rezerv para olmaktan çıkarılmasını, yerine altının kullanılmasını teklif eder. Bu tezi savunanlar dünyadaki altın stoklarının uluslararası likidite ihtiyacını karşılayamayacak seviyede olduğu için saf altın sistemiyle birlikte altın fiyatlarının yükseltilmesini istiyorlardı. Altın fiyatlarının altın üretimini arttırabilmesi için oldukça yüksek düzeylere çıkarılması gerektiğini savunuyorlardı. Altının revalüasyonunun bazı sakıncaları vardı. Bunlardan birincisi, altın fiyatlarındaki artış, ani rezerv artışlarına yol açarak ekonomide enflasyonist eğilimleri hızlandırabilirdi. 2 ncisi altın revalüasyonundan altın üreticisi ülkeler yararlanırken ellerinde daha çok anahtar para şeklinde rezerv tutan ülke-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ler zarar göreceklerdi. Bu mahzurlarından dolayı kabul edilmemiştir.

3 — Merkezden Para Yaratılmasına Yönelik Uluslararası Para Sistemi :

Bu teklif, IMF Reform komitesince benimsenmiştir. Bu nedenle diğer iki gruptan farklı ve önemlidir. Uluslararası likidite sorununa çözüm getirecek temel uluslararası rezerv SDR'dir. SDR standardı, SDR'nin altın ve doları ikâme ederek temel uluslararası rezerv halinde dönüştürülmesini istemektedir. Böylece, SDR, daha önce doların gördüğü uluslar arası hesap birimi, ödeme aracı ve değer biriktirme vasıtası olma fonksiyonlarını yüklenecektir. Ancak, bunları yapabilmesi, yaygın kullanımına ve istikrarına bağlıdır. Bununla birlikte bugün SDR, uluslararası rezervler içinde küçük bir paya sahiptir.

a — SDR Standardı :

SDR, uygulaması 1963 yılında başlanmış ve ilk tahsis 1970 de yapılmıştır. SDR yaratılırken hâkim olan düşünce uluslararası likidite yetersizliği problemini çözümleyerek uluslararası ticareti geliştirmekti. SDR, rezerv para artışını dolara bağlamadan sağlayabilecekti.

Bretton Woods sistemi, altın spekülâsyonuna yol açmıştır. Sistemin çöküşüyle altın ile paralar arasındaki bağın kaldırılması sonucunda bu kez paraların bağlanabileceği istikrarlı bir ölçü birimine ihtiyaç vardır. Bunun için SDR'nin altın ile bağlantısını kesmek gerekliydi. 1973'den sonraki gelişmeler bu yöne de önemli adımlar atmıştır. Başlangıçta SDR, altına bağlı değerlendirilmiş ve doların altın cinsinden değerinin sabit kalacağı düşünülerek bir SDR = 1 dolar olarak kabul edilmiştir. Bu ilişki 1974 de kadar korunmuştur. Bu tarihten sonra SDR başlıca paralardan oluşan bir sepete göre değerlendirilmiştir. 1976 yılında IMF sözleşmesinde değişiklik yapılarak altının resmi fiyatına da son verilmiştir.

Sonuç olarak, IMF Reform Komitesi Uluslararası Para Sistemi SDR standardına dönüşmesi yolunda karar almıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SDR standardının bir takım faydaları vardır:

— SDR, bir hesap birimidir. Bu durum hem parası rezerv olarak kullanılan A.B.D., hem de diğer ülkeler açısından faydalar sağlar. Böylece, A.B.D., doları SDR'ye bağlayarak istediği zaman bu kuru değiştirme yani devalüasyon yapma serbestisine kavuşabilecektir.

— SDR standardı, daha adil bir sistemdir. Altın Kambiyo Sistemi, A.B.D.'ye dış denge sorununa eğilmeksizin uzun süreli dış açıklar vermesine yol açıyordu. SDR Standardı, doların bu imtiyazlı durumuna son vermektedir.

— Uluslararası likidite sorununa esneklik getirmektedir.

b — SDR Faizi :

SDR uygulamasına başlandığında faiz % 1,5 olarak belirlenmişti. 1975 yılında da faiz oranı % 5'e çıkartılmıştır. Ancak, SDR faizinin ne olması gerektiği konusunda tartışmalar sürmektedir. Bazıları SDR'ye fazla bir faiz oranı uygulanmasını istemektedirler. Bir kısmı SDR faizinin piyasa faiz haddinin altında tutulmasını istemektedirler. Bu tez daha doğrudur. Çünkü SDR bir kredi aracıdır. Eğer SDR'ye yüksek faiz haddi uygulanırsa sermaye piyasalarından bu faiz haddinden zaten kredi elde etme imkânı bulunabilir ve SDR'ye gerek kalmaz. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından SDR faizinin mümkün olduğu kadar düşük tutulması gerekir. Uygulamada IMF, dünyanın 5 merkezindeki piyasa faiz hadlerinin ortalamasını almış ve bunun altındaki bir düzeyde SDR faizini düzenlemiştir.

1975 yılında bu oran % 5 idi, IMF 4 ayda bir piyasa faizlerini gözden geçirmekte ve yeniden faizi belirlemektedir. 1 Ocak 1980 öncesinde % 7,75 olan faiz oranı bu tarihten itibaren 4 ay içinde % 9,25 çıkarılmıştır.

c — SDR'nin Değerlendirilmesi :

1970 yılında, SDR uygulamasına geçilirken SDR değeri 1 dolar olarak belirlenmişti. O tarihte 1 dolar = 0,88867 gram altın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğu için SDR buna eşitti. Böylece hem dolarını hem SDR'nin altın muhtevası eşitti. Bunun sonucu olarak SDR'nin diğer paralar karşısında değeri de döviz kurlarına eşit oluyordu. Mesela, 1 Sterlin = 2 dolar ise 1 sterlin aynı zamanda 2 SDR idi. 1973 yılında SDR'nin dolar karşısında değeri 1 SDR = 1,20635 dolar idi. 1973 ortalarından itibaren doların anahtar para rolüne son verilme eğilimleri sonucunda SDR değerinin dolar gibi tek ve zayıf para cinsinden değil, başka tekniklerle belirlenmesi araştırılmaya başlanmıştır. Bu konuda 4 öneri yapılmıştır.

— Standart Sepet Metodu,
— Asimetrik Sepet Metodu,
— Ayarlanabilir Sepet Metodu,
— Sabit Parite Tekniği'dir.

Bunlar içinde Standart Sepet Metodu kabul edilmiştir. Buna göre Dünya Ticaret Hacmi içinde önemli olan 16 ülke parasından oluşan bir sepet sistemine dayanmaktadır. Bu 16 ülkenin seçiminde şu kriter gözönüne alınmıştır. 1968-72 dönemindeki ülkelerin ihracatlarının dünya mal ve hizmet ihracatı içindeki ortalama payının % 1'nin üstünde olmasıdır. A.B.D. doları, Batı Alman Markı, İngiliz Sterlini, Fransız Frangı, Japon Yeni, Kanada Doları, İtalyan Lireti, Hollanda Guldeni, Belçika Frangı, İsveç Kronu, Avustralya Doları, Danimarka Kronu, Norveç Kronu, İspanyol Pezetası, Avusturya Şilini, Güney Afrika Randı'dır, SDR değeri, IMF tarafından günlük olarak hesaplanmaktadır. Günlük döviz kurları değiştikçe SDR'de her para cinsinden değeri değişmektedir. Mesela dolar son yıllarda istikrarsız bir para değeri haline gelmiş ve başlıca Avrupa paraları karşısında değer kaybetmiştir. Oysa SDR sepeti içindeki ağırlığı % 30 dolayında olduğu için doların değer kaybı nedeniyle SDR'nin diğer paralar karşısındaki değer kaybı daha az olur. Dolayısıyla istikrar açısından SDR, dolara oranla daha iyidir. Bu sebeble bazı ülkeler paralarını dolar yerine SDR'ye bağlamışlardır. Bunlar arasında Suudi Arabistan, Katar sayılabilir. Bugün SDR sadece Merkez Bankaları ile IMF arasındaki işlemlerde kullanılan ve özel kesim için mevcut olmayan bir rezerv niteliği taşımaktadır. Halbuki SDR dolar ve altın ikâme eden başlıca uluslararası rezerv olması ve hesap birimi özelliğini taşıdığı için özel kesimde de kullanılması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

d — SDR'nin Kullanım Alanları :

SDR henüz yaygın bir kullanım alanına sahip değildir. Bunun nedenleri :

— SDR, şartlara bağlanmış bir paradır. Her ülkenin SDR'yi kabul edebileceği bir sınır vardır. Bu da ülkenin SDR kotasının 3 katı olarak belirlenmiştir.

— SDR tahsisleri ülkelerin IMF kotaları ile orantılı olarak yapılmakta, kotası küçük olan az gelişmiş ülkeler için bu kotalar yetersiz olmaktadır.

— SDR bugün özel piyasa için geçersizdir. Ancak, Merkez Bankaları için bir rezerv kaynağıdır. Bugünkü uygulamada SDR kullanımı oldukça sınırlıdır. Bu bakımdan SDR'nin Avrupa paraları gibi özel bankalar ya da özel kişiler arasında tedavül edebilmelidir. Ancak, bu takdirde SDR, bir paranın üçüncü temel fonksiyonu olan mübadele aracı, değer biriktirme aracı ve hesap birimi olma niteliklerine sahip, uluslararası bir rezerv birimi haline gelebilir. SDR için özel bir piyasa yaratılması istenmektedir. Böylece ticaret bankaları SDR mevduatı hesapları açabilir ve bankalar özel kesime SDR kredisi verebilir. Bu tip uygulamaya geçiş örnekleri olarak bazı kararlar alınmıştır. Bir A.B.D., bir İsviçre bankası SDR cinsinden mevduat hesabı açabileceklerini bildirmişlerdir. Bu tür SDR kullanımı henüz başlangıç aşamasındadır. SDR'nin özel piyasalarda tedavülü IMF bünyesinde önemli bürokratik değişiklikleri kapsamaktadır. Bu IMF, bir dünya Merkez Bankası haline gelmesi demektir. Bu da zayıf bir ihtimaldir. Bu nedenle SDR'nin dolar ve altını tamamen ikâme eden temel bir rezerv haline gelmesini geciktirmektedir.

II — DIŞ DENGE AMACI İÇİN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI

Bir ülkenin dış dengesizlik içinde bulunması dış ödemeler dengesinin açık ya da fazla vermemesi demektir. Ödemeler dengesi, parasal bir kavramdır ve döviz piyasası analizleri ile açıklanmaktadır. Uluslararası ödemelerin yapılması için ulusal paraların birbiriyle çevrilmesi işlemleri başka bir ifadeyle döviz kurlarının

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşması döviz piyasalarında olur. Bu nedenlerle dış denge ve döviz kuru arasında sıkı bir ilişki vardır.

Dış ödeme dengesizlikleri, ulusların dengesizliği gidermek için uygulayacakları ülke içi politikalar veya piyasa mekanizmasının otomatik işleyişi sonucu ortadan kalkmaktadır. Bu da, bu politikaların ya da piyasa mekanizmasının ödemeler dengesini belirleyen döviz kurları, fiyat ve gelir seviyeleri, dış ticaret ve ödemeler üzerindeki dolaysız kontrolleri ayarlamasıyla sağlanmaktadır.

Burada dış dengeyi sağlayan bu değişkenlerden sadece döviz kurları ile ilişkili politika önerileri üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi Bretton Woods sisteminde ayarlanabilir sabit kur sistemi kabul edilmişti. Buna göre her ülke kendi parasının resmi paritesini altın ya da dolar cinsinden belirliyordu. Serbest döviz piyasasında kurun resmi paritesinin % 1 alt ve üst sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilmekteydi. Bu marjın dışında dalgalanma söz konusu değildi. Ancak, temel bir dengesizlik durumunda resmi döviz kuru değişebilecekti.

Temel Dengesizlik terimi açıkça tanımlanmadığı için, spekülâsyonlara, haksız kazançlara sebeb olmuştur[231].

Daha önce görüldüğü gibi 1971'i takip eden yıllarda, ayarlanabilir döviz kuru sistemini daha esnek hale getirme teşebbüsleri olmuştur. Smithsonian antlaşması ile % 1'lik parite % 2,25'e çıkarılmıştı[232].

1973'lerden sonra dünyada yaygın bir dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. Ancak, bu sistemde serbest bırakılmamış, uygulanabilir bir nitelik kazandırmak için değişik ölçülerde müdahale edilmesi önerilmiştir.

A — Sürünen Pariteler

Bretton Woods sisteminde dış dengesizlik sorunu ile karşılaşıldığında büyük oranlı ve gecikmeli devalüasyonlar yapılıyordu.

(231) Raymond MIKESELL and Herbert FÜRTH, Foreign Dollar Balances and the International Role of the Dollar, New York, 1974, s. 101. ve Benjamin COHEN, Organizing the World's Money, New York 1977, s. 34-126.

(232) A. SHAPIRO, Understanding Money, Harcourt Brace Inc., New York 1975 s. 412.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu da spekülatif sermaye hareketlerine yol açıyordu. Meselâ % 10 oranında yapılan bir devalüasyon, spekülâtörlere büyük kazanç sağlıyordu. Bu sakıncaları gidermek için önerilen sürünen pariteler (crawling peg) sisteminde, sürekli ve küçük ölçüde mini devalüasyonlar ve revalüasyonlar önerilmektedir. Bu görüşü teklif edenler, ülkelerin parite değişmelerini küçük tutmalarını ve örneğin 1 yıl içindeki toplam parite değişmelerini % 3-4 gibi bir oranı geçmeyeceğini resmen ilân etmeleri gerektiğini de ileri sürmüşlerdir[233]. Başka bir deyişle sürüngen kur programının resmen ilânında fayda vardır. Bunlara göre sürekli ve küçük ölçekli devalüasyanlar yapıldıkça, aynı oranda faiz hadlerinde gerçekleşecek değişikliklerle sermaye hareketleri dengesi kurulabilecek ve spekülâtif akımlar önlenebilecektir. Çünkü, bir devalüasyonun sebep olabileceği kayıp, aynı oranda artan faiz haddi yoluyla telâfi edilerek spekülasyon motifinin kaybolmasına ve sermayenin ülkeden kaçmamasına imkân sağlamış olacaktı.

Ayrıca bu sistemin, bir ülkenin ödemeler dengesinde ani dış şartların, savaşların ve doğal âfetlerin yol açabileceği temel dengesizlikler dışında, tedrici talep kaymalarından, işgücü ya da diğer üretim kaynaklarının maliyetlerindeki artışlardan ve uygulanacak vergi ve gümrük politikalarından kaynaklanabilecek geçici dengesizlikleri gidermede etkin bir sistem olduğu görüşü de savunuluyordu.

Bu sistem 1964 yılından sonra Brezilya'da uygulanmış, kırk günde bir mini devalüasyonlara başvurmuştur.

Bu sistemin faydası, esnek oluşu ve spekülâsyonu önlemesi sebebiyle dış dengenin sağlanmasında çok etkili olmasıdır.

Mahzurları ise şöyle sıralanabilir:

— Devamlı olarak döviz kurlarının değiştirilmesi ülkede enflasyona yol açabilir.

— Bu sistemde parite'nin hangi para cinsinden belirleneceği problemi vardır. Parite altına mı, dolar gibi rezerv para'ya mı yoksa SDR gibi suni para birimine mi bağlı olacaktır?

(233) Richard N. COOPER, «Sliding Parities: A Proposal for Presumptire Rules» Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates (Ed. George Harm) Princeton University Press.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel olarak bu sistem dış ticaretde bağımlı ve kronik enflasyon içinde bulunan gelişmekte olan küçük ülkeler için, olumlu sonuçlar vermektedir. Sanayileşmiş paraları uluslararası likidite olarak kullanılan gelişmiş ülkeler ise, bu sistemi uygulamaya elverişli değildir.

B — Dalgalanma Sınırlarının Genişletilmesi (Wider Band)

Bu sistemde döviz kurları sabit pariteler bağlı kalmaktadır. Ancak dalgalanma marjı genişletilmiştir. Bretton Woods'da % 1'lik alt ve üst sınırlar, 1971'de Smithsonian anlaşması ile % 2,25'e çıkarılmıştı[234]. Bu öneride, bu marjın daha geniş örneğin, % 5'e çıkartılarak sistemin esnekliğinin artması teklif edilmektedir.

Dalgalanma marjının geniş tutulmasının faydaları, kurların piyasada çabuk ve küçük miktarlarda değişmesi ve bu durumda büyük spekülâtif kârların önlenmesi ile dış dengenin sağlanmasıdır.

Mahzurları ise şunlardır: Bu teklif ancak geçici ve küçük miktarda ödemeler dengesi açıklarını gidermede etkili olabilir. Uzun dönemler için geçerli değildir. Ayrıca döviz kurları alt veya üst sınırlara geldiği zaman yine sabitleşecek ve devalüasyon ihtimali ile spekülâsyonlar başlayacaktır.

Bu sistemi, sürünen kur sistemiyle birlikte uygulanmasını, daha olumlu sonuçlar vereceğini ileri sürenler bulunmaktadır.

C — Ortak Dalgalanma Önerisi (Optimum Para Sahası)

Ekonomik ilişkilerinde bütünlük olan bir gurup ülkenin paraları belli sınırlar içinde dalgalanabilmekte diğer paralara karşı ortak dalgalanmaya bırakılmktadır.

1971 Smithsonian anlaşmasından 1973 para krizine kadar süren dönem içinde AET ülkeleri % 2,25'lik alt ve üst sınırlar arasında paralrarını ortak dalgalanmaya bırakmışlardır. Bilindiği gibi bu anlaşma ile dolar karşısında dalgalanma marjı % 1'den % 2,25'e çıkarılmıştır. Ancak bu yeni sınırlar AET paralarının dolar karşısında % 4,5'lik dalgalanma marjına yol açarken, ken-

(234) SHAPIRO. a.g.e., s. 412.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

di aralarında resmi kurlarda hiçbir değişiklik yapılmaksızın % 9 luk bir potansiyel dalgalanmaya neden olmaktaydı. Bu da AET ülkeleri arasında fiyat farklılaşmasına sebebiyet vererek Avrupa Para Birliği düşüncesine aykırı bir durum meydana getirmekteydi. Bunun üzerine AET ülkeleri kendi ülke paralarının dolar karşısında yine % 4,5'luk bir marj ile dalgalanabileceklerini ancak kendi aralarındaki dalgalanma boyunun % 2,25'i aşmayacağı bir teknik oluşturmuşlar, buna da tüneldeki yılan adı verilmiştir. Ancak, 1973 yılı içinde görülen yeni bir kriz sonucu altı AET ülkesi tünele son vermişlerdir. Buna göre bu ülkelerin paraları dolar karşısında, serbestçe yani % 2,25'lik alt ve üst sınırlar dışında dalgalanırken kendi aralarında dalgalanma % 2,25'lik marj içinde kalacaktı. AET yılanın varlığını kabul etmekte ancak yılan tünelden çıkarak göle giriyordu, yani dolar karşısında sınırsız bir dalgalanmaya bırakılmaktaydı.

D — Kontrollü Dalgalanma (Managed Floating)

1973 yılından sonra dalgalı kur rejimi dünyada uygulanmaya başlamıştı. Uygulamada iki alternatifle karşılaşılmaktaydı. Birincisi hiçbir müdahelenin olmadığı saf dalgalı kuru rejimi idi. İkincisi ise AET ülkelerince benimsenen ortak dalgalanma anlaşması çerçevesince uygulanan yılan sistemi idi. 1973'den sonra uluslararası para sisteminde ortaya çıkan istikrarsızlıklar sonucu, iki alternatif arasında yer alan kontrollü dalgalanma olarak adlandırılan bir dalgalı kur uygulaması teklif edilmiştir. Bu sistemde döviz kurları arz ve talep şartlarına göre serbestçe belirlenmemektedir. Merkez bankası döviz kurlarına müdahale ederler. Bu müdahalenin önceden tayin edilen belli bir sınırı ya da marjı yoktur. Merkez Bankaları ülke parası değer kaybediyorsa, rezerv karşılığı parasını satın alarak; değer kazanırsa, parasını satıp, döviz alarak döviz kurlarını ayarlarlar. Gerektiği zamanlarda hükümet devalüasyon veya revalüasyon yaparak kurları değiştirme hakkına sahiptir.

Sistemin iyi çalışabilmesi için, IMF'in ve başlıca sanayileşmiş ülkelerin katılması ile kurulacak bir komitenin döviz piyasaları arasında işbirliği sağlaması, ülkelerarası faiz farkları arasında uyum sağlama konusunda döviz piyasalarına müdahale ve karar yetkisi verilmesi gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Faydaları, denge bozucu spekülâtif hareketleri önlemesi ve ülkelerin yurt içi ekonomi politikalarını (fiyat istikrarı - istihdam - kalkınma) uygulamalarını kolaylaştırmasıdır.

Kontrollü dalgalanma petrol fiyatlarının süratle arttığı enflasyon ve durgunluğun ortaya çıktığı ve artan spekülâsyonun hız kazandığı bir ortamda bir çok ülkeler tarafından geçici bir önlem olarak benimsenmiştir. Ancak nihai amaç ayarlanabilir ve istikrarlı kur sistemine geçmektir. IMF Reform komitesinin tercihi de bu yönde olmuştur.

Parasal birlikler aynı zamanda siyasal birleşmeye dayanmaktadır. AET'nin yanı sıra, A.B.D., Kanada ve Latin Amerika'yı da içine alan parasal birliğin kurulması teklif edilmektedir.

E — İstikrarlı ve Ayarlanabilir Döviz Kuru

IMF'nin 1971 yılı toplantısında dünya para sisteminin reformu konusunda çalışmalar yapacak bir komite kurulması karara bağlanmıştı. «Yirmiler komitesi» veya «Uluslararası Para Sistemi Reformu ve Bununla İlgili İşlemler Komitesi» 1974'de hazırladığı raporu IMF'e sunmuştur[235]. Bu komite tarafından sunulan ve benimsenen kur, istikrarlı ve ayarlanabilir döviz kurudur. Buna göre ülkeler paralarının parite değerini önce IMF'e bildireceklerdir. Ancak, bu parite altın ya da dolara göre değil, SDR'a göre belirlenecektir. Bu pariteler sabit değildir. IMF'in kontrolü altında kısa sürelerde ve ufak oranlarda değiştirilecektir. Fiili döviz kurları paritenin % 2,25'lik alt ve üst sınırlar arasında kalan marj içinde dalgalanabileceği gibi gerekirse bu marjlar daha da daraltılabilecektir. Ödemeler dengesi fazlalık veren ülkeler revalüasyon, açık veren ülkeler devalüasyon yaparken gerekli kur ayarlamaları gerçekleştirilecektir.

IMF Reform Komitesi gelecekte bu sistemi tercih etmekle birlikte, bugünkü uygulamada seçilecek döviz kuru sistemi konusunda ülkeleri serbest bırakmaktadır. Ancak, ülkeler dalgalı kur sistemini uyguladığı takdirde IMF'in bu ülkeleri kontrol etme yetkisi bulunmaktadır.

---

(235) SHAPIRO, a.g.e., s. 422.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İstikrarlı ve ayarlanabilir döviz kuru rejimi serbest ve sabit döviz kuru sistemleri arasında kalmakla birlikte, serbest kur sisteminden çok sabit kurallara yakın bir esneklik anlayışına, bağlıdır.

III — BÖLGESEL PARA BÜTÜNLEŞMESİ

Bu sistemi teklif edenler gelir, kültürel, coğrafi ve millî farklılıklar sebebiyle bütün dünya ülkelerinin bir uluslararası para sistemi kurmasının zor olacağını düşünmektedirler. Bu nedenle bu sorunların, bölgesel çerçevede çözümleyecek para birlikleri kurmanın daha kolay olacağını ileri sürmektedirler. Bu anlayışla Bölgesel Para Bütünleşmesi, teklif edilmektedir.

A — Para Birliğinin Temelleri

Para bütünleşmesinin 2 temel unsuru bulunmaktadır.
— Döviz kuru birliğinin sağlanması,
— Paraların konvertibilitesidir.

Bu halde para bütünleşmesi, döviz kuru birliği ve sermaye piyasası birliği olarak tanımlanabilir. Gerçek bir para bütünleşmesinde ülkelerin para politikaları ve maliye politikalarının birbirleriyle uyum içinde olması gerekmektedir. Böyle bir para birliğinin ilk safhasında tam bir konvertibilite bulunmaktadır, ve paralar serbest hareket ederler. İkinci adımda artık milli paraların yerini ortak bir para alacaktır.

Para Birliğine katılmanın muhtemel kazançları şöyle özetlenebilir:

— Para birliğinde döviz kurları sabit olacağı için piyasalarda istikrarsızlık ve belirsizlik giderilecektir. İstikrarsızlığın giderilmesi optimum ölçekli teşebbüslerin kurulmasını teşvik edecektir. Sermayede para alanı içinde daha etkin biçimde hareket edecek neticede, gelir ve üretim seviyesi yükselecektir.

— Fiyat İstikrarını Sağlama özelliği bulunmaktadır. Birliğe dahil bir ülkede hava şartları gibi faktörle o yıl kıt olan bir ürünün miktarı, diğer ülkedeki fazlalıkla telâfi edilebilir. Böylece arz yetersizliğinden kaynaklanan fiyat artışları önlenecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Sermaye bütünleşmesini sağlama özelliği mevcuttur. Para birliğinde verimlilik ve ücret farkları zamanla giderek kalkacak buna bağlı olarak spekülâsyonlar önlenecektir. Ayrıca döviz tasarrufunu da sağlayacaktır.

Para Birliğine katılmanın mahzurları da şunlardır:

— Ülkelerin serbest para politikası uygulamalarını ve böylece iç dengesizliklerle mücadele etme serbestisini kaybetmelerine yol açar. Özellikle işsizlikle mücadele etme imkânını sınırlar. Çünkü bir ülke işsizlikle karşılaştığı bir dönemde para arzını arttırarak ya da ödemeler dengesi açığını arttırarak bunu önleyebilir. Fakat para birliğine dahil olduğu zaman tek bir para otoritesi olacaktır ve nötr bir para politikası uygulanacaktır.

— Ülkelerin seçecekleri istihdam, fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme hedeflerinin bağdaştırılması güçleşmekte ve bu hedeflere ulaşmak için millî para ve maliye politikaları uygulanması engellenmektedir.

B — Avrupa Para Birliği

Bu birlik 1970'de sunulan Werner Raporu ile, kurulmuşsa da bunun temelleri 2 nci Dünya Savaşı sonlarına kadar uzanır. 1950 de Avrupa Ödemeler Birliği (EPU) kurulmuştur. 1958'de Batı Avrupa ülke paraları konvertibl hale gelmiştir. 1958'de Avrupa Para Antlaşması (EMA) olmuştur. Daha sonra bu çalışmalar AET çerçevesinde yürütülmüştür. Werner Raporu 1971 başlarında onaylanmıştır. Bu anlaşmayla üst ve alt dalgalanma sınırları % 6 ya indirilmiştir ve ortak rezerv fonu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu sistemin temelini Avrupa Para Birimi (ECU) oluşturmaktadır.

Avrupa Para Birimi: (ECU)

Bu para topluluk veya AET para otoriteleri arasında bir ödeme aracı olarak ve krediye ilişkin işlemlerde hesap birimi olarak kullanılacaktı. ECU, 9 AET ülke paralarının belli ağırlıklarla oluşturduğu bir sepete dayanmaktadır. Her paranın ECU karşısında dalgalanabileceği marj en çok % 75'dir. Bu sınıra ulaşınca müdahale yapılır. ECU'nun dolar karşısındaki değeri ülkelerin ortak hareketleriyle belirlenir. Tam bir parasal bütünleşme A.P. Bi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

riminin nihai olarak ulusal paraların yerine tek başına tedavül etmesi ve fonun topluluk merkez bankasına dönüşmesi ve topluluğun ekonomi politikalarının ve sermaye piyasalarının bütünleşmesine bağlıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ALTINCI BÖLÜM

PARA POLİTİKALARINDA ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI

Bu konudaki teorik açıklamalar, klâsik analizle, Keynes'in likidite tercihi teorisi arasında köprü kuran Hicks'de ve moneteristlerde farklı temellere dayanmaktadır.

I — HICKS'IN ANALİZİ

Hicks, Keynes'i Klâsiklerle bağını kopardığı için eleştirmiş ve her piyasa için üç denklem ileri sürmüştür. Mal, para ve yatırım piyasalarını, meşhur IS ve LM eğrileri ile entegre etmiştir[236]. Ancak, Hicks, bu eğriler için, SI ve LL sembollerini kullanmıştır. Fakat, genellikle IS ve LM adıyle bilindikleri için, bizde bu şekilde adlandıracağız.

Para Politikasının etkinliği konusunu daha iyi açıklayabilmek için, önce para piyasalarında denge verilecektir.

A — Para Piyasalarında Denge

Para piyasası, gelir ve faiz oranı arasındaki bir ilişkiyi göstermektedir. LM eğrisi de buna dayanarak çizilmektedir.

1 — LM Şedülü[237]

Para piyasalarında denge para arzı (Ms)'nin, para talebine (Md) eşitlendiği yerde belirlenmektedir. Gelirdeki artış, para talebini artıracak, faiz oranındaki artış ise azalma eğilimi gösterecektir.

---

(236) Brian MORGAN, «Sir John Hicks's Contributions to Economic Theory», Twelve Contemporary Economists, a.g.e., s. 117.

(237) LM Şedülü ile ilgili şekil ve açıklamalar E. A. Diulio, Makro Ekonomi, (çev. Ahmet Y. Gökdere) Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1985, s. 162-6 den alınmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$Md = (Y, r)$ Md = para talebi, Y = gelir, r = faiz

Aşağıdaki şekillerden (a) da, gelir ile, para talebi arasındaki doğrusal ilişki, (b) de, faiz ile para talebi arasındaki negatif ilişki, (c)'de de, toplam para talebi gösterilmektedir. Başka bir ifadeyle, (a) muamele amaçlı para talebini (Mt), (b) spekülâtif amaçlı para talebini (Ma) göstermektedir. İkisinin toplamı ise, toplam para talebini vermektedir.

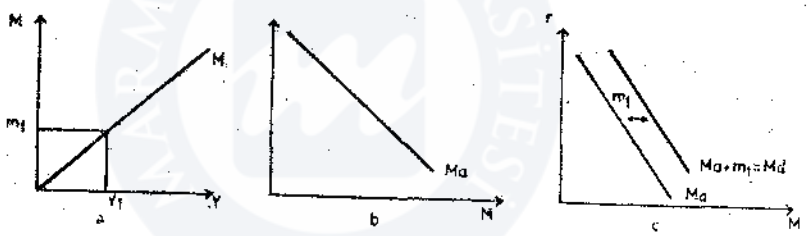

(a) (b) (c)

Şekil : 14

Para talebi miktarı Y_1 gelir seviyesinde m_1, Y_2 gelir seviyesinde m_2 ve Y_3 gelir seviyesinde m_3'tür. Şekil (c)'de toplam para talebi Y_1 gelir seviyesi için $M_a + m_1$, Y_2 gelir seviyesi için $M_a + m_2$ ve Y_3 gelir seviyesi için $M_a + m_3$'tür. Dolayısıyla, her gelir seviyesi için bir para talebi şedülü bulunmaktadır.

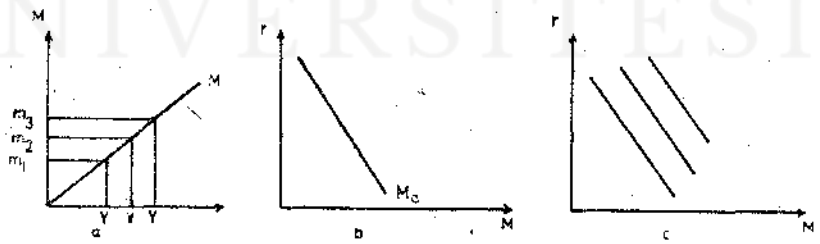

(a) (b) (c)

Şekil : 15

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Parasal sektörde denge, para arzı M_s'nin M_d para talebine eşitlendiği yerde ortaya çıkar. Şekilde para talebi, gelir seviyesi Y_1 iken Md_1'dir. Daha yüksek bir gelir seviyesi olan Y_2'de uygun olan Md_2'dir. Dolayısıyla, para arz ve talebi arasındaki denge, gelir seviyesine bağlı biçimde, r_1 ya da r_2 faiz oranında ortaya çıkar.

Para arzı verildiğinde, para arzı ve para talebi arasında dengeye ulaşıldığında, faiz haddi ile gelir seviyesi arasında bileşimler mevcuttur. r ve Y'nin para piyasalarındaki dengeyle uyumlu bileşimleri LM şedülünü vermektedir.

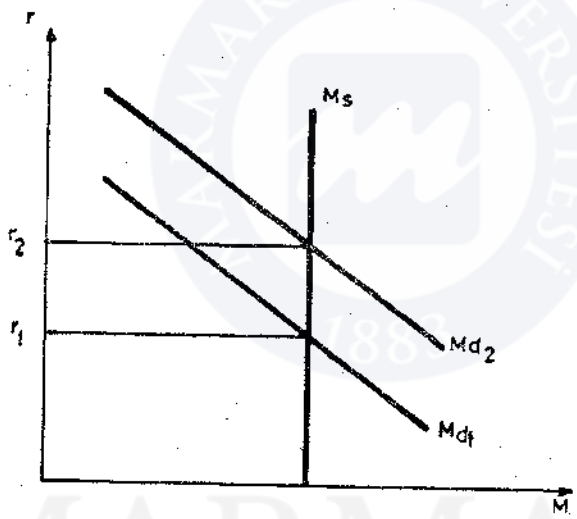

Şekil : 16

Para arzının Ms_0'da sabit olduğunu kabul edelim. Daha yüksek gelir seviyeleri nedeniyle para talebi artarken para arz ve talebi arasındaki denge, gelir Y_1 iken r_1'de, Y_2 iken r_2'de ve ve gelir Y_3 olduğunda r_3'te ortaya çıkar. Para piyasalarındaki dengeyle uyum r ve Y bileşimleri, LM olarak adlandırılmıştır.

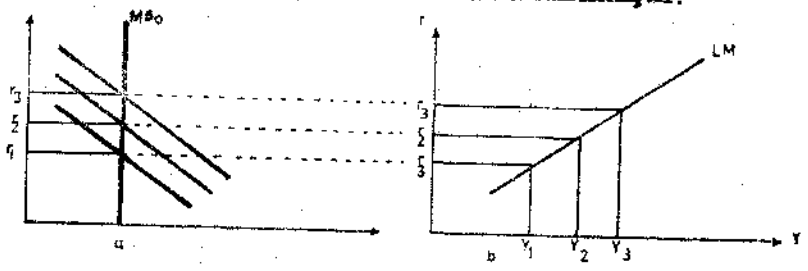

(a) (b)

Şekil : 17

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

a) LM Şedülünde Kaymalar

Para arzı ile toplam para talebi fonksiyonları verildiğinde, bir parasal denge şedülü ortaya çıkar. Arz ya da talep değişirse, LM şedülünde bir kayma görülür. Genel olarak, LM şedülü para miktarında bir artış yahut para talebinde bir azalma olduğunda sağa, para arzında bir azalma ya da para talebinde bir artış olduğunda sola kayar. Para arzındaki bir değişmenin yol açtığı bir LM şedülü kayması, para çoğaltanı 1/k ile para arzındaki değişme ΔM'nin çarpımına eşittir.

Para arzındaki bir artış, Şekilde LM şedülünde sağa doğru bir kaymaya neden olmaktadır. Para arzındaki artış sonucu, para arzı ile para talebi arasında Y_0 gelir düzeyindeki dengeye r_0 yerine r_1 faiz haddinde ulaşılmaktadır.

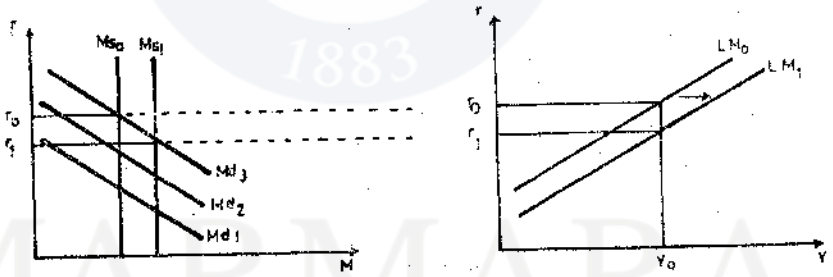

Şekil : 18

b) LM Şedülünün Şekli

Gelecekteki faiz haddine ait beklentiler verilmişken, Şekil (a)'da cari faiz haddi r_2'ye eşit ya da ondan büyükse, yatırımcılar para yerine tahvil tutmayı tercih ederler. Dolayısıyla, cari faiz oranı r_2'ye eşit ya da r_2'den yüksekse, spekülâtif para talebi mevcut olmayacaktır. Cari faiz oranı r_1 ise, yatırımcılar tahvil yerine para tutmayı tercih ederler ve spekülâtif para talebi yatay duruma gelecektir. Buna göre, Şekil (b)'deki LM şedülü cari faiz haddi, r_1 ile r_2 arasında ise pozitif eğimli r_1 iken yatay ve r_2'ye eşit ya da ondan yüksek ise dikey olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

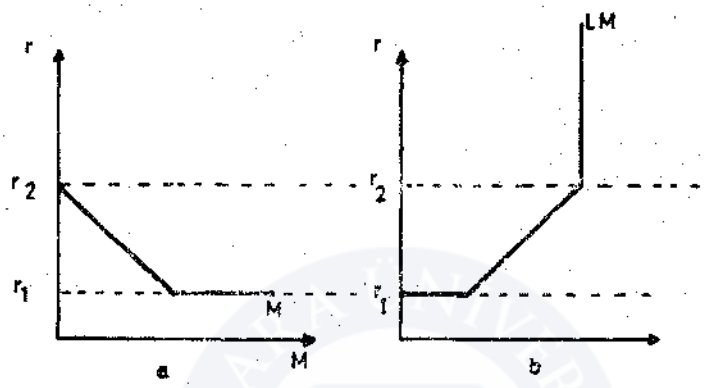

Şekil : 19

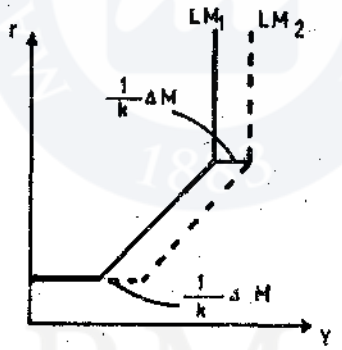

Şekil : 20

Para arzındaki değişmeler, LM şedülünün yatay ve dikey sınırları değiştirmezler. Para arzı artışları yatay kısmı uzatır ve LM şedülünün dikey bölgesini $\triangle M$ (1/k) kadar kaydırır. Yatay ve dikey sınırların değişmesi için, spekülâtif para talebinde bir değişme olmalıdır.

2 — IS Şedülü

Hicks, yatırım sektöründeki dengeyi,
$I = I(r)$, I = yatırım
$I(r) = S(Y)$, S = tasarruf

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak göstermiştir. Birinci denklemde, yatırımın değerini faiz oranı belirler, ikinci denklem yatırımları, tasarruflara eşitlemek için gelir seviyesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

IS eğrisi, gelir ve faiz arasındaki ilişkiye dayanılarak çizilir. IS eğrisi, gelir ile faiz arasındaki ters yönlü ilişkiden dolayı negatif eğilimlidir. IS eğrileri, Klâsik ve Keynes sisteminin varsayımlarına göre farklı çizilebilir[238].

Para piyasasında denge, IS ve LM eğrilerinin kesim noktası olan E noktasında belirlenmektedir. Bu durum aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

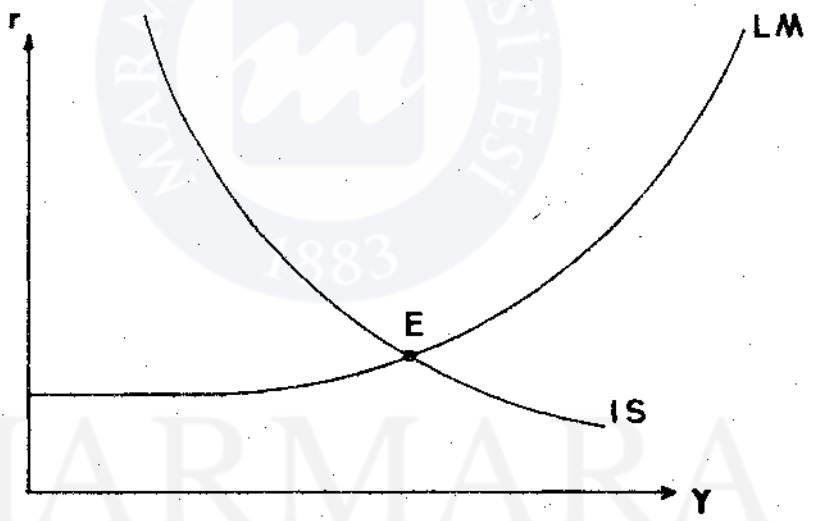

Şekil : 21

B — Şedüllerin Eğimi

Bu yaklaşıma göre,IS ve LM şedüllerinin eğimi, etkinliği belirlemede çok önemlidir.

IS Şedülünün Eğimi

Mal piyasasında, IS şedülünün eğimini, yatırımın faiz haddindeki değişmelere karşı duyarlılığı ve marjinal tüketim eğilimi-

(238) Mükerrem HİÇ, Para Teorisi, İstanbul, 1978, s. 411-5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nin değeri belirlemektedir. Yatırım talebi, faiz haddi değişmelerine karşı en az duyarlı iken, IS şedülünün eğimi, en büyüktür. Yatırım faize karşı tamamen duyarsızsa başka bir ifadeyle, yatırımın faiz haddi ile, hiç ilgisi yoksa, IS şedülü dikeydir.

IS şedülünün eğimini her ne kadar yatırım talebinin faiz esnekliği ile marjinal tüketim eğilimi birlikte belirlerlerse de, IS'nin eğiminin açıklanmasında yatırım talebinin faiz esnekliği önceliğe sahiptir. Negatif eğilimli bir IS şedülü için gerekli şart, faiz haddine karşı duyarlı olan bir yatırım şedülüdür.

Dört sektörlü modelde (hanehalkı, yatırım, devlet ve dış âlem) IS'nin eğiminin harcamanın faiz esnekliği ve harcama ve tasarrufun marjinal eğilimlerine bağlı olacağı söylenir. Faiz haddine karşı duyarlı olan harcama, negatif eğimli bir IS şedülü için gerekli şart olarak kalır[240].

LM Şedülünün Eğimi

İki - sektörlü bir ekonomi modelinde, LM şedülünün eğimi spekülâtif para talebinin faiz haddindeki değişmelere karşı duyarlığı ve muamele amaçlı para talebi ile gelir seviyesi arasındaki ilişkiye bağlıdır.

LM şedülünün eğimi, IS şedülünün yatırım talebinin faiz esnekliğiyle açıklanmasıyla aynı nedene dayanarak, genellikle spekülâtif para talebinin faiz esnekliği ile açıklanır. Dolayısıyla, pozitif eğimli bir LM şedülü spekülâtif para talebinin faiz haddiyle ters orantılı olmasını gerektirir.

II — İSTİKRÂRLI PARA TALEBİ ve YATIRIM FONKSİYONLARI İLE ETKİNLİĞİ SAĞLAMA

İktisadî olayları ekonometri yardımı ile test etmeyi yaygınlaştıran moneterist görüş;

— Para talebi fonksiyonlarının istikrârını para politikası başarısı için,

(240) Eugine A. DIULIO, a.g.e., s. 198.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Yatırım fonksiyonlarının istikrârını da maliye politikasının etkinliği açısından, ön plâna almaktadır. Böylece 1960'lı yıllardan itibaren para talep fonksiyonları çeşitli dönemler için ve çeşitli verilerle hesaplanmaya başlanmıştır.

Para teorisinde ve para politikasında istikrârlı bir para talebi fonksiyonunun önemi, para arzındaki değişmelerinin, gelir, fiyat ve istihdamdan oluşan ekonomi politikası hedeflerine para intikâl mekanizması yolu ile oynadığı önemli rolden kaynaklanmaktadır. Etkin bir para politikasında belirleyici faktör olarak, para talebi fonksiyonunu istikrârlı olması para otoritelerinin uyguladığı para politikaları aracılığıyla, faiz oranlarını, reeskont oranlarını değiştirerek açık piyasa işlemleri ya da ithâlât teminatları yolu ile nominal para stokunun kontrolünü sağlamaktır. Eğer para talebi fonksiyonları istikrârlı ise para talebi değişkenlerinden birinin mutlak değerinin değişmesi hedef değişkenlerde (fiyat, gelir, istihdam) beklenen değişmelere yol açacaktır.

Etkili bir para politikasında belirleyici faktör olarak para talebi fonksiyonunun istikrârlılığının gerekli olduğunu ileri süren Hamburger'e göre, istikrarlı para talebi fonksiyonlarını esas alan para oteriteleri, faiz oranları aracılığı ile para politikası üzerinde etkili olabilmekte, böylece para arzını kontrol edebilmektedirler[241]. Hamburger, Merkez Bankasının uyguladığı mali yeniliklerin ve para piyasasında yapılan değişikliklerin, ekonomik birimlerin faaliyetlerine daha küçük para getiri oranlarına göre finanse etmeye ve yeni para talebi fonksiyonunun parametrelerinin dengesini; azaltmaya yönelttiğini söylemektedir.

Gerçek büyüklükler kullanılarak formüle edilen para talebi fonksiyonlarının istikrârlı oluşu para aldanmalarının olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu «para otoritelerinin nominal para stokunu kontrol etmelerine rağmen, elde tutulan reel para miktarı tarafından belirlendiği şeklindeki moneterist görüşün bir ürünüdür[242].

---

(241) M.J. HAMBURGER, «The Demand For Money in An Open Economy: Germany and United Kingdom» **Federal Reserve Bank, of New York,** Research Paper no. 7405, 1974, s. 171.

(242) J.A. MEIGS, «Recent Innovations Do They Require New Framework for Monetary Analysis» **Financial Innovation**, Heath and Company, 1975, s. 183.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Harry Johnson, bu tezi şöyle ifade etmektedir. «İstikrârlı para talebi, etkin bir para politikası uygulaması ve para teorisinin geçerli bir zemine oturtulması açısından gereklidir»[243].

Bu konuda batı dünyasında yapılan çalışmalardan bazı örnekler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Para Talebi Fonksiyonunun İstikrârlılığını Test Eden Çalışmalar

Çalışmayı yapan iktisatcılar	Çalışmanın yapıldığı yıllar	Kullanılan değişkenler					
		M1	FDD	M2	FDD	M3	FDD
Meltzer (1963)	1950-1958	İstikrarlı	W,r_u	İstikrarlı	W,r_u	İstikrarlı	W,r_u
Courchene, Shapiro (1964)	1900-58	İstikrarsız	W,r_u Y,r_u	İstikrarsız	W,r_u Y,r_u		
Heller (1965)	1947-58	İstikrarlı	Y,r_k	İstikrarlı	W,r_k		
Laidler (1971)	1900-65			İstikrarlı	Y^p,r_k		
Goldfeld (1973)	1952-72	İstikrarlı	Y,r_k	İstikrarsız	Y,r_k		
Khan (1974)	1901-65	İstikrarlı	Y^c,r_u Y^p,r_u	İstikrarlı	Y^c,r_u Y^p,r_u		

Not: FDD = Fonksiyonda kullanılan diğer değişkenler, r_u = Uzun dönem faiz, r_k = Kısa dönem faiz oranı, W = servet, Y^c = Kişi başına düşen gelir, Y^p = Kişi başına düşen sürekli gelir.

Para talebi fonksiyonlarının istikrarlılığı ile ilgili yapılan çalışmalar, tabloda gösterilmektedir. Meltzer, 1950-58 yıllarını kapsayan çalışmasında, servet ve uzun dönem faiz oranlarını kullanmış, M_1, M_2, M_3 para tanımları için, istikrarlı fonksiyonlar elde etmiştir. Courchene ve Shapiro, 1900-58 yıllarını kapsayan dönem için, M_1 ve M_2 para tanımları için istikrarsız fonksiyonlar elde

(243) Harry JOHNSON Essays in Monetary Economics, a.g.e., s. 95.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etmiştir. Bu denklemlerinde, servet, uzun dönem faiz oranlarını kullanmıştır. Heller, 1947-58 yıllarını kapsayan dönem için, kısa dönem faiz oranlarını, kişi başına düşen gelir ve gelir değişkenlerini kullanarak, M_1 ve M_2 para tanımları için istikrârlı para talebi fonksiyonu elde etmiştir. Laidler, 1000-65 dönemi için, M_2 para tanımı kullanarak, istikrarlı para talebi fonksiyonları elde etmiştir. Goldfeld, 1952-72 döneminde, M_1 için istikrarlı, M_2 için istikrârsız fonksiyonlarını gelir ve kısa dönem faiz oranlarını kullanarak elde etmiştir. Khan, 1901-65 için yapılan çalışmada, M_1, M_2 için istikrârlı para talebi fonksiyonları elde etmiştir. Türkiye için (1963-1969), (1970-77) dönemleri için, M_1, M_2, kişi başına düşen reel para M2/PN tanımları, kısa, orta ve uzun vâdeli faiz oranı, altın değişkeni de kullanılarak elde edilen çeşitli para talebi fonksiyonlarının istikrâr testi sonuçları olumsuz sonuç vermiştir. İstikrarlı para talebi fonksiyonuna en yakın sonuç (M_2/PN) kişi başına reel geniş para talebinden elde edilmiştir. Bu dönemdeki faiz oranlarının enflasyon oranının altında oluşu, para talebinin faize duyarsız olmasına sebeb olmuştur. Ayrıca para talep edilmesinde, bütçe sınırlamasında, servet değişkeninden ziyâde gelir değişkeni önemli bulunmuştur.

Gelir artışlarının ne kadarının talep edileceğini önceden hesaplayabilmek için, Türkiye için kişi başına reel geniş para tanımından hareket ederek hesaplanacak para talebi fonksiyonları 1980 sonrası için istikrârlı sonuçlar verebilir. Bilindiği gibi vâdeli mevduat, 1980 sonrası faiz oranındaki düzenlemelerden sonra, hızla artmıştır. Bundan dolayı 1980 sonrası için daha farklı sonuçlar elde edilebilir.

III — DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE ETKİNLİK

Ekonomi politikasının hedeflerinin eşanlı olması ve çatışması, para ve maliye politikası araçlarının kullanılabilirliğini sınırlamaktadır. Bu durum iç istikrâr politikası açısından karışıklıklara sebeb olmaktadır. Birinci Bölümde de belirtildiği gibi, işsizliği önlemek için, genişletici bir para politikası uygulamak, enflasyona sebep olacaktır. Ancak bu durum, döviz kuru sistemlerine bağlı olarak değişmektedir.

(244) V. SERİN, Para Talebi ve Para Politikasının Etkinliği Üzerinde Bir Çalışma: Türkiye Örneği 1963-1977, 1979, İzmir, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 211.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — Sabit Kur Sistemi Altında

Sabit kur sistemi içinde, para ve maliye politikalarının iç ve dış dengeye ulaşmada, sınırlı oluşu ayrı ayrı ele alınacaktır.

1 — Para Politikası

Sabit kur sistemi altında, para politikasının etkinliğini bir misalle açıklayabiliriz. Bir ülkenin ödemelerinde dengesizlik olmaksızın; içerde enflasyonla karşı karşıya olduğunu, varsayalım. Ülkenin Merkez Bankası, bu durumda açık piyasa işlemlerine başvuracak ve devlet tahvilleri satacaktır. Böylece faiz oranları ve, tahvil gelirleri artacaktır. Ülkeye sermaye akışı olacaktır. Bu da ülkenin ödemeler dengesinde artışlara yol açacaktır. Aynı zamanda, toplam harcamaların azalmasına ve ithâlatın ve ekonomik faaliyetlerin hacminin düşmesine sebeb olacaktır. Sabit kur sistemi altında, ülke merkez bankası, döviz kurundaki arz fazlalığını gidermek için, döviz satması, para arzının artmasına ve enflasyona yol açacaktır. Bu sistem, para politikasını görüldüğü gibi sınırlamaktadır. Bu, durum, aşağıdaki şema yardımı ile daha açık görülebilir.

Şekil : 27
Para Politikası Aracılığı İle
İç ve Dış Dengenin Gösterilmesi

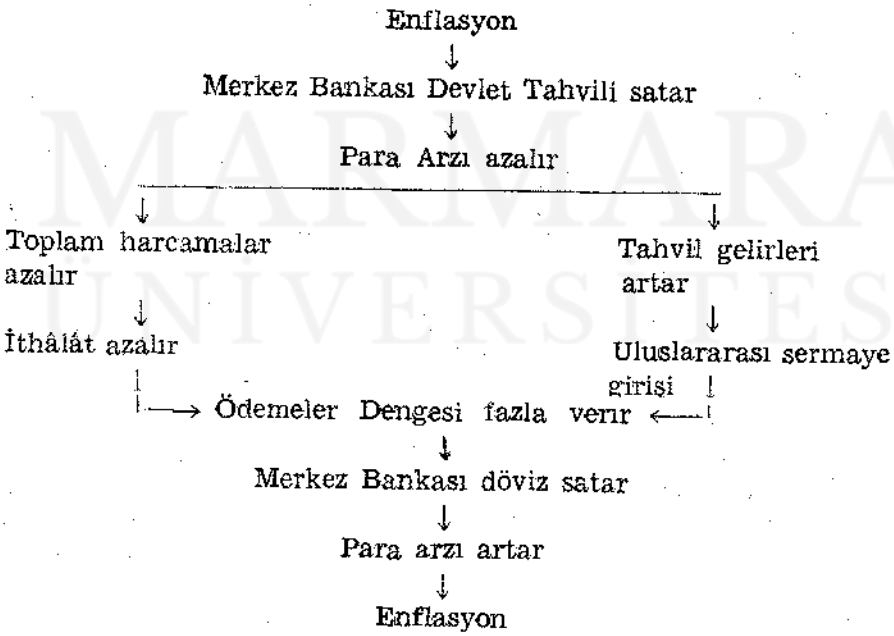

Kaynak : G. McKenzie, International Monetary Reform and the Crawling Peg, Federal Reserve Bank of St. Louis, Review, Feb., 1969, s. 18.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2 — Maliye Politikası

Aynı durumda, maliye politikası aracılığı ile, enflasyonu önlemek için, vergiler artırılacaktır. Bu, toplam harcamaların ve ithâlâtın düşmesine sebep olacaktır. Ayrıca, vergilerin arttırılması tahvil gelirlerinin azalmasına, uluslararası sermayenin dışa akmasına yol açacaktır. Sonuçta, ödemeler dengesi üzerinde, net etkisi sıfır olacaktır. Dolayısıyle, para arzını da hiç değiştirmeyecektir.

Şekil : 28

Maliye Politikası Aracılığı İle
İç ve Dış Dengenin Gösterilmesi

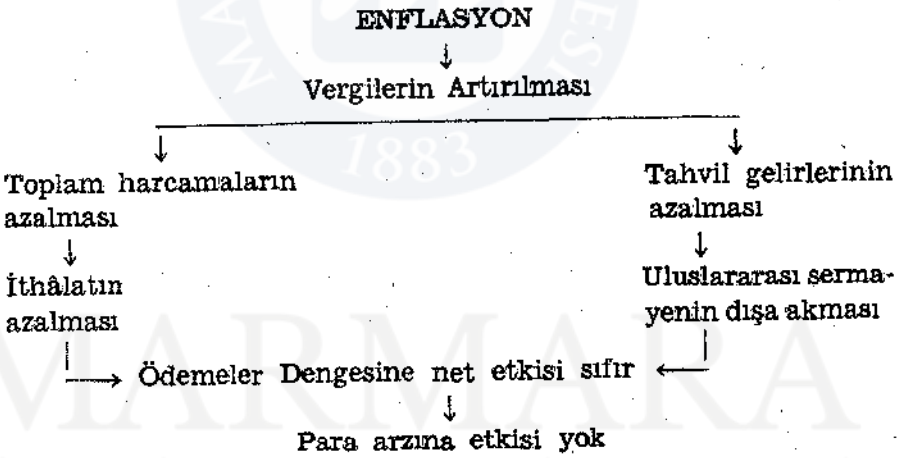

Kaynak : G. MKcenzie, a.g.e., s. 17.

3 — Çözüm

Bu durumda çözüm, iç ve dış denge için ayrı ayrı politikalara başvurmaktır[245]. Meselâ biz istihdamımızı artırmayı ve ödemeler dengesi açıklarının azalmasını istiyorsak, genişleyici mali politi-

(245) Marshall SWANSON, The Monetary Process General Acceptability Essentials of Money and Banking, Boston, 1980, s. 292.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ka uygulayarak toplam talepte artış, üretimde yükselme ve istihdamda artış sağlayabiliriz. Genişleyici malî politika ile birlikte, sıkı bir para politikası uygulayarak, faiz oranlarının yükselmesini, sermaye girişi sağlayarak, ödemeler dengesi açıklarını azaltabiliriz.

Bu konuda dört alternatif bulunmaktadır.

— Kolay para politikası - Genişleyici maliye politikası. Bu karışım, hem bütçe, hem de, banka rezervlerinde hızlı büyümeye sebeb olur.

— Sıkı para, genişletici maliye politikası: Biraz önceki misâlde verildiği gibi, istihdam ve ödemeler dengesi amaçlarına ulaşmada, birbirlerini telâfi edici şekilde kullanılabilir. Bu politika, 1981 sonrasında, Reagan tarafından ABD'de uygulanmaya konmuştur. Yalnız, sabit kur sistemi altında değil, esnek kur sistemi altında da uygulanmıştır. 1981 yılından 1986 yılına kadar 750 milyon dolar vergi azalmaları yapılmıştır[246].

— Kolay para, sıkı maliye politikası.

— Sıkı maliye - sıkı para politikası: Enflasyonist baskının bulunduğu zamanlarda, bu karışım uygulanmaktadır.

B — Esnek Kur Sistemi Altında

Doların Mart 1983 tarihinde dalgalanmaya başlamasından sonra, daha esnek döviz kurlarına doğru bir yöneliş başlamıştır. Bunun en önemli sebebi, ekonomik şartlardaki değişmelere, bu kurun cevap vermesi ve uygun ödemeler dengesini koruyabilmesidir. Sistemin teorik olarak avantajları bulunmaktadır.

1 — Teorik Açıdan Sağladığı Kolaylıklar

Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminde, kısa dönemde iç istikrârı temin edemeyen ve dış açık veren ülkelerde, deflâsyonist politika uygulama mecburiyeti doğmaktaydı. Ayrıca, yine bu sistemde, ülkeler bağımsız para ve maliye politikaları takip edemiyor-

(246) A. ERIMMER - A. SINAI, The Monetary Fiscal Policy Mix Implications For Macro Economic Performance, AER, May 1986, s. 203.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lardı, ülkelerin para ve maliye politikaları birbirleri ile bağımlı idi. 1973 petrol fiyatlarındaki krizin de tesiri ile artan dış açıkları kapamak, ve OPEC ülkeleri lehine bozulan dış ticaret hadlerini iyileştirmek, dış ticaret hacmini artırmak ve uluslararası likidite sorununa çözüm getirmek amaçlarıyle, esnek kur sistemi uygulamaları, gerek gelişmiş, gerek gelişmekte olan ülkelerde, 1974'lerden itibaren yürürlüğe konmaya başlanmıştır.

Dış dengeyi, döviz fiyatları kanalı ile, kısa dönemde sağlayan esnek kur sisteminin teorik üstünlükleri şöyle sıralanabilir:

— Ödemeler dengesi problemini otomatik olarak, döviz fiyatları aracılığı ile, çözmektedir.

— İç istikrar politikaları açısından bağımsızlık getirmektedir.

— Uluslararası likidite ve rezerv emisyonu problemini çözümlemektedir[247].

— Dünya ticaret hacminin genişleyeceği, mukayeseli avantajlar ile, işbölümü ve ihtisaslaşmayı artırmaktadır[248].

— Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminde risksiz olan spekülâsyon yerine, istikrar sağlayıcı spekülâsyonu getirmektedir.

— OPEC dışı ülkelerin açıklarını, rezerv transferi yerine rezerv yaratarak kapatmalarına, imkân vermektedir.

Bu teorik üstünlüklerinden dolayı, dış dengenin sağlanması otamatik olarak esnek kur sistemlerine bırakılırken iç dengeye de iç istikrâr paketleri aracılığı ile elde edilmeye başlanmıştır.

2 — *Dünya Ekonomisine Etkileri*

Yukarıda açıklanan teorik üstünlükleri, aşağı yukarı onüç yıllık bir uygulama döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke-

---

(247) İlhan ULUDAĞ, Uluslararası Para Sorunları, İstanbul 1975, s. 135.

(248) Dış ticaretin himayesi, ödemeler dengesi açık veren ülkelerde, milli paranın aşırı değerlenmesine yol açmaktadır. Bu da, ithal ikâme sanayilerin mukayeseli avantajlarını artırırken, ihracata dönük endüstrilerin mukayeseli avantajlarını küçültmekteydi: R. BRYANT, Money and Monetary Policy in Interdependent Nation, Washington, 1980, s. 382.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ler açısından farklı sonuçlar vermiştir. Önce genel olarak, şu neticeler elde edilmiştir.

a) Dünya Ticaretindeki Gelişmeler

Esnek kurların, 1944 öncesinde olduğu gibi, zamanla uluslararası ticareti kısıtlayıcı ve himayeciliği artırıcı beklentileri, 1979' larda doğrulanmamış, ancak 1982'lerden itibaren olumsuz sonuçlar görülmeye başlanmıştır. Dünya ticaret hacmi, 1982'de, % 2.5'a düşmüştür. Genelde ortalama % 9'a ulaşan işsizlik oranı sebebiyle, sanayileşmiş ülkeler, belirli kotalar koyarak otomobil, çelik ve tekstil ithâlatını kısıtlamaya gitmişlerdir. Bütün bu tedbirlere rağmen, dünya ticaret hacmi, 1984 yılında % 9 oranında artarak rekor seviyesine ulaşmıştır. Dolar değerinin 1984 yılında sürekli olarak yükselmesi sonucu, dünya ihracatının dolar değeri, 1984 yılında, % 6.5 oranında artarak, 1955 milyar dolar olmuştur. 1984 yılında, tarımsal ürünler ve madencilik ürünleri ihracatı % 5 oranında artarken, sanayi ürünleri ihracatı, % 12 oranında artmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin ihracatı % 12 oranında artarken, gelişmekte olan ülkelerde, % 14 oranında artmıştır. 1984 yılında dikkati çeken diğer bir önemli olay Japonya'nın Federal Almanya'nın yerini alarak, dünyanın en büyük sanayi ürün ihracatcısı haline gelmesidir.

Dünya ticaretinin 1984'teki gelişmesindeki en önemli rolü de, ABD'nin ithâlatı oynamıştır. 1985 yılında ise, dünya ticaretinin genişlemesi 1984 yılına göre yavaşlamıştır. Dünya ticaret hacmi, 1985 yılında, % 3 bir büyüme göstermiştir. Dünya ticaretindeki bu gerileme, sanayi malları ticaretindeki düşmeden kaynaklanmıştır. 1986 yılında ise, dünya ticaret hacminde bir miktar daha artış beklenmektedir.

Kur sistemi, dünya ticaret hacminden çok, ticaretin yapısını etkilemiştir.

b) Dünya Ekonomisindeki Büyüme Hızındaki Gelişmeler

1960'lı yıllarda çok yüksek oranlara ulaşan büyüme hızı, enflasyonun ve 1973-74, 1979-80 petrol krizlerinin etkisiyle düşerken, dünya ekonomisi de bir resesyona girmiştir. Düşük hatta negatif

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

büyüme oranları görülmüştür. 1982 yılında, % 3 olan OECD ülkeleri ortalama büyüme oranı, 1984'de % 4.9 ve 1985'de % 2.8 olmuştur. Bu ülkelerin ortalama enflasyon oranları ise, 1982 yılında % 7.4 iken, 1984'de % 5.0 ve 1985'te % 4.7 olmuştur. IMF Raporunda, dünya ekonomisindeki büyüme hızının 1986'da % 2.9, 1987 yılında ise % 3.5 olacağı ileri sürülmektedir. Bugünkü şartlar, 1982 yılına göre nisbi olarak iyi olsa da, 1960'larda erişilen büyüme hızlarının tekrarlanması mümkün görülmemektedir. 1982'lerdeki tablo, pekçok iktisatçının, esnek kur sistemini eleştirmesine sebeb olmuştur. Bunlara göre, bu kur, dünya enflasyonunu daha da artırmış, büyümeyi yavaşlatmıştır. Esnek kurun yapısında, enflasyonu artırabilecek özellikler mevcuttur. Ayrıca, esnek kurlar altında sermaye hareketleri artmış, gelişen uluslararası özel bankacılık kanalıyla, ülkeler borç verme ve almada daha etkin olmuşlardır[249]. Bu durum da, uluslararası likiditeyi artırıcı ve dünya enflasyonunu körükleyici bir etken olmuştur. Bununla beraber gözden kaçmaması gereken bir husus da, dünya enflasyonun gerçekte, serbest kurlara geçtikten sonra artmayıp, sabit kurlar döneminde başlaması ve, petrol krizleri ile körüklenmesidir. Ayrıca, uluslararası likidite, en çok 1970-72 yılları arasında, Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminin egemen olduğu dönemde artmıştır.

c) Korumacılık Eğilimlerinin Artması

Dünya ekonomisinde, 1982 yılında görülen durgunluktan ve ticaret hacmindeki daralmada bugün nisbi olarak iyileşmekle görülmekle birlikte, işsizlik devam etmektedir. Son yıllarda reel ücretlerdeki artış, verimlilik artışlarına paralel seyretmektedir. Bu sebeble, aşırı ücret baskısının yarattığı bir işsizlik söz konusu değildir. Daha ziyade sermaye yoğun teknolojilerin kullanılması işsizliği azaltmaktadır. Bu da, korumacılık eğilimlerinin artmasına yol açmaktadır. Bu duruma, esnek kur sistemi de sebep olmaktadır. 1981 yılında, OECD ülkelerinde, % 7.1 olan işsizlik, 1982'de, % 8.5, 1983'de % 9.5'a çıkmıştır. 1984 yılında, % 8.4, 1985'de, % 3, 1986 yılında % 8.3 oranındadır[250].

---

(249) Tansu ÇİLLER, Dünyada ve Türkiyede Kur Politikaları ve Sorunları, İstanbul, 1983, 117.

(250) OECD Economic Outlook 1984, 85.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3 — Gelişmiş Ülkeler Yönünden

Bu uygulama sonucu, gelişmiş ülkeler 1980-1982 döneminde resesyona girmişler, hâlâ devam eden yüksek işsizlik oranları ile karşı karşıya kalmışlarsa da, petrol şoklarının zararlarından mümkün olduğu kadar az etkilenmeyi de başarmışlardır. Gelişmiş ülkeler, dışsal şoklara[251] karşı, bağımsız para ve maliye politikaları aracılığı ile gerekli tedbirleri alabilirler. Nitekim, birinci petrol şoku karşısında, esnek kur sistemi uygulayarak, dış ticaret hadlerinde, OECD ülkeleri lehine oluşacak, dış ticaret hadlerinin aleyhlerine dönüşmesini önlemişlerdir. Petrol zamlarını kendi sattıkları ürünlere faturalayarak, petro-dolarların geri dönmesini temin etmişlerdir. Gelişmiş ülkeler, başta Amerika olmak üzere bu dönemde, gevşek maliye, sıkı para politikasını esas alan istikrar programları uyguladılar. Reagan Yönetimi ile gelen, «arz yanlısı» veya (bazılarının tercihi ile) teşvik edici politikalar ülkeler arasında ve dünyada yayılmaya başladı. Vergilerin reformu, harcama sistemi, arz yanlısı reçetelerin bir parçası idi[252]. Teorik olarak, marjinal vergi oranlarının indirilişi, verim ve üretim için bir katalizör olabilirdi. Ancak sıkı para politikaları faiz oranlarının artmasına, bu da üçüncü dünya ülkelerinin borç yüklerinin artmalarına ve durgunluğa yol açmıştır.

Gelişmiş ülkelerde görülen durgunluk ve işsizlik, korumacılık eğilimlerinin artmasına sebeb olmuştur. Bu da hammadde fiyatlarının düşmesine, gelişmekte ve geri kalmış ülkelerin pahalı ithâlat ve ağır borç taksitlerini ödeyebilmek için, paralarını sürekli düşürmelerine yol açmıştır. Bütün bu değişmeler, Ortadoğu'da devam eden savaşların olumsuz ekonomik tesirleri ile de birleşince, OPEC'in çökmesine ortam hazırlamıştır. 1986 yılında, OPEC fiyatları koruyabilmek için, 1980 yılındaki üretimin yarısı (günde 16 milyon varil) ile önce, bir sınırlama getirmiş, ardından da çökmüştür. Petrol fiyatlarındaki bu düşüş, sanayi ülkelerinin ekonomilerine canlılık getirecektir. Bu sonuç, esnek kur sisteminin bir başarısıdır. Petrol şoku ortadan kalktığına göre, gelişmiş ülkelerin artık esnek kur yerine, daha müdahaleci kur sis-

(251) Dış şoklar, kontrol edilemeyen dış olayların, bir ülke gelir seviyesi üzerine yerleşik etkileri olarak tanımlanabilir: V. TANZİ, Fiscal Policy Responses to Exogenous Shocks in Developing Countries, AER, May 1986, s. 88.

(252) Marc MILES, a.g.e., s. IX.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

temlerine kayacağı ve korumacı eğilimlerini artıracağı beklenebilir.

4 — Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden

Gelişmekte olan ülkeler, dünya ticaretinde ve rezervlerindeki payı % 1'in çok altında, (muhtemelen binde 3-8) birincil mal üreten, petrol ithâl eden, ödemeler dengesi kronik açıklar veren, parasını çeşitli paralara bağlamış ancak bu paralar sürekli dalgalandığı için kendi parasını mini devalüasyonlarla dalgalandırma durumunda bulunan, dünya ekonomisindeki küçüklüğü sebebiyle, dünyayı etkilemesi değil, dışa açılıp üretici güçlerini geliştirdikçe, dünyadaki olaylardan daha çok etkilenen bir ekonomi olarak tanımlanabilir.

Gelişmekte olan ülkeler için kur sistemi için önerilen alternatifler, doğru pariteler belirlendikten sonra,

— istikrarlı kurlar etrafında daha geniş bir marj etrafında dalgalanmaya müsaade eden geniş band,
— kısa dönemde sürekli ve küçük ölçüde mini devalüasyonlar yapan sürünen pariteler,
— ortak dalgalanma,
— kontrollü dalgalanma,
— istikrarlı ve ayarlanabilir kur,

alternatiflerinden biri seçilebilirdi.

1973 sonrası, Türkiye, Zaire, Peru gibi ülkelerde ödeme problemleri doğunca, sistemde bir boşluk meydana geldiğinde, resmi finans kuruluşları, özellikle IMF'nin devreye girmesi, kaçınılmaz bir durum olmuştur. Uluslararası finans sistemi ve bunu yöneten endüstri ülkeleri, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin istedikleri kadar para alıp, istedikleri yerde harcamalarından endişelenmeye başladılar. Çünkü bazı ülkelerin, kalkınma amaçları, üretim plânları dünya ticaretindeki ve işbölümündeki dengeleri bozacak nitelikte görünüyordu. Buna karşılık resmi kuruluşların verdiği krediler, özellikle yatırım projelerini çok kesin kurallara bağlamıştır. Ülkelerin kalkınma hedefleri, bu kredi mekanizmaları aracılığı ile yönlendirilmektedir[253].

(253) Ergun TÜRKCAN, «Bretton Woods Sisteminin Çözülme Süreci», IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, 1982, s. 83.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Önceleri, uluslararası finans sisteminden belli şartları (faiz, vâde ve ödeme birimi) kabul eden herkes istediği kadar para alıyor ve istediği yerde kullanıyordu. Bu durumun yarattığı başıboşluğu çözmek için, IMF'in «creditworthy» saymadığı ülke ya da proje hangi şartlarla olursa olsun, bu piyasadan para bulamayacağı şartı getirilmiştir. Başına, yeşil ışık olarak akseden meselenin esası buna dayanmaktadır. Ayrıca, kısa dönemde, ödemeler açığını borçlanma ile finanse etmiş ve bunun sınırına gelmiş ülkelere, hem kur politikaları hem de istikrâr tedbirleri ile ilgili reçeteler sunulmaktadır. Dışa açık, yeni kalkınma modellerinde esnek kur, pozitif reel faiz ve ihracatı teşvik politikaları esas olmuştur.

a) İhracatı Teşvik Politikalarına Kayış

Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin, yüksek koruma duvarları arasında sürdürdükleri ithâl ikâme politikaları, birçok ülkenin dahilde üretmeye başladığı, sanayi ve yarı mamul ürünü ihraç etme durumu ile karşıkarşıya gelmelerine sebep olmuştur. Fakat, bu ülkeler dünya piyasalarında pahalıya ürettikleri bu ürünleri satmakta güçlük çekmişler ve desteklenmek zorunda kalmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin ürünleri, özellikle çok değerlenmiş kur, ithâl girdileri üzerindeki tarifeler, ve iç üretim maliyetlerinin dışarıya karşı çok yüksek olmasından dolayı, başlangıçta büyük bir dezavantajla karşı karşıyadır[254]. Bütün bunlar gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmenin başlangıç döneminden itibaren ihracatın teşvikinden çok, ithâl ikâmesi politikasına ağırlık vermelerinden kaynaklanmıştır[255]. II. Dünya savaşından sonra, Güney Kore, Hong-Kong, Taylan, Singapur, Endonezya, Malezya gibi gelişmekte olan ülkeler, ithâl ikâmesi politikalar yanında, ihracatı teşvik politikalarına da yer vermişlerdir. 1970'li yıllarda Şili ve Uruguay da bu stratejiyi benimsemişlerdir. Arjantin, Brezilya, İsrail, Meksika, Türkiye ve Yu-

(254) Rıdvan KARLUK, Türkiyede İhracatı Artırma Politikası, Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 1981, s. 49.

(255) Kalkınma, tek aşamalı bir süreç değil, dengesizliklerden oluşan dinamik bir süreç. Bu süreç içinde yatırımların, yeni yatırımları uyandırması, ileriye geriye doğru bağlantılar, yoluyla olmaktadır. Bu analizde de, ithâl ikâmesine dayalı bir sanayileşme temel alınmalıdır: A.O. HIRSCHMAN, The Strategy of Economic Development, New Haven, 1958.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

goslavya içe dönük modelde ısrar etmişlerdir[256]. Ancak 1980 sonrası Türkiye'de de ihracatı teşvik tedbirleri birçok Kanun, Kararname ve çeşitli kuruluşların yayınladıkları tebliğ, genelge ve sirkülerlerle düzenlenmiştir. Lâtin Amerika ülkeleri ise, siyasi rejim değişikliklerine bağlı olarak, ihracata dönük sanayileşme modeline zaman zaman girip çıkmışlardır. Meselâ, Brezilya, 1964'e kadar dışa kapalı bir strateji uygularken, 1968-74 arasında dışa açık bir strateji takip etmiş[257], o tarihten sonra tekrar kısmen ithâl ikâmesine dönmüştür. Şili ve Uruguay da yurt içi enflasyon ile döviz kurlarını ayarlamak için teşvik sistemlerine ara vermişlerdir.

İhracatı teşvik tedbirleri, ihracata yönelmiş sanayilerin, kârlılığını artırarak, kaynakları iç piyasa yerine ihracata teşvik etme amacına yönelmiştir. Bu politikaların sonunda, ihracatın artması, milli geliri çoğaltarak, direk olarak kalkınmayı olumlu etkilerden, döviz darboğazlarını genişletmek suretiyle ekonomik kalkınmaya da yardımcı olmaktadır[258]. Bir ekonomide ihracatın genişlemesi, o sektörde üretim yapan işletmelerin optimal ölçekte kurulup, ölçek ekonomilerinden istifade ederek, dünya piyasalarında rekabet imkânlarını artırmaktadır[259]. Bu tedbirlerin bir diğer faydası ise, ihracat kanalı ile döviz gelirlerini artırarak, dövizin maliyetini düşürmesi ve zamanla, koruyucu tarifelerde bir azalma meydana getirmesidir.

İhracatı teşvik tedbirleri, döviz tahsisi, girdiler üzerindeki dolaylı vergilerin ve gümrük tarifelerinin geri ödenmesi ve telâfisi, sermaye kullanımının sübvansiye edilmesi, vergi muafiyet ve istisnaları, dış pazarlama ve ihracatla ilgili diğer hizmetlere hükümet desteği gibi dar anlamda ve geniş anlamda olarak ikiye ayrılmaktadır[260]: Geniş anlamdaki teşvik tedbirleri ise, ihracatı etkileyen genel ekonomik politika tedbirlerini de içine alır.

---

(256) B. BALASSA, Developing Country Policy Responses to Exogenous Shocks», AER, 1986, s. 75.

(257) Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, İstanbul 1985, s. 92.

(258) Bela BALASSA, «Trade Policies in Developing Countries», AER, Vol. LXI, No. 2, May, 1971, s. 180.

(259) J. BHAGWATI and A. KRUGER, «Exchange Control, Liberalization and Economic Development», AER, May, 1973, s. 420.

(260) Halil SEYİDOĞLU, Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları 1980-1985, Araştırma No: 6, İstanbul, 1986, s. 4-9.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu politikalar, ithâl ikâmesinin doğurduğu ihracatı engelleyici faktörleri ortadan kaldırır. İthâl ikâmesi uygulamaları, döviz kuru kontrollerine dayanır. Bu da aşırı değerlenmiş döviz kuruna sebep olur. Bu durum ise, ihracatcıyı caydırıcı bir rol oynamaktadır. Diğer bir olumsuz husus, ithâl ikâme politikalarının, üretimde kalite düşmesine ve uluslararası standartlardan uzaklaşılmasına yol açmasıdır. Ayrıca, nisbi teşviklerde ihracat endüstrüsü aleyhine çarpıklığa ve yoğun bir bürokratik mekanizmaya sebep olmaktadır[261].

b — Lâtin Amerika Ülkelerindeki Uygulamalar

1952'den Nisan 1979'a kadar, IMF'in bütün dünya ülkeleri ile yaptığı 430 anlaşmanın 202'si, Lâtin Amerika ülkeleri ile bağlantılıdır. Bu açıdan bu ülkelerdeki istikrâr paketleri ve kur politikalarının uygulamalarına yer verilmiştir. Peru, 25 yılının 18'ini, Şili, 23 yılının 13'nü, Brezilya, 20 yılının 10'unu, Arjantin 20 yılının 9'unu, IMF anlaşmaları ile geçirmiştir[262].

BOLİVYA — Petrol ve maden ihracatcısı olan Bolivya, 1974 petrol şokundan istifade etmiştir, Ekonomisi belli bir canlanma göstermiş, yabancı sermaye girişleri artmıştır. Bu yıllarda, IMF bir danışman rolü oynamıştır. Ancak 1977'lerde ortaya çıkan ödemeler dengesi ve kamu kesimi finansman açıkları karşısında, Bolivya yetkilileri, IMF'nin talebi yavaşlatma fikrine karşı çıkmışlardır. 1978-79 yıllarında, Bolivya da kimi seçimle, kimi müdahale ile işbaşına gelen altı hükümetten hiçbiri, orta dönemli bir IMF programını uygulamaya yetecek güç ve niyette değillerdi. Sonunda, Bolivya da, Paz Estenssoro tarafından 1979 Kasım'ında, «milli birlik» hükümeti kuruldu. Bu hükümet, IMF'in isteklerini kabul etmiş ve dört yıllık bir destek programı üzerinden anlaşmaya varmıştır. IMF'in birinci uygulama yılı için öngördüğü, 120 milyon doları tamamen kullandırmasına rağmen, programın tasarruf ve yatırım hedeflerine ulaşılamamıştır[263]. Yatırım oranı hızla düşmüştür. 1980 Temmuz'unda askeri müdahale yapanların, IMF

(261) H. Seyidoğlu, a.g.e. s. 10-13

(262) Oktay TÜREL, «Latin Salınımı: Az İleri, Çok Geri», IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, a.g.e., s. 114.

(263) Daha geniş bilgi için bkz: Aynı eser, s. 117. Euromoney Ocak 1982, s. 104, 109.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

programlarına sadık kalacakları konusunda verdikleri sözlere rağmen, Bolivya, IMF'in harcama sınırlarını taşmış ve 1980 sonunda Arjantin'den 200 milyon dolar borçlanmak zorunda kalmıştır, ve IMF ile ilişkileri kopmuştur. 1982'de Bolivya'daki enflasyon oranı % 174'tür ve döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu durum ise, hergün biraz daha spekülasyon konusu olan Bolivya parasına dış piyasalarda güvenin kalmamasına yol açmıştır. Bu haliyle, Bolivya parasına dış piyasalarda güvenin kalmamasına yol açmıştır. Bu haliyle, Bolivya, «müflis» bir ülke haline gelmiştir.

MEKSİKA — Petrol şokundan sonra, Meksika, toplumun tepkilerinden çekinerek büyüme hızını suni olarak yüksek tutmuştur. Bu da, enflasyon oranının, % 5'lerden, % 20'lere çıkmasına sebep olmuştur. 1970'lerde, kamu sektörü açığının gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı, % 1.9 iken bu oran, 1976 yılında % 9.6'ya yükselmiştir. Dış ticaret açığı arttı, ABD ile sınır komşusu olduğu için, sermaye hareketlerinde kısıtlamalar olmadığı için, pesodan kaçış dolara hücum başladı. Bu durum karşısında önce 1 Eylül 1976 yılında önce peso devalüe edildi, ardından IMF'e başvurularak, üç yıllık bir ekonomik istikrar programı için destek ve döviz rezervlerini takviye için acil yardım istendi. 1977-79 istikrâr programı başarılı oldu[264]. Bu programı başarıyla uygulayan, Lopez Portillo ve bürokratları, bütün dünyaya tanıtılarak, uluslararası plâtformda övüldü. Meksika'nın bu zaferinde, petrol kuyuları önemli bir faktördür. Meksika hükümeti, yalnız petrol ihracatı ile yaşanamayacağını düşünerek, 1979-1982 döneminde bir sanayi plânı uygulamaya başlamıştır. Ancak 1982 yazında, petrol gelirlerinin düşmesi, artan borç yükü ve dünya resesyonu gibi sebebler bu plânın gerçekleşmesini engellemiştir. Yurt dışına sermaye kaçışı hızlanırken, peso günlük mini devalüasyonlarla değer kaybetmeye devam etmiştir. Portillo nihayet, katlı kur uygulamalarına geçmiş ve kısa bir süre sonra da döviz kontrolleri getirmiştir. Bütün döviz hesapları da dondurulmuştur. Bunu, ticari bankaların devletleştirilmesi takip etmiştir. Çünkü bu bankalar, ülkeden sermaye kaçışının sorumlusu olarak görülmüştür. Böylece enflasyonla büyüme yerine, istikrâr hedefi amacı ön plâna çıkmış, üretimle ilgili olmayan bütün kamu yatırımları durdurulmuştur. 1982 yılında, Meksika'ya 2.5 milyar dolar borç sağlanmış ve müflis ülkeler arasına katılmıştır.

(264) Oktay TÜREL, a.g.e., s. 122-129.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BREZİLYA — Güney Amerika'nın yarısını bulan yüzölçümü, 120 milyonu aşan ve her yirmibeş yılda iki misline çıkan nüfusu, dünya sıralamasında onuncu yeri alan milli geliri ile, Brezilya, gelişmekte olan ülkelerin önde gelenlerinden biridir.

1973-74 petrol şoku, petrol ihtiyacının ancak, beşte birini yurt içinden karşılayan Brezilya için 1964 sonrası uyguladığı ekonomi politikalardan bir dönüş yapmasına sebeb olmuştur. 1964-1967 yıllarını kapsayan istikrâr proğramları oldukça başarılı olmuştur. Enflasyon bekleyişlerini ve spekülâsyonları kıran fiat kontrolleri ile maliye politikalarının esnekliği ile ara malları ve dayanıklı mallar üretimi ve sanayi ihracatını önem veren sanayileşme stratejisi ile, yedi yılda, gayri safi milli hasılasını iki katına çıkarmıştır. Bu uygulanan dışa açık stratejiden, 1974 sonrası vazgeçilerek, içe dönük ithâl ikâme politikalarına yönelen Brezilya, sermaye malları sanayini kurmak istemiştir. Brezilya, batı sermayesini, bir daha kurtulamayacakları şeklinde kendine bağlamasını bilmiştir. Bu konuda Brezilyalı iktisatçı Celso Ming şöyle demektedir[265]. «Bir milyon borcum varsa ben gittim demektir. Ancak 50 milyar dolar borçlu isem bankerler gitti demektir.» Brezilya bunalımı aşarak, ekonomik başarıya ulaşacak mı, yoksa batı bankalarından aldığı 70 milyar dolarla bir kumar mı oynuyor, henüz belli değildir.

c — İstikrâr Politikalarının Etkinliği

IMF tarafından esnek kur sistemi altında, gelişmekte olan ülkelere önerilen para ve maliye politikaların genel değerlendirmesine geçmeden önce. tedbirleri özetleyebiliriz:

IMF'e göre ödemeler bilançosu dengesizlikleri, iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki farkların sonucudur. Bu fark verimlilik veya maliyet artışındaki farklılıktan ileri gelmektedir. Ayrıca, dış dengesizlik, yüksek bir ithâl eğiliminden, yüksek tüketim eğiliminden veya, ülkenin yanlış kaynak tahsisi yapması ile, mukayeseli üstünlükleri ortadan kaldırmasından kaynaklanabilir. Dengenin sağlanması için IMF tarafından önerilen istikrar paketleri, para ve maliye politikalarını içine almaktadır. Ayrıca gelir dağı-

(265) Oktay TÜREL, a.g.e., s. 136.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lımı ile ilgili düzenlemeler de vardır. Bu ise ücretlerin dondurulması demektir. Böylece, iç ve dış maliyet farkları ortadan kalkacaktır. Ayrıca bu durum, yurt içi tüketimde ve ithal talebinde azalmaya sebeb olacaktır. Bu da ihraç edilebilir mal miktarını artıracaktır. Sonuçta, ihracat, ithalattan daha hızlı artacak, yeniden dengeye ulaşılacaktır. Ücretlerin dondurulması, firma giderlerini azaltarak, kârları artıracak, ekonomiye canlanma getirecek, yatırımlar artacaktır. Mali tedbirler arasında önerilen kamu harcamalarının kısılması, ithâlat ve tüketimde bir azalma, ayrıca parasal büyümede bir daralma sağlayacaktır.

Devlet bütçesini yükten kurtırmak için, temel ürünlere yapılan sübvansiyonların azaltılması veya kaldırılması da, bu mantığa dayanarak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere önerilmektedir. Kamu harcamalarını azaltmak, etkin bir yönetim ve yabancı sermaye girişi sağlamak için kamuya ait iktisadi kuruluşların, özel sektöre devredilmesi, yatırımları en iyi şekilde yönlendirmede, ve ekonomiyi canlandırmada da rol oynayacaktır.

Bir başka konu da, IMF'den kredi talebinde bulunan ülkelerin, yabancı malların kolayca girişini sağlayacak biçimde gümrük kısıtlamalarını kaldırmalarıdır. Böylece, yerli üreticiler fiyatlarla rekabet etmek için maliyetleri düşürecek, bu da kaynakların etkin dağılımına imkân verecektir.

Maliyetlerdeki düşüşün ihracatı artıracağı gerekçesi ile ücretlerin dondurulması, beklenenin aksine üretim maliyetlerini düşürmemiş, iç tüketimin azalmasına üretimin ve iç pazarın daralmasına sebep olmuştur.

Kamu harcamalarının kısılarak, ithâlat ve enflasyonda azalma olacağı yolundaki beklenti ise, yatırım harcamalarının azalmasına ve üretimin düşmesine sebep olmuştur. Sübvansiyonların kaldırılması ise, fiyat artışlarına yol açmıştır.

Petrol şokları bu ülkelerin zaten aleyhte olan ticaret hadlerini daha da kötüleştirmiştir. Özellikle petrol ithal eden ülkelerin yurt içi gelirlerini azaltmıştır. Bu dönemlerde uygulanan sıkı para politikaları uzun dönemde negatife ekonomik büyümeye sebeb olmuştur. Ayrıca, dünya finans piyasalarında faiz hadlerinin yükselmesine yol açmıştır. Dolayısıyle üçüncü dünya ülkelerinin borç yükleri yükselmiştir. Tek çıkar yol, döviz kurlarını dalgalanmaya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bırakarak, devamlı düşen ihracat fiyatları ile, ihraç mallarına karşı olan dış talebin artmasını sağlamaktı. İMF'in bu varsayımı, fiyatlara karşı, aşağı doğru ve oldukça elâstik bir ithâl talebine ve artan dış talebi karşılayacak şekilde tepki gösteren bir arz elâstikiyetinin varlığına dayanmaktadır. Ancak, bu ülkelerin ithâlat ve ihracat yapıları, Fonun bu varsayımına uygun düşmemektedir. Bu ülkelerde, arz elastikiyeti; yüksek değildir. Ayrıca, ihraç edilen maden ve tarımsal ürünlerle ilgili fiyat ve miktar politikaları, gelişmiş ülkeler tarafından belirlenmektedir. Şili, Zaire ve Zambiya'da yapılan devalüasyonlar bu ülkelerin temel ihrac malları olan bakır ve kakao ihracatında artışa değil, ihraç gelirlerinde bir azalmaya yol açmıştır.

Bir diğer önemli husus, döviz kurundaki değişmeler sonucu, ülke parasını değer kaybetmesiyle oluşan ihracatı artırıcı etki, kısa zamanda iç fiyatların yükselmesi dolayısıyla ortadan kalkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, ödemeler dengesi sorunları, parasal değil yapısal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bunun için bu sistem, gelişmekte olan ülkelerden, gelişmiş ülkelere kaynak transferlerine yol açmış, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına beklenen çözümleri getirememiştir.

5 — 1987'ye Girerken Üçüncü Dünya Ülkelerinin Durumu

Bilindiği gibi, sanayileşmiş Batılı ülkeler dünya nüfusunun %20'sine sahiptir, buna karşılık, dünya ticaretinin %70'ni kendi aralarında gerçekleştirmektedirler. Dünya nüfusunun, %75'ine sahip ülkeler ise, ancak dünya ticaret hacminin %10'nunu oluşturmaktadırlar. Güney Ülkelerinin bu durumu değerlendirmeleri ve işbirliğine gitmeleri, bir mecburiyet haline gelmiştir. Nitekim, 28 Eylül 1986 tarihinde, IMF ve Dünya Bankası'nın ananevi yıllık toplantısı Washington'da yapılmıştır, Toplantı dolayısıyla, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni temsil eden 24'le Gurubu «imzasıyle yayınlanan bildiride, IMF'nin borçlu ülkelerin finansman ihtiyacı ile ilgili plânları yaparken, ham madde fiyatlarındaki değişmelerin dikkate alınması istenmiştir. Asya, Afrika, Lâtin Amerika'dan 8'er ülkenin oluşturduğu 24'ler Gurubu, Üçüncü Dünya Ül-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kelerinden sanayileşmiş ülkelere kaynak akışı durmadıkça, gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için, yapılan tahminlerin bir hayal olmaktan öteye gidemeyeceğini belirtmişlerdir.

24'ler Gurubu başkanı Etiyopya Maliye Bakanı Tesfaye Dinka, Baker Plânı çerçevesinde, Üçüncü Dünya Ülkelerine yardım yapılması için hazırlanan plânı olumlu bir gelişme olarak nitelemiştir. Dinka, ancak plânın gerçek faiz hadlerinin indirilmesi, borç faizlerinin azaltılması için bir sistem oluşturulmasını ve borçlar için muafiyet süresi ile, ödeme süresinin uzatılması gibi, diğer tedbirlerle birlikte uygulandığı takdirde faydalı olabileceğini ifade etmiştir. 24'ler ayrıca IMF'nin Temmuz ayında açıkladığı, Meksika'ya yardım planını desteklediklerini bildirmişlerdir. IMF tarihinde ilk defa bu plânda, Meksika'nın finansman ihtiyacını ülkenin başlıca döviz gelirini oluşturan, petrolün fiyatındaki dalgalanmalara bağlamayı kabul etmişti. 24'ler Gurubu, IMF' nin Meksika konusundaki hazırladığı bu plânın benzerlerinin diğer ham madde fiyatları için de uygulanmasını istediler ve ham madde fiyatlarının ihracatçı ülkelerin kontrolünden çıkarak hızla düştüğününe dikkat çekmişlerdir.

Dünya Ekonomisindeki Durgunluğun Etkileri

1960'lı yıllarda, Avrupa'da ve Japonya'da büyüme oranları çok yüksek oranlarda artmıştır. Buna karşılık son onbeş yıldır dünyanın yaşadığı enflasyon, durgunluğa sebeb olmuştur. Bugünkü şartlar üç yıl öncesine göre nisbi olarak iyi olsa da, 1960'-larda sağlanan büyüme hızlarının tekrarlanması mümkün görülmemektedir. IMF Raporu'nda, dünya ekonomisindeki büyüme hızının 1986'da %2.9 oranında, 1986 yılında ise, %3.5 olacağı ileri sürülmektedir. Dünya ekonomisindeki büyümenin yavaşlaması, uluslararası ticareti de çıkmaza götürmektedir. Çünkü bu durum ilk olarak, fakir ülkelerin en önemli geçim kaynağı olan ham madde fiyatlarının düşmesine ve dış borçlarının artmasına yol açmaktadır. 1985 yılında, Üçüncü Dünya Ülkelerinin dış borçları rekor seviyesine ulaşmıştır. IMF Raporuna göre, Bankalardan Üçüncü Dünya ülkelerine, 1982 yılında, 52 milyar dolar, 1984 yılında 14 milyar dolara, 1985 yılında ise, 129 milyar dolara borç verilmiştir. Dünya Bankası'nın ise, Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarını 1 trilyon lira olarak tahmin edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Doların Değerindeki Değişmelerin Etkisi

Bretton Woods sisteminin çökmesine rağmen, Amerikan dolarının gerek gelişmiş, gerek gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde etkisi devam etmektedir. Doların değerindeki aşırı yükselişler, Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borçlarının artmasına sebeb olmaktadır. 22 Eylül 1985'te 5 Sanayileşmiş ülkenin ekonomi bakanları aşırı değer kazanan ABD dolarını dondurmak için New York Plaza Otel'de buluşmuşlardır. ABD, Batı Almanya, Fransa, İngiltere, ve Japonyanın meydana getirdiği, «Beşler Gurubu» eğer doların diğer para birimleri karşısında değerini düşürebilirlerse, büyüyen ABD bütçe açığını kapatabileceklerini ve Amerika'nın korumacılık tehditlerini ortadan kaldırabileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak geçen bir yıl içinde, dolar umulandan daha düşük bir seviyeye inmesine rağmen, bütçe açığı ABD tarihinin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Ocak 1981 tarihinden bu güne ilk defa dolar 18 Eylül 1986'da, iki markın altında işlem görmeğe başlamış, bir ons altın ise, 415-416 dolara düşmüştür. Aslında, aşırı değer kazanan dolar, Beşler Gurubu müdahale etmeden önce de düşmeye başlamıştır, dolar arzının, talepten daha çok oluşu bu duruma sebeb olmaktadır. ABD büyüme hızı, 1984 yılında %5 iken, 1985'de %2.75 e gerilemesi ve bütçe açıkları da etkili faktör olmuştur. Nitekim, 1985 yılında ABD bütçe açıkları 147 milyar dolar'a ulaşmıştır, bu yıl ise 230 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Doların değer kaybetmesine rağmen beklenilenin aksine, ABD bütçe açıkları rekor seviyesine ulaşmış ve korumacılık tedbirleri artırılmıştır.

1987'de, sanayileşmiş ülkelerde büyüme hızları tahmin edildiği gibi, %3 lerde kalırsa, tekneloji alanındaki hızlı gelişmeler de sürerse, işsizlik ciddi bir sorun olmaya devam edecek ve himayecilik eğilimlerini de beraberinde getirecektir. Bu da Üçüncü Dünya ülkelerinin aleyhinde olarak, gelişme imkânlarını sınırlayacaktır.

Sanayileşmiş ülkeler bu durumda, dünya ticaretini canlandırmak için büyük gayret göstermesidir. Özellikle, yeni sanayileşen ülkelere, tekneloji transferi konusunda yardımcı olmaları gerekmektedir. Ayrıca, Marshall Yardımları gibi, yeni yardım paketlerine de ihtiyaç vardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üçüncü Dünya ülkeleri ise, kendi aralarında ticareti geliştirmek için işbirliğine gitmeli, gerekli önlemleri almalı, serbest bölgeler kurmalı, tarifeleri kaldırmalıdır. Eylül 1986 tarihinde, Uruguay'ın PuntaDel Este şehrinde, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) toplantısında, sanayileşmiş ülkelerin tarım ürünleri ihracatına uyguladıkları devlet desteğinin, Üçüncü Dünya ülkelerinin başlıca gelir kaynağı olan temel besin maddelerinin fiyatlarını düşürdüğü belirtilmiştir. Her pazara, herkesin eşit şartlarda girmesi kuralının gerçek hayatta da uygulanması istenmiştir. Bu konuda, Brezilya ve Hindistanın liderlik ettiği «10'lar Gurubu» zengin ülkelerin uyguladıkları sübvansiyonlar ve hizmetlerin de GATT kapsamına alınmasını isteyen gelişmiş ülkelerin tekliflerine karşı koymayı başarmışlardır.

Üçüncü Dünya ülkeleri kendi aralarında orta vadeli ticaret finansman mekanizması, ticaret enformasyon şebekesi, tarım sahasında gerekli reform ve araştırmaları gerçekleştirecek merkezler, kurmalıdır.

Gelir dağılımındaki adaletin sağlanması, tarım sektörünün gelirlerinin, kırsal kesimin gelirlerinin artırılması, alt yapı yatırımlarının artırılması gibi gerekli düzenlemeler de, ülkelerin kendi içlerinde çözümlemeleri gereken önemli meseleleridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEM ÖNCESİ PARA POLİTİKASI

Plânlı dönem öncesi uygulanan genel ekonomi politikası, büyük ölçüde, Büyük Depresyon, İkinci Dünya Savaşı ve çoğulcu demokrasiye geçiş gibi önemli olayların etkisinde kalmıştır. Ayrıca bu politikaların, ülkedeki siyasal değişmelere paralel olarak alınan, ekonomi dışı tercihlerin de etkisi altında kaldığı söylenebilir.

Bu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, 1923-1938 yıllarını içerisine alan Atatürk Dönemi Para Politikası yer almaktadır. İkinci kısım 1938-1950 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü Kısımda ise, 1950 yılından, plânlı dönem uygulamalarına geçiş yıllarının başladığı 1960'a kadar olan dönem ele alınacaktır.

I — ATATÜRK DÖNEMİ PARA POLİTİKASI (1923-1938)

Ludwig Von Mises, Bürokrasi adlı eserinde, dehanın okulu yoktur, dahi kendini yetiştirir, o daima bir hocadır. Hiç bir doktrinin çömezi değildir. Dahi sosyal akımlara kapılmaz. Yeni akımlara kaynak olur ve yön çizer, ifadeleri ile dahi hakkında görüşlerini belirterek, onu tanımlamaktadır. Feridun Ergin, «bu sözler Atatürk için söylenmiş gibidir» demektedir[266]. Gerçekten de dehalar olaylara yön veren kişilerdir... Atatürk 1 Mart 1922 de TBMM nin üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında: «Bundan sonra ekonomi politikamızda, tesbit etmiş olduğumuz bu esaslara uygun olarak hazırlanacak, bir plâna göre, Bakanlar Kurulumuzun uygulamaya geçmesini bekliyoruz»[267] sözleri ile, ekonomik kalkınmanın plânlı bir şekilde yürütülmesi görüşünü ilk defa açıklıyordu.

(266) F. ERGİN, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları No:: 1, İstanbul, 1977, s. 9.

(267) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1961, s. 227.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Oysa bu yıllarda, ekonomi dünyasında, devletin ekonomiye müdahale etmesi fikri henüz doğmamıştı. Liberal düşüncenin, devletin sadece güvenlik ve asayiş işlerinden sorumlu olması anlayışı egemendi. Her ne kadar 1917 İhtilali ile, Sovyetler Birliği yeni bir rejime geçmişse de Atatürk'ün getirdiği, plân anlayışı bundan da çok uzaktı. Özel mülkiyet ve ekonomik teşebbüs haklarını tanıyan bu sistem [268] iki esas üzerinde toplanıyordu.

1 — Devletin kurduğu tesisler ve onların işletilmesi

2 — Yapılmasını özel teşebbüslere bıraktığı işlerin bölgelere göre düzenlenmesi ve denetimi[269].

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bu plân, özel teşebbüs için yönlendirici, kamu kesimi için emredici nitelikte, bugünkü karma ekonomi anlayışı içinde bulunmaktadır. Halbuki, bu yıllarda, devletin ekonomiyi yönlendirmesi görüşü bilinmiyordu. Ancak 1946'larda, Büyük Depresyon hadisesi yaşandıktan sonra, İngiliz İktisatçısı Keynes tarafından ileri sürülecek ve benimsenerek uygulamaya konulacaktır. Görüldüğü gibi, Atatürk Keynes'den önce, devlete ekonomik kalkınmayı yöneltme sorumluluğunu yükleyen yeni bir ekonomi ekolü yaratmıştır [270].

23 Nisan 1920 yılında T.B.M.M. kurulduktan sonra, 9 Mayıs 1920 yılında ilk hükümet programı okunmuştur. Ekonomik ve mali meseleler üzerinde önemle durularak hazırlanan bu programda, yurdun düşman saldırısına milletçe karşı konulurken, ekonomik meselelere de önem verileceği belirtilmektedir.

Ancak 1920-22 yıllarında Türkiye, İstiklal Savaşı içinde bulunduğu için, T.B.M.M. hükümetinin bu dönemdeki başlıca amacı, yurdu düşman istilasından kurtarmaktı. Bu nedenle, savaş ekonomisi içinde bulunan ülkede, tüketen topluluk fazlaydı, yeni üretim ve yatırım yapılacak imkânlar yoktu. Fakat savaş biter bitmez, ekonomik bağımsızlıkla, kazanılan hürriyetimizi tamamlama çalışmalarına girişildi. M. Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongre-

(268) Afet İNAN, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 25.

(269) Aynı eser, s. 24.

(270) Ayrıntılı Bilgi için bkz. Mustafa AYSAN, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İstanbul, 1980, s. 18.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sindeki nutkunda, «Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamaz[271]. diyerek, bu konuya verdiği önemi belirtmektedir. Yine Atatürk, bu kongreyi açarken şunları söylemektedir: Yeni Türkiye'mizi lâyık olduğu kuvvete yükseltebilmek için birinci derecede ve en çok ekonomimize önem vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir ekonomi devrinden başka bir şey değildir. Milli egemenlik, ekonomik egemenlikle kuvvetlenmektedir. Yeni devletimiz yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları, ekonomi programından çıkmalıdır[272].

Atatürk, halkın milli bir çalışma misakı etrafında toplanmasını ve bu yeni Türkiye'nin adına «Çalışkanlar Diyarı» denmesi istediğini de bu münasebetle belirtmektedir.

Atatürk, «bilhassa para, her türlü vasıtanın üstünde bir mevcudiyet silahıdır[273]. diyerek, paraya verdiği önemi belirtiyordu.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, Türkiye, Merkez Bankası gibi bir kurumdan **yoksundu.**

Milli ekonomiler içinde önemli fonksiyonları olan Merkez Bankalarının uzun bir gelişimi vardır. Merkez Bankasının, ve ateşin bulunuşu, insanlığın üç büyük icadı arasında sayılmaktadır[274]. Bu kadar önemli olan Merkez Bankası, bu kısmın da iki alt başlık içinde incelenmesine neden olmuştur.. Böylece Atatürk dönemi para politikası, Merkez Bankasının Kuruluşundan önce ve sonra olarak, ikiye ayrılacaktır.

A — Merkez Bankasının Kuruluşundan Önce Uygulanan para Politikası

Kurtuluş Savaşını enflasyonsuz geçirmeyi başaran Genç Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kazandığı bağımsızlığı, iktisadi bağımsızlıkla bütünleştirmek kararındaydı. Atatürk ve arkadaşları çeşitli vesilelerle, Türk parasının değerini korumak konusundaki

(271) Gündüz ÖKÇÜN, Türkiye İktisat Kongresi 1923, İzmir, SBF. Ankara, 1968.
(272) Aynı eser.
(273) Afet İNAN, Vatandaş için Medeni Bilgiler ve M. Kemal ATATÜRK'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1969, s. 46.
(274) Paul SAMUELSON Economics, s. 313.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

azimlerini ifade etmişlerdir. Hiç bir zaman, paranın değerini düşürmeyi, enflasyon veya devalüasyon yapmayı akıllarından geçirmemişler ve bunu samimiyetle belirtmişlerdir[275].

Bilindiği gibi, bir ülkede, para yaratan kurumlar, merkez bankası, hazine ve bankalardır. Merkez Bankası, kağıt para, hazine, ufaklık, bankalar da kaydi para yaratırlar. Bu dönemde Merkez Bankası yoktu, ama onun fonksiyonlarını yürüten Osmanlı Bankası bulunuyordu.

1923'lü yıllarda, Genç T.C. Hükümeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir aldığı paralar ve bankalar bulunuyordu. Bu nedenle, konuya, para arzı ve bankalar açışısından yaklaşmak mümkündür.

1 — Para Arzı

Para arzını, Hazine Merkez Bankası ve Bankalar etkilemektedir. Bu yıllarda bilindiği gibi Merkez Bankası yoktu. Bu görev 1863 yılında, İngiliz ve Fransız sermayesiyle kurulan Osmanlı Bankası tarafından yürütülmekteydi. Cumhuriyet kurulduktan sonra da, Merkez Bankası kuruluncaya kadar Osmanlı Bankası bu görevi yapmaya devam etmiştir.

Bu durumda, bu dönemde, para arzını yaratacak kurumlar olarak, hazine ve bankalar kalıyordu. Ayrıca Genç Cumhuriyet Hükümetine, Osmanlı Devletinden, 158 milyon, 748 bin 56 liralık kağıt para miras kalmıştı[276] Altında bağlı olan bu kağıt paralar, birkaç yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti adına bastırılmış kağıt paralarla değiştirilmiştir. Osmanlı Bankası anlaşmalar gereği, para miktarını artırması gerekirken, bu yola gitmediği, diğer taraftan da, ileride altınla ödemek zorunluluğu gözönünde bulundurularak tedavüldeki parasını toplama eğiliminde olduğu gözlenmekteydi. Bunun sonucu olarak, ekonomideki emisyon miktarında bir daralma ile karşılaşılmış ve hükümet, bu daralmayı kısmen olsun daraltmak için, 12.2.1924 ve 16.4.1925 tarihli kanunların verdiği yetkiye dayanarak, 25 kuruşa kadar paralarla, para yerine geçen

(275) Haldun DERİN, Türkiye'de Devletcilik, İstanbul, 1940, s. 47.
(276) F. ERGİN, a.g.e., s. 52

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pul ve ilmuhaberleri tedavülden kaldırmış yerine, yeni ufaklık Cumhuriyet paraları çıkarmıştır[277].

Bu durumda tedavülde bir kısmı, Osmanlı Bankası'na, bir kısmı da hükümetin emisyonuna dayanan iki türlü para bulunmuştur. Bununla birlikte, konuya kanuni açıdan bakıldığında, para politikası yönlendirme görevinin bu dönemde hükümete ait olduğu söylenebilir. Çünkü, hükümet o dönemde, hem Merkez Bankası gibi bir kurumdan yoksundur, hem de, bu kurumun görevlerini yüklenmiş olan Osmanlı Bankası, bu fonksiyonları gereği gibi yerine getirmemiştir. Böylece, para politikasını fiilen yönlendirme görevi, hükümet tarafından üstlenilmiştir.

Bu dönemde ısrarla benimsenen denk bütçe ve emisyon hacminin sabit tutulması gibi uygulamalar, statik para politikasının özellikleri arasında yer almaktadır. Ancak aynı dönemde döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması, ve ithalatın kısılması gibi olaylar, statik para politikası ile pek bağdaşmamaktadır. Buna bakarak bu dönemde uygulanan para politikasında «etatist» bir politika diyebiliriz[278].

Bu dönemde, dar kapsamlı para arzı ve geniş kapsamlı para arzı yıllara göre seyri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO 1

Dar ve Geniş Kapsamlı Para Arzı Ve Banka Parasının Payı

(Milyon TL)

Yıllar	*Dar Kapsamlı Para Arzı*	*Banka Parasının Payı (%)*	*Geniş Kapsamlı Para Arzı*	*Banka Parasının Payı (%)*
1924	217	31	223	33
1925	236	36	244	9
1926	269	44	279	46
1927	345	57	362	59
1928	401	63	434	65
1929	466	68	493	70

Kaynak : Çağlar Keyder, «1923-1929 Döneminde Para ve Kredi» Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar - Gelişme Dergisi, 1978 Özel Sayısı, Ankara, 1979, s. 214, Tablo III.

(277) B. Sanus, Para Ekonomisi, s. 497.

(278) V. ERASLAN a.g.e., s. 142.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda görüldüğü gibi, 1924 yılında 214 milyon TL. olan para arzı, 1929 da iki misline çıkarak, 466 Milyon TL.ya ulaşmıştır. Bu ekonominin tedavül ihtiyacının tamamen olmasa da, karşılandığını göstermektedir.

2 — Bankaların Durumu

Cumhuriyet kurulduğu zaman, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak, 17 yabancı banka, o yıl bağımsız bir Şirket olan Ziraat Bankası, İtibar-ı Milli Bankası ve çoğu önemsiz büyüklükte 16 Türk Bankası daha vardı[279].

Yabancı bankaların en eskisi, 1847 de kurulan İstanbul Bankası idi. Mevduat ve muamele açısından en büyük banka ise 1863' de kurulan Osmanlı Bankası idi. 1924 yılında Bankanın çoğu Türkiye'de ve diğerleri de Filistin ve Mısır'da olmak üzere 30 şubesi bulunmaktaydı[280]. Ayrıca Fransız sermayesi tarafından kontrol edilen Selanik Bankası ile, İngilizlerin kurduğu Türkiye Milli Bankası bulunmaktaydı. Bunların yanısıra Alman Bankaları da önemli güçteydiler.

Türk Bankaları ise, küçük sermayeli ve mahalli tüccar bankalar görünübündeydiler. 1928'de, bu mahalli bankaların toplam mevduatı 3 milyon lirayı geçmiyordu[281].

Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün başkanlığında, milli banka politikası takip edildi. Bu politika çerçevesinde, hükümet, yabancı bankalarla ülke çapında rekabet edebilen, büyük ölçekli bankalar kurdu. Bu bankaların sermayesinin büyük bir kısmı devlet bütçesinden karşılanıyordu.

Cumhuriyetin ilânından bir ay sonra, Kasım 1923'te, Ticaret Bakanlığı'na tahrip olmuş bölgelerin imarı için, bir imar bankası kurma yetkisini veren kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun dolaylı sonucu olarak, 1924 yılında, İş Bankası kurulmuştur.

(279) Ayr. bkz. Ö. AKGÜÇ, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Ankara, 1965, s. 7,12.
(280) Ç. KEYDER a.g.e. s. 218.
(281) Ç. KEYDER, a.g.e. s. 218.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1925'te, hükümet devlete ait, imalat şirketlerine kredi vermek amacı ile, Sanayi ve Maadin Bankası kurmuştur[282]. Bu banka devlet sektörünün en önemli yatırım bankasına dönüştürülmüştür.

1926 yılı sonunda 3'ü özel bir yasayla kurulmuş banka, 3'ü ticaret bankası, 18'i yabancı banka, 18'i de yerel banka olmak üzere, 42 banka faaliyetlerini sürdürmekteydi[283].

1923 yılında, tasarruf mevduatının % 59,7 si, milli bankalar, % 40.3'ü yabancı bankalarda yatırılmış iken, bu oran, 1926 yılında, sırasıyla %94.6 ve %5.4 olarak değişmiştir. Yine mudi sayısında da, milli bankalar lehine bir değişme göze çarpmaktadır. 1923 yılında milli bankalardaki mudi sayısı 3184 iken, bu rakam, 1932 yılında, 116.10'ye ulaşmıştır. Buna karşılık, yabancı bankaların mudi sayısında azalma gözlenmektedir. 1923 yılında 4874 mudi sayısı bulunurken 1932'de, 2873'e düşmüştür.

Bu rakamlar da açıkça göstermektedir ki, Atatürk'ün uyguladığı, milli banka politikası, başarıya ulaşmıştır.

3 — Krediler

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, sanayiciler, uzun vadeli kredi piyasasından yoksundular. Küçük imalatçıların da, orta vadeli işletme sermayesi kredisi alabilecekleri bankalar yoktu. Yabancı bankalar, ihracat ve ithalat kredilerine yönelikti. Amerikan ataşesinin de belirttiği gibi, yabancı bankalar «ülkeyle genel olarak çok az ilgili, kredi işyerlerine bile nadiren sahip ve üstelik mahalli işlere girişmekten çok çekingendiler»[284]. Bu durum, Türkiye hükümetinin kapitülasyonları kaldırarak, yabancıların yaptıkları işleri, Türk Hukukunun yargı yetkisi kapsamına almasından kaynaklanıyordu.

Cumhuriyet hükümetinin kurduğu bankalar, kredi politikasına önem verdiler. 1927 yılında banka kredilerinin ortalama seviyesi tahminen, 320-350 milyon liraya yükselmişti. Bu miktarın 1/3 ünden fazlası, Türk Bankalarınca verilmişti. Ayrıca miktar olarak 1924 yılında Banka kredileri, 100 milyon TL. civarında

(282) O. SİLİER, «1920'lerde Türkiyede Milli Bankacılığın Genel Görünümü», Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Der. O. OKYAR), 1975, s. 483.

(283) T. ARTUN, Türkiye'de Bankacılık, s. 44, 45

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iken, 1929'larda, 400 milyon TL.yı bulmuştu. Banka kredilerini de, imalat sektörüne, tarıma ve ticarete verilen krediler olarak, kendi içinde üçe ayırabiliriz.

a — İmalat Sektörüne Verilen Banka Kredileri

İmalatçılara, kısa vadeli krediler verilmektedir. Bu kredilerin şartları, tacirlere verilen kredilerle aynıydı. Ancak bu krediler, sadece döner sermayeyi takviye etmek için kullanılabiliyordu. Bankalar, bir iki hafta öncesinden haber vererek, paranın geriye dönmesini talep edebiliyorlardı. Bunun için, imalatçıların bu tür kredilerden faydalanmaları imkansızdı. Çünkü, imalatçılar, aldıkları krediyi, her an ödemeye hazır olmaları gerekiyordu. Bu nedenle, imalatçılar, paralarını, sabit sermayeye yatıramıyorlardı.

b — Tarım Sektörüne Verilen Krediler

Tarım sektörüne kredi veren kuruluş olarak Ziraat Bankası bulunmaktaydı. Bu banka, arazi ipoteği, şahsi garanti ve kıymetli malların emaneti yoluyla kredi vermekteydi. Toprağın ipoteğine karşılık verilen krediler, başlangıçta, teknik gelişmeyi sağlamak amacını taşıyor, uzun vadeli krediler olarak düşünülmüştü. 1924'ten önce, bu krediler, üç yıllık bir vade ile veriliyordu. Ziraat Bankasının yeniden örgütlenmesinden sonra, bir yıllık bir üst sınır konuldu ve böylece borçlar özellikle, işletme sermayesi için kullanılmaya başlandı. Çünkü toprak kıymetinin % 50'si kadar kredi verebiliyor ve toprak değeri de Ziraat Bankası'nca tesbit ediliyordu. 1926 ile, 1929 arasında arazi ipoteği karşılığında verilen kredi toplamı 18 milyon lira civarındaydı[285].

c — Ticaret Sektörüne Verilen Krediler

Bankalar, bu sektöre üç tip kredi veriyorlardı. Birincisi, senetlerin iskontosu yoluyla sağlanan kredi idi. Birinci sırayı bu krediler almaktaydı. 1928'in sonunda 42 milyonluk kredi toplamı içinde, senet iskontolarının payı 8 milyon liraydı[286].

İkinci tür, bankalara teminat olarak gösterilen, mal, kıymetli evrak ve emlak karşılığı verilen krediler idi. Bunlar da ikinci sırayı alıyordu. Daha çok, ihracat ve ithalat için kullanılıyordu.

(284) Amerikan Milli Arşivleri, 867.50/120. 5.477. s. 44,45.
(285) Y.S. ATAGASUN, T.C. Ziraat Bankası 1888-1939, s. 125.
(286) 1930 İstatistik Yıllığı, s. 271.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üçüncü tür ise, şahsi garanti karşılığı verilen kredilerdi. Bunlar, piyasada itibarı olan tüccarlara verilirdi. Fakat, Muhasebe kayıtlarına pek güvenmeyen bazı yabancı bankalar, özel istihbarat büroları kurarak, araştırmalarını tamamladıktan sonra, şahsi garanti sonucu borç veriyorlardı.

4 — Türk Parasının Durumu

İstiklal Savaşı enflasyonsuz kazanılmıştır. Oysa, Birinci Dünya Savaşı içinde diğer ülkeler enflasyon yaşamış, hatta enflasyon mütarekeyi izleyen yıllarda da, devam etmiştir. İngiltere'de, para arzının şişkinliği, 1920 ye kadar sürmüştür. Fransa da 1918-1925 arasında, emisyon, 33 milyon franktan, 51 milyara çıkmıştır[287]. Enflasyon değil, hiperenflasyon yaşaanmıştır. Aynı yıllarda, Türkiye'de, enflasyonun olmayışı, o dönemde başarılı bir politika uygulandığının göstergesidir.

T.B.M.M. nin kurulduğu 1920 li yıllarda, ilk iktisadi buhran, 1920'de Japonya'da çıkmış ve oradan Amerika'ya ve Avrupa'ya sıçramıştır. Buhran ile Amerika toptan fiyat endeksleri 100 den 55'e düşmüştür. Dolar kurunun, Avusturya'da bir günde 21 kuron, Polonya'da dakikada 68 mark Rusya'da saniyede 18 bin ruble ve Almanya'da saniyede 618 bin mark yükseldiği görülmüştür[288].

Amerika, Birinci Dünya Savaşına girdikleri 1917'de, doların altına konvertibilitesini fiilen durdurmuştu. 1919'da tekrar konvertibiliteye geçti.

Dünya, Büyük Depresyonu yaşarken, Türkiye nasıldı? Türk lirası, 1924 ten, 1929 yılı başlarına kadar, milletlerarası kambiyo piyasalarında fazla bir gerileme kaydetmemiştir. Fransız frangı, 9,5 kuruştan, 7.7 kuruşa, İsviçre frangı, 34 kuruştan 37 kuruşa, dolar 187 kuruştan, 196 kuruşa, İngiliz sterlini, 835 kuruştan, 956 kuruşa, Alman markı, 44 kuruştan, 46 kuruşa yükselmiştir[289]. Türk lirasına ve altına oranla en değerli para sterlin idi. Bu da 1925 Nisanında Gold Bullion Standart Kanunun yürürlüğe konması ile, sterlinin savaş öncesi, altın paritesine bağlanarak, «kuvvetli para» durumuna geçmesindendi.

(287) F. ERGİN, Para olitikası, İstanbul, 1975, s. 121.
(288) Aynı eser, s. 121.
(289) F. ERGİN, Atatürk Zamanında Ekonomisi, a.g.e., s. 53.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türk Lirasının değerinin en hızlı düştüğü zaman, 1929-30 dönemidir. Bunun nedenleri ise şunlardır: Gümrük tarifelerinin Türk Hükümetince bağımsız olarak tesbit edilmesini kısıtlayan, Lozan Ticaret Anlaşması, 1929'Ağustos'unda son bulunca, gümrük vergileri oranında değişiklikler yapan 1499 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanundan önce, gümrük vergileri mal değeri üzerinde %14.66 iken, %40 a kadar çıkartılmıştır[280]. Türk ithalatçıları da bunu bekliyorlardı. Sonuçta 1929 da dış ticaret açığı 101 milyon liraya ulaşmıştır. Aşırı ithalat eğilimi, Türk parasının değerinin düşmesine yol açmıştır. Diğer bir sebep de, o zamana kadar ihraç bankası görevini gören Osmanlı Bankasının, hükümete karşı takındığı tavrı değiştirmesidir. Hükümet, Merkez Bankası kurma çalışmaları içindeydi. Osmanlı Bankası da bu durum karşısında, Türk Lirası tutmaktan kaçındı.

Cumhuriyet Hükümeti, büyük depresyon ile kambiyolarda başlayan yükselme eğilimleri karşısında «Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları» 1447 sayılı kanunu 30 Mayıs 1929'da çıkarmıştır. Bu kanunla Menkul Kıymetler Borsasını millileştirmiş ve kişi ve kuruluşların Borsa'da doğrudan para spekülasyonu yapmalarını yasaklamıştır.

Bu yıllara kadar, Türk parasının dış değeri, arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmıştı. Ülkeden para çıkarılması serbestti. İthalat kısıtlaması yoktu. Spekülasyon hareketlerinin yoğunlaşması yüzünden kambiyo fiyatları yükseldiğinde açık piyasa işlemleriyle müdahale edecek bir kambiyo denkleştirme fonu bulunuyordu.

Hükümet, kambiyo kurlarının istikrarını kaybetmesi üzerine, bir «tedbirler paketi» hazırladı. Resmi döviz alımları durduruldu. Dış borçların ödenmesi bir «moratorium»la ertelendi. Bütçeden tasarruf yapıldı. Maliye Bakanlığı ile Türkiye'deki yabancı bankalar gerektikçe, açık piyasa işlemlerine girişecek 1 milyon 250 bin sterlin sermayeli «konsorsiyum» adını verdikleri bir kambiyo denkleştirme fonu kurdular. 20 Şubat 1930'da Türk Parasını Koruma Kanunu çıkartıldı. Bu kanunla, «kambiyo, nakit ve tahvilât alım satımının ve bunlar ile kıymetli madenler ve kıymetli taşlarla bunlardan mamul veya bunlara muhtevi her nevi eşya ve kıymeterin ve ticari senetlerle tediyeye temine yarayan her türlü vasıta ve vesikaların memleketten ihracı veya memlekete ithalatının tanzim ve tahdidine» Bakanlar Kurulu yetkili kılını-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yordu. Bunun anlamı, Türk parasının konvertibilitesinin kaldırılması, ithalatın lisanslara ve kontenjanlara bağlanmasıydı.

Hükümetin tesbitine göre, dolar 212 kuruş, sterlin 1032 kuruş, Fransız frangı, 8.3 ve İsviçre frangı 41.1 kuruştu.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile sonuçlanan kambiyo krizi Ankara'da endişe uyandırmıştı. 1 Kasım 1930'da Atatürk meclisin çalışma yılını açarken, bu kanunun çıkartılmasını gerektiren sebebleri, «Milli Para Buhranı» ve «milletin yaşama hakkına inancını ortaya koyan sorun» sözleriyle açıklanmıştır.

Artık hükümet, Merkez Bankasının bir an önce kurulmasını istiyordu. Bu amaçla 24 Mayıs 1930'da bir Bankalar Konsorsiyumu kurmuştur. Buna, Maliye Bakanlığı ile, İstanbul'da 13 banka katılmıştır. 200.000'i devletten, geri kalanı da bankalardan olmak üzere, 1040.000 İngiliz Sterlini sağlanarak, TL. nin değerini destekleme yoluna gidilmiştir[291]. Konsorsiyum, Merkez Bankası faaliyete geçinceye kadar çalışmıştır.

B — Genel Değerlendirme

Bu dönem, para politikasının 4 amacı açısından değerlendirilecektir. Bu amaçlar, bilindiği gibi, fiyat istikrarı, istihdam, ekonomik büyüme ve dış ödemeler dengesi olarak sayılmaktadır. Aslında bu dört amaca da aynı anda, amaçların çatışması sorunu yüzünden ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, bu amaçların sayısal rakamları burada teker teker alınacaktır.

1) Fiyat İstikrârı :

Bu dönemdeki ekonomik durumu gösteren Ali İktisat Meclisi'nin Türk ekonomisi hakkında bir raporu 1929 Mart'ında yayınlandı.

Ali İktisat Meclisi, 1914 = 100 esasına göre, 26 ihtiyaç maddesinden tertiplenmiş bir parakende eşya fiyatları indeksini göstermekteydi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 2

Yıllar	*Parakende Eşya Fiyatları*
1914	100
1922	1263
1923	1286
1924	1305
1925	1428
1926	1466
	1452

Kaynak : F. ERGİN, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, a.g.e. s. 55.

1922 ile 1925 arasında üç yıllık fiyat artış oranı %12,5 idi. 1925-1927 yılları arasındaki fark ise%2'den ibaretti[2]. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, dönemin son yıllarında fiyatlarda bir azalma olmuştur. Bu dönemde fiyat istikrârından söz edilebilir.

Ayrıca Türk parasının, yabancı paralar (sterlin) karşısındaki durumu da bu dönem para politikası uygulamalarının değerlendirilmesinde bize yardımcı olmaktadır.

TABLO: 3

Türk Parasının Sterline Göre Değeri

Yıllar	*İndeks*
1924	100
1925	111.4
1926	113.3
1928	113.9

Kaynak : B.Z. SANUS, a.g.e. s. 498

Türk parası, kambiyo piyasasında değer kaybetmekle birlikte gene de istikrarını korumuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2 — Dış Ticaret

1923-190 yıllarında dış ticaretimizde açıklar vardır. Bu yıllar arasında, dış ticaretin seyri aşağıda gösterilmiştir.

TABLO: 4

Yıllar:	*Dış Ticaret Açığı (milyar TL.)*
1924	37
1925	49
1926	48
1927	52
1928	50

Kaynak : F. ERGİN, a.g.e., s. 9

Bu dönemde uygulanan para politikasının bu hedefe ulaşamadığı görülmektedir.

3 — Ekonomik Büyüme

1923-1930 yılları arasında ekeonomik büyüme Gayrisafi Milli Hasıla'daki artışlar, büyüme hızları ve yatırımların durumu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO: 5

GSMH'DAKİ ARIŞLAR BÜYÜME HIZLARI VVE YATIRIMLAR

Yıllar	*GSMH (1938 Fiyatlarıyla) (milyon TL.)*	*Yıllık Artışlar %*	*GSMH (Cari Fiyatlarla) (milyon TL.)*	*Cari fiyatlarla Yatırımlar milyon TL.)*	*Yatırımlar %*
1923	633.1	—	952.6	66.4	7.0
1924	758.4	19.8	1203.4	98.6	8.2
1925	846.2	11.6	1525.6	130.0	8.5
1926	981.8	16.0	1650.5	131.6	8.0
1927	892.3	-9.1	1471.2	159.7	10.9
1928	990.9	11.1	162.5	174.5	10.7
1929	1150.1	16.1	2073.1	211.0	10.2
1930	1198.9	4.2	1580.5	187.2	11.8

Kaynak : Korkut BORATAV, 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İ.T.İ.A., Mezunlar Derneği, İstanbul Şubesi, İstanbul 1977, s. 39-52.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 1923-1930 yılları arasında GSMH'da ve yatırımlarda bir artış olmuştur. Bu modelin temelinde devletçilik ilkesi vardır ve bu ilkenin ekonomi alanında uygulanması İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) adı verilen kuruluşlarla yapılmıştır.

Bu dönemde özellikle pamuklu dokuma, çimento, maden kömürü üretiminde hızlı gelişmeler olmuştur. 1927'de Teşviki Sanayi Kanunu, 1929'da da Milli Sanayi Teşvik Kanunun yürürlüğe girmesiyle sanayi ve madencilikte üretim artmıştır.

4 — İstihdam

1923 yılında, irili ufaklı 350 sanayi işyeri vardı. Sanayide ve madenlerde çalıştırılan işçilerin sayısı 72626 idi. Hükümet iş hacmini genişletmeğe çalıştı. İnşaat işlerinde ve fabrikalarda her yıl on binlerce kişiye iş temin edildi[292]. Buna rağmen yıllar geçtikçe çoğalan nüfusun artırdığı emek gücü arzını karşılayacak bir talep yaratılamadı.

Sonuç olarak bu dönemde fiyat istikrarı ekonomik büyüme hedeflerine ulaşıldığı istihdam hedefine de nisbi olarak varıldığı ancak dış ödemeler dengesine erişilemediği söylenebilir.

II — MERKEZ BANKASININ KURULUŞUNDAN SONRAKİ PARA POLİTİKASI

(ATATÜRK DÖNEMİ II 1931-1938)

Bu dönem, para politikası uygulamalarına geçmeden önce, merkez bankacılığının doğuşu ve gelişmesi üzerinde durulacak, daha sonra da, T.C. Merkez Bankasının Kuruluşu anlatılacaktır.

A — Merkez Bankacılığının Doğuşu ve Gelişmesi

Milli ekonomiler içinde önemli fonksiyonları olan merkez

(290) H. DERİN, a.g.e., s. 110-111.
(291) F. ERGİN, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, a.g.e. s. 55.
(292) Aynı eser, s. 43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bankasının uzun bir gelişimi vardır. Genellikle, Merkez bankacılığını devlet hazinesine kısa süreli kredi bulmak ve kağıt para ihracını düzenlemek zorunluluğundan doğduğu kabul edilir[293].

Para basımı, tarihsel gelişim içinde bir egemenlik simgesi olarak gelmiş, egemenlik halkalarından sayılan bu yetkiyi devletler ellerinde bulundurmuşlardır. Ancak, kağıt para basım Merkez Bankasınca, madeni para basımı ise, çoğunlukla devlet elinde tutulmuştur.

Kağıt para basımının Merkez Bankasına verilmesi nedeni, ekonomik yönden hasas olan konunun siyasal etkenlerden uzak tutmak, toplum için yarar sağlamayı saptamaktır. İlk ihraç bankası 1668'de kurulan İsveç Devlet Bankasıdır, bunu 1994'de İngiliz Bankası Merkez Bankasına önderlik etmiştir. Ancak, ilk emisyon banka, ticaret bankası niteliğinde olduğundan, halk, banknot ihraç etmeye bankaların yaşamayacağı görüşündeydi. 19. Yüzyılın sonlarında banknot ihrac imtiyazı bulunmayan bankalar çıkmaya başlayınca para ihracı imtiyazına sahip bankalara Merkez Bankası denilmeye başlındı.

B — Tarihçesi

Merkez bankacılığı, XIX. yüzyılda, kağıt paranın genel mübadele aracı olması ve para sistemlerinin yüzde yüz altın karşılığı uygulaması şeklinde değil de, banknota dayanmaya başlaması ile doğmuştur.

Ancak, bu yıllarda, klâsik para politikası görüşü hakim olduğu için, tam istihdam seviyesinde arz ve talebin kendi kendine, otomatik olarak dengeye varacağı varsayımı içersinde, merkez bankalarının para ve kredi politikasındaki etkin rolü üzerinde durulmamıştır. Merkez Bankaları sadece, banknot ihracı imtiyazına sahip, altın ya da kıymetli senet ve bono karşılığı kağıt para basan, devletin bankalığını yapan kuruluşlardır. Büyük depresyonla, klâsik para politikası yıkılırken yerini Keynesyen para politikası alıyordu. Böylece, devletin ekonomik hayata müdahale fikri ile paralel, merkez bankasının fonksiyonları da genişlemiştir. Özellikle 1930 lardan sonra merkez bankaları bir devlet ku-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rumu haline gelmiştir. 1936 ile 1945 yılları arasında Danimarka, Kanada, Yeni Zellanda Merkez Bankaları devletleştirilmiştir. Bu arada yeni kurulan, İrlanda, Polonya, Afganistan merkez bankaları birer devlet kurumu haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere, Fransa, Hollanda, Norveç, Çekoslavakya da merkez bankalarını devletleştirmiştir[294]. Yalnız A.B.D.nin durumu bir farklılık taşımaktadır. Federal Reserve'nin sermayesinin tamamı, ticari bankalara aittir.

Günümüzde, Merkez bankaları, hükümetin para ve kredi politikalarını yürütmek, devletin haznedarlığını yapmak, banknot ihraç etmek, hükümetin mali ve ekonomik alanda müşevirliğini üstlenmek gibi görevler yapmaktadırlar.

Merkez bankaları, sermayelerine katılanlara ve kurucularına göre değişik türdedir.

Bunlar :

i) Sermayelerinin tümü devletin elinde olan merkez bankaları (Rusya, Danimarka, Kanada)

ii) Sermayelerinin tümü özel, tüzel ve gerçek kişilerin elinde olan merkez bankaları (Belçika, İngiltere, Fransa, Hollanda).

iii) Sermayeleri yalnız ticaret bankalarının olan merkez bankaları (Tek örnek, Amerikan Federal Rezerv Bankasıdır).

iv) Sermayeleri kısmen devlet, kısmen özel kesimlerin elinde bulunan merkez bankaları (Yunanistan, Yugoslavya).

v) Sermayeleri devletin ticaret bankalarının ve özel kişilerin olan merkez bankaları (Türkiye, Şili)

Günümüzde Merkez bankacılığında devlet sermayesinin üstünlüğü anlayışı yaygınlaşmaktadır. Devlet bunu sağlamak amacıyla bankanın governürünü (başkanını) ve yönetim kurulu üyelerini kendi tayin eder. Maliye bakanı çoğu ülkede merkez bankasının yönetim kurulu üyesidir. ABD'nin merkez bankalarının ser-

(293) Ayni Zarakoğlu: Merkez Bankacılığı ve Banka Ticareti Hukuku Araştırma Enstitüsü Bankacılık ders notları (Sami Ayhan, Türkiye'de Para ve Merkez Bankacılığı, Ankara, 1971 derleme).

(294) C. Tayyar SADİKLAR, Türk Mali Sistemi İçinde Bankalar, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 113, Ankara, 1981, s. 94.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mayenin tümü özel ticaret bankasının elinde olduğu halde yönetim kurulu üyelerini ABD başkanınca seçilir.

1. Merkez Bankalarının Karekteristik Özellikleri

Merkez bankasının diğer banka adı taşıyan örgütlerden farklılığı çok çeşitli olmasına rağmen aşağıdaki temel özellikler sayılabilir:

i) Merkez Bankası, egemenlik hakkı adına kağıt para basımını imtiyaz ve tekel şeklinde elinde tutan yegane banka yapısında kurulmuş örgüttür.

ii) Merkez bankaları öbür bankalardan farklı para ve kredi politika güder ve milli paranın istikrarını sağlayıcı tedbirler alırlar.

iii) Merkez Bankaları bütün diğer bankaları finanse eden en son borç verendir.

iv) Merkez bankalarının kaynakları, banknot ihracıdır, oysa, ticaret bankalarının ana kaynğı mevduat, yatırım bankalarının ise, sermaye ve tahvil hasılalarıdır.

v) Merkez bankası hazinenin muhtaç olduğu para sıkıntısının uzun ve kısa vadeli kredi ile sağlayan ve devleti finanse eden yegane kuruluştur.

vi) Esas fonksiyon, kazanç gütmektir[295].

vii) Merkez bankalarında sermaye iştiraki bulunmasa bile, devletin hakimiyeti şarttır.

2 — Merkez Bankalarının Görevleri

Şu şekilde sıralanabilir:

i) Hükümetin uygulayacağı para politikasını yürütmek.

Bu görev, merkez bankasının temel görevidir. Para arzının düzenlenmesiyle, fiyat istikrarının sağlanması, para ve kredi politikalarının bir kısmını teşkil eder. Geniş anlamda para ve kredi politikası, plân hedeflerinin aksatılmadan gerçekleştirilmesini,

(295) Madeni para döneminde tuğra hakkı vardı. Bugün ufaklık paranın basımında itibari değeri ile nominal değeri arasında hazine lehine fark kabul edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yuriçi ve dışı konjoktürel olaylara karşı fiyatların istikrârını koruyucu tedbirlerin düzenlenmesi, kredilerin sektörler ve bölgeler itibariyle dağılışını istenilene uygun şekilde geliştirilmesi, plân bu sektörlerin desteklenmesini kapsar. Para ve kredi politikası içinde, para, ekonomide düzenleyici, yapısı bir fonksiyon ile bir strateji aracıdır. Bir ülkede piyasaya arz edilecek para miktarı sadece piyasa ihtiyaçlarını ve fiyatları tayin etmez. Kalkınma plân ve programları ile gerçekleştirilmek istenen milli gelirin istikrarı içinde hızla arttırılması-işsizliğin önlenmesi, dışa dönük kredi ihtiyaçlarının uzaltılmasında para politikasına yön veren araçlardır.

ii) Devletlerin hazine işlemlerini yürütmek ve Ticaret bankalarına reeskont kredileri açmak.

Merkez bankalarında hazine işlemleri banknot ihracı kadar eskidir. Merkez bankası, hazineye uzun ve kısa vadeli krediler açar. Bunların başında KİT'lerin finansmanı gelir. Devlet, bütçe açıklarını tahvil ihracı yoluyla gidermeye çalışır. Bunu yaparken de Merkez bankası ile sıkı bir işbirliği içinde bulunur.

ii)' Ticaret bankalarına:

Ticari senetler karşılığı reeskont veya avans kredi karşılığı

iii) Ticaret Bankalarına:

Ticari senetler karşılığı reeskont veya avans şeklinde kredi açarlar. Ayrıca, merkez bankaları, bankalara zirai, sınaî ve ticarî krediler açarlar.

iv) Merkez Bankaları, ülkenin altın ve döviz rezervlerini muhafaza ederler.

Milletlerarası ödemelerde döviz takas işlemlerini yürütür. Bir ülkenin altın ve döviz rezervleri ödemeler bilançosunun denge unsurudur. Merkez bankaları, ödemeler bilançosunun açığını kapatmak için rezerv bulundurma zorunluluğundadır, bu da uluslararası ödemelerde yeterli olmalıdır.

v) Merkez Bankalarının diğer görevleri

---

(296) Avni ZARIKOĞLU, Cumhuriyetin 50. Yılında Bankacılık, T.B.B. Ankara, 1974, s. 34

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Sermaye piyasasını düzenli tutmak, Devlet bankalarında, şirketlerin tahvil ihracına vasıta olur. Bu tahvillerin istikrarını korumaya çalışır.

— Birçok ülkede takas odalarının bulunduğu yerlerde bankalararası borç ve alacağına mahsup takas işlerini yürütür.

— Faiz ve komisyon nisbetlerini tayin etmede de merkez bankasının mevcut görevleri arasındadır.

C — Merkez Bankasının Kuruluşu

T.C. Merkez Bankası, 1715 sayılı kanunla, 30 Haziran 1930 tarihinde kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçmiştir. Kanun metninde, bankanın asli görevi olan para istikrarını, altın standarını kabul ederek gerçekleştirilebileceği belirtilmekteydi. Ancak, Türkiye'nin paraya karşılık teşkil edecek yeterli rezervi olmadığı için bu gerçekleşemedi.

39 sene yürürlükte kalan, 22 defa değişikliğe uğrayan 1715 sayılı kanunun çıkarılışında, Birinci Dünya Savaşından sonra toplanan Brüksel ve Cenova Konferanslarında alınan kararlar etkili olmuştur[296]. Böylece, bankada, devlet sermayesinin çoğunluk sağlaması engellenerek, devlet baskısı azaltılmaya çalışılmıştır.

Merkez Bankası, sermayesinin tamamı devlete ait bir devlet müessesesi olarak değil, bir anonim şirket olarak kurulmuştur. 15 milyon lira sermayeli Merkez Bankasının 4 tip hisse senedi bulunmaktaydı.

i) A tipi hisse senetleri: Genel sermaye içindeki payı % 25 idi, devlete ayrılmıştı.

ii) B tipi hisse senetleri: Devlet sermayesi ile kurulan milli bankalara verilmiştir.

iii) C tipi hisse senetleri: Milli bankalar dışında kalan diğer banka ve imtiyazlı şirketlere verilmiş, oranı % 10 la sınırlandırılmıştır. Böylece, yabancıların banka üzerindeki etkisi sınırlandırılmıştır.

iv) D tipi hisse senetleri: Türk ticaret şirketleri ile, Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere ayrılmıştır.

(296) A. ZARAKOĞLU, Cumhuriyetin 50. Yılında Bankacılık, Ankara 1974, s. 34.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Daha sonra bu kanun, 14 Ocak 1970 tarihinde 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile değiştirilecektir. Bu kanunla sermaye 25 milyon liraya çıkmıştır. Hisse senetleri her biri adı yazılı, yüz liralık 250.000 hisseye bölünmüştür. Hisse senetlerinin payında da değişmeler yapılmıştır.

i) A tipi hisse senetleri: Hazineye aittir ve sermayenin % 51 inden aşağıya düşmez. Bugün, bu oran % 54 civarındadır. 1711 sayılı kanunda, hazinenin payı azami % 25 iken, şimdi asgari % 51'e çıkartılmış, böylece de devletin, merkez bankası üzerindeki hakimiyeti artırılmıştır.

ii) B tipi hisse senetleri: Türkiye'de faaliyette bulunan milli bankalara ayrılmıştır.

iii) C tipi senetleri Milli bankalar dışında kalan banka ve imtiyazlı şirketlere tahsis edilmiştir. Ancak 150.000 adedi geçmez. Eski kanunda ise, % 10 sınırı bulunmaktaydı.

iv) D tipi hisse senetleri: İlk kanunda olduğu gibi, Türk ticari müessese ve fertlerine aittir.

I — 1715 Sayılı Kanuna Göre Merkez Bankasının Görevleri

3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçen Merkez Bankasının görevleri, 1715 sayılı kanunda şöyle belirtilmekteydi:

a) Hazine işlemleri yapmak,

b) İskonto oranlarını tesbit etmek, para piyasasını düzenlemek,

c) Hükümetle işbirliği halinde, Türk parasının istikrârıyla ilgili bütün tedbirleri almaktır.

Zaman içinde kanunda, değişiklikler yapılarak, bankanın görev ve yetkileri artırılmıştır. Kanunun ilk ifadesinde, Hazine ve İktisadi Devlet Teşekkülleri bonolarının iskonto edilmiyordu, yapılan bir değişiklikle bu bonoların iskontoya kabulü sağlanmıştır. Bu değişikliklerle, bankanın yapabileceği işlemler şunlardır:

— Devletin gerek ülke içinde, gerekse ülke dışında tahsilat ve ödemelerini ve bütün hazine işlemlerini, ülke içinde ve dışında her türlü naklini yapmak.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Döviz alıp satabilir, Maliye Bakanlığının muvaffakatı ile döviz karşılığı avans vermek.

— Hem kendi adına hem de başkaları adına altın (sikke veya külçe altın alıp satmak.

— Bankalar tarafından getirilen üç imzalı, 4-9 ay vadeli ticari senetleri reeskont etmek.

— Hazineye kısa vadeli avans hesabı açmak.

— Ödenmiş sermayesi ile ihtiyatları toplamının % 50 sini geçmemek üzere, borsada kayıtlı devlet tahvili ile ödenmiş sermayesi en az 4 milyon lira olan milli bankaların tahvilini alıp satmak.

— Devlet sermayesi ile kurulan ve ticari usullerle idare edilen sınai, ticari ve zirai teşebbüslerle demiryolları gibi tüzel kişiliğe sahip idare ve müesseselere ait, vadelerin bitmesine üç ay kalmış, hazine kefaletin haiz bonoları iskonto etmek ve karşılığında avans vermek.

Yukarıda belirtilen bu yetkileri ve görevlerine rağmen 1715 sayılı kanun 30 yıldan 22 defa değiştirilerek günün şartlarına uydurulmayı çalışılmıştır.

2 — 1211 Sayılı Merkez Bankasının Görev ve Yetkileri

Görevler ve yetkiler ayrı ayrı ele alınmıştır.

1970'lere kadar ekonominin ihtiyaçlarına uyum sağlayabilecek Merkez Bankası kanunu çıkarılması için yapılan çalışmalar, 14 Ocak 1970 tarihinde sonuçlanmış ve 26 Ocak 1970'te 1211 sayılı «T.C. Merkez Bankası Kanunu» adı altında yürürlüğe girmiştir.

Yürürlüğe giren 1211 sayılı yasa (7129 sayılı bankalar kanununun 47. maddesini yürürlükten kaldırılmasıyla) şu temel görevleri T.C. Merkez Bankası tarafından yerine getirilmesini sağlamıştır.

i) Hükümetin para ve kredi politikasını, kalkınma plânı ve yıllık programlara göre yürütmek;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Zamanımızda, para ve kredi politikası hükümetlerin uyguladıkları ekonomik politikanın en etkin araçlarından biridir. Bu sebeble banka para ve kredi hacmini düzenlerken, ya da para ve krediye ait diğer görevlerini yürütürken, kalkınma plân ve programlardaki ana amacı daima gözönünde bulunduracaktır. Kalkınma plânının ana amacı, istikrar içinde hızlı kalkınmayı sağlamaktır. Bu itibarla T.C. Merkez Bankasının ödeyeceği para ve kredi politikası milli gelirin artış hızını ve hızın sürekliliğini engelleyecek olumsuz yurtiçi ve yurtdışı konjoktür olaylarını yenecek gelişmenin istikrar içinde oluşumunu sağlayacak nitelikte olmalıdır.

ii) Milli paranın hacim ve tedavülünü, bu yasa gereğince düzenlemek:

T.C. Merkez Bankasının bu alandaki görevleri, piyasada likidite darlığı hissedildiğinde sahip olduğu düzenleme araçları ile (Emisyon, açık piyasa işlemleri, iskonto politikası) piyasada satınalma gücünü artırır. Ayni şekilde, likit bolluğunda likit fazlasını ayni araçlarla yoketmeye çalışır. Örneğin; 1967 Kıbrıs olaylarının getirdiği kararsızlık bankalarda geniş ölçüde mevcuat çekilmesine neden olmuş, bu yüzden merkez bankası ticaret bankalarının reeskont limitlerini arttırmak suretiyle durumu düzeltmeye çalışmıştır.

iii) Hükümetle müştereken milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli tedbirleri almak.

Çağımızda hükümetlerin en çok uğraştıkları konu, para değerinin korunması, özellikle geri kalmış ülkelerde büyük önem taşımaktadır.

Paranın iç satınalma gücünün düşmesi, emtia ve altın fiyatlarının yükselmesi şeklinde, dış satınalma gücünün düşmesi ise, yabancı dövizlerin piyasa kurlarının yükselmesi sonucundandır. Banka, bu hallerde hükümetle birlikte paranın eski değerinin yerine gelmesinde tedbir almak zorundadır.

iv) Bankalara kredi vermek:

Bankaların kendi öz ve yabancı kaynakları yetmediğinde tek başvurduğu yer T.C. Merkez Bankasıdır. T.C. Merkez Bankasının bankalara açtığı kredi, üç türlüdür:

— Kısa vadeli reeskont ve avans işlemleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— Orta vadeli krediler

— Tahvil karşılığı avanslar

v) Hükümetin mali ve ekonomik müşavirliğini yapmak

vi) Hükümetin mali ajanlığını yapar.

vii) Hükümetin haznedarlık görevini yapmak.

Yetkileri:

T.C. Merkez Bankası 1211 sayılı yasa ile kendisine verilen temel görevlerin ışığı altında şu yetkileri kullanmaktadır:

i) Banknot ihracı (Emisyon)

1211 sayılı yasa uyarınca banknot ihracı imtiyazına sahip tek kuruluş T.C. Merkez bankasıdır. Bugün, uygulanan Türk parası sistemi ile çıkarılan banknotlarının altın karşılığı bulundurulması gerek olmadığı gibi altına çevirme zorunluluğu yoktur. Yalnız, T.C. Merkez Bankasının çıkardığı banknotlarda tam bir serbestliğe sahip değildir. Sadece, hangi işlemler dolayısiyle banknot ihraç edeceği yasanın 45,46 ve 48. madde hükümlerine göre belirlenmiştir. Buna göre Merkez Bankası;

— Bankalar tarafından ibrâz edilen kısa vadeli ticari ve zirai senetlerin reeskontu karşılığında,

— Vadesine en çok 5 yıl kalmış olan orta vadeli senetler için

— Devlet tahvilleriyle borsada kayıtlı diğer sağlam tahvil karşılığı,

— Açık piyasa işlemleri için piyasadan satın alacağı senetler, devlet tahvilleri ve borsada kayıtlı sağlam tahviller karşılığı gibi,

durumlarda banknot ihraç edebilir.

ii) Reeskont ve Faiz hadlerinin tayin ve tesbiti

T.C. Merkez Bankası uygulayacağı reeskont hadlerini doğrudan kendi tayin eder. Bankaların faiz oranları ve merkez bankasının reeskont hadleri bugüne dek çok değişmiştir.. Bankalar zaman zaman reeskont hadlerine yükselmek veya düşürmek suretiyle para ve kredi hacmini etkilemek imkânına sahiptir. Ülkemizde uygulama iskonto politikası kredilerin hacmini etkilemelerinden çok, kredilerin sektörler itibariyle dağılışına hakim olacak politika uygulamaktadır.. T.C. Merkez bankasının reeskont ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

faiz hadleri, bankaların müşterilerine uyguladığı faiz hadlerinden düşüktür.

iii) Bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları genel disponibilite ve mevduat munzam karşılıklarının tesbiti

Bankalar taahhütlerine karşı bulunduracakları umumi disponibilitenin en az oranı T.C. Merkez Bankasınca tesbit olunur. Ve bankaların aylık mevduat artışlarının belli oranları T.C. Merkez Bankasındaki özel hesaba yatırılır.

iv) Bankaların plânsmanları üzerinde miktar ve dağılım bakımından tanzim tedbirlerinin alınması.

Bunun amacı; kredilerin hacmini ayarlamak, sektörler ve türleri itibariyle dağılışını düzenleyici tedbirlerini almaktır.

v) Taksitli satış yapan kurum ve kuruluşların kredi artışlarının:

mali kurumlarca yapılan yatırımların miktarını, bu kurumlarca verilen kredilerin esaslarını, özel sektöre satışa çıkarılacak tahvil miktarının faiz ve satış şartlarının tesbit edilmesidir.

Bu saydıklarımız T.C. Merkez Bankasının temel görevlerini yapabilmek amacıyla sahip olduğu uygulama, düzenleme ve denetim yetkileri arasındadır.

D — 1931 - 1938 Dönemi Para Politikası Uygulamaları

Osmanlı Devletinden kalan borçlar, (Düyûn-u Umumiye), İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankasının emisyon yetkisine sahip oluşundan geriye kalan kötü tecrübeler, Türkiye Cumhuriyetini «ortodoks bir para politikası» takip etmeye yöneltmiştir. Kısaca bu politika parasal istikrârın paranın altına bağlanmasıyla elde edileceği inancının egemen olduğunu ifade eder. Bu nedenle Merkez Bankası kurulduktan sonra, evrâk-ı nâkdiye kaldırılmıştır. Halbuki aynı dönemde Büyük Depresyondan etkilenen ülkeler paralarını altından ayırmak yolunu seçmişlerdir. Bunun nedeni de Birinci Dünya Savaşı sonrası deneylerin, sağlam paranın altına konvertibl para değil, istikrarlı para olduğunu ortaya koşmuş olmasıdır. Bu gelişmeler karşılık Türkiye'se altın stoklarının da azaldığı bir dönemde karşılığı altın olan para çıkarmakta ısrar edilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu dönemde 1933-1937 yıllarını kapsayan beş yıllık bir sanayi plânı uygulanmıştır[297]. 1933-37 yıllarını kapsamak üzere, ilk beş yıllık Sanayi Plânının uygulandığı bu dönemde, statik para politikası ilkeleri çerçevesinde, ortodoks para politikası ve genel ekonomi açısından da bir anlamda kendi kendine yeterlilik ilkelerinin benimsendiği söylenebilir. Çünkü bu dönemde, Merkez Bankasının kurulmuş olmasına karşılık emisyon hacminin isrârlı sayılabilecek bir biçimde sabit tutulmaya çalışıldığı kliring ve takas sistemleri uygulanmasıyla ilişkili olarak dış ticaretin sınırlı kaldığı, bütçelerde denklik ilkelerine önem verildiği ve ekonomik kalkınmada devletçilik görüşünün öncelik kazandığı görülmektedir[298].

Devletçilik adını alan bu ekonomik rejim dgmatik ya da doktriner değil, prağmatik esaslara dayanmaktadır.

1 — Fiyat İstikrârı

Deflâsyonist para politikası uygulamaları sonucunda 1930-1938 döneminde, toptan eşya fiyatları yıllık dalgalanmalar göstererek, 1930-100 iken 1938'de 125.4'e yükselerek, ortalama olarak yılda % 3.2 oranında artmıştır.

Aşağıdaki Tabloda görüldüğü gibi, para arzı 1930'da 100 iken, 1938'de 131.1'e, toptan eşya fiyatları da 1930'dan 100 iken, 1938'de 125.4 olmuştur.

Bununla birlikte, bütün dönem değil de, tek tek yıllar ele alındığında, banknot miktarı ile fiyatlar genel seviyesi arasında bir ilişki kurmak imkânsızdır. Bu devrede fiyat hareketleri, büyük ölçüde ithâlat seviyesindeki değişmelerden etkilenmiş ve 1930 ların ilk yarısında, büyük depresyon dolayısıla ithalat hacmindeki dalgalanmalara paralel olarak bir yükseliş göstermiş; fakat dönemin ikinci yarısında ithalât miktarlarının artışına paralel olarak da düşmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, 1930'larda, fiyat artış veya azalışları, bazı yıllarda hava koşullarının elverişsizliği nedeniyle üretim düşüklüğünün ve ithâli mümkün olma-

(297) Dündar SAĞLAM, a.g.e. s. 83

(298) Mükerrem HİÇ, «Türkiye»nin Para Politikası ve Ekonomik Gelişmesinin Anahtarları 1950-1970 «Türkiye'nin İktisadî Gelişme Meselesi», Cilt 1, İstanbul, 1971, s. 52.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yan malların yurt içinde daha pahalıya üretilmesinin bir sonucu olmuştur.

TABLO: 6

Para arzı Toptan Eşya Fiyatları Endeksleri ve Yıllık Artışlar (1930 - 1939)

Yıllar	*Toptan Eşya Fiyatları*	*Yıllık Artışlar % olarak*	*Tedavüldeki Banknot*	*Yıllık Artış % olarak*
1930	100.0	—	100.0	—
1931	114.0	14.0	99.3	— 0,7
1932	113.3	-0.5	106.7	7.4
1933	116.4	2.8	110.1	3.2
1934	137.5	18.1		
1935	144.7	5.2		
1936	147.1	1.6	122.3	+ 11.1
1937	133.4	-9.3	14.1	—6.7
1938	125.4	-6.0	11.1	14.9

Kaynak :
— Merkez Bankası Aylık Bültenleri,
— Burhan Zihni S. Para Ekonomisi, İstanbul, Cilt 2, s. 601,
— Halûk CİLLOV, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1965, s. 406
— İstanbul Üniversitesi, No. 1713, İktisat Fakültesi No. 305, İstanbul, 1972, s. 9

Osmanlı Bankası imtiyazı 1935 yılında sona ermiştir. Ancak bir süre daha Türk kağıt parası üzerinde yetkisinin devam etmesinde yarar umulduğundan, 1933 yılında yapılan anlaşma ile süresi, 1952 yılına kadar uzatılmıştır.

1937 yılında da Türk parasının kıymetinin korunma hakkında 12 sayılı karar yürürlüğe konmuştur. Bu karar savaşın sonuna kadar yürürlükte kalmıştır[299]. 58 maddeden oluşan bu kararname ile dış ticaret geniş ölçkde Kliring ve takasa dayandırılmış; takas işlemleri Takas Limited Şirketleri yolu ile düzenlenmiştir. Ayrıca, Ticari Tediyeleri Tanzim Komistesi kurularak, altın ve döviz rezervlerimizi arttırmak amacıyla çalışmaya başlamıştır.

(299) Erhan BENER, Türkiye'de Para ve Kambiyo Denetimi, Ajans Türk matbaacılık Sanayii, Ankara 1968, s. 118-119.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bununla birlikte, Türk parasının iç değerindeki sürekli düşme savaş yıllarında da devam etmiştir.

2 — Merkez Bankasının Kredilerinin Dağılımı

TABLO: 7

Merkez Bankasının Özel ve Kamu Kesimine Açtığı Kredilerin Dağılımı (Milyon TL.)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Özel Kesim	0.0	5.3	23.0	15.4	15.2	17.1
Kamu Kesim	7.9	10.8	8.0	27.0	45.1	88.3

Kaynak : Talat GÜLLAP, Türkiye'de ve İktisaden Geri Kalmış Memleketlerde Bankacılığın Ekonomik Gelişmede Rolü, A.Ü. Basımevi, Erzurum, 1972, s. 91.

Merkez Bankasının hazineye açtığı kredilerin miktarı, 1933 yılından itibaren devamlı artmasına karşılık, tedavüldeki banknot miktarı önemli bir artış göstermediği için, para arzında bir şişkinlik olmamıştır.

Deflasyonist para politikası uygulaması sonucu olarak, bu dönemde fiyatların, yılda ortalama olarak % 3 civarında arttığı görülmektedir. Nitekim, toptan eşya fiyatları endeksi, yukarıda tabloda görüldüğü gibi, 1930 yılında 100 iken, 1938 yılında 125.4' e çıkmıştır.

Tedavüldeki banknot miktarı endeksi 1932: 100'den, 1938'de 131.1'e yükselerek, ortalama yıllık % 5 bir artış göstermiştir. Bu durum tablo 6'da gösterilmektedir.

3 — Dış Ticaret Döviz Kuru

Bu dönemle Türk lirasının İngiliz Sterlinine göre değeri ve tedavüldeki banknotlar da aşağıda gösterilmiştir. Görüldüğü gibi 1938 yılında Sterlin 1032 kr iken 1938 yılında 616 kr. olmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 8

Türk Lirasının İngiliz Sterline Göre Değeri

Yıllar	*Sterlinin Eşdeğeri kr.*	*Tedavüldeki Banknotlar (milyon TL.)*
1930	1032	159
1931	965	159
1932	741	164
1933	702	161
1934	636	165
1935	616	170
1936	624	179
1937	624	169
1938	616	194

Kaynak : Haldun DERİN, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1940, s. 151
İstatistik Yıllığı, 1937-38, cilt 10.

1919'dan beri ülkeyi enflasyonsuz bir yönetimle 1931 yılına getiren Atatürk, bu yıldan sonra da emisyonun bir finansman aleti gibi kullanılmasına dikkat etmiştir.

Görüldüğü gibi 1930 yılından 1937 yılına kadar dış ticaretimiz fazla vermiştir. Özellikle 1936 yılında dış ticaretimiz 25 milyon TL. fazlalık vermiştir. Bu yılda, ithalatımız 92 milyon TL. iken, ihracatımız 117 milyon TL. olmuştur. Sadece 1938 yılında dış ticaretimiz 5 milyon TL. açık vermiştir.

Dış Ticaret

Yıllar	*Dış Ticaret (milyon TL.)*
1930	+4
1931	+1
1932	+15
1933	+18
1934	+ 6
1935	+ 7
1936	+25
1937	+24
1938	— 5

Kaynak : F. ERGİN, a.g.e., s. 62.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III — SAVAŞ SIRASINDA UYGULANAN ENFLASYONİST PARA POLİTİKASI (1938 — 1945)

Türkiye II. Dünya Savaşına girmemiş olmakla beraber ekonomi, savaş konjonktürünün etkisinde kalmıştır.

Hükümet, savaş başladıktan sonra, önlemler almaya ve harcamalar yapmaya başlamıştır. Dış dünya ile ilişkilerimizin oldukça sınırlı ödemeler dayandırılması, ödemeler dengemizde olumlu gelişmelere yol açmıştır. Buna karşılık savunma giderlerinin para emisyonu ile finanse edilmesi ve kamu ürünlerinin fiyatlarında ve vergilerinde gerekli ayarlamaların yapılmasını gecikmesi, talep enflasyonuna neden olmuştur.

Savaş sonrasında ülkenin ekonomik bakımdan derlenip toparlanması için, Fuat Sirmen başkanlığında İktisat Bakanlığınca 7.5.1945 de bir plân hazırlandı. Bu plânın amacı ekonomik entegrasyonu sağlamaktı. Ayrıca Sanayiyi destekleyecek bir tarımsal üretimde plânda ele alınmaktaydı. İşçi politikası, dış kaynaklardan yararlanılmasının devletin alacağı kredilerle yürütülmesi öngörülüyordu. Fakat bu plân uygulanmadı. Bunun sebebleri arasında Sovyetler Birliğinin Boğazlar rejimi ile ilgili istekleri ile Kars ve Ardahan'ı istemesi ile Amerika'nın Türkiye'ye yardım etmesi, Bretton Woods Anlaşmasının gerekleri, Recep Peker hükümetinin kredi alma yolundaki başarısız girişimleri sayılabilir. Bu plânın yerine, İktisat Bankanlığı Baş Müşavir'i tarafından bir plân hazırlandı. Bu plânda, devletin ekonomik hayatta tamamlayıcı rol alması öngörülüyor, özel teşebbüs destekleniyordu.

A — Fiyat İstikrârı

Bu dönemin özelliği ilk defa, finansman ihtiyacının baskısı altında emisyona başvurulmasıdır. Kamu ürünlerinin fiyatlarında ve vergilerde yapılması gereken ayarlamalar ise daima gecikmiştir. Bu yüzden talep enflasyonu önlenememiştir. Türkiye böylece, enflasyon ortamına ilk defa bu yıllarda girmiştir. Para arzı ve fiyatların seyri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 9

Para Arzı ve Fiyatlar Genel Seviyesi Endeksleri (938-1945)

Yıllar	*Para Miktarı (M)*	*Toptan Eşya Fiyatları*
1938	100.0	100.00
1939	150.7	101.0
1940	209.0	127.0
1941	270.0	—
1942	385.5	340.0
1943	417.1	590.0
1944	500.0	459.0
1945	457.0	444.0

1.0	
25.7	
37.8	
—	
994.2	
73.5	
— 22.2	
— 3.3	

Kaynak : Feridun ERGİN, Para Siyaseti, İstanbul, 1966, s. 267.

Tabloda görüldüğü gibi 1938 yılında 100 olan para miktarı endeksi 1945 yılında 4457'ye yükselmiştir. Buna karşılık 1938 yılında 100 olan toptan eşya fiyat endeksi, 1945'de 444'e yükselmiştir.

II. Dünya Savaşı ile birlikte hükümet, kendine ekonomik alanda olağanüstü yetkilerle güçlendirmek ihtiyacını duymuş, bunu sağlamak üzere 1940 yılında «Milli Koruma Kanunun»nu yayınlamıştır. Ülkemiz bütün kaynaklarını savaş ekonomisinin gereklerine uygun seferber edilmesini sağlamak için, hükümete, madenlere ve endüstri tesislerine müdahale, savaş fiyatlarını belirleme, bazı tüketim maddelerinin tüketimini yasaklama, kontenjana bağlama gibi yetkiler verilmiş, bunların uygulanması karşılığında da ağır cezalar getirilmiştir[300].

Milli Koruma Kanunu diğer bir kararla bir kambiyo denetleme kanunu niteliğini kazanmıştır. Buna göre hükümet ihracat ve ithalatta miktar ve fiyat kontrolü yapma yetkisine sahip kılınmıştır. 28.12.1940 tarihinde yayınlanan bir kararla da Milli Koruma Kanunun hükümete verdiği yetkiler arttırılmıştır[301].

Sonuçta, tüketim maddeleri vesikaya bağlanmış, ithalat hacmi genel olarak dar tutulmuş, kamu iktisadi teşekküllerinin yüksek fiyat politikası işlemelerinin soucu de genel fiyat düzeyi halkın satın alma gücünün üstünde tutulmuştur. Ancak içerideki fi-

(300) E. BENER, a.g.e. s. 124.
(301) B.Z. SAINUS, a.g.e., s. 519-20.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yatların aşırı bir şekilde yükselmesine karşı, dış pazarlarda da fiyatlar aşırı yükselmiş, savaşın sonuna doğru Türk parasını koruma konusu 12 sayılı karara ek ihtiyaç listeleri yayınlanarak, bazı ihraç maddelerine primler verilmek zorunda kalınmıştır[302].

Savaş yıllarında Türkiye'de de belli bir dış ticaret rejimi olmadığı için kliring ve takas rejimi sıkı bir biçimde uygulanmış; anlaşmalı ülkelerde yapılacak ara takas işlemleri banka tarafından yapılırken, anlaşma olmayan ülkelerde olan takas işlemleri de Takas Limited Şirketi tarafından yapılmıştır[303].

B — Türk Parasının Kıymetinde Görülen Düşüşler

Bilindiği gibi fiyat artışları toplam talep, toplam arz dengesizliğinden başka bir deyişle talebin fazla arzın az olmasından kaynaklanır. Bu dönemde de, aktif erkek nüfusunun büyük bir yüzdesinin askere alınması, ülke içi üretimin azalmasına sebep olmuştur. Ayrıca savaş sırasında dış ticaret yollarının tıkanması, ulaştırma güçlükleri, arz yetersizliğine yol açıyordu. Neticede fiyatlar hızla artmaya başladı. 1943 yıllarından itibaren Almanya'nin savaşı kaybetmesi, bir derecede ülke içi fiyatların düşmesinde etkili olmuştur. Şöyle ki, savaş öncesi Türkiye ithalatın % 50 sini ve ihracatının % 51 ini Almanya ile yapıyordu. Almanya'ya mal ihraç edememiz sonucu ülkedeki mal miktarı arttı. Ayrıca tarım üretimimizde de bir çoğalma oldu.

1945'de savaş bittiği zaman Türkiye resmi para kuru ile dış ticaretini yürütemiyecek durumdaydı. Uluslararası ticarette ise hakimiyet Amerika'ya geçmişti.

Bu yıllarda büyük şehirlerde görülen açlık tehlikesini önlemek amacı ile T.M.O. kurulmuştur. Bu ofis, açık finansmanla karşılanmıştır. Basılan paralar yatırıma yönelik değil, var olanı korumada kullanılmıştır. Bunlar Türk Parasının kıymetinde düşmelere ve altın fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.

Bu düşüşler aşağıdaki tabloda açıklanmaya çalışılmıştır.

---

(302) E. BENER, a.g.e. s. 125.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 10

Türk Parasının Kıymetinde Görülen Düşüler (1938-1945)

Yıllar	Toptan Eşya Fiyat Endeksi	Reşat altın P.	%
1938	100	11.12	100
1939	101.3	14.32	128
1940	126.6	21.06	189
1941	175.3	25.57	229
1942	339.6	33.23	298
1943	590.1	33.84	300
1944	458.9	38.30	344
1945	444.3	35.93	323

Kaynak : Reşat altın fiyatları endeksi tarafımızdan hesaplanmıştır. B.Z. SANUS, a.g.e., s. 518.

Tabloda görüldüğü gibi, savaşla birlikte altın fiyatları toptan eşya fiyatları endeksinden daha hızlı oranda da olsa yükselmiştir. Psikolojik etkenlerle halk, altın almıştır. Toptan eşya fiyatlarında 1942 yılından itibaren görülen artış, altın fiyatlarına yansımamış, bu da altının piyasadan çekilmesi sonucunu yaratmıştır.

Bununla birlikte, fiyat kontrolleri ve diğer sınıflamalar nedeni ile fiyat endekslerinin gerçek fiyatları yansıtmadığı açıktır. Eğer fiyatlar serbest oluşsaydı, bu artışın daha yüksek bir seviyede olacağını kabul etmek gerekmektedir[304].

Bir ülkenin ödemeler dengesinin açık vermesi, o ülkenin parasının değerinin düşmesine, aksi de değerlenmesine neden olduğu bilinen bir gerçektir. Buna karşılık Türkiye, savaş döneminde hem paranın değerinin düştüğüne, hem de dış ödemeler dengesinde olumlu gelişmelere sahip olmak gibi, normal savaş nedeni ile içeride mal darlığına (arz yetersizliğine) savaşa katılan ülke-

(303) B.Z. SANUS, a.g.e. s. 519

(304) Asım YÜCEL, «Türkiye'de Para Politikası ve Fiyatları», **Türkiye Ekonomisinin 50. Yıl Semineri**, Bursa İTİA. yayını no. 4, İstanbul, 1973, s. 523

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerin artan ham madde ithalatı sonucu, Türkiye'nin ihracatındaki artışa ve ithalattaki kısıtlamaya bağlamak mümkündür.

Türkiye'nin savaş yıllarında geçirdiği durum A.B.D.'nin 1960' lardan sonraki durumuna benzemektedir. Zira, A.B.D. ödemeler dengesi açık verdiği halde doların değerinde elle tutulur bir düşme sözkonusu değildir. Bunun nedeni de, enflasyon harcamalarına karşın A.B.D.'de, ulusal gelir artışının, artan para hacmini emebilmesidir.

Türkiye'de 1930'dan sonra ödemeler dengesinde fazlalıklar görüldüğü halde, enflasyonist bir iç para ve bütçe politikası, millî gelir ve üretim artışlarının ememiyeceği genişlikte yürütülmüştür. Devletin savaş dolayısıyla cari giderleri artmış, bütçe açıkları çoğalmış ve bunlar vergilerle finanse edilemediği için Merkez Bankası kredilerine daha çok başvurulmuştur. Bankanın savaş boyunca devlete ve özel kesime açtığı krediler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

TABLO: 11

Merkez Bankasının Özel ve Devlet Kesimine Açtığı Krediler

Yıllar	*Üç imzalı hazine bonoları*	*Hazine kefaletine haiz bonolar*	*Altın karşılığı avans*	*Tahvilat karşılığı avans*	*Tasarruf bonoları avans* —	*Özel Piyasa*
1937	45.2	—	—	7.3	—	15.2
1938	88.3	30.0	—	7.8	—	17.1
1939	216.6	149.1	—	7.8	—	10.8
1940	379.7	202.7	114.5	7.8	0.0	6.9
1941	456.5	220.9	117.5	7.8	4.1	-7.3
1942	687.0	352.3	250.0	7.8	—	65.1
1943	645.1	431.2	250.0	—	—	76.1
1944	770.3	440.0	250.0	—	—	78.8
1945	663.8	390.9	223.0	—	—	88.0

Kaynak : B.Z. SAINUS, a.g.e., s. 516

1937 yılında üç imzalı hazine bonoları 45.2 iken, 1945 yılında 663.8 rakamına ulaşmıştır. Aynı şekilde özel piyasa 15.2 den 1945 yılında 88.0 rakamına ulaşmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üretici büyük kitlenin silah altına alınması ile (dolayısıyle tüketici haline geçişi ile) başta tarım ürünleri olmak üzere üretim, tüketimi karşılayamaz hale gelmiştir. Fiyatlar artarken yeni yatırımlar yapılamadığı için, milli gelirlerde artış sağlanamamıştır.

IV — SAVAŞ SONRASI PARA POLİTİKASI (1946-1950)

II. Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkelerinin sermayesi ve üretim kapasitesi azalmıştır. Bu azalma bilhassa Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerinde fazla olmuştur. A.B.D.'nin sermayesi ve üretim gücü ise artmıştır.

Batı Avrupa ülkelerinin sermayesi azalmasına karşılık nüfusu doğumlar ve Doğu Avrupa'dan gelen göçler ile artmıştır. Savaş sırasında ve savaş sonrasında Hindistan, Pakistan, İsrail, Suriye ve Lübnan gibi ülkeler politik bağımsızlıklarını kazanırken, kendi topraklarındaki Avrupa ülkelerine ait sermyeli de millileştirmişlerdi. Avrupa ülkelerinin üretim gücünü daralması, ithalat talebini arttırmak ihracat ve diğer döviz geliri sağlayan kalemlerini azaltmak suretiyle, bu ülkelerin ödemeler bilânçosunda büyük ölçüde bünyesel dengesizlikler yaratmıştır.

Avrupa ülkelerinin para politikası açısından durumu hiç içaçıcı değildi savaş sırasında mevduat ve para miktarı geniş ölçüde artmış fiyatlar ise vesikalar ve marklar ile kısmen kontrol altına alınabilmişti. Savaş sonrasında tedavüldeki bu paranın tatmin edilmemiş ihtiyaçlara yönelerek toplam talebin enflasyonist bir baskı yaratması ihtimali büyüktü. Bu durumda tek alternatif, hükümetlerin vergileri artırması ve kamu harcamalarını kısmasıyla. Bu da imkânsızdı. Çünkü savaşın yarattığı tahribat sonucu, yeni kamu harcamalarının yapılması zarureti vardı. Sonuç olarak Avrupa ülkelerini içerde enflasyon, dışarda borçlar ve ithalat ihtiyaçları bekliyordu.

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkelerinin sermayesi ve üretim kapasitesi azalmıştır. Bu azalma özellikle, Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerinde çok fazla olmuştur. Bu durumda Avrtpa ülkeleri dış borçlanma yolu ile yeniden imar ve kalkınmalarını sağlamak yönünü seçmişlerdir[305].

(305) M.HİÇ, **Para Teorisi**, İsanbul Üniversitesi Yayınlarından, no. 2011, İktisat Fakültesi, no. 348 İstanbul, 1975, s. 124.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu yüzden ikinci Dünya Savaşından sonra sermaye hareketlerinin hızlandırılması, uluslararası ticaretin geliştirilmesi hedef alınmış, gerekli mali kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır.

Türkiye'de bu dönemde ulusal politikaları değişmeleri izleyerek, kliring anlaşmalarından uzaklaşmış, çok yanlı ticaret anlaşmalarına girmeye başlamıştır.

Savaş sonrası dönemde, çok partili siyasi rejime geçilmiştir. Yeni hükümet Türk parasının iç ve dış değerleri arasındaki farkı, 7 Eylül 1946 yılında aldığı develüasyon kararı ile kaldırmak yönüne gitmiştir. Bu gelişme aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO : 12

Devalüasyon Öncesi ve Sonrası Kur Değişmeleri (Kuruş)

	41.4	*7 Eylül 1946*	*9 Eylül 1946*
1 dolar	*1931*	130..5	281.40
1 sterlin	211	522	1134.04
1 isviçre frangı	966	30.14	67.54

Kaynak : B.Z. SANUS, a.g.e., s. 520.

Devalüasyon ile beklenen ihracat geliri artışları sağlanamamıştır. Çünkü, bu karar alındığı zaman, dünya uluslararası barışa henüz kavuşmamıştı. Aksine, uluslararası ilişkilerde siyasal gerginlikler sürmüştür.

Ordumuzun terhisi ile uzun yıllar üretimden çekilen fertlerin istihdam edilme sorunu doğmuş, bu sorun, hükümete mali masraflar yüklemiş ve devlet borçlarının artmasına neden olmuştur.

Bütün bu koşullr altında ihracat kapasitesini istenen düzeyde arttırmaya imkan bulunamamıştır. Üstelik dünya dış piyasalarında fiyat düzeyi de henüz oluşmadığı için iç ve dış fiyatlar arasında denge sağlanamamıştır.

Devalüasyon sonucu, mevcu ihracat malları süratle tükenmiş, fakat Avrupanın sanayi üretimi, henüz savaş yılları sonrası

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

koşullarına uymadığı için sanayi malları ithalatı artarak, döviz kazancı israf edilmiştir[306].

Türkiye Cumhuriyetinin yabancı yardım ve dış Borçlanmaya açılması da, bu devreye rastlar. 1948-1949 döneminde Marshall Planından yardım alınmaya başlanılmıştır.

Bu yardım, A.B.D.'lerin, Avrupanın dolar açığını kapatmak için yaptığı 12 milyar dolarlık kaynak tranferini kapsamaktadır. Türkiye'de tartışmalardan sonra, bu yardımı gören ülkeler arasına katılmıştır.

II. Dünya Savaşının enflasyonist politikasını izleyen, 7 Eylül 1946 devalüasyonunun asıl önemi, paranın dış istikrarını herşeyin üstünde tutan ortodoks para politikası görüşünün yavaş yavaş sarsılmasından ileri gelmektedir. Böylece statik para kavramı yıkılırken, bu gelişme 1950'lerden sonra gelen iktisadi politikada dinamik para kavramının benimsenmesine neden olmuştur.

V — 1950 - 1960 DÖNEMİ PARA POLİTİKASI

Türkiye'de uygulanan para politikasında 1950'ler yeni bir anlayışın başlangıcı sayılabilir. Çünkü bu yıldan sonra, Türkiye, statik para görüşünü; diğer bir deyişle, paranın dış değerini korumaya amaç alan, bunun için de altın ve döviz iddihar eden, kliring ve takas uygulamaları ve ithalat kısıtlamaları ile ödemeler bilânçosunun denkliliğini sağlamaya çalışan para politikasına bırakmıştır. Bunun yerini, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında paranın etkili bir aksiyon aracı olduğunu benimseyen ve böylece parayı ekonomisinin hizmetine koyan dinamik para görüşü almıştır.

II. Dünya savaşından sonra para politikası amaçlarında önemli değişmeler olmuştur. Büyük depresyondan sonra fiyat istikrarı amacına, tam istihdam amacı da eklenmiştir.

Büyük deprasyonun meydana getirdiği kitle halinde ve gerekli işsizlerin ortadan kalkması için depresyonu takip eden yıllarda Keynes tarafından kamu kesimi harcamalarının arttırılması önerilmiştir.

---

(306) SAĞLAM, a.g.e. s. 86.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu teoriye göre kısaca, piyasaya aktarılan parasal satın alma gücü, Klasik teoride olduğu gibi sadece fiyatlara değil, üretim sektörüne yansıyacaktır. Fiyatlar üzerindeki etkileri, üretim kapasitesinin elastikiyet derecesine ve para otoritelerinin parasal satın alma gücünün aksiyonunu nötralize etmek için uygulayacakları ekonomi ve mali politikaya bağlı olacaktır. Depresyonda bulunan işletmeler, yeniden istihdam edilenlere verilen gelirlerin yarattığı talep ile, piyasaya açılacaklar, tüketim eğilimi kitle halinde harekete geçirilince, işletmeler eskisinden daha fazla satış yapacaklar, vergiler arttırılacak ve bütçe açıkları kapatılabileceklerdir[307].

Bu anlayış içerisinde, kamu harcamalarına ağırlık veren bütçe politikalarının temel alındığı genişleyici para ve kredi politikaları, hedef seçilmeye başlanmıştır.

Keynesci teoriyle gelen dinamik para sistemine göre, en önemli stratejik faktör, millî ekonomideki yatırım seviyesi olmaktadır. Ancak yatırım ve tüketim seviyesini değiştirerek, toplam istihdam ve milli gelirin nihai denge durumuna etki edilebilmektedir.

Bu teoriye göre enflasyon yaratmadan yatırımı arttırmak mümkündür. Bunu sağlamak için, tasarruf miktarının aynı oranda artması gerekmektedir. Tasarruf artacak olursa, tüketim maddeleri üzerindeki toplam talep aynı derecede kısılacağından, ücret yükselmesine sebep olmadan bir miktar işgücü yatırım kesiminden çekilecektir. Dengenin sağlanabilmesi için, devletin (toplumun içinde bulunduğu şartlara göre) yapacağı müdahale ile, tasarrufun oluşmasını arttırması zorunludur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet, müdahaleyle kişilerin tasarruflarını arttırmalarını, diğer bir ifadeyle toplam tüketimi düzenleyerek, yatırım seviyesini yükseltmelerini özendirebilir.

Batı ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de 1950'lerden sonra bu teorik görüşlerin etkisi altında kalındığı ve para politikalarının bu ilkelere dayandırılmak istendiği söylenebilir.

Türkiye'de uygulanan dinamik para politikasının, ABD gibi diğer ülkelerde bulunan üretim fazlasını gidermek için tüketimi

(307) M. ELMALI, İktisadi Gelişme ve Kredi Siyaseti, Ankara, 1964, s. 59.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

arttırmak amacıyla tedavüle sunulan ek satın alma gücü politikasından farklı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Türkiye'nin uyguladığı para politikasının asıl amacı süratle tam istihdam seviyesine erişilerek, halkın hayat standardında etkili olmaktır.

Böylece, 1950'lerden sonra uygulanan genel ekonomi politikasının temel hedefi büyük yatırımlara dayanan ekonomik kalkınma politikasının gerekli kıldığı parasal satın alma gücünü millî ekonomiye sağlamak olmuştur. Bu yüzden bu dönemde Türkiye'nin Keynes'in para politikasını benimsediği görülmektedir. Ancak bu görüşe dayalı para politikası uygulamaların Batı ülkelerindeki gelişmeler, benzer sonuçlar yarattığı söylenemez. Çünkü Türkiye, genellikle bu gün de olduğu gibi o tarihlerde az gelişmiş bir ekonominin niteliklerini taşımakta, teknoloji ve sermayenin üretimde büyük rol oynadığı Batı ülkelerinden farklı bir iktisadi ve mali bünyeye sahip bulunmaktadır. Bu durumda, Keynes'in politikaya göre, Türkiye'nin iktisadi kalkınmayı başarabilmesi için, bir taraftan geniş bir yatırım politikasına bavşurması, diğer yandan da gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, toplam talebi değil, fakat tüketimi düzenleyerek toplam tasarrufları arttırması gerekmektedi. Halbuki uygulama böyle olmamış, yatırımlar gerekli iktisadi ve mali önlemler alınmadan uzun süre enflasyonist yollarla finanse edilmiş, bu da iç piyasada fiyatların yükselmesine, ödemeler bilânçosunun devamlı açıklar vermesine ve giderek mal darlığına neden olmuştur.

Bu dönemin iktisat politikası amaçlarının ilki, alt yapı yatırımlarının (yol, su, elektrik, haberleşme gibi) gerçekleştirilmesidir. Bu hedef tasarrufun yerine emisyon ikamesiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İkinci hedef gelirleri tabana yaymak herkesin eline daha fazla miktarda para geçmesi tarzında bir anlayışa dayandırılıyordu[308]. Bu amaçlar 1950 - 1953 yılları arasında gerçekleştirilmişse de 1953 den sonra, beklenenin tam tersi olmuştur.

Bu durum dikkate alınarak bu dönemi de kendi içinde (1950 - 1953) hızlı gelişme yılları, enflasyonist dönem (1954 - 1960), olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

(308) T.T.O. ve İ.B. İktisadi Rapor, 1952. s. 7-8.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — Hızlı Gelişme Yılları (1950 - 53)

Savaş sonrası Avrupa ve Japonya'nın ABD'yi ekonomik açıdan tehdit eder biçimde büyümesi üzerine, para politikasının fiyat istikrarı ve tam istihdam amaçlarına, ekonomik büyüme amacı da ilâve edilmiştir[309]

Türkiye'de 1950'lerden önce ortodoks bir para politikası uygulanarak fiyat istikrarı amacı ön planda tutulmuş, buna rağmen II. Dünya savaşı yıllarında talep enflasyonu olmuştu. Bu enflasyonist dönemin dışında reel gelir ve istihdam seviyesinde büyük değişmeler görülmemişti. Bu özellikleri dolayısıyla Türk ekonomisi statik bir yapıya sahip olmuştu[310].

Türkiye'nin dinamik bir politikaya geçişinde, Dünyadaki gelişmelere uyma ve batıya açılma isteği kadar, statik bir yapının miras bıraktığı düşük hayat standardı da etkili olmuştur.

Para politikasındaki gelişmelerin, Türkiyenin şartları ile bütünleşmesi sonucu, iki yeni ekonomi politikası amacı belirlenmiştir.

Bu amaçlardan birincisi, alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek için seçilen yatırım politikasını belirlemek, diğeri ise satın alma gücünü tabana indiren bir ekonomik kalkınma politikasını uygulamaktır.

Bu hedeflere ulaşmak için genişleyici para ve kredi politikası ile 1951 yılında reeskont oranı % 4'den % 3'e düşürülmüştür[311]. Aynı yıllarda ABD ve savaş giderlerini finanse etme yollarını arayan Batı Avrupa ülkelerinde de faiz oranları indirilmiştir.

Türkiye'de faiz oranlarının düşürülmesi sonucunda kamu kesimine ve özel kesime verilen krediler arttırılmış, böylece para arzı çoğalmıştır.

Aşağıdaki tabloda Merkez Bankası kredilerinin 1950 - 1954 yılları arasında dağılımı gösterilmiştir.

---

(309) D. WRIGTSMAN, a.g.e., s. 175.

(310) Osman OKYAR **Neoklasik Teoriden, Keynes Teorisine,** İktisat Fakültesi yayını, İstanbul 1954, s. 84

(311) M. HİÇ, a.g.e., s. 526.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 13

Merkez Bankası Kredilerinin Kesimler Arası Nisbi Dağılımı

Yıllar	*1950*		*1954*
Toplam Kredi (Milyon TL).	1.275		2.599
Nisbi Dağılımı		%	
Özel Kesim	11.6		24.3
Kamu kesimi	88.4		75.7
TOPLAM	100.0		100.0

Kaynak : Merkez Bankası Aylık Bülteni, Kasım 1970.

Özel kesim, 1950 yılında %11.6 oranında verilen krediler, 1954 yılında %24,3'e çıkarılırken, kamu kesiminin aldığı krediler de %88.4'den, %75,7'ye düşmüştür. Kamu kesimi içinde en yüksek payı ise Kamu İktisadi Teşebbüslerinin aldığı kredileri oluşturmaktadır.

Mal arzının, başka bir deyişle GSMH'nın artışı, para arzı artışının enflasyona sebep olmasını engellemiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 1950-1953 yıllarında para arzı, GSMH ve fiyat İndeksleri verilmektedir.

TABLO: 14

Para Arzı, GSMH, Fiyat İndeksleri 1950 - 53)

Yıllar	*M_1*	*M_2*	*GSMH*	*P*
1950	100	100	100	100
1951	116	126	115	106
1952	127	150	125	107
1953	148	186	139	110

Kaynak : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı GSMH, M1, M2, P rakamlarından yararlanılarak 1950 = 100 olarak hesaplanmıştır.

M1 = Banknot+ufaklık+vadesiz tasarruf mevduatı+vadesiz ticari mevduat.

M2 = M_1+Vadeli Ticari Mevduat

P = Toptan eşya indeksleridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi, 1950 - 1953 döneminde fiyat artışları GSMH artışlarının altında kalmıştır.

1950 yılında 100 olan fiyatlar, 1953 yılında 110 olmuştur. Tabloda gösterildiği gibi, 1952 yılında 1951 yılına göre toptan eşya indeksleri % 1 oranında artmıştır. 1950 yılında 100 olan M2 1953 yılında 186 olmuştur. Buna karşılık M1, alındığı takdirde, 1950 yılında 100 iken, 1953 yılında 148 olduğu ve GSMH ile aşağı yukarı birlikte seyir ettiği gözlenmektedir. Bu durum aşağıda sunulan grafikde açık olarak gösterilmeğe çalışılmıştır.

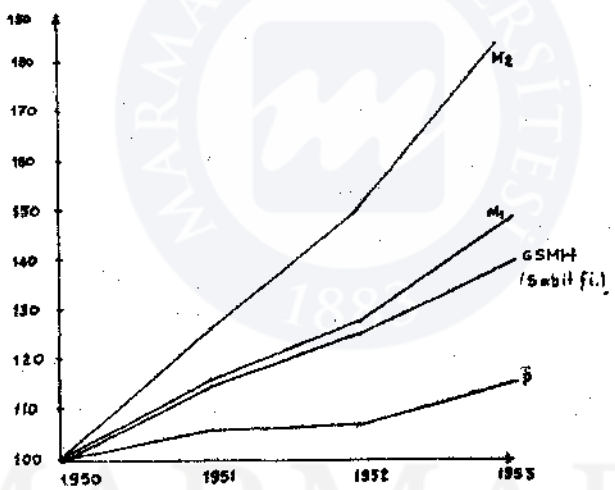

GRAFİK : 1

Para Arzı GSMH, Fiyat Değişimi 1950 - 1953

Para arzı GSMH ve fiyat değişmeleri yüzde olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO: 15

Para arzı, GSMH ve P'nin Yıllık Artışı (%)

Yıllar	M_1	M_2	*GSMH*	*P*
1950	—	—	—	—
1951	6	26	15	6
1952	9	19	9	1
1953	16	25	11	3

Kaynak : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından alınan M_1, M_2 GSMH ve P değeri üzerinden, 1950 = 100 olmak üzere tarafımızdan hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo onbeş'de görüldüğü gibi, 1951'de, 1950'ye göre % 6 oranında nakit para hacmi (M1) artarken, fiyatlardan % 6 oranında artmış, GSMH artışı ise, para arzı ve fiyat artışlarından daha fazla olmuştur. Bu durum, üretim artışının net bir göstergesidir. 1952 yılında ise, 1951 yılına göre M1, % 9 oranında artarken, GSMH da % 9 oranında artmış; fiyatlardaki artış oranı ise, % 1 olmuştur. 1953 yılında M2, % 16 oranında artarken GSMH % 11 oranında artmış; fiyatlar ise, % 3 oranında artmıştır.

Bu göstergeler, 1950 - 1953 yılında uygulanan para politikasının amacına ulaştığını, para arzı artışının fiyat artışlarına değil, üretim artışlarına yol açtığını ortaya koymaktadır.

B — Genel Değerlendirme

1 — Fiyat İstikrarı

Bu dönemde, fiyat istikrarı hedefine ulaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda 1950 - 53 yılları arasında, toptan eşya fiyatları indeksi verilmiştir:

TABLO: 16

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

Yıllar	*P*
1950	100
1951	106
1952	107
1953	110

Kaynak : T.C. DPT, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı rakamlarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

2 — Ekonomik Büyüme

Bu konuda bize fikir vermek için önce, toplam gelir artışı ve kişi başına gelir artışı indeksleri verilecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 17

Toplam Gelir ve Kişi Başına Gelir Artışı

Yıllar	*Toplam Gelir Artışı*	*Kişi Başına Gelir Artışı*
1950	100	100
1951	115	111
1952	125	118
1953	139	128

Kaynak : B.B.Y.K. Konjonktür Dairesi Yayını.

Tabloda görüldüğü gibi, 1950 yılında 100 olan toplam gelir artışı 139, bu kişi başına gelir artışı ise, 1950'de 100 iken, 1953'de 128'e çıkmıştır.

Cari fiyatlarla, üretim faaliyeti kollarına göre G.S.M.H'nın bu dönemdeki seyri ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO : 18

Üretim Faaliyeti Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla ve İndeks

YILLAR	*1950*		*1951*		*1952*		*1953*	
Sektörler	*1**	*2**	1	2	*1*	*2*	*1*	*2*
Tarım	4.068.4	100	5.258.8	120	6.021.0	148	7.084.6	174
Sanayi	1.418.7	100	1.572.2	111	2.878.6	126	2.119.0	149
İnşaat San.	*376.4*	100	403.6	109	500.8	133	649.8	178
Ticaret	702.6	100	853.6	121	1.015.0	144	1.162.8	165

Kaynak : DİE, Türkiye Milli Gelir ve Harcamaları s. 26.

*1 : Cari fiyatlarla GSMH'yı 2 : 1950=100 olarak indekslenmiş şeklini göstermektedir.

2. sütun tarafımızdan hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda görüldüğü gibi, Tarım sektörünün GSMH'sı, 1953 de 174'e çıkmıştır. Böylece tarım sektörü, diğerleri arasında gelişme bakımından birinci sırayı almaktadır. İkinci olarak inşaat sanayi gelmektedir. İnşaat sanayi, 1953 yılında, 178'e çıkmıştır. Üçüncü olarak 165 ile ticaret sanayi dördüncü olarak da 149 ile sanayi sektörü gelmektedir. Bu indeksler bu yıllarda gelişme olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ancak cari fiyatlar, fiyat artışlarını da içine aldığı için bizi yanıltabilirdi. Bu noktayı da dikkate alarak, birde sabit fiyatlarla GSMH'nın gelişmesini görmek yerinde olacaktır.

TABLO : 19

GSMH'nın Sektörlere Göre Seyri (Sabit Fiyatlarla) (1950-53)

	Yıllar			
	1950		*1953*	
Sektörler	*1**	*2**	*1*	*2*
Tarım	4.551	100	6.403	113
Sanayi	1.014	100	1.311	135
Ticaret	592	100	1.320	188
Ulaştırma	488	100	679	171
İnşaat	455	100	791	144
G.S.M.H.	9.457	100	13.419	138

Kaynak : İktisadi Rapor, 1957.
1* Sabit fiyatlar, 2* İndeks

Yukarıdaki tablo'da görüldüğü gibi en hızlı artış ticaret sektöründe olmuş bunu sırasıyla ulaştırma, inşaat, sanayi ve tarım takip etmiştir. GSMH'daki toplam artış ise, 100'den 138'e çıkmıştır. Bu rakam fiyat artışlarının üstündedir. Ve GSMH da artış olmuştur. Başka bir ifadeyle ekonomik büyüme sağlanmıştır.

3 — İstihdam

İstihdamdaki artış aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 20

İstihdamdaki Gelişmeler (1950 - 53)

	YILLAR							
Toplam	*1950*		*1951*		*1952*		*1953*	
	1	2	1	2	1	2	1	2
İşyeri sayısı	2.515	100	2.637	105	2.913	116	3.355	133
Çalışanların Ücreti	86.826	100	90.724	104	99.741	115	120.960	139
Bir Yıllık Ücret	95.744	100	114.155	119	142.639	149	188.639	197

Kaynak : Türkiye M.G. ve Harcamalar, DİE Yayınları
1* : İstihdam değerleri, 2* İndeks.

4 — Dış Ticaret

İthalat ve ihracat değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO: 21

(Bin $)

	1950		*1951*		*1952*		*1953*	*1953*
	1	2	1	2	1	2	1	2
İthalat	285.664	100	402.085	141	555.919	195	532.533	186
İhracat	263.423	100	314.081	119	362.913	138	396'063	150
Fark	— 22.240	100	—88.003	396	— 193.006	868	— 136.470	614

Dış Ticaret Değerleri

Kaynak : Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50 yılı (s. 326-327)

1953 yılında ithalat 186'ya, ihracat 150'ye çıkmıştır. Dış ticaret açığı ise 100'den 614'e ulaşmıştır.

1953'de Dış ticaretin alanlar itibariyle dağılımı da aşağıdadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO 22

Dış Ticaretin Ülkeler İtibariyle Dağılımı (%)

O.E.C.D.	I
ABD. KANADA	II
Demirperde	III
Diğer Ülkeler	IV

Kaynak : İktisadi Rapor, 1958.

Tabloda görüldüğü gibi, ithalat ve ihracatta birinci sırayı OECD ülkeleri sonra, ABD-Kanada, üçüncü sırayı diğer ülkeler ve en son Demirperde almaktadır.

Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO: 23

Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri

	1950		*1951*		*1952*		*1953*	
(Milyon $)	1	2	1	2	1	2	1	2
Toplam Dünya Tic.	113.600	100	169.600	149	166.800	146	166.800	147
Toplam Tür. Tic.	549	100	716	130	919	167	929	116
Dün. Tic. de Tür. payı	0.48	100	0.42	—87	0.55	114	0.56	

Kaynak : Türkiyenin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50. yılı. s. 325.

Tabloda görüldüğü gibi,

1950 = 100 olmak üzere dünya ticareti 1953 yılında 147'ye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çıkarken, Türk ticareti 169'a çıkmıştır. Dünya Ticareti içinde Türkiye'nin payı ise 100'den 116'ya çıkmıştır.

C — Enflasyonist Dönem (1954 - 1960)

Toplam talep yetersizliğinin meydana getirdiği, ekonomik bunalım sonucu, Keynesyen ekonomi politikasının Türkiye'de uygulanması 1954'den sonra toplam talep fazlalığı, bir başka deyişle arz yetersizliği yaratmıştır. Türkiye gibi yeni gelişmekte olan bir ülkede, atıl kapasiteden çok, bazı üretim faktörlerinin, (özellikle sermayenin) kıt oluşu nedeniyle üretim elastik değildir. Bu durumda, toplam talebi arttırıcı yönde bir para politikası, üretimi değil, fiyatları arttıracaktır.. Ayrıca az gelişmiş, ya da gelişmekte olan ülkelerde üretim kapasitesini arttırmak, büyük ölçüde ithâlât imkânlarına bağlıdır. Artan iç talebe karşılık makine, teçhizat ve gerekli ham ve yardımcı maddelerin ithâli de aynı ölçüde arttırılamıyorsa, talep artışı üretimi değil, fiyatları arttıracaktır. Bu durum, Türkiye için paranın dolaşım hızını da kapsamak üzere aşağıdaki tabloda kolayca görülmektedir.

Türkiye'de 1954 yılında iklimin çok kötü gitmesine karşı para arzının arttırılmasına dönük bir para politikası izlenmesi, aşağıda verilen tabloda da görüldüğü gibi, fiyatlarda önemli artışlara sebep olmuştur.

TABLO: 24

Para Arzı GSMH ve Fiyatların Değişimi

(1954 — 1960)
1950 = 100

Yıllar	*Ml*	*GSMH**	*P*	*Ml (%) Artış hızı)*	*GSMH (%) Art. hızı)*	*P (Artış hızı)*	*V*
1954	153	126	122	3	9	11	5.3
1955	201	136	131	31	7	7	4.7
1956	258	145	153	28	7	17	4.5
1957	326	154	180	26	6	17	4.1
1958	336	162	208	4	5	15	4.3
1959	378	169	249	11	4	20	4.7
1960	425	175	263	12	4	6	5.0

Kaynak : M. İHİÇ Para Teorisi, a.g.e. s. 538.
* Sabit fiyatlarla

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 25

Merkez Bankası Kredileri ve Kesimler Arası Nisbi Dağılımı
(1954 — 1960)

Yıllar	*1954*	*1956*	*1958*	*1960*
Toplam Kredi (Milyon TL.)	4.271	5.832	8.640	9.522
Nisbi Dağılım	%	%	%	%
Kamu Kesimi	68.4	76.5	79.1	8.20
Özel Kesim	31.6	23.5	20.9	18.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0
Kamu Kesimi	100.0	100.0	100.0	100.0
1 — Hükümet +	21.4	32.7	23.6	28.7
2 — KİT++	78.6	67.3	76.4	71.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0
KİT'ler	100.0	100.0	100.0	100.0
1 — TMO+++	53.4	41.5	52.9	56.7
2 — Şeker Şirketi ve diğer	46.6	58.5	100.0	4.3 100.0

Kaynak : Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları İktisadi Rapor, 1954, 1956, 1960. s. 28, 31, 74.

NOT : * Genel ve Katma Bütçeli İdareler.
** Kamu İktisadi Teşekkülleri.
*** Toprak Mahsulleri Ofisi.

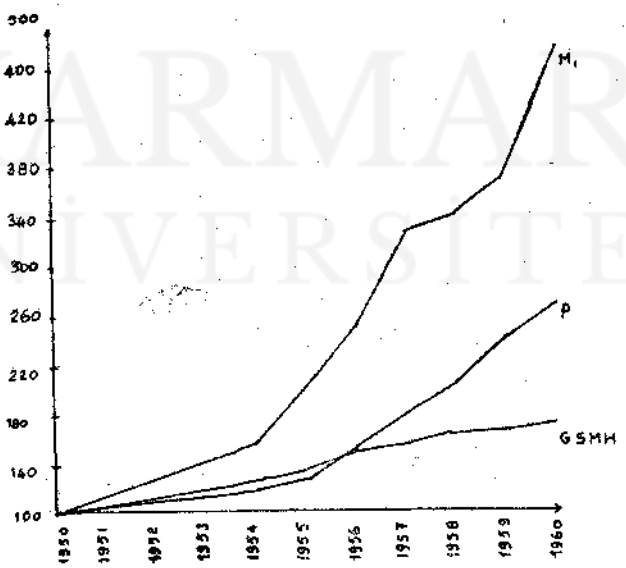

GRAFİK : 2
Para Arzı, Fiyat, GSMH Değişimi 1954 - 1960

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıda görüldüğü gibi, 1950 = 100 olan, para arzı, 1955'de 201 olurken, GSMH 1950'de 100 iken, 1955 yılında 136'a çıkabilmiş, fiyatlar da 1950'de 100 iken, 1955 yılında 131'e çıkmıştır. 1955'den sonra para arzı artışı, GSMH artışlarının üstünde seyretmiştir.

1954 - 1980 döneminde, rerkez Bankasınca sağlanan kredilerin büyük bir bölümü kamu kesimine verilmiştir. Bu kesim içinde kredi alan kuruluşlar, KİT'ler olmuştur. Bunlar içinde de TMO'ne verilen krediler ilk yıllarda fazla iken, 1956 yıında bir düşüş göstermiş, fakat daha sonra artmıştır. Merkez Bankasının sağladığı kredilerin nisbi dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Fiyat artışlarının 1954 yılından sonra hızla artması üzerine hükümet, enflasyonla mücadele için yeni tedbirler almıştır. Bunlar dört grupta toplamak mümkündür[312].

— Fiyat Kontrolleri,
— Reeskont oranın yükseltilmesi,
— Banka Kredilerinin dondurulması,
— Merkez Bankasına yatırılan ithâlât karşılıkları oranının artırılması biçiminde para politikası araçlarıdır.

1955 — 1956 yıllarında bazı gıda maddelerinin parakende fiyatlarına narhlar konmuş, 1956 haziranından sonra «Milli Koruma Kanunu» yeniden yürürlüğe konularak, genel fiyat kontrolleri uygulanmaya başlanmıştır.

Merkez Bankası, reeskont oranları 1954 yılında % 4.5'e ve 1956 yılında da % 6'ya yükseltilmiş ve banka kredileri dondurulmuştur [313].

Para arzını daraltmak amacı ile ithâlâtçıların, Merkez Bankasına yatırmak zorunda oldukları depozite oranı % 4'den % 10'a yükseltilmiştir[314].

Alınan bu önlemler, enflasyonu durduramamıştır. İlk olarak teşkilât ve personel yetersizliği, fiyatların devamlı ve etkili bir biçimde kontrolüne izin vermemiştir. Para arzının artışı, fiyatlara yansıyarak, fiyatları yükseltmeye devam etmiştir. Ayrıca fiyatları kontrol edilen malların karaborsaya düşmesi piyasayı büsbütün bozmuştur.

İkinci olarak, reeskont oranlarının yükseltilmesi, Merkez Ban-

(312) M. HİÇ a.g.e. s. 527-528.
(313 A. YÜCEL, a.g.e. s. 534.
(314) M. HİÇ a.g.e. s. 528.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kasının kredilerinin artışını engelleyememiştir. Tablo 25'da görüldüğü gibi, Merkez Bankası kredilerinin beşte dördü kamu kesimine, hazine ve iktisadî devlet teşekküllerine verilmiştir. Kamu kesimi içinde reeskont oranlarının yükseltilmesi, borçlanmaya bir engel oluşturmamıştır.

Üçüncü olarak, banka kredilerinin durdurulması önlemleri ancak iki ay uygulanabilmiş, ekonomik durgunluğa yol açar endişesi ile kaldırılmıştır.

Fiyatlardaki yükselmeler, yatırımlardaki plânsızlık, dış yardım ve kredilerin aynı sebeblerle azalması, ithalat güçlükleri hükümeti 4 Ağustos 1958 tarihinde istikrâr programı uygulamaya sevketmiştir. Bu programın temel amacının fiyat istikrarının sağlanması, olduğu söylenebilir.

İstikrar programında enflasyona karşı alınan tedbirler[315],

i — Dış Ticarette katlı kur sisteminin uygulanması,

ii — Banka kredileri ve banknot ihracının dondurulması,

iii — Fiyat kontrollerinin kaldırılması,

iv — Denk bütçe politikasının uygulanması,

olarak 4 grupta toplamak mümkündür.

Uygulanan katlı kur sistemine göre, Merkez Bankasından yapılacak döviz alışlarının dolar başına 620 kuruş satış vergisi ve döviz satışlarında da dolar başına 210 kuruş ile 620 kuruş arasında değişen bir prim ödenmesi kabul edilmiştir [316]. Böylece paranın dış değeri fiilen düşürülmüştür. 22.8.1960 tarihinde bu primler kaldırılarak, hukuki devalüasyon ilan edilmiştir. Merkez Bankasının ve diğer bankaların kredileri 30.6.1958 tarihinde ulaşmış oldukları seviyede dondurulmuş ve emisyon durdurulmuştur[317]. Faiz oranlarının yükseltilmesi ile ilgili olarak hazırlanan kanun ise, çıkarılmamış, böylece faiz oranları aynı kalmıştır.

Halbuki, istikrar programının mantığı gereği, reeskont ve faiz oranlarının yükseltilmesi gerekirdi.

---

(315) Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları İktisadi Rapor, 1958, Ankara, 1959, s. 32.

(316) Aynı eser, s. 33.

(317) Aynı eser, s. 34.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Banka kredilerinin dondurulmasına karşılık, 1958 yılında fiyatlar genel seviyesi yine hızla yükselmiştir. Bunun nedeni, iktisadi devlet teşekküllerinin fiyatlarını arttırarak, piyasadaki aşırı talebin emilmesi yoluna gidilmesidir. Buna karşılık, kamu kesimlerinde üretilen malların maliyet ve fiyatlarını arttırmıştır. Ayrıca devalüasyon sonucunda üretimi ham madde ithâli gerektiren malların maliyetleri ve fiyatları da yükselmiştir. Böylere, bu yıllarda hızlı bir maliyet enflasyonu ile karşılaşılmıştır[318].

Buna karşılık, banka kredilerinin dondurulması sonucu, 1959 yılında istikrar programı amacına ulaşmış ve yüksek oranda fiyat istikrarı sağlanmıştır. Fakat hükümet 1960 yılında istikrar programından uzaklaşarak, para arzı artışını hızlandırmış, böylece talep enflasyonuna ve enflasyonist gidişe yeniden dönülmüştür.

1950 - 1960 döneminde uygulanan dinamik para politikasının genel değerlendirmesini yapacak olursa, 1953'e kadar başarılı olduğunu, 1953'den sonra ise enflasyonlara yol açtığını görürüz. Aynı yıllarda Batı Avrupa ülkeleri yatırımları finanse etmek için, arzını arttırırken, bir taraftan da ekonomik ve mali önlemlerle dengeyi sağlama yoluna gitmişlerdir. Ancak bu ülkeler, ekonomik kalkınmalarını, malî ekonomilerinin iç ve dış kaynaklara göre ayarlıyabilmek için genellikle bir milli muhasebe veya mili bütçe meydana getirmişerdir. Böylece toplam harcamalarla gelirler arasındaki farkı inceleyerek tedbirler alabilmişlerdir. Bu açıdan ekonomik kalkınmanın başarısının ekonominin yapısına uygun, uzun vadeli millî bir ekonomik kalkınma planına bağlı olduğu düşüncesi egemen olmaya başlamış, Birinci Beş Yıllık plân hazırlanarak, Türkiye ekonomisi planlı döneme girmiştir.

1 — Fiyat İstikrarı

Bu dönemde fiyat istikrarından söz etmek mümkün değildir. 1950'de 100 olan toptan eşya fiyatları indeksi, 1960 yılında 263'e ulaşmıştır. Bu dönem, savaş yılları dışında en uzun enflasyonun yaşandığı dönemdir. Dönem ortasında bozulan fiyat istikarârı dönem sonunda biraz daha istikrara yönelmiştir.

(318) M. HİÇ, «Maliyet Enflasyonu ve Talep Enflasyonu Kavramı», **Türkiye'de Enflasyon**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968, s. 116.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ayrıca bu dönemde para politikalarının uygulanmasında yeterli denetim sağlanamamıştır. Karaborsa döviz alım satımları resmi kurun çok üstünde bir seviyeye ulamıştır.

2 — Ekonomik Büyüme

Bu dönemde tarımda gelişme sağlanmış, makine kullanımı artmıştır. Sanayinin ekonomik payı büyütülmek istenmişse de, kalkınma atılımları içerisinde büyüyen hizmetler sektörü ve ticaret olmuştur. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO: 26

Üretim Faaliyeti Kollarına göre G.S.M.H. (Cari fiyatlarla)

	YILLAR						
Sektörler	*1954*	*1955*	*1956*	*1957*	*1858*	*1959*	*1960*
Tarım	6.206.8	7.546.7	8.765.3	12.407.7	14.723.5	16.456.3	17.837.2
Sanayi	2.484.4	3.073.0	3.699.0	4.715.1	5.979.0	8.015.9	8.152.2
İnşaat Sanayi	866.5	1.104.9	1.779.9	1.597.8	1.648.1	2.022.1	2.320.4
Ticaret	1.275.0	1.556.2	1.785.9	2.412.2	3.012.2	4.176.5	4.393.2

Kaynak : Türkiye M.G.'i ve Harcamaları — D.İ.E. yayınları s. 29

TABLO: 27

Ürttim Faaliyeti Kollarına Göre GSMH (İndekslerle)
(1950 = 100)

	YILLAR						
Sektörler	*1954*	*1955*	*1956*	*1957*	*1958*	*1959*	*1960*
Tarım	148	185	215	304	362	404	438
Sanayi	175	217	261	332	421	565	575
İ. Sanayi	230	303	472	424	437	537	616
Ticaret	181	221	254	343	429	594	625

Kaynak : Tablo 26'ya dayanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tarım, 1960 yılında, 1950 = 100 olmak üzere 438'e, sanayi 575'e, inşaat sanayii 616'ya Ticaret 625'e ulaşmıştır.

Tarımdaki gelişmeye rağmen verimlilikte aynı artış görülmemektedir. Aşağıdaki tabloda hektar başına hububat verimi verilmektedir.

TABLO: 28

Hektar Başına Hububat Verimi (1950 = 100)

Yıllar	*Hektar başına hububat verimi (kg/hektar)*	*İndeks*
1954	854	91
1955	1029	109
1956	955	101
1957	1195	127
1958	1201	127
1959	1103	117
1960	1175	125

Kaynak : T.C. DPT. - B.B.Y.K.P.

Tabloda görüldüğü gibi verim 1950 = 100 iken 1960'da ancak 125'e ulaşabilmiştir.

Cari harcamalar ve G.S.M.H. için I'ların payı ise aşağıda gösterilmiştir.

TABLO : 29

Yatırımlar ve Harcamalar (Milyon TL.)

Yıllar	*Cari Harcamalar*	*Yatırımlar*	*I/Harcama*	*I/G.S.M.H.*
1954	2.003.0	659	24.8	3.9
1955	2.531.8	862.5	2.8	4.1
1956	2.702.4	1.068.8	28.3	4.4
1957	2.916.8	1.385.8	32.2	4.5
1958	3.588.9	1.547.4	30.1	4.3
1959	4.895.8	2.049.7	29.5	4.6
1960	5.273.7	2.040.7	30.9	4.8

Kaynak : T.C. DPT. - B.B.Y.K.P.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo'da görüldüğü gibi cari harcamalar içinde yatırımların payı % 30 civarında, G.S.M.H. içindeki payı ise % 4 ile % 5 arasında seyretmiştir.

3 — İstihdam

İstihdam bir problem olmaya devam etmiştir. İstihdamla ilgili rakamlar aşağıda verilmektedir.

TABLO: 30

İstihdam Seviyesi (1950 = 100)

Yıllar	*İşyeri sayısı*	*Çalışanların Ücreti*		*Bir Yıllık ücret*		
	1	*2*	*1*	*2*	*1*	*2*
1954	3074	122	130.960	151	230.524	240
1955	4.106	163	139.729	161	281.524	294
1956	4.443	177	135.058	156	341.296	356
1957	4.449	177	153.135	176	475.695	496
1958	4.926	197	127.689	199	666.012	694
1959	5.205	207	172.689	199	820.015	856
1960	5.284	210	169.001	195	864.186	903

Kaynak : DİE - Türkiye M.G. ve HARCAMALARI.
2 no'lu sütunlar indeksleri vermektedir.

İstihdam seviyesindeki gelişmeler şöyle olmuştur. İşyeri sayısı 1960'da, 1950 = 100 iken, 210'a, çalışanların ücreti 195'e, toplam ücret ise 903'e çıkmıştır. Oysa bu dönemde fiyatlar 1960'da 263'e çıkmıştı. Demek ki, ücret artışları, fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır.

4 — Dış Ticaret

Bu dönemdeki dış ticaret değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO: 31

Dış Ticaret Değerleri

(1950 - 100)

(Bin $)	1954		1955		1956		1957		1958		1959		1960	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
İthalat	478.637	167	497.637	174	407.340	143	397.125	139	315.098	110	469.982	165	468.185	164
İhracat	334.923	127	313.346	119	304.989	116	345.217	131	247.235	94	353.798	134	320.730	122
Fark	— 143.434	645	— 184.290	829	— 102.350	460	— 51.908	233	— 67.863	305	— 116.183	522	— 147.455	663

Kaynak : Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı s. 326-327.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dünya Ticareti İçindeki Türkiye'nin payı ise aşağıda gösterilmektedir.

TABLO: 32

Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri (Milyon dolar) (1950 = 100)

Yıllar	*Toplam Dün. Tic.*	*İnd.*	*Toplam Tür. Tic.*	*İnd.*	*Dünya içinde Türkiye-nin payı*
1954	173.400	153	813	148	0.47
1955	190.900	168	811	148	0.42
1956	211.000	186	712	127	0.34
1957	231.000	203	722	135	0.32
1958	222.100	196	562	102	0.25
1959	236.900	209	824	156	0.35
1960	263 .600	232	789	144	0.30

Kaynak : Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50. Yılı s. 325.

Tabloda görüldüğü gibi dünya ticareti içinde Türkiye'nin payı, 1954 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. 1958 yılında %25'e düşmüştür. 1960'lara gelindiğinde ise % 0.30 civarındadır.

Bu yıllarda açık bütçe politikasının uygulandığının rakamsal değerlerle delili ise aşağıdaki tabloda görülmektedir. Devlet gelir ve giderleri arasındaki açık, 1960 yılında, 1950 = 100 olarak 831'e ulaşmıştır. En büyük açık ise, 1959 yılında verilmiştir.

TABLO: 33
Devlet Bütçesi

Yıllar	*Devlet Gelirı*	*İnd.*	*Devlet Gideri*	*İnd.*	*Açık*	*İnd.*
1954	2.300.9	138d	2.662.0	146	361.1	231
1955	2.694.7	161	3.394.3	186	699.6	448
1956	3.260.2	195	3.771.2	206	511.0	32
1957	3.948.5	236	4.302.6	236	354.1	227
1958	4.548.5	272	5.136.3	281	587.8	376
1959	6.012.7	340	6.945.5	380	1.938.8	1.240
1960	6.330.0	379	7.631.5	418	1.298.5	831

Kaynak : İktisadi Rapor, 1958

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM

PLÂNLI DÖNEMDE PARA POLİTİKASI

Plânlı dönemde uygulanan para politikalarını, daha önceki uygulamalardan soyutlama imkânı bulunmamaktadır. Başka bir deyişle bu uygulamaların daha önceki uygulamaların devamlı olduğunu söylemek gerekir, bununla birlikte çalışmalarımızın bu kısmında daha çok plânlı dönem öncesindeki uygulamalardan ayrıcalık gösteren para politikaları uygulamaları üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

I — BİRİNCİ BEŞ YILLIK DÖNEM (1963 - 1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulanmasına 1961 - 1962 Yıllarını kapsayan geçiş döneminden sonra. 1963 yılında başlamıştır. Plânda, plânlı dönem öncesi para politikası uygulamaları, hedefleri ve plânsız ve programsız, tamamiyle gündelik gelişme ve ihtiyaçlara göre yürütülen esaslarla belirlenmiştir[319].

Plâna göre, Türkiye gibi yeni gelişmekte olan bir ülkede para politikasının amacı hızlı ve devamlı bir ekonomik gelişmeyi sağlamak için öngörülen üretim dallarında sermaye birikimini özendirmek, özel sektör yatırımlarını spekülatif sahalardan, protüktif sahalara yöneltmek ve yapısal nedenlere dayanan dış ticaret açıklarının enflasyonist baskılarla daha da şiddetlenmesini önlemektir[320].

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulanmasından sonra, seçilen hedeflerin ne kadarının ve nasıl gerçekleştirildiğini or-

(319) Asım YÜCEL, a.g.e. 533.

(320) T.C. DPT, 1963 Yılı Programı, Ankara 1963, s. 274, 276.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

taya koyabilmek için amaçlarla, uygulama sonuçlarını ayrı ayrı ele almak yerinde olur.

A — Para Politikasının Amaçları

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında yer alan para politikasının amacı, nisbî bir fiyat istikrarı içinde gelişmeyi sağlamaktır.

Bu amaç plânda şöyle belirtilmektedir[321]. «Enflâsyona yol açmayacak bir kredi politikası uygulanacaktır. Tedavül ve kredi hacmindeki artışın, üretim ve milli gelir artışının çok üstünde seyretmesi, ekonomik denge yönünden çok mahzurludur. Bu bakımdan bu artışın enflasyonu doğuracak bir orana ulaşmaması için, plân süresince tedbirler alınacaktır. Kredilerin ekonomi içinde optimum dağılımı sağlanacaktır».

Plânda genel olarak, Türkiye'de bankalar sisteminin kötü işleyişine de değinilmekte ve bankalar arasında mevduât açısından sert bir rekabet bulunduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca, yatırım bankalarının sınırlı ve yetersiz bulunduğu belirtilmektedir.

I. Beş yıllık Plânda bu konudaki amaçlar da şöyle sıralanmıştır[322].

i) Bankaların likidite durumunu tehlikeye düşürecek kredi ve plâsmanlara gidilmesini önleyici önlemler alınacaktır.

ii) Bankaların alacaklarını daha kısa sürede ve kolaylıkla sağlayabilmeleri için mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.

iii) Karşılıklar politikasının fiyat ve konjüktür amaçlarına uygun bir biçimde düzenlenmesi ve yönetilmesi yoluna gidilecektir.

iv) Sabit masraflar azaltılarak, mevduat faizi ile kredi faizleri arasındaki mevcut büyük farkları azaltmak için önlemler alınacaktır.

v) Yeni yatırım bankalarının kurulması ve sağlam kaynaklarla teşhiz edilmesi için gerekli önlemler alınacaktır.

(321) T.C. DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1977, s. 501.
(322) T.C. Başbakanlık, DPT, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 114.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için planda yer alan tedbirler de şunlardır:

İktisadi Devlet Teşekküllerinin gerek cari, gerekse yatırım masraflarını finanse etmek için, Merkez Bankası kredilerin kullanmaları önlenecektir. Bu yolla bütçe açıklarının kapatılmasının sağlanması beklenmektedir.

Sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu orta ve uzun vadeli kredi arzı kurulacak ve yeni yatırım bankaları ile arttırılacaktır.

Plânda ayrıca, kredilerin dağılımı konusu üzerinde de durulmakta, özellikle konut kredilerinin kısılması ve açılacak konut kredilerinin ise, lüks inşaat yerine, sosyal konut inşaatına yöneltilmesi öngörülmektedir[323]. Böylece, konut kredilerinin kısılmasıyla, ekonomik kaynakların konut yatırımlarından, sanayii yatırımlarına kayacağı beklenmektedir.

Ayrıca, plânda Merkez Bankası reeskont plafonları yanında, faiz oranının da selektif bir kredi politikası haline getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması öngörülmektedir.

Görüldüğü gibi, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında enflasyona engel olacak önlemler, yalnızca genel hatlarıyla belirlenmiştir. Para ve kredi politikası, yatırımların finansmanı ve özellikle bankaların likitide durumları kesin bir modele bağlanmış ve miktar hedefleri olarak belirlenmemiştir. Bu hesaplar her yıl hazırlanacak olan yıllık programlara bırakılmıştır. Gerçi Milli gelir, bütçe gelirleri, cari kamu harcamaları kamu yatırımlaarı, özel tüketim, ihracat, ithalat, dış yardım gibi kalemler hakkında beş yıllık miktar hedefleri verilmiştir. Ne var ki, bu model, para akımlarını ve bankaların likitide durumlarını tesbit eden bir model ile tamamlanmış değildir[324].

B — Para Politikası Uygulamaları

Birinci Beş Yıllık Plânın uygulaması, 1963 yılında iklimin iyi oluşu ve tarım ürünlerinde verimin sağlanması sonucu, yüksek bir gelişme hızı sağlanmıştır. Bu nedenle 1963 yılında fiyatların normal bir artış olmuştur. 1963 programında bütçe gelirleri çeşitli tasarruf ve harcama kalemleri hakkında DPT tarafından yapılan

(333) M. HİÇ,a.g.e. s. 517.
(324) M. HİÇ, Para Teorisi, a.g.e. s. 631.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tahminler çok az yanılma göstermiştir. Ancak, 1964 yılının ilk aylarında gelişen deflasyonist baskılar, para politikası araçlarına başvurulmasını zorunlu kılmıştır[325]. Bu önlemler, halkın likitide tercihi eğiliminin kısılması ve dolayısıyla bankaların kaynaklarının arttırılması ve finansman kolaylıklarının sağlanması amacına dönük gibi dengeyi bozacak şekilde artmıştır.

TABLO: 34

Paranın dolaşım hızı (v) Para arzı, GSMH ve Fiyat İndeksleri (Nisbi Değişmeler; 1960 - 1967)

Yıllar	*Mı*	*%*	*V*	*GSMH*	*%*	*P*	*%*
1960	100	—	5.0	100	—	100	—
1961	108	8	4.9	93	—2	103	—3
1962	118	—9	5.3	105	—6	109	—5
1963	129	—8	5.5	112	5	113	—4
1964	152	—18	5.0	118	5	114	—1
1965	165	—8	4.7	123	5	124	—8
1966	187	13	4.6	136	10	130	—5
1967	228	22	4.5	144	6	140	7

Kaynak : T.C. DPT, 1966 Yılı Programı, s. 101, 111, 1967 Yılı Programı, s. 143, 155, 1968 Yılı Programı, s. 9, 158, 171.

NOT : GSMH (*) : 1961 Faktör fiyatlarıyla.

P : Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi, **Genel Toptan Eşya Fiyatları İndeksi**. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomi Raporu, 1972; s. 5, 42, 44.

Tabloda görüldüğü gibi, 1964'e göre para arzı % 18 arttırılmıştır. Para arzının % 18 arttırılmasına karşı GSMH % 5, eşya fiyatları da % 1 artmıştır.

Bu dönemde % 18 oranında para arzı artışının % 1 oranında gibi yok denecek oranda bir fiyat artışına neden olduğu görülmektedir. 1963 yılında iklimin iyi oluşu ve tarım ürünlerinde verimin elde edilmesi sonucu, yüksek bir gelişme hızı sağlanmıştır[326].

1963 programında bütçe gelirleri çeşitli tasarruf ve harcama kalemleri hakkında DPT tarafından yapılan tahminler, çok az yanılma göstermiştir.

(325) T.C. Başbakanlık, DPT, 1964 Programı, s. 336.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

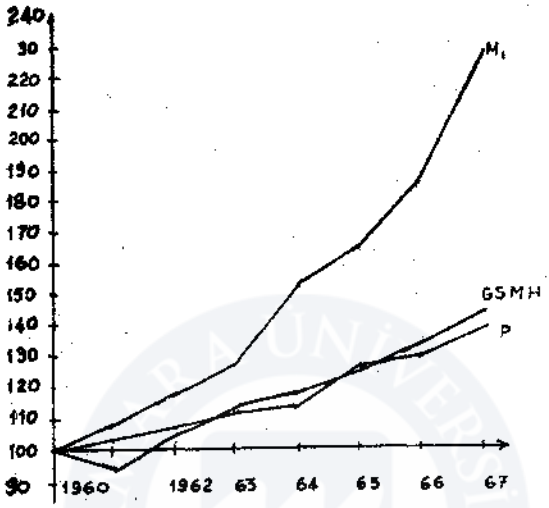

GRAFİK : 3

P, M, GSMH'nin yıllara göre seyri. (1960 - 1967)

I — Fiyat İstikrârı

Fiyat artışları para arzı artışlarından etkilenmiştir. 1964 yılında ise para arzı artışlarının fiyatlara yansıyarak enflasyona yol açması için, çok dikkatli davranılmamıştır. Buna karşılık planda belirtilen vergi reformları gerçekleştirilemediği için, kamu yatırımları plânın hedeflerine ulaşamamış, deflasyon ortaya çıkmıştır[327]. Deflasyonist baskılar, para politikası araçlarına başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu tedbirler, halkın likidite tercihi eğilimlerinin kısılmasına ve dolayısıyla bankaların kaynaklarının arttırılmasına ve finansman kolaylıklarının sağlanması amacına dönük olmuştur. Sonuçta para arzı 1960 = 100 iken, 1965'de 165'e çıkmıştır. Aynı yılda GSMH, 1960 = 100 iken, 1965'de 123'e, toptan eşya fiyatları indeksi ise, 1960 = 100 iken, 1965'de 124'e çıkmıştır. 1965 yılında fiyatlar, 1964 yılına oranla % 8 oranında artmıştır.

Fiyat artışlarında, para arzının artışının rolü olmakla birlikte seçiminde etkisi olmuş, seçim sonrası özellikle gıda malları ve inşaat malzemesi fiyatları, dolayısıyla da genel fiyat indeksi yükselmiş, çeşitli iş çevrelerinin kredi talepleri çoğalmıştır[328]. Hükümet, bu talepler karşısında para ve kredi hacmini yükseltmiştir. Böylece, 1965 yılı maliyet enflasyonuna sahne olmuştur.

(326) Türkiye Ticaret, Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, **İktisadi Rapor 1965**, Ankara, 1966, s. 84.

(327) Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, İktisadi Rapor, 1965, s. 86-87.

(328) M. HİÇ, Para Teorisi, a.g.e. s. 533

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üç numaralı grafikte de görüldüğü gibi, bu yıllarda para arzı % 8 artarken, GSMH % 5 oranında artarak, para arzı GSMH'nin üstünde seyretmiş ve fiyatları devamlı olarak arttırıcı bir rol oynamıştır.

Paranın tedavül sureti ise, 1965 yılında, 1964 yılına oranla fazla bir değişme olmamıştır. Paranın tedavül hızının da bu dönemde değişmezlik göstermesi, miktar teorisi varsayımlarını doğrulayarak, para miktarı artışlarının fiyatlara yansımasına neden olmuştur.

1966 yılında fiyat artışlarında istikrâr sağlanmıştır. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi; iyi iklim, dolayısıyla tarım kesimi gelirlerinde % 8.6 gibi yüksek bir artışın olmasıdır. Buna bağlı olarak da reel milli gelirin yıllık artışı oranı % 8.8 gibi rekor bir düzeye ulaşmıştır[329]. İkincisi ise, döviz rezervlerinin azalması ve dış borçların arttırılması yolu ile ödemeler bilânçosu cari kalemlerinde 210 milyon dolarlık açık vermek pahasına ithalata hız verilmesidir[330]. 1966 yılındaki fiyat artışının istikrarlı oluşunda para kredi hacminin ve dolayısıyla toplam harcama artışlarının sınırlı tutulması rol oynamıştır. Bununla birlikte alınan önlemler uzun vadede enflâsyonu engelleyememiş, 1967 yılında maliyet enflasyonu ortaya çıkmıştır.

2 — Merkez Bankası Kredilerinin Dağılımı

Bu enflasyonu hazırlayan olaylar arasında 1966 yılında uygulanan yanlış para politikasının yer aldığı, kanısındayız. Çünkü 1966 yılında T.C. Merkez Bankası kredileri çok yüksek bir oranda arttırılmakla beraber, açılan krediler daha çok KİT'lerin finansmanına verilmiştir. Ticaret bankaları kredileri kısılmıştır. Bunun sonucunda, ticaret bankalarının açtığı ticari krediler daralmış, ekonomik durgunluğa yol açmıştır.

Merkez Bankası kredilerinin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablodan açıkça görüleceği gibi, Merkez Bankasının kamu sektörüne açmış olduğu krediler içinde, iktisadi devlet teşekküllerinin payı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İktisadi devlet teşekküllerinin cari yatırım masraflarını karşılamak üzere Merkez

(329) M. HİÇ, a.g.e. s. 520.

(330) Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, İktisadi Rapor, 1967, Ankara, s. 144-145.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bankası kredilerini zorlaması, enflasyonist baskılara neden olmuştur. 1967 yılında para arzı indeksi 228'e çıkarak, 1966 yılına oranla % 22 oranında artmıştır. Fiyatlar ise 1966 yılına oranla %

TABLO: 35

Merkez Bankası Kredilerinin Sektörler arası Nisbi Dağılımı (1963 — 1967) (%)

	1961	*1963*	*1965*	*1967*
Kamu Sektörü	48	55	68	9
Özel Sektör	52	45	32	41
TOPLAM	100	100	100	100
Kamu Sektörü	100	100	100	100
İktisadi Dev.Teş.	92	56	31	35
Hükümet	18	44	69	65

Kaynam : **Merkez Bankası Aylık Bülteni,** Haziran - Ağuştos 1972.

7 oranında bir yükselme göstermiştir. Fiyat artışlarına, 1967 yılı bütçesinin gerek kamu gelirleri, gerekse kamu giderleri açısından plân ilkelerinden çok uzaklaşılması neden olmuştur. Özellikle Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi % 18 oranında arttırılırken, personel giderleri de memur maaşlarına yapılan zamlarla çoğalmıştır[331]. Ayrıca bu dönemde iktisadi Devlet Teşekküllerinin gelirlerinin azalması sonucu, bu kurumların mallarının fiyatları yükseltmiştir. Bunun yanısıra artan kamu giderlerini karşılamak için, vasıtalı vergiler arttırılmıştır..

KİT ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesi, zamlar ve vergilerin arttırılması sonucunda, hayat pahalılığı artmış, sanayi ve hizmet kesimi maliyeti yüselmiştir. 1967 yılının ilk ayları bu şekilde ortaya çıkan fiyat artışları ile tipik bir maliyet enflasyonu örneği oluşturmaktadır. Fiyatlardaki artış, ihraç mallarına mallarına olan dış talebi azaltırken, ithalat eğilimini arttırarak, dış ticaret şartlarını daha da kötüleştirmiştir[332].

Merkez Bankası, ortaya çıkan enflasyonu önlemek amacı ile para hacmini daraltıcı tedbirler almış, hazine avanslarını iktisa-

(331) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, **İktisadi Rapor,** 1968, s. 157-158.

(332) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, **İktisadi Rapor,** 1968, s. 162.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

di Devlet Teşekküllerinin hazine kefaletine sahip bonolarını azaltmış ve reeskont oranlarını yükseltmiştir. Bu tedbirlerin uygulaması sonucu, 1967 yılının ikinci yarısında likidite darlığı sorunu ile karşılaşılmıştır[383]. Para Darlığının ortaya çıkmasında 1966 - 1967 yıllarında yatırımların artması, dolayısıyla muamele amaçlı para talebinin artması ve Orta Doğu Buhranı ile ihtiyat ve spekülasyon amacı ile yapılan para taleplerinin çoğalması da rol oynamıştır[384].

Para darlığının üretimi azaltma sorunu karşısında T.C. Merkez Bankası özel sektör reeskont senetleri seviyesini bir miktar yükseltmiştir. Açık piyasa işlemleri aracılığı ile ve vadeli mevduat karşılıkları oranının % 10'a düşürülecek[385]. Para hacminin arttırılması önerilmişse de mevcut kanunların T.C. Merkez Bankasının bu işlemleri yapmasına izin vermediği için uygulanamamıştır.

C — Değerlendirme

Birinci 5 yıllık plânda belirtilen para politikasının hedefi kısaca fiyat istikrarı içinde ekonomik gelişmeyi sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için en çok reeskont oranları değiştirilerek, para arzını arttırıcı, ya da azaltıcı önlemler alınmıştır. Mevcut kanunların izin vermeyişi nedenleri ile açık piyasa işlemleri ve mevduat karşılık oranlarının değiştirilmesine başvurulmamıştır..

Beş yıllık uygulamanın genel değerlendirilmesini yaptığımızda fiyat istikrarının ve gelişmenin sağlandığı yıllarda hava koşullarının elverişli olduğunu görüyoruz. Başka bir deyişle bu yıllardaki başarı, para politikası amaçlarına ulaşmak için gerekli önlemlerin uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Eğer para politikası araçları başarıyla uygulansydı, enflsyonla veya ekonomiyi durgunluğa götürecek bir para darlığı ile karşılaşılmazdı.

Birinci Beş Yıllık plânda enflasyona engel olacak tedbirler sadece genel hatlarıyla belirlenmiştir. Para ve Kredi politikası, yatırımların finansmanı ve özellikle bankaların likitide durumu açısından belli bir modele bağlanmamış ve miktar hedefleri olarak tesbit edilmemiştir.

Uygulama açısından konuya yaklaşıldığında, plânda belirti-

(333) İktisadi Rapor 1968, s. 169-199.

(334) M. HİÇ, **Para Teorisi**, a.g.e. s. 538.

(335) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları, **İktisadi Rapor**, 1968 s. 159.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

len yeni yatırım bankaları kurularak, ticaret bankalrının ekonominin döner sermaye ihtiyacını sağlar hale getirilmesi, uzun, orta ve kısa vadeli kredi piyasasının düzenlenmesi, sermaye piyasası için gerekli teşkilâtın kurulması, faiz oranı bünyesinin ıslâhgibi konularda ciddi bir gelişme kaydedilmemiştir. Buna karşılık para ve kredi hacmi artışları konusunda dikkatli davranılmış, büyük hacimde bütçe açıklarının ortaya çıkmasına engel olunmuştur.

II — İKİNCİ BEŞ YILLIK DÖNEM (1968 - 1972)

Genel olarak ikinci plân döneminde para politikası, ekonomik kalkınma için gerekli gelişmeyi sağlamak üzere, kaynakların tam olarak ve etkin bir şekilde kullanılmasına imkân verecek ve böylece plânda gelişmesi öngörülen sektörlerde hedefe ulaşmaya yardımcı olacak şekilde belirlenmiştir. Ayrıca kısa dönemdeki enflâsonist ve deflâsyonist baskıların da yıl içinde alınacak tedbirlerle önleneceği belirtilmiştir.

A — Para Politikasının Amaçları

İkinci 5 yıllık plânda para politikasının amaçlarını:

— «Fiyat istikrarını sağlamak ve devam ettirmek,
— Kaynakların plânda öngörülen üretim alanlarına yönelmesini sağlamak,
— Sermaye piyasasının kurulması için gerekli önlemleri almak,
— Özel kesimin özendirilmesi»,

olarak 4 ana grupta toplamak mümkündür[336].

Bu amaçlara ulaşabilmek için şu tedbirlere yer verilmiştir[337].

i) Para politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlayacak ve müşavirlik yapacak DPT, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası yetkililerinden oluşan bir para-kredi kurulu oluşturulacaktır.

i) Merkez Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi.

---

(336) T.C. Başbakanlık, DPT. II. Beş Yıllık Plan, s. 112.
(337) Aynı eser, s. 113.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iii) Açık Piyasa işlemlerini geliştirilerek, uygulamada etkenlik ve esnekliği arttırmak için, hazinenin çıkaracağı kısa vadeli bonoların bankalara satışı ve gerektiğinde Merkez Bankasının bankalardan bu bonoları alması yolu ile emisyon artışının sağlanması yöntemi tercih edilecek ve bu metot geliştirilecektir.

iv) Resmi mevduatın para politikası aracı olarak kullanılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

v) Bankaların plân hedeflerine uygun bir kredi politikasını uygulamalarını sağlamak amacıyla, bankalar üzerindeki Merkez Bankası Kontrolü arttırılacak. Merkez Bnkasının bankaların genel politikaları üzerindeki etkinliği çoğaltılacaktır.

Bu dönemde, para politikası amaçlarına ulaşmak için, kredilerin etkin dağılımını sağlayacak, bir çok tedbirler de II. Beş Yıllık Kalkınma Plânın'da yer verilmiştir. Bunlar:

«i) Kredi hacmi, plânda öngörülen genel yatırım ve üretim hedeflerine ekonomik istikrârı bozmadan ulaşacak şekilde ihtiyaca göre arttırılacaktır.

ii) Kredilerin, ihtiyacın niteliğine göre faiz ve vade yönünden farklılaştırılması ve böylece plânda geliştirilmesi öngörülen sektörlere yöneltilmesi sağlanacaktır.

iii) Kredinin etkin dağılımını sağlayabilmek için teşkilâtlanmış kredi sistemi geliştirilecek ve kredilerin mümkün olduğunca bu sistem aracılığı ile dağıtılması sağlanacaktır[338]

Yukarıda belirtilen şekilde, kredilerin etkin dağılımını sağlayabilecek önlemler, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planın'da yer almaktadır.

Bunların gerçekleşmesini sağlayabilmek için, en gerekli noktanın, yeterli ve doğru istatistiki bilgilerin, henüz elde bulunmadığı da Plânda belirtilerek, bu açığın hızla kapatılması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında, para politikası amaçlarına ait para ve kredi tedbirleri kısaca belirtildikten sonra, bu ilkelerin, uygulama ile sonuçları ele alınacaktır.

(338) T.C. Başbakanlık, DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 112.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B — Para Politikası Uygulamaları

II. Beş Yıllık plânda para talebi ve arzı ile ilgili rakamlar kesin hedef olarak belirtilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, para talebi yıllık ortalama artışı % 7.5 olarak belirlenmiştir. Fakat, para talebi yıllık artış ortalamasının niçin % 7.5 olduğuna dair plânda bilgi verilmemiştir[339]. Çeşitli sektörlerin gelişme hızı ve bu değişik sektörlerin değişik para talebi ihtiyacının ve para akımını etkileyen çeşitli önlemlerin planda ancak en götürü bir biçimde ele alındığı kanısı uyanmaktadır. Ayrıca, emisyon miktarının % 5.5 oranında artacağı tahminleri fazla iyimser kalmıştır. Çünkü para arzı % 5.5 civarında artarken, vadeli mevduatın % 6.9 hızla artma eğilimi göstereceği varsayımı şüphelidir.

I — Fiyat İstikrârı

II. Beş Yıllık Plânda Para politikası uygulamaları ile fiyat istikrarının ne derece sağlandığını görebilmek için aşağıdaki tablo verilmiştir.

TABLO: 36

Para Arzı GSMH, Fiyat İndeksleri
1968 — 1972

(1960 = 100)

Yıllar	*Ml*	*%*	*V*	*GSMH*	*%*	*P*	*%*
1968	215	5	4.3	154	7	146	5
1969	237	10	4.4	165	7	155	6
1970	301	27	4.9	174	6	165	6
1971	368	22	4.4	192	10	191	16
1972	424	20	4.5	206	7	230	20

Kaynak : M. HİÇ, **Para Teorisi**, a.g.e. s. 534-36 yararlanılarak hesaplanmıştır.
* Sabit fiyatlarla

Bu dönemde, para arzı artışını, GSMH artışının üstünde seyrettiğini görmekteyiz. Para arzı, 1970 = 301'den (1960 = 1971'de 368'e ve 1972'de 434'e yükselmiştir. Aynı yıllarda GSMH 1970 = 174'den (1960 = 100) 1971'de 192'ye 1972'de 206'ya yükselmiştir.

(339) M. HİÇ, Para Teorisi, a.g.e. s. 545.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ortalama sırası ile yılda % 10 ve % 7 artış göstermiştir. Aynı yıllarda toptan eşya fiyatları 1970 = 165'den (1960 = 100) 1971'de 191'de 20'a yükselmiştir. 1971 ve 1972 yıllarında ortalama % 18 gibi bir nisbetle artmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plânın ilk uygulama yıllarında fiyat artışları, para arzındaki aşırı artışlardan kaynaklanmıştır. Fakat 1970 Ağustosunda yapılan % 66.6'lık develüasyon ve buna bağlı olarak birçok malların maliyetindeki doğal artışlara neden olmuştur. Böylece, 1970 Ağustosundan sonra fiyat artışlarının para arzını arttırdığı kanısındayız.

2 — Merkez Bankası Kredilerinin Dağılımı:

Bu dönemde, Merkez Bankası kredilerinin sektörler arası nisbi dağılımında yine kamu sektörü ağırlık kazanmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi kamu sektörü içinde de iktisadi Devlet Teşekkülleri, büyük oranda Merkez Bankası kredilerinden faydalanmaktadır. Bu da önemli bir enflasyonist baskı kaynağı oluşturmaktadır. Şekilde fiyat artışlarının, 1970'den sonra yükselerek GSMH'nin üzerinde geliştiği görülmektedir.

TABLO: 37

Merkez Bankası Kredilerinin Sektörler arası Nisbi Dağılımı

(1967 — 1971)

%

Yıllar	*1967*	*1969*	*1971*
Kamu Sektörü	59	57	74
Özel Sektör	41	43	26
TOPLAM	100	100	100
Kamu Sektörü	100	100	100
Hükümet	65	74	67
İkt.Dev.Teş.	35	26	33
TOPLAM	100	100	100
T.M.O. ve Şeker S.	89	87	94
Diğerleri	11	13	6

Kaynak : Merkez Bankası Aylık Bülteni Haziran - Ağustos, 1972.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

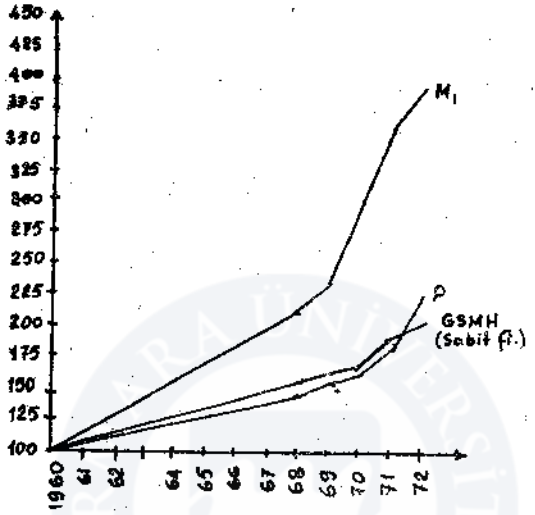

GRAFİK : 4
Para Arzd, GSMH, Fiyat (1967 - 1972)

Bu dönemde, Merkez Bankası, yeni kanunu yürürlüğe girmiştir[340]. Bu kanunla Merkez Bankasına Para-kredi politikalarının uygulama ve kontrolünde faiz oranlarının belirlenmesinde geniş yetki ve sorumluluklar verilmiş, mevduat munzam karşılıklarının kısa sürede etkin kredi kontrol aracı şeklinde kullanılmasına ve açık piyasa işlemlerine imkân verecek, hükümler getirilmiştir[341].

Merkez Bankasının beş yıla kadar orta vadeli senetleri reeskont kabul etmeleri sağlanmıştır.

Bunların hedefi 1972 yılında, 330 milyon doları bulan dövize çevrilebilir mevduatın artış hızını yavaşlatmak, dolayısıyla bankaların finansman amacını sınırlamaktır.

Alınan tedbirlerden üçüncüsü de mevduat karşılık oranlarının % 20'den % 22'ye yükseltilmesi olmuştur[342]. Ayrıca, Ağustos 1970 develüasyonundan sonra, T.C. Merkez Bankası ve ticari bankaların aracılığı ile özel sektöre verilen kredi konusunda, ihtiyatlı bir tutum takınılarak, dolaylı kredilerin artışını önleyecek bir politika uygulanmıştır.

C — Değerlendirme

Bu dönemde Merkez Bankası, reeskont, mevduat kanuni

(340) Ocak 1970 tarihinde yeni Merkez Bankası Kanunu yürürlüğe girmiştir.
(341) T.C. Başbakanlık, DPT, 1971 Yılı Programı, Ankara, 1971, s. 134.
(342) 29.9.1972 tarih ve 715091 sayılı karar ile, vadesiz ve bir yıla kadar vadeli mevduata uygulanan kanuni karşılık oranı yükseltilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karşılıklar araçlarından yeterince faydalanamamıştır. Kredi sistemine kredi sınırlaması yoluyla geregi kadar müdahale etmemiştir[343].

Bu dönemde para politikasının başarı şansını etkileyen faktörler bulunmaktadır. Özellikle 1971 ve 1972 yıllarında banka sisteminin likitidesinin yüksek oluşu, Merkez Bankası kaynaklarına daha az ihtiyaç duymalarına sebep olmuştur. Bu da, Merkez Bankasının uyguladığı para politikasının etki alanın daralmıştır..

Ayrıca, reeskont politikasının başarılı olabilmesi için, gerekli şartlardan biri de reeskont yolu ile sağlanacak imkânların banka kaynakları içerisinde yer tutması ve bankaların Merkez Bankası kredilerini ihtiyaç duymalarıdır[344]. Vadeli Mevduat faiz oranları % 9 yüseltilirken vâdesiz tasarruf mevduatına verilen faiz oranı aynen muhafaza edilmiştir.

Ağustos 1970 develüasyonundan sonra, fiyat istikrârını sağlamak için. fiyat artışlarını ve bu artışların gelir ve kaynak dağılımı ile dış ödemeler dengesi üzerinde olabilecek olumsuz etkileri ile enflasyonist baskıyı giderme meselesi ön plâna çıkmıştır. Bu sorunu çözümlemek için Ağustos 1970'den sonra bazı tedbirler alınarak uygulamaya konulmuştur.

Bunlardan birincisi, kredi ve mevduatlara uygulanan faiz oranlarının yeniden belirlenmesidir. Eylül 1970'de T.C. Merkez Bankası reeskont oranlarını % 7'den, % 9'a yükseltmiştir[345].

İhracatın finansmanı ve tarım kredilerinin teşviki için öngörülen sanayi kollarına verilecek kredilerin, teşviki öngörülen sanayi kollarına verilecek kedilerin küçük sanat erbabı ve esnaf kredilerinin faiz oranları yeniden düzenlenmiştir.

Ticaret Bakanlığı'nın standart faiz oranları % 10 dan % 11.5'e çıkarılmıştır. Uzun vadeli tasarrufu teşvik amacı ile 1 yıl ve daha uzun vadeli mevduata ödenen faiz oranı ise, % 9'a çıkarılmıştır[346].

---

(343) T.C. Başbakanlık, DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 978.

(344) Öztin AKGÜÇ, «III. Planda Para Politikası, Uzun Dönem Plan Stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Plan» **Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti**, Çeltüt Mat. İstanbul, 1974, s. 546.

(345) T.C. Başbakanlık, DPT, 1971 Yılı Programı, s. 113.

(346) Öztin AKGÜÇ, a.g.e. s. 545-546.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İkinci uygulamaya konulan tedbirler, ise, dövize çevrilebilir mevduat hesapları ile ilgilidir.

Maliye Bakanlığı, Temmuz 1972 yılında yayınladığı Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 17 sayılı karara ait tebliğ ile vadesi bir yıldan kısa, dövize çevrilebilir mevduata verilecek faiz oranlarını yeniden düzenlemiştir. Ayrıca, bir yıldan daha fazla vadeli mevduata verilecek faiz oranını bir mevduatın geliş amacına göre, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasınca birlikte belirleneceği hükme bağlanmıştır[347]. Oysa, 1971 ve 1972 yıllarında mevduat gelişmeleri, bankaların Merkez Bankası kaynaklarını kullanmadan kredi taleplerini karşılamalarına imkân vermiştir. Gerçekten 1971'de mevduat oranının % 33.5, kredi artış hızının % 16.9'unun çok üstünde oluşu, bankaların likitide durumlarını takviye etmelerine ve Merkez Bankasına olan reeskont ve avans borçlarını kısmen tasfiye etmelerine yol açmıştır[348].

Bu durum, Merkez Bankasının, mevduat kanuni karşılık oranlarını yükselmesine banka kredilerinin üzerindeki kısıcı etkilerini azalmasına sebep olarak, amaçlara ulaşılmasını engellemiştir..

II. Beş Yıllık Plânlı Kalkınma döneminde açık piyasa işlemlerinin geliştirilerek, uygulamada etkinliğini ve elâstikiyetini arttırmak için Merkez Bankasının hazineye kısa vadeli avans vermesi yerine, hazinenin çıkaracağı kısa vadeli bonoların bankalara satılmasını bir ilke olark benimsemiştir. Buna rağmen hazine plâsman bonolarının, açık piyasa işlemleri yolu ile para arzını ve ekonominin likiditesini düzenleme imkânı çok sınırlı olmuştur[349].

III — ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK DÖNEM (1973 - 1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı hazırlanırken, en önemli sorun, Ağustos 1970 devalüasyonundan sonra ülkemizde görülen hızlı ve sürekli fiyat artışlarının, diğer bir ifadeyle enfelâsyonun önlenmesidir. Bunun için para politikası amaçları belirlenirken, bu gözönünde tutulmuştur.

(347) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Türkiye Borsalar Birliği **İktisadi Rapor**, 1973, s. 360.

(348) T.C. Başbakanlık, DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 113.

(349) Aynı eser, s. 113.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — Para Politikasının Amaçları

III. Beş Yıllık plânda genel amaçlar arasında bir yandan fiyat istikrârını bozmayacak, ödemeler dengesinde baskı yaratmayacak, verimsiz faaliyetleri teşvik etmeyecek bir uygulama ile, ekonominin ihtiyacı olan, finansmanı karşılamak, diğer taraftan para kredi sisteminin kontrollü ve etkin bir şekilde işlemesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek» şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir[350]. Ayrıca, para ve kredi politikasının Maliye Politikasıyla tutarlı olarak yürütüleceği işaret edilmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için tedbirler sıralanmıştır:[351].

«— Kredi politikası, bireysel ve kurumsal tasarrufların örgütlenmiş aracı, malî kuruluşlarda toplanmasını ve bu kurumlar eliyle, ekonominin gerçek kredi ihtiyacını karşılıyacak nicelikler ve nitelikte kullandırılmasını özendirecek şekilde kullanılacaktır.

— Para ve Kredi hacminin düzenlenmesinde özel kesimin (tarım dışı) ve hazinenin ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde gözetilmesi esastır.

— Kredi dağılımı ile ilgili uygulamada: nitelik ve nicelik ayrıcalıklarının belirlenmesinde ekonomik faaliyetler bir bütün olarak değerlendirilecek ve kalkınma Plânı, Yıllık programlardaki önceliklere uyulacaktır.

— Banka kredilerinin kalkınma plânı ve yıllık programlara uygun olarak öncelikli sektör ve yörelere yükseltilmesinin arttırılması amacı ile, T.C. Merkez Bankasının Ticaret Bankaları ile reeskont ilişkileri geliştirilecektir».

III. Beş Yıllık Plânda yer alan ilke ve tedbirler görüldüğü gibi, I. ve II. plânlardan pek farklı değildir. Gerçekten hemen her plânda yer alan ilke ve tedbirler, ülkemizde kredi dağılımını, kredi hacmini, ekonomik gelişmenin dengeli bir şekilde gelişmesine imkan verecek, bir şekilde düzenlemesi biçiminde ifadesini bulmaktadır. Fakat bütün plân dönemlerinde bu ilke bir türlü gerçekleştirilememektedir.

(350) T.C. Başbakanlık, DPT, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı s. 876-77.
(351) Aynı eser, s. 877.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B — Para Politikası Uygulamaları

III. Beş Yıllık Kalkınma Planında yüksek oranlara ulaşan enflasyonun önlenmesi ile ilgili, spesifik önlemler bulunmadığı için, fiyat artışları önlenememiştir. Aşağıdaki tabloda bu durum gösterilmiştir.

TABLO: 38

Yıllara göre Reel Üretim Fiyatlar ve Para Miktarının Seyri

Yıllar	*Y/p*	*M2*	*V*	*P**
1973	100	—	4.4	—
1974	106	134	4.7	148
1975	120	175	4.5	158
1976	114	234	4.4	177
1977	128	321	4.1	217

Kaynak : P* için T.C. Resmî Gazete, 16 Nisan 1978 sayı 16261, s. 32 faydalanılarak hesaplanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi 1973 = 100 olarak hesaplanan reel Milli Gelir indeksi, 1977'de ancak 128'e çıkabilmiştir. Buna karşılık geniş para arzı 1973 = 100 iken, 1977'de 321'e ulaşmıştır. Para arzı artışı üretim kapasitesinin yetersizliği, teknolojik yapının geriliği gibi nedenlerle reel üretimi yükseltememiştir Bu durumda para arzı artışı fiyatlara yansımış, 1973 = 100 olan fiyatlar, 1977'de 217 olmuştur.

Bu durumu şekil yardımı ile de görmek mümkündür.

Hazinenin ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman açıkları, Merkez Bankası kredilerin 1976'daki artış hızını daha da arttıran bir baskı yaratmıştır. (% 62,) [352].

Üçüncü 5 yıllık kalkınma plânının sonlarına doğru (1976 sonlarında) ithalat taleplerini kısaltmak amacı ile, ithalat teminatları ile birlikte, ithalat bedelini Türk Lirası karşılığının da ban-

(352) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği **İktisadi Rapor** 1977, s. 407-8.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaya yatırması şartı getirilmiştir. Böylece, emisyon önemli ölçüde artmıştır.

Banka kredilerinin 1977 yılındaki artış hızı, III. plân yıllarının eş dönemlerinin en düşük hızı olmuştur.

Mevduatın artış hızının artmasına karşılık, kredilerin artış hızının azalmasında, DÇM (dövize çevrilebilir Mevduat) net girişlerindeki azalma etkili olmuştur[353].

Banka kredilerinin hızlı artış yüzünden grafik 5'de açıkça görüldüğü gibi, para arzı, reel gelirin çok üstünde seyretmektedir. Bu durum, fiyat artışlarına neden olmuştur.

Fiyat artışlarının süreceği konusundaki bekleyişler, paradan kaçma eğilimi güçlendirerek, mal talebindeki artışları hızlandırmış, mal arzındaki artışın, mal talebine göre yetersiz kalırken, para ve kredi hacminin mal arzının büyük ölçüde üzerinde gelişmesi, fiyat yükselişlerini hızlandırıcı rol oynamıştır[354].

Özellikle, 1977 yılında emisyon, olağanüstü bir artış göstermiştir[354]. Emisyon artışları büyük ölçüde Merkez Bankası kredilerinin artışından kaynaklanmaktadır.

Bundan başka Merkez Bankasının dolaysız kredilerinin 1976'ya göre daha hızlı yükselmesi, ekonomide kredi hacminin yine yüksek bir hızla artmasına yol açmış, böylece net kredi hacminde kamu kesimine açılan kredilerin hızı yükselmiştir.

C — Değerlendirme

III. Plân döneminde, genel amaç, fiyat istikrârını bozmayacak, ödemeler dengesinde baskı yaratmayacak, verimsiz faaliyetleri teşvik etmeyecek bir uygulama ile ekonominin ihtiyacı olan finansmanı karşılamaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için emisyon hacmini kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin başında ithâlât teminatlarının yanısıra, ithâlat bedellerinin de Merkez Bankasına yatırılması gelmektedir. Ancak, bu önlemler yeterli olma-

(353) İktisadi Rapor, 1977, s. 409.

(354) Kasım 1977'de, 1976 yılı sonuna göre emisyon %53.9 oranında yükselmiştir. 1976'nın eş döneminde emisyonun artış hızı %285 idi. T.C. Resmi Gazete 16 Nisan 1978,sayı 16261, s. 23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mıştır. Sonuçta, III. Beş Yıllık Plânda belirtilen amaçlara ulaşılamamıştır. Fiyatlar yükselmeye devam etmiştir[355].

III. Beş Yıllık Plânın son yılı olan 1977'de dış ticaret açığı 4.043 milyon dolara, cari işlemler açığı ise 3.391 milyon dolara yükselmiştir[356]. Merkez Bankası kredilerinin (1977 itibariyle) artışlarının üçte birine yakın bölümü hazineye açılan kısa vadeli avanslar oluşturmuştur. Böylece, hazine açıklarının Merkez Bankasından finansmanı III. Plân Döneminde de devam etmiştir.

III. Beş Yıllık Kalkınma Plân döneminde, dünya ekonomisindeki önemli değişmeler[357]. Türkiye ekonomisine de yansıyarak, ekonominin dar boğaza sürüklenmesinde etkili olmuştur.

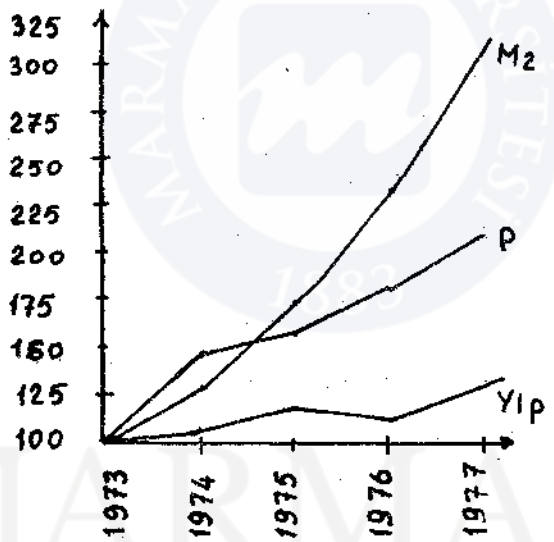

GRAFİK : 5

(Para Arzı, Fiyat. Reel Gelir 1973 - 1977)

(355) Fiyatlar 1963=100 iken, 1977'de 492.1, 1973=100 iken, 1977'de 213,9 olmuştur.

(356) T.C. Resmî Gazete, 6.4.1978, sayı 16261, s. 19.

(357) 1973 Dünya Petrol krizi ile ham petrol fiyatları %70 oranında bir artış gösterince,budurum Türkiye ekonomisini de sarsmıştır. Ham petrol ithalâtı 1971 de %8.3'ünü oluştururken, 1974'de %18.4'e ulaşmıştır. Değer olarak 92.6 milyon dolardan, 693.6 milyon dolara çıkmıştır. Böylece ödemeler dengesi açığımız artarken, petrol fiyatları artışı yatırım mallarına da yansıdığı için dışarıya yaptığımız kaynak aktarımı artmıştır. Vildan Eraslan, Türkiye'de Planlı Dönemde Petrol Üretimi, Tüketimi ve Petrol İthalâtının Dış Ticaretimizdeki Yeri, İzmir, 1978, s. 38.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. Plân döneminde para politikası uygulamaları açısından değerlendirilmesi yapıldığında, mali sistemin üretim yapısı ile uyumlu bir gelişme göstermediğini, bunun sonucunda ekonomiye kaynak sağlama ve bunları yöneltme fonksiyonunun büyük ölçüde aksadığını, bunun sonucu olarak ekonomide kamu kesiminin yükümlülüğünün arttığını ancak verimin düştüğü söylenebilir.

IV — İSTİKRAR POLİTİKALARI

24 Ocak 1980 de alınan 25 Ocak 1980 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren «Ekonomik İstikrar Programı», aracılığıyla getirilen yeni düzenlemeler özetle şunlardır:

1. Koordinasyon Kurulu
2. Para Kredi Kurulu,
3. Yabancı Sermaye Dairesi,
4. Teşvik Uygulama Dairesi, yeniden düzenlenerek, D.P.T. ye bağlanması,
5. Çapraz kur uygulamasına geçilmesi,
6. İthalat damga resmi % 25 ten, % 1 e indirilmesi,
7. İhracat girdilerinde gümrük vergisinin sıfıra indirilmesi,
8. Fiyat istikrarı ve Destekleme Fonunun kurulması,
9. Bankalara gelen dövizlerin kaynağının sorulmaması ilkesinin getirilmesi
10. Fiyat Kontrol Komitesinin kaldırılması komitenin kontrolünde olan malların fiyatlarının serbest bırakılması ve aynı zamanda KİT ürünlerinin fiyatlarının da 24 Ocak kararlarının tamamlayan en önemli kararlardan biri de faiz oranlarının serbestçe tayinine imkan sağlayan, «Faiz Kararnamesi»dir. 4 Haziran da ve 1 Temmuz da yürürlüğe giren bu kararnameyle bankalara kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe belirleyebilme ve ayrıca 6 ay ile 2 yıla kadar vadeli «Hamiline Yazılı Mevduat Sertifikası» çıkarma imkanı sağlanmıştır.

Bu tarihlerde ülke içindeki ekonomik durum, ve dış dünyadaki gelişmeler, bu istikrar paketinin alınmasını gerekli kılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A — 24 Ocak Kararlarını Hazırlayan Olaylar

Bugün dünya üzerindeki her ülke birbirine daha bağımlı hale gelmektedir. Bu yüzden ülkeler iç şokların etkisinde kaldıkları kadar dış şokların da etkilerinde kalmaktadırlar. Bu sebeple, 24 Ocak istikrâr tedbirlerine yol açış faktörler dış ve iç gelişmeler olarak iki alt başlıkta incelenecektir.

I — Dış Dünyadaki Gelişmeler

Belirtildiği gibi, işsizlik ve enflâsyonun önlenmesi, fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme, istihdam ve ödemeler dengesinin sağlanması arasında varolan çatışma, uygulamada zorluklar, tıkanıklıklar meydana getirmektedir. Bu durum, özellikle, ekonomi politikasını yönetenleri, belli seçimleri yapmaya zorlamakta, alternatifleri sınırlamaktadır[358]. Eşanlı olarak büyük hedeflere ulaşmak için, gerekli malî ya da para politikası araçlarına başvurulduğunda, bunun maliyeti yüksek olmaktadır. Bu durumda iç ve dış dengenin sağlanması için ayrı ayrı araçlardan faydalanmak gerekmektedir. Teorik olarak, dış dengenin sabit kur sistemleri aracılığı ile dengeye geldiği ekonomilerde, iç dengenin sağlanmasında, Keynezyen malî politika araçlarının kullanılması *tezi* savunulmaktadır. Buna karşılık, esnek kur sistemlerinde ise ödemeler dengesi problemi, serbest döviz piyasasında oluşan esnek döviz fiyatları ile, otomotik olarak çözülürken, iç dengenin sağlanması para politikası araçlarına bırakılmaktadır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz problemler, doların iki resmi ve başarısız devâlüasyonlarından sonra, Mart 1973 tarihinde, Bretton sisteminin tamamen çökmesi ile doğmuştur.

Amerika ve OECD Ülkeleri, 1973 sonlarında ve 1974'de yükselen fiyatlara genellikle Keynesyen biçimde ve vergi politikalarına ağırlık vererek yaklaşmışlar ve enflâsyon dolayısıyla artan parasal gelirden yükselen oranlarda vergi toplamışlardır. Böylece talepteki büyüme hızı %30'dan fazla düşürülmüştür. Bu da stokların artmasına, üretimin düşmesine ve işsizliğin yükselmesine sebep olmuştur. Bundan sonraki iki yıl içinde sanayi malları üretimi Amerika ve OECD ülkelerinde ortalama % 10'un üstünde düşerken, enflasyon 1978 yılında dahi biraz kontrol altına alınabilmesine rağmen ortalama olarak iki haneli olmaya devam etmiş-

(358) M. FRIEDMAN, «Fairs Versus Free», **News Week**, July 14, 1977.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tir. Ayrıca işsizlik ve enflâsyonun yanında, önemli boyutlarda cari denge açıkları görülmüştür. Bu şartlar içinde kur politikaları yeni boyutlar kazanmış, istikrar paketleri ile aralarındaki ilişkiler, iktisat dünyasının en çok tartışılan konuları arasında yer alarak, gündeme gelmiştir.

Ramboilletve Jamaika anlaşmaları, esnek kurlara hâkim olan görüşlerin esaslarını çizmiştir. Ocak 1976 yılında Jamaika, Kasım 1978 de Ramboillet anlaşmalarında, müdahalenin rolünün çok sınırlı tutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca enflasyonun parasal bir olay olduğu, ayrı bir mekanizmaya gerek olmaksızın finansal araçların kontrolüyle önlenebileceği görüşü benimsenmiş, IMF tüzüğünün 4 maddesinde yapılan değişiklikle, üye ülkelerin, kendi kambiyo sistemlerini seçme hakkı verilmiş ve uluslararası para sisteminde yapılacak genel değişikliklerin % 85 bir oy çokluğu ile alınabileceği karara bağlanmış, üye ülkelerin, ülke içi istikrar paketleri uygulaması ve kontrol edilmesi esas kabul edilmiştir.

Böylece moneterist uygulamalara bir kayış başlamıştır.

Bu yeni tarz yaklaşımı savunan iktisatçılara göre, esnek kurlar[359] altında iç problemleri çözümlemede para politikası etkin olacaktır. Mesela, yatırımların, artmasını sağlamak için, para arzının genişlediğini varsayarsak, sonuçta, reel faizler içerde, dışa oranla düşecek, sermaye dışarı akacaktır. Döviz fiyatı yükseleceği için ihracat daha ucuz, ithalat daha pahalı hale gelecek ihracat, üretim ve gelir artacaktır. Buna karşılık, mali politikaları aracılığı ile, devlet harcamalarını artırarak yatırım yapmak, esnek kurların cari olduğu ülkede olumlu sonuçlar vermemektedir.

Avrupada Amerika'da ve Latin Amerika ilkelerinde para po-

(359) 1982 yılı sonunda, IMF'ye üye 146 ülkeden sadece 33'ü esnek kambiyo kurlarına geçmiştir. Bu 33 ülkeden parasını gerçek bir serbestlikle dalgalanmaya bırakan 8 ülke bulunmaktadır. 56 ülke paralarını tek para birimine 5 dolar, Fransa (Frangı) bağlı olarak ayarlamaktadır. Türkiye dolara bağlı ülkeler arasındadır. 15 ülke SDR (Özel Çekme Haklarına) 23 ülke birleşik para birimine göre ayarlamaya geçmiştir. Daha esnek bir kur rejimi uygulayan 18 ülkeden 8'i EMS'e bağlı Avrupa ülkeleridir. Esnek kur rejimi uygulayan 33 ülkeden 5'i endekslere göre paralarını ayarlarken, 20'si kısıtlı müdahale ile, paralarını dalgalanmaya bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Tansu Çiller, Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları, İSO, İstanbul, 1983, s. 103.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

litikalarına dayalı moneterist istikrar modelleri uygulanmaktadır.

Bu uygulamalardan bir dönem sonra enflasyon ve döviz boğazlarının genelde çözümlendiği gözlenmiş ancak, dünyada giderek artan işsizlik ve üretim ve yatırım durgunluğu gözlenmektedir. 1983 başlarında Amerika ve kısmen İngiltere gibi, gelişmiş ülkelerde milli gelir artışı ve işsizlik konusunda ümit verici gelişmeler bulunmaktadır.

Ortaya çıkan bu yeni durum, esnek kur sistemi ve buna bağlı moneterist tedbirlerinde yeterli olmadığı kanaatini yeniden gündeme getirmektedir. Nitekim 28 - 30 Mayıs 1983 tarihlerinde sanayileşmiş ülkelerin Merkez Bankalarının temsil edildiği Williamsbur, Virginia zirve toplantısında esnek kurlardan ayarlanabilir sabit kurlara kayma görüşleri ve himayeci fikirler yeniden tartışılmıştır.

İşsizlik ve enflasyonun birarada ve hızla artması, birini yada ikisini düzeltmek amacıyla alınan tedbirlerin netice vermemesi, Keynesyen Teori'ye dayanan Gelir Politikalarının, fiyat mekanizmasını çarpıtması, üretim darboğazları meydana getirmesi, uygulamada moneterist görüşün hızla yayılmasına sebep olmuştur. ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkeler, Şili Brezilya, Arjantin, Colombiya gibi güney Amerika ülkeleri, bu uygulamalara örnek olarak verilebilinir.

ABD'nin bugünkü Başkanı Reagan, daha önceki Başkan'ı Carter, ve Ford dönemlerinde moneterist uygulamalar hız kazanmıştır.

1933 yılında A.B.D. Başkanı olan Roosevelt, 1934 yılı başlarında Amerika'ya davet ettiği Keynes'in tavsiyelerine göre geliştirdiği New Deal uygulamaları sayesinde A.B.D. ekonomisini içinde bulunduğu depresyondan kurtarmayı başarmıştı. 1960 sonlarına yaklaşırken yeni iktisatcılar diye adlandırılan ve temel olarak Keynese bağlı iktisatçılar 1964 seçimleri, Johnson'un «Büyük Toplum ve Yeni Ufuklar programını hazırlamışlardır. Keynezyen Yeni İktisatçıların Altın Devri denen bu dönemde, iktisatcılar ve politikacılar piyano tuşları ile oynar gibi, Gelir Politikası ile ücret ve fiyatları korumak, gerektiğinde sendikalara, şirketlere uyarılara,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hatta baskılara baş vurarak ekonomi politikası amaçların ulaşabileceklerine inanıyorlardı.

Bütün bu iyimser görüşlere rağmen, 1965 yılından itibaren gittikçe hızlanarak artan enflasyon ve işsizlik ve hatta slumplation (gerilemede enflasyon) moneterist uygulamaların başlamasına sebeb olmuştur.

Başkan Carter, Federal Reserve Başkanı A. Nurns ile işbirliği yaparak, devlet bütcelerinin denkleştirilmesine ve para arzı artışlarının kontrol edilmesine önem vermiştir.

A.B.D. de 1976 yılında toplam harcamalar tutarı 30 milyar doları aşan, suistimallere konu olduğundan şikayet edilen, yiyecek, aile ihtiyarlık, sakatlık, çocuk bakımı gibi hükümet yardımlarının tamamen kaldırılarak, bütün bunların yerini alacak asgari hayat seviyesinin altında geliri olanlara, aradaki fark kadar tek bir para yardımı yapılması Friedman tarafından Carter'a tavsiye edilmiş ve uygulanmıştır. «Devletin sırtınızdan inmesini istiyorsanız elinizi onun çebinden çekiniz» sloganı ile, her türlü bürokratık harcamalar ve israflar asgariye indirilmeye, devletin ekonomi içindeki rolü azaltılmaya çalışılmıştır.

İngilterede James Callagahan hükümeti, «ekonomik gerilemeden kurtulmanın tek yolu vergileri azaltmak zannnetik, böyle bir tutum yüksek dozlarda enflasyon dalgası bu ise, daha yüksek işsizlik getirir» inancı içersinde ekonomik proğramlarını uyguluyordu.

Günümüzde de, halen devam etmekte olan moneterist uygulamalar, İngilizlerin bayan başbakanları tarafından cesurca uygulanmaktadır. En son PTT'nin satılması buna en güzel örnektir.

İngiltere, Keynes'in vatanıdır. Ancak değişen şartlar, stagflation birleşen menfeatler, moneterist modellere geçmelerine sebep olmuştur.

Bretton Woods sist e minin yıkılışı, petrol krizi ile değişen uluslararası para sistemi, Jamaika anlaşmasında alınan kararlar, Türkiye ekonomisinin iç ekonomi politikasını etkilemiş, içerde yaşanılan iktisadi kriz yeni istikrar paketlerinin alınmasını gerekli kılmıştır. Böylece 24 Ocak Kararları adını taşıyan ve moneterist görüşün ürünü olan tedbirler, Amerika Birleşik Devletleri, Latin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinden sonra ülkemizde de uygulamaya konmuştur.

2 — İç Faktörler

Türkiye ekonomisi, dış şokların yanısıra iç şokların da etkisiyle 1980 Ocak ayında büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Enflasyon oranı, resmi istatistiklerde %65 civarında olmakla birlikte, gerçekte karaborsa fiyatları da dikkate alınırsa, üçlü rakamlara ulaşmıştır. Pek çok piyasada işlemler karaborsaya kaymıştı, üretim durmuş, dış açıklar artmış, istihdam sorunu önemini korumaya devam etmiştir.

a) Enflasyon

Bilindiği gibi, 1971 yılından sonra, enflasyon hızındaki dalgalanmalar büyümüş, 1976'dan sonra ise enflasyonun hızı artmıştır. 1973 - 74 petrol şokunun ardından petrol fiyatlarının yaklaşık dört misli artması, bunu takip eden yıllarda, petrol zamlarının, gelişmiş ülkeler tarafından üretilen mamul mal ve girdi fiyatlarına aksetmesi, ülkemizde ekonominin işleyişinden doğan enflasyonun yanısıra ithâl edilen enflasyonu da büyük boyutlarda ön plâna çıkarmıştır. Ancak 1974 - 76 döneminde ortaya çıkan dış kaynak açığı işçi dövizleriyle ve kısa vâdeli borçlanmalarla karşılanmıştır. Buna karşılık, 1977 yılından itibaren dış kredi imkânlarının daralması ve ithâl edilen enflasyonun 1979 - 80 petrol şoku ile yeniden önem kazanması, ekonomide reel büyüklerle parasal büyüklükler arasındaki dengeyi önemli ölçüde bozmuş ve yeni dengelerin çok daha yüksek fiyat seviyesinde ve devamlı değişen bir karekterde kurulmasına yol açmıştır. 1978 yılında, (1963 = 100) toptan eşya fiyatları, 750.8, 1979 yılında, 1230.7, 1980 yılında 2550.6 olmuştur.

b) Ekonomik Büyüme

Hızlı fiyat artışlarının yanısıra, döviz darboğazının ithâlatta yarattığı tıkanıklık, yatırımların yavaşlamasına, üretim ve istihdam seviyesinde düşüşlere sebep olmuştur. Özellikle, 12 Eylül 1981'e kadar, enflasyonist bekleyişler, paradan kaçış olayı ile, hem toplam tasarrufları reel olarak azaltan hem de tasarrufların üretken yatırımlara dönüştürülmesini etkileyen bir menfi tesir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

meydana getirmiştir. 1968 faktör fiyatları ile, 1978 yılında, 209.1 milyar TL. olan GSMH, 1979 yılında % - 0.4 hız ile, 208.3 milyar TL. sına düşmüştür. Önceki dönemlerin %7'lik büyüme hızlarının yanında çok küçük olan bu değer, 1980 yılında daha da azalarak, % -1.1 olmuştur. Bu gerileme en çok % - 2.9 oranında sanayi sektöründe görülmüştür. İlk defa, Türkiye ekonomisi, negatif büyüme ile karşı karşıya gelmiştir.

c) İstihdam

Ekonomik büyümedeki bu düşüşün tabii bir sonucu olarak 1978 yılında 2.224.000 olan işsiz sayımız, 1979 yılında artmaya devam etmiş, 2.340.000 kişiye çıkmıştır. 1961 yılından itibaren yurt dışı istihdam imkânları hızla artmıştır. Ancak petrol krizi, bu ülkelerinde ekonomik büyüme oranlarının düşmesi, işsizlik problemi içinde olmaları sebepleriyle, yurt dışı çalışma imkânları azalmaya başlamıştır. Daha önceleri Avrupa'ya olan işgücü, Libya, Irak, Suudi Arabistan gibi ülkelere yönelmiştir.

Bu dönemde, grev ve lokavtların artması, kaybolan işgücü sayısını artırmıştır. 1977 - 1980 dönemi, işçi kuruluşlarının siyasal ve ideolojik tutum ve hareketlerinin yoğun bulunduğu bir dönem olmuştur. Çalışma barışını bozmak ve ülkede karışıklık çıkarmak isteyen sendikalar grevlere gitmişlerdir. Bu durum aşağıda tablolarda gösterilmiştir.

Nitekim, yukarıda yer alan grev ve lokavtlar sadece o yıl içinde başlamış ve bitmiş grev ve lokavtları kapsamakta; meselâ

TABLO: 45

Grevler ve Kaybolan İşgücü Sayısı

Yıllar	*Grev Sayısı*	*Greve katılan İşçi Sayısı*	*Kaybolan İşgücü Sayısı*
1977	116	31.765	4.761.971
1978	184	27.208	1.624.105
1979	176	24.920	1.432.078
1980	220	33.833	4.298.413

Kaynak : Çalışma Bakanlığı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO: 46

Lokavtlar 1977 - 1980

Yıllar	*Lokavt Sayısı*	*Lokavta Tabi İşçi Sayısı*	*Kaybolan İşgünü*
1977	13	3.379	486.587
1978	33	7.951	521.454
1979	15	968	141.848
1980	21	8.288	653.093

Kaynak : Çalışma Bakanlığı

1979 yılında başlamış ve 1980 de bitmiş grev ve lokavtları dikkate almamaktadır. Bu önemli eksiklik sonucudur ki Çalışma Bakanlığının yıllardır hesapladığı ve kamuoyuna açıklamış bulunduğu grev ve lokvat sayıları ile kaybolan işgünü sayıları gerçeğin ancak bir kısmını ortaya koymaktadır.

Gerçek duruma yaklaşabilmek için Türkiye İşverenler Sendikalar Konfederasyonuna üye sendikalar nezdinde yapılan anket sonucunda sadece 148 işyerinde grev nedeniyle kaybedilen işgünü sayısının 6.546.293 gün olduğu tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Bu durumu aşağıda yer alan tabloda görmek mümkündür.

TABLO: 47

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonuna Bağlı İşveren Sendikaları Üye İşyerlerinde 1980 Yılı İtibariyle Grevler ve Kayıp işgünleri

İşkolu	*Grev Sayısı*	*Grevin Kapsadığı İşçi Sayısı*	*Grevin Süresi (Gün)*	*Kayıp İşgünü Sayısı*
Metal	*74*	*21.136*	11.964	3.266.393
Tekstil	55	15.690	8.828	2.617.767
Cam	11	6.655	904	543.013
Toprak	4	855	113	40.445
Gıda	3	900	99	22.275
Kağıt	1	300	188	56.400
TOPLAM	148	45.536	22.096	6.546.293

Kaynak : Çalışma Bakanlığı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

d — İthâl İkâme Politikaları ve Dış Ticaretimiz

Türkiye ekonomisi, bir sanayileşme modeli olarak, ithâl ikâme politikaları uygulamıştır. Bu ise, iç piyasaya dönük üretimi teşvik ederken, ihracatı engelleyici sonuçlar doğurmuştur.

1946 - 1960 dönemlere giderek hızlanan enflasyona karşı, sabit kur politikası uygulanarak, ithâl ikâme politikaları yürütülmüştür. Bu durum ise aşağı yukarı on yılda bir devalâsyonlara gidilmesini gerekli kılmıştır. 1946 devalüasyonundan sonra, bozulan iç fiyat dış fiyat dengesini sağlamak için, 4 Ağustos 1958'de, Türk Lirası, % 320 oranında devalüe edilmiştir.

Üç plân döneminde de, bu politikalar sürdürülmüştür. Türk Plânlaması, kalkınmanın iki önemli darboğazı olarak, döviz ve tasarruf yetersizliği üzerinde Birinci Beş Yıllık Plânda durulmuştur. Döviz darboğazının kronik görünümü ve ihracatımızın yapısal özellikleri, ancak uzun dönemde sonuçları alınabilecek ihracatı teşvik politikaları yerine, sonuçları çabuk alınacağı sanılan ithal ikamesi tedbirlerinin uygulanmasına yol açmıştır[331]. Yakın zamanlara kadar, ihracat içinde tarım ürünlerinin payı % 90'ı buluyordu. Ayrıca bu oranın da büyük kısmını pamuk, tütün, fındık, ve kuru üzüm gibi, bir iki mal oluşturuyordu. İhracatın çok yavaş bir tempo ile gelişmesinin ve iktisadi büyümeyi destekleyici değil de engelleyici nitelik almasının başlıca sebebi, bu dengesiz yapı görülmüştür. Yapı değişikliğini yaratacak gerçek bir ihracat teşviki, yıllardır istendiği halde gerçekleştirilememiştir. İhraç mallarındaki kalite sorunları, standardizasyon eksikliği, pazarlama organizasyonundaki yetersizlik, ihraç edilebilir mallara iç talebin genişlemesi ve ihraç mallarımıza dış talebin elâstik olmaması gibi nedenler bu olumsuz gidişte etkili olmuştur[360].

Bu politika, Türk Lirası'nın 1964 yılından başlayarak, yeni bir enflasyon sürecine girmesi sonucu, Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 1963 bazına göre, 1970 devalüasyonunun etkilerini sürdürdüğü bir kaç yıl ve 1964 yılı hariç millî para sürekli olarak değerlenmiştir.

---

(360) E. ALKİN, Kur Politikası, 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, Ankara, 1981, s. 286.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 48

Türkiye'de Yıllık Ortalama Döviz Kurları (TL $ US)

Yıllar	Nominal Kur (1)	Reel Kur (2)	Satınalma Gücü Paritesi (3)	Aşırı Değerlenme (4)
1963	9.00	9.00	9.00	0
1964	9.00	9.26	9.26	+0.26
1965	9.00	8.92	8.92	—0.08
1966	9.00	7.85	8.85	—0.15
1967	9.00	7.29	8.56	—0.44
1968	9.00	7.07	8.64	—0.36
1969	9.00	6.59	8.39	—0.61
1970	10.89	7.47	9.90	+0.90
1971	13.43	7.95	10.96	+1.96
1972	13.42	6.73	9.66	+0.66
1973	13.69	5.70	8.78	—0.22
1974	13.84	4.44	7.65	—1.35
1975	14.33	4.17	7.98	—1.02
1976	15.70	3.96	8.12	—0.88
1977	17.88	3.63	8.02	—0.98
1978	24.19	3.22	7.65	—1.35
1979	33.50	2.72	6.98	—2.02
1980	76.11	2.98	8.34	—0.66

Kaynak : T.C. Merkez Bankası bültenlerinden hesaplanmıştır.

Aşırı değerlenme durumu basit kur ayarlamaları ile düzeltileceği yerde, karmaşık bir katlı kur, prim, vergi iadesi, gibi uygulamalarla telâfi edilmek istendiğinden, 1970 yılı sonlarına doğru yeni bir ödemeler dengesi bunalımı başlamış ve bu yıl içinde üçüncü devalüasyon kararı alınmıştır. %66 oranında yapılan devalüasyon, Türk Lirasının resmi değerini gerçek değerinin %6 altında tutmuştur. Bunun faydaları görülmüş, hızla genişleyen ihracat, ve işçi dövizi cari işlemler açığını daraltmış ve ilk defa cari işlemler 1974 yılında fazlalık vermiştir. Ayrıca rezerv birikimi 2 milyar doları aşmıştır. Ancak sonraki yıllarda tabloda da görüldüğü gibi, ihracat olduğu yerde kalırken ithâlat hızla artmıştır. 1977 yılında dış ticaret açığı, 4 milyar doların üzerine çıkmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Devalüasyonlardan mümkün olduğu kadar kaçılarak yürütülmeye çalışılan, gerçekçi olmayan kur ayarlamalara dayanılan bu politika rezervlerin erimesine, dış borçlanmanın olağanüstü boyutlara ulaşmasına ve ithâl güçlükleri yaratıp, eksik kapasite kullanılmasına sebep olmuştur.

TABLO : 49

Türkiye'nin Dış Ticareti, 1963-1985 (Milyon Dolar)

Yıllar	*İhracat (1)*	*İthalat (2)*	*Dış Ticaret Açığı*	*İthalatın İhracatın Karşılama Oranı (%)*
1963	687,6	687.6	319.5	54.5
1964	410.8	537.2	126.4	76.5
1965	463.7	572.0	108.3	81.1
1966	490·5	718.3	227.8	68·3
1967	522.3	684.7	162.4	76.3
1968	496.4	763.7	267.3	65.0
1969	536..8	747.3	210.5	71.8
1970	588.5	885·8	297.3	66.4
1971	676.6	1.088.2	411.6	62.2
1972	8885.0	1.507.9	622.9	83·7
1973	1.317.1	2.036.3	712.2	64.7
1974	1.532.2	3.719.7	2.187.5	41.2
1975	1.401.1	4.738.6	3.377.5	29.6
1976	1.860.2	5.128·6	3.168.4	38.2
1977	1.753.0	5.796.3	4·043.3	30.2
1978	2.288.2	4.599.0	2.310.8	50.0
1979	2.261·2	5.069.4	2.808.2	44.6
1980	2.910.1	7.909.4	4.999.3	36.8

Kaynak : T.C. DİE İstatistik Yıllığı 1985, s. 352.

B — 24 Ocak Kararları

Bu kararlarla, para operasyonu, fiyat düzenlemeleri, KİT Operasyonu, Yeni Kredi imkânları ve Borç Ertelemeleri, Yabancı Sermayeye Yeni Teşvikler, ihracatı Teşvik Edici, ithalatı kolay-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

laştırıcı Tedbirler, Organizasyon Değişiklikleri, Milli Konut Kararnamesi, uygulamaya konulmuştur.

1 — Para Operasyonları

İhracatı teşvik etmek, karaborsa döviz fiyatlarını ortadan kaldırmak, Merkez Bankası fonksiyonunu kazanan Tahtakale'yi işlemez hale getirmek amacı ile 25 Ocak'ta devalüasyon yapılmıştır. 1 dolar 47 TL. dan 1 dolar 70 TL. ya çıkarılmıştır. Gübre ve zirai ilaçlar için kâr 55 TL. olarak belirlenmiştir.

2 — Fiyat Düzenlemeleri

İkili fiyatlar nedeniyle ticeret sektöründe oluşan rantları kaldırmak için «Fiyat kontrol komitesi» kaldırılmıştır.

3 — KİT Operasyonu

KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılarak, 351 milyarı bulan KİT açıklarının 62 milyar TL. indirilmesi amaçlanmıştır.

TABLO : 50

24 Ocak KİT zamları

Ürün	*Zam*	*Ürün*	*Zam*
Mazot	100	Çelik	75
Motorin	120	Şeker	80
Benzin	45	Çimento	55
Gazyağı	100	Kağıt	300
LPG	60	Demiryolu	100
Teşkömürü	100	Taşımacılık	
Linyit	100	Denizyakıtı	100
Elektrik	120	Tekel ürünü	55
Gübre	400	PTT	75

Kaynak : M. SÖNMEZ, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım.** Belge Yayınları 11, 1980 İstanbul s. 54.

Bu zamlardan sonra,

8 Şubat: Lastik fiyatları % 47 - 52

TABLO : 51

15 Nisan'da Paris'te Sağlanan Borç Ertelemesi

	1981		1982 (milyon dolar)		Üç yıllık	
	Ana Para	Faiz	Ana Para	Faiz	Toplam	
OECD ülkelerine Ana para Konsolidasyona	53.5	316.5	703.0	335.5	703.2	288.5	2884.2
Tabi Borçlar a) Resmi Garanti edilmiş Borçlar	265.3	172.0	463.2	230.6	451.2	203.0	1757.3
b) İkinci Kez ertelenen Borçlar.	272.2	145.5	266.3	104.9	251.0	85.5	1126.9
1978'in tekrar ertelenen Borçl.	196.3	92.6	225.7	56.	225.9	40.1	837.1
1979'un tekrar ertelenen Borçl.	759	52.9	41.1	48.4	25.1	45.4	289.8

Kaynak : TÜSİDAT, 1980 Yılının Ortalarında Türkiye Ekonomisi, s. 122 - İstanbul

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

13 Mart İlâç fiyatları % 52

7 Nisan: Petrol ürünleri % 13 - 33,

13 Mayıs: THY'nın yolcu taşıma ve kargo ücretlerine % 110.

5 Eylül: Süt ve yağ fiyatları arttırılmıştır.

Ayrıca aramalarında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

4 — Yeni Kredi İmkanları ve Borç Ertelemesi

15 Nisan'da OECD ülkeleri ile Paris'te yapılan anlaşmayla Türkiye'ye OECD ülkelerince 1.161 milyon dolar verilmesi taahüt edilmiş ayrıca 2.884 milyon dolarlık borcun ertelenmesi kararlaştırılmıştır.

TABLO : 52

OECD Ülkelerinin Borç Tahhütleri (Milyon Dolar)

Ülke	*Program Kredisi*	*İhraç Kredisi*	*Serbest*	*Toplam*
Avusturya	7.5	7.5	—	15
Belçika	8.4	1.6	—	10
Danimarka	—	—	4.5	4.5
Kanada	10.5	—	—	10.5
Finlandiya	—	—	3.5	3.5
Fransa	50	50	—	100
Almanya	73.8	—	221.2	295
İtalya	28.8	23	63.2	115
Japonya	45	55	—	100
Luxemburg	0.7	0.2	—	
Hollanda	16.1	5.4	—	21.5
Norveç	—	—	10	10
İsveç	—	—	10	10
İsviçre	—	—	37	37
İngiltere	33	—	—	33
ABD	—	95	100	295
AET	—	—	100	100
Toplam	273.7	273.7	649.4	1160.0

Kaynak : TUSIAD, The Turkish Economy 1980, s. 87.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

15 Nisan'da OECD ülkelerinin vermeyi taahhüt ettikleri borç ve verecek ülkeler ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Taahhüt edilen 1160 milyon dolardan 1980'in ilk 7 ayı sonunda 469 milyon dolarlık kısmı kullanılmıştır. Bunun da en büyük kısmını 295 milyon dolarla B. Almanya ve 100 milyon dolarla Fransa sağlamıştır. Kullanılan diğer kredilerle birlikte 1980 in ilk 5 ayında 966 milyon dolarlık program kredisi kullanılmıştır. Aynı süre içinde kullanılan proje kredileri ise 195 milyon dolar olmuştur.

Daha sonra 24 Ağustos'ta S. Arabistan'la yapılan anlaşmayla 250 milyon dolarlık bir kredi imkânı daha sağlanmıştır.

Dış ülkelerin kredi konusundaki tavırları, yurt içinde alınan önlemlere ve uygulanmak istenen ekonomik programa güvenleri olduğunu ortaya koymuştur.

Böylece sağlanan krediyle girdi, aramalı. petrol alımında bulunularak durmuş ekonomiyi harekete geçirme teşebbüsleri hızlanmıştır.

Petrol Kanunu İle İlgili Teşvikler

Petrol aramaları ile ilgili olarak da bazı yeni teşvik kararları alınmıştır. Petrol Kanununun 1. maddesi gereğince, petrol hakkı sahiplerinin 1.1.1980 tarihinden sonra keşfedilen sahalardan ürettikleri ham petrolün % 35'ini ihraç edebilme haklarını kullanmaları halinde sağlanan dövizin petrol hakkı sahibince, Petrol Kanunun çerçevesinde yapacağı her türlü döviz ödemelerinde kullanabileceği kabul edilmiştir.

Ayrıca, kuyubaşı fiyatının belirlenmesinde petrol tekellerinin daha çok işine yarayan bir düzenlemeye gidilmiştir. 7 Temmuz'da alınan bir kararla yerli ham petrolün varili için 31.5 dolar fiyat belirlenmiştir.

5 — İhracatı Teşvik Edici Kararlar

a) 24 Ocak'ta alınan bir kararla, ihracatta lisansa tabi malların sayısı azaltılıp, tescil kırılmıştır. Bunu izleyen bir karar ola-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rak da ihracatta ihracatın % 5'ine ve 40 dolarlık ithalat partilerine Türk Parasını koruma mevzuatının uygulanmaması kararlaştırılmıştır.

b) İhracatı destekleyici bir karar olarak, «Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu» kurulmuştur. Doların 47 TL. olduğu dönemlerde tarım ürünleri ihracatı ayrı bir kura tabi tutulmaktaydı. Bu kez aynı sonuç farklı bir şekilde sağlandı. Yeni hükümle, tarımsal ihracata ait dövizlerin 70 TL.'dan alınması ancak iç ve dış piyasalardaki fiyatlar dikkate alınmak yoluyla, her maldan destekleme ve fiyat istikrar primi alınması kararlaştırılmıştır. Sözkonusu primlerin Merkez Bankası nezdinde kurulan «Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu»na yatırılması, Fonda toplanan paraların da ihracatın geliştirilmesi, ihracata yönelik yatırımların finansmanı, ihracat sigortası kuruluncaya kadar ihracat sigortalarının karşılanmsı doğrultusunda kullanılması kararlaştırılmıştır.

c) 25 Ocak'ta alınan bir diğer kararla da «ihracat Teşvik Belgesi» alan ihracatçıların kendilerinin veya sanayicilerinin, ihracını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları hammadde ve yardımcı maddelerle bu maddelerin ihracında kullanacakları ambalaj malzemelerinin ithali gümrük vergisi ve buna bağlı olarak ithalde alınacak diğer vergilerden muaf tutulmuştur. Aynı karara göre «ihracat Teşvik Belgesi» almamış ihracatçılar tarafından ihraç edilen sanayi mamulü ve yatırım mallarının bünyesine giren hammadde ve aramalları ithalinde de gümrük vergisi alınmayacaktır.

d) Petrol ürünleri üretiminin % 35'inin ihracı serbest bırakılmıştır.

e) Döviz gelirlerini artırmak üzere, yurt dışındaki işçilere en az 3 yıl DÇM hesabı açmaları ve bunları konut ve diğer yatırımlarda kullanabilme imkanı getirilmiştir.

f) 19 Mart'ta alınan bir kararla ihracatta prefinansman kredilerinin kullanımı kolaylaştırılmıştır.

g) 20 Mart'ta alınan bir diğer Kararla da 25 Mart tarihinden

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önce kazanılmış ancak yetkili bankalara satılmamış ihraç dövizleri hakkında başlayan yasal işlemler için af çıkartılmıştır.

h) 28 Temmuz'da alınan bir kararla da 17 ihraç ürünü için % 5 oranında geçici vergi iadesi uygulanması kabul edilmiştir.

i) 10 Ağustos'ta yapılan Transit Ticaret Yönetmeliğindeki değişiklikle de Transit Ticaret yoluyla sağlanan dövizlerin, döviz tihsislerinde % 30'u, ilgilinin kendi imkanlarını kullanması halinde % 50'si ilgilinin kendi üretim ve ihracat ihtiyaçları için yapacağı ithal talepleri için gereken dövizlerin transferlerinde kullanılabilmesi kabul edilmiştir.

j) Mayıs'ta alınan bir kararla da yurt dışında iş yapan müteahhitlerin kazandıkları dövizin % 10'unu kendi ihtiyaçları için kullanmaları teşviki sağlandı. Ayrıca 16 Mayıs'ta alınan bir kararla da bu firmalara yardımcı olmk üzere bkanlıklararası «Destekleme ve Geliştirme Kurulu» oluşturulmuştur.

6 — İthalatı Kolaylaştırıcı Kararlar

a) 25 Ocak'ta alınan bir kararla gazete kağıdında gümrüklerde alınan bütün vergi ve resimler kaldırıldı. Kabul kredili ithalatın kapsamı genişletildi.

b) 13 Nisan'da alınan bir kararla 1980 yılı ithalat yönetmeliği 11 sayılı Liberesyon Listesine, bakır konsantresi konsantre kurşun cevheri, potasyum silikatlar, formik asit ve monte edilmiş levha, çubuk, uç ve benzeri eşya ilave edilmiştir.

c) 12 Mayıs'ta alınan bir kararla ithalat yönetmeliği uyarınca haklarında yatırım uygulanan sanayici ve ithalatçılar affa uğramıştır.

d) 12 Mayıs'ta alınan bir kararla bitkisel yağ ithali gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur.

e) 14 Mayıs'ta alınan bir kararla da gümrüklerde bekleyen ve haklarında kovuşturma açıldığı için gümrüklerdeki mallarını çekemeyen sanayici ve ithalatçılar affedilmişlerdir.

f) 16 Temmuz'da alınan bir kararla matbaa ve yazı kağıtları ile krome kartondan gümrük vergisi alınmaması kabul edilmiştir.

Böylece, ihracatı teşvik edici ve ithalatı kolaylaştırıcıc teşvik

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kararlarıyla üretimi artırma ve iç talebi kısarak ihraç edilebilir kısmını artırma, buna ek olarak devalüasyon ve gerçekçi kur politikalarıyla bu ürünleri dış ülkelerin alacakları düzeyde «cazip» hale getirme amaçlanmıştır. Devalüasyonun, ithal edilecek girdi fiyatlarını artırıcı etkisi de gümrük indirimleri ve benzeri yöntemlerle bertaraf edilmek istenmiş çıkarılan af kararlarıyla sermayeye önemli kolaylıklar sağlanmıştır.

7 — *Organizasyon Değişiklikleri*

a) Ticaret, Maliye, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile DPT'ce sürdürülen yabancı sermaye ve teşvik uygulamalarına ilişkin değerlendirme, teşvik, gayri maddi haklar, tescil, denetim yetkileri bu kurumlardan alınarak Başbakanlık Müşteşarlığına bağlı «Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Uygulama Kuruluna» verilmiştir.

b) Dış Ticaret rejimi ile kotaların esaslarını belirlemek Batı ile olan ilişkilerde koordinasyonu sağlamak, önemli projeler arasında koordinasyonu kurmak ve Yüksek Plânlama Kuruluna önerilerde bulunmak üzere Başbakanlık Müşteşarlığı başkanlığında bir «Koordinasyon Kurulu» oluşturulmuştur.

c) Yapılan bir değişiklikle de Merkez Bankasının para kredi konularındaki yetkilerine el konularak «Para ve Kredi Kurulu» adı altında Başbakanlık Müşteşarlığında oluşturulan bir organ bu görevi yüklenmiştir.

8 — *«Milli Konut» Kararnamesi*

11 Mayıs'ta çıkarılan bir kararnameyle de bazı özel banka ve toplu konut şirketlerinin sorunları çözümlenmek istenmiştir. Sözkonusu kararnamenin bankacılık kesimine getirdiği imkânlar şunlardır:

— Bütün bankalar konut tasarruf açtıranlara konut kredisi verecek,

— Konutla ilgili senetler reeskonte kabul edilecek,

— Konut için yapılacak tasarrufları enflasyon etkisinden korumak için tasarrufların yıl sonu tutarları belli endekslerle

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yükseltilecek ve fark bankalara yatırımları hızlandırma fonundan aktarılacak,

— Bankaların mevduatlarından konut kredilerine ayıracakları kısım için mevduat munzam karşılıkları oranı % 5'e indirilecek,

— Konut kredilerinde alınacak faizlerde banka ve sigorta vergisi alınmayacak,

— Konut tasarruf hesabı sahiplerinin gelir düzeylerine ve konut sahibi olup olmadıklarına bakılarak farklı faiz oranları uygulanacak, eğer bu faiz oranları kaynağın maliyetinden düşük ise aradaki fark devletçe bütçeden karşılanacaktır.

9 — Yabancı Sermayeye Yeni Teşvikler

24 Ocak'ta çıkarılan bir karar ile 6224 sayılı yabancı sermayeyi Teşvik Kanuna göre Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin iştirak izinleri yeniden belirlendi. Buna göre gelecek yabancı sermayenin,

— Toplam sabit yatırım tutarının 2 milyon dolar ile 50 milyon dolar arasında olması,

— Yabancı sermaye iştirak miktarının % 10'dan aşağı, % 49'dan yukarı olmaması,

— Yabancı sermaye iştirak miktarının asgari 1 milyon dolar olması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca yabancı sermayenin iştirak alanları genişletilmiş, bazı yatırım yapılacak alanlarda ön şart olarak ihracat yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak 30 Mayısda çıkarılan bir kararname ile yabancı sermaye yatırımı ile iştirak miktarlarına konulan ait sınırlar kaldırılmış yabancı sermayenin iştirak edebileceği yartırım sahaları genişletilmiştir.

17 Mayıs'ta yayınlanan bir kararname ile karayolu yapımına yabancı sermayenin girme yolu açılmıştır.

TEM projesi (Trans European Motor Way) 10 Avrupa ülkesinin toplam 9 bin km. lik sürat yolu yapılmasını plânlamaktadır. Ota yolunun geçeceği ülkeler Polonya, Çekoslavakya, İtalya, Avus-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

turya, Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye olarak belirlenmiştir.

28 Ağustos'ta sözkonusu anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye 9 bin km.lik oto yolun 2200 km.lik bölümünü üstlenmiştir. Bu proje için Türkiye'nin harcayacağı 50 milyon dolar, uluslararası mali kuruluşlardan sağlanacaktır.

10 — Faiz Oranlarının Serbest Bırakılması

24 Ocak kararlarını tamamlayan en önemli kararlardan biri olan «Faiz Kararnamesi 4 Haziran'da çıkarılarak, 1 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir. Böylece bankalara kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe belirleyebilme ayrıca 6 ay ile 2 yıla kadar vadeli «Hamiline Yazılı Mevduat Sertifikası» çıkarma imkânları sağlanmıştır.

— Faiz Kararnamesinin Getirdikleri

Bu kararnameden önce Türkiye'de tasarruflara ve kredilere ödenecek faiz oranları devlet tarafından belirleniyordu. Devlet müdahalesi olmazsa faiz oranı, piyasadaki ödünç sermayenin arz ve talebi arasındaki ilişki tarafından belirlenecektir. Bu durumda devletin müdahalesi, faiz oranının belirlenmesini arz talep kanuna göre değil devletin ekonomi politikasına göre belirleniyordu.

Faiz oranları fiyat artışlarının arkasında kalmıştır. 1953 - 1971 arasında 38 yılda faiz oranları 7 defa değiştirilmiş ve yapılan artışlar yine de çoh düşük seviyede tutulmuştur. 1971 - 1980 arasında ise 6 defa değiştirilmiştir.

12 Haziran 1980 tarihli ve 1 Temmuz uygulamalı faizin liberalleştirilmesi kararı her ne kadar mevduat ve kredi faizlerini piyasa hadlerine doğru yükseltmişsede yeterli olmamış ve centilmenler anlaşması 9 Şubat 1981'den itibaren daha yüksek hadlerden uygulanmak üzere ikinci bir anlaşmaya ortam hazırlanmıştır.

Aşağıdaki tablolarda mevduat ve kredi faiz oranlarındaki değişmeler gösterilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 53

Mevduat Faiz Oranları (%)

Genel Faiz Oranları Ekim					*Nis.*	*May.*	*Tem.*	*Şub.*
Yıllar	*1974*	*1975*	*1976*	*1977*				
Kısa Vadeli	11.5	11.5	11.5	11.5	16	19	21	27-36
Orta Vadeli	14	14	14	14	16	20	22	29-38
Nzun Vadeli	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	41

Kaynak : Türkiye İş Bankası, İktisadi Durum Raporları.

TABLO : 54

Kredi Faiz Oranları

Vadelerine Göre								
Mevduat (x) *Yıllar*	*Ekim* *1974*	*1975*	*1976*	*1977*	*Nis.*	*May.*	*Tem.*	*Şub.*
Vadesiz	3	3	3	3	3	3	5	5
Vadeli:								
3-6 ay	—	—	—	—	6	8	15	—
6 ay-1 yıl	—	—	—	—	9	12	22	42
1-2 yıl	9	9	9	9	12	20	33	50
2-3 yıl	—	—	—	—	16	22	34	—
3-4 yıl	—	—	—	—	20	24	35	?
4-yıl	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	Anl.	36	?

Kaynak : Türkiye İş Bankası, İktisadi Durum Raporları.
(*) Yeni uygulamanın yürürlüğe girdiği aylar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

V — İSTİKRAR POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk ekonomisi, 1977 yılından itibaren, iktisadi gelişme hızının yavaşladığı bir sürece girmiş, hızla artan fiyatlar ile birlikte büyüyen dış açıklar, 1979 yılında, ülkeyi resmen iflâs durumuna getirmişti. Bu krizden çıkmak için 24 Ocak Kararları adı ile bilinen «İstikrâr Politikaları» uygulanmaya konulmuştur. Böylece yürürlüğe konan tedbirleri daha iyi değerlendirebilmek için, krize yol açan iç ve dış şoklar üzerinde durulacaktır

A — 1979 Krizi

Birinci plân döneminde, %6.6, ikinci plân döneminde, % 7.1, üçüncü plân döneminde, % 6.5 olan büyüme hızımız, 1978 yılında, % 3, 1979 yılında, % 0,3, 1980'de ise, %-1.1 oranlarına düşmüştür. Bu gerilemede, imâlat sanayimizde görülen durgunluğun etkisi büyüktür. İmâlat sanayimiz, 1977 yılında, % 8.1, hızında büyürken, 1978 yılında, % 2.6, 1979 yılında, % — 5,3 1980 yılında ise, %—5,4 e düşmüştür. Acaba, imalat sanayimizde böylesine büyük boyutlarda düşüşlere yol açan iş ve dış faktörler nelerdir?

I — Dış Şoklar

Dış şokların kaynağını, 1973-1974 petrol fiyatlarının dört misli artışı ve bunun ardından gelen 1974-75 resesyonu oluşturmaktadır. Bu birinci şoku, 1978-1980 arasında, petrol fiyatlarında % 150 artışa yol açan ikinci şok takip etmiştir. Bu şokların, yeni sanayileşmekte olan ülkelerin ticaret hadlerini bozma ve bu ülkelerin ihracat mallarına karşı dünyada talebi azaltma yönündeki etkilerinin ödemeler dengesi üzerindeki sonuçları konusunda 1973-78 dönemini içine alan bir çalışma yapılmıştır[362]. Bu çalışmaya göre, ticaret hadlerindeki gerilemenin GSMH'ya oranı, dışa dönük yeni sanayileşmekte olan ülkelerde, içe dönüklerdeki oranının iki katı-

(361) Yeni sanayileşmiş ülkeler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, 1978'de kişi başına milli geliri 1100 - 3500 dolar arasında olan, ve 1977'de, GSYİH'sının en az %20'sini, imalat sanayiinden sağlayan ülkeler kastedilmektedir. Bu kategoriye, Yunanistan, İsrail, Türkiye, Yugoslavya, Hong-Kong, Singapur, Tayvan, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Uruguay dahil edilmiştir.

(362) Bela BALASA, «Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonraki Ekonomi Politikaları Tecrübeleri ve Türkiye Örneği» Dışa Açılmada Kambiyo Politikası II, MEBAN, İstanbul, 1981 s. 1-25.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

na yaklaşmaktadır. Türkiye'de ise ticaret hadlerindeki gerilemenin etkisi diğer sanayileşmekte olan ülkelerdeki etkiyi çok aşmıştır. 1972 fiyatlarıyla ticaret hadlerindeki gerileme, ihracatın ve ithalâtın ortalama değerine eşit hale gelmiştir. Bu sonuçta, Türkiye'nin ithalatı içinde petrolün yüksek bir payının olması, önemli rol oynamıştır. İhracat kayıpları GSMH'ya oranlandığında ise, GSMH içinde ihracatın payı ise, içe dönük ekonomilere oranla dört misli daha fazla olan dışa dönük ekonomiler daha zaralı çıktıklar[363].

İhracatın GSMH'sına oranı çok küçük olan Türkiye, bundan dolayı, ihracat kaybı/GSMH oranı en küçük olan ülkelerden biri olmuştur.

Yeni sanayileşmekte olan ülkeler dış şokların ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkilerini, artan dış finansmanla karşılamaya gitmişlerdir. 1974-1978 döneminde ortalama olarak net dış finansman dış şoklardan kaynaklanan ödemeler dengesi açıklarının % 38 ini karşılamıştır. Bunun sonucunda, faiz ödemeleriyle, amortizasyondan oluşan dış borç servis yükünün ihracata oranı, 1973'de % 23'den, 1978'de % 34'e yükselmiştir. Dış borç servis oranlarıyle, toplam dış borç yükünün, GSMH'ya oranla artışından dışa dönük ülkeler içe dönük ekonomilere oranla daha az etkilenmişlerdir[364].

Bu dönemde, dış şoklara karşı ülkeler, ihracat teşvikleri, ithâl ikâmesi ve GSMH hızındaki azalmanın ithâlatı sınırlayıcı etkileri ile; telâfi yollarını denediler. Türkiye ise, 1974-78 döneminde, % 5 oranındaki, ihracat pazarında pay kayıpları, % 2 oranında tersine ithâl ikamesi, % 3 oranında GSMH hızındaki artış, dış şokların ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkilerini artırmıştır. Bu dönemde, dış şokların Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri, dışa dönük yeni sanayileşmekte olan ülkelere oranla az, içe dönüklere oranla fazla olmuştur.

---

(363) B. BALASA, a.g.e. s. 5.

(364) Dışa dönük ekonomilerde, dış borç servis yükünün ihracata oranı 1973'de %14'den, 1978'de %15'e, toplam dış borç yükünün GSMH'ya oranı %20'den %26'ya çıkmıştır. İçe dönük ekonomilerde ise, dış borç servis yükü oranı %35'den %60'a, dış borç/GSMH oranı %13'den %23'e yükseldi. B. BALASA, a.g.e. s. 6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2 — İç Şoklar

Bu dönemde, iş başına geçen iktidarlar, dış şokların etkilerini gidermek için genişleyici politikalar uygulayarak, gerçeklerden kaçmışlardır. Bu durum, dış borçların hızla artmasına, 1977-76 yıllarında GSMH'nin % 6 sına kadar çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca yatırım fonlarının verimli kullanılmaması, marjinal sermaye -hasıla oranının yükselmesine neden olmuştur. Özellikle, imalat sanayiinde, 1963-73 döneminde 1.6 olan marjinal sermaye- hasıla oranının 1968-1972'de 2.4'e, 1973-1977'de 4.7'e çıkmıştır. [365]. Bundan başka uygulanan ithâl ikâme politikaları sonucu, ihracat gerilemiş, ithâlât talebi ve dış borçlar aşırı şekilde artarak, ülkenin döviz darboğazına girmesine sebep olmuştur. Bu politikaların gereği aşırı değerlenmiş kur politikası, 1974-78 arasında ihracatın ortalama % 10 azalmasına yol açmıştır. Böylece aşırı değerlenmiş kur politikası, yerli ara malı endüstrilerde korumayı azaltarak, amaca ters sonuçlar doğurmuştur[366]. İhracat gerilerken, ithalatın artışı ve dış şoklar dış ödeme açıklarını artırmıştır. Bu açıklar, kısa vadeli borçlanma ve rezerv hareketleriyle karşılanmak istenmiştir. Bu ekonomi politikasını destekleyecek ihracat yapısında gerekli değişiklikler yapılmadığından, kısa vadeli borç yükü giderek artmıştır. 1979 yılında dövizle ödenecek dış borç toplamı 17.852 milyon dolara ulaşmıştır. IMF, Dünya Bankası gibi dış kaynaklardan güvensizlik, kredi değerini kaybetme gibi sebeblerle, borç temininde güçlüklerle karşılaşılmaya başlanmıştır. Bu durumda giderek artan dış ödemeler açığını kapatmak için, mecburen ithâlât kısıtlanmıştır. Sonuçta, sanayimizde, kapasite kullanım oranları ve buna bağlı olarak da üretim ve yatırımlar düşmüştür. 1977 yılından itibaren özellikle imâlât sanayimizde gerilemeler başlamış ve 1979'da % -5.3'e kadar düşmüştür.

Bu krizin sebebleri kısaca şöyle özetlenebilir:

Dış şoklar Türk ekonomisinin dışında oluşan, ihracat gelirleri etkileri, ithâlât fiyatlarındaki değişmeler, dış borçlanma maliyetinde, elde edilebilir dış kredilerdekive dış bağış seviyesinde de-

(365) B. BALASA, a.e.g. s. 12.

(366) Erdoğan ALKİN, «Kur Politikası», 2. İktisat Kongresi Dış İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, Ankara, 1981, s. 273.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gişmeler ve diğer faktörlerdeki değişmelerdir[367]. Dış şoklar bütün ülkeleri etkilemekle birlikte, bunların boyutları, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkeler oranla daha fazadır. Çünkü gelişmiş ülkeler, dış şoklara karşı bağımsız ve otamatik para ve mali politika araçları iie cevap verebilirler. Meselâ, 1973 krizi sonucunda, gelişmiş ülkelerin reel gelirleri azaldığı zaman, hükümetler, selektif olarak (aile transferleri gibi) kamu harcamalarını artırarak, bu etkiyi telafi edebilmişlerdir. Fakat, Türkiye bu şoktan daha önce açıklandığı gibi önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde uygulamaya devam ettiği, ithâl ikame politikası döviz darboğazlarına, yarı mamul, madde girdilerinini gerektiği ölçüde yapılamamasına, genişleyici politikalar, enflasyon oranının, %24.2' den, 1978 yılında, % 52.4'e, 1979 yılında da, % 107.0 a çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde, içbarışın grev ve lokavtlarla bozulması, sanayide kapasite düşüklüğüne ve krize yol açmıştır.

B — Uygulama Sonuçları

Bilindiği gibi, 24 Ocak Kararlarının hedefi, Türk ekonomisinde, istikrâr sağlamak, gelişme stratejisinde, dışa dönük ve piyasa mekanizmasının daha çok kullanan bir ekonomi modelini uygulamaktır. Ancak Türkiye'deki politik istikrarsızlıklar, yoğun şiddet olayları, iş disiplinin azalması ve artan grevler, ekonomik tedbirlerin etkilerini geciktirmiştir[368].

Bu tedbirleri tamamlayan iki önemli karar, daha sonra yürürlüğe konmuştur. Bunlardan birincisi 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren yürürlüğe konan serbest faiz rejimidir. İkincisi ise, Mayıs 1981 tarihinde yürürlüğe giren günlük kur uygulamalarına geçilmesidir. Bu kararların alınmasından sonra, yükselen faiz oranları, vadeli mevduat oranlarını hızla artırmış. Türk parasının değerinde görülen düşüşler ile ihracat hacmimiz büyümüş, sektörel dağılımı değişmiştir.

1 — Fiyat İstikrârı

Uygulanmakta olan politikalar sonucu, enflasyon oranı nisbi

(367) Vito TANZİ, «Fiscal Policy Responses To Exogenous Shocks in Developing Countries» AİRE s. 87-89.

(368) 1980'in ilk yedi ayında 7.7 milyon işgünü grevler yüzünden kaybedilmiştir. Bu rakam 1979 yılında, 1.1 milyon işgünü idi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak düşmüştür. 1977 yılında % 24.2 olan enflasyon oranı, 1978 yılında, % 52.4'e, 1979 yılında, % % 64'e, 1980 yılında ise, % 107.0 ile üç haneli rakamlara ulaşmıştı. 1985'te ise, % 39.9 olmuştur.

Günümüzde enflasyon, basit bir olay değil, aksine karmakarışık ve çeşitli sebeblerden doğan, ülkeden ülkeye değişen, ekonominin yapısal niteliklerinden köklenmiş bir olaydır. Enflasyonla savaşmak, başarılı bir anti-enflasyonist politika yürütmek için, enflasyonun temel sebeblerinin belirlenmesi, enflasyonist bir sürecin özelliklerinin ve intikal (transmission) şekilleri üzerinde incelemelerin yapılması gereklidir.

Enflasyonla ilgili teorik açıklamalarda, 1960'ların sonlarına kadar, maliyet itici (cost-push(, ve talep çekici (demand pull) faktörlere ağırlık veriliyordu. Bu ayırım, mal ve faktör piyasalarında arz ve talebin ayrı, ayrı incelenmesini varsayar. Bundan başka, gerçek bir enflasyonda talep ya da arz etkilerinin nerde başlayıp, nerde sona erdiğini ortaya koymak hemen hemen imkânsızdır[369]. Enflasyon konusunda bugünkü açıklamalar, Moneterist ve Keynesci teoriler[370]. ve enflasyon sürecinde, ekonomik ve toplumsal yapının önemini esas alan yapısalcı (structualist) görüşlerdir.

Fiyat artışlarında, ücret artışlarının ve işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin vurgulaması açısından Phillips eğrisi, uzun dönemde, ücret artışları ile (enflasyon oranı) ile işsizlik oranı arasında ters yönlü ve kararlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ancak, Türk ekonomisinde. Enflasyon analizinde, Phillips eğrisinin geçerli olmadığı çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir[371]. Türk ekonomisinde, fiyat artışlarının yapısal özelliklerle ilişkisi araştırıldığında, küçük işletmelerin sanayi üretimindeki önemi, yatırım malları bakımından ithalata bağımlılık, tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı, bu ürünlere karşı talebin esnek olmaması, ekonomide örgütlenmemiş kredi piyasasının varlığı, vergi gelirlerini kısa dönemde artırma güçlükleri. verimlilik, kaymak-

(369) H. JOHNSON, «A Survey of Theories of Inforlation», Indian Economic Review, 1963, s. 128.

(370) Bunlara, ekonomik harcamalar ve gelir arasındaki dengesizlikleri belirtmelerinden dolayı, «Para-Gelir» teorileri denilmektedir.

(371) Hasan OLGUN, Türkiye Ödemeler Dengesi, Para ve Enflasyon, 1963 - 1976, ODTÜ, Ankara, 1982 s. 43-54, İzzet AYDIN, Enfalsyonla Mücadele Modelleri, İstanbul Üniversitesi Yayını No. 2626, İstanbul, 1979.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ların etkin dağılımı, insan faktörü, eğitim gibi konular incelenmelidir.

Keynesci para politikalarında, bilindiği gibi, para hacminin büyümesi, bazı şartlarda reel geliri ve istihdamı artırmaktaydı. Böyle bir modelde, ülkede kullanılmayan işgücü ve işsizlik bulunduğu takdirde, para politikası yolu ile reel sonuçlar almak mümkündü. Klâsik teoride ise, para miktarı reel gelir seviyesini değiştirmez, sadece genel fiyat seviyesinin kontrolüne yardımcı olabilirdi. Enflasyonu parasal bir olay olarak gören Friedman ise, ekonomik büyüme oranının üzerindeki para hacminin büyümesi enflasyon yaratır demektedir. Bu yaklaşımın arz ve talep analizlerinin, yapısal analizlere göre çok daha kolay olması, bu teoriyi çekici kılan en önemli sebebir. Ancak arz-talep araçlarının verimli olarak kullanılabilmesi için iki şart bulunmaktadır[372]. Birincisi, talebi belirleyen etkenler, arzı belirleyen etkenerden bağımsız olmalıdır. İkincisi ise, Fiyat artışlarının sadece para arzı artışlarından kaynaklanabilmesi için, para talebi az sayıdaki değişkenin kararlı bir fonksiyonu olmalı ve bu değişkenler zaman içersinde az çok sabit kalmalıdır. Bu varsayımlar altında, enflasyon, reel para depolarının değerini düşüreceğinden, para talebini etkileyecektir.

Aşağıdaki tablolarda 1978 - 1985 arasında cari GSMH, 1968 sabit fiyatlarla GSMH M_1, M_2, P değerleri ve indeksleri verilmiştir. Bu verilere dayanılarak da grafik çizilmiştir. Görüldüğü gibi 1968 sabit fiyatlarıyla GSMH 100 den 124'e çıkarken aynı dönem-

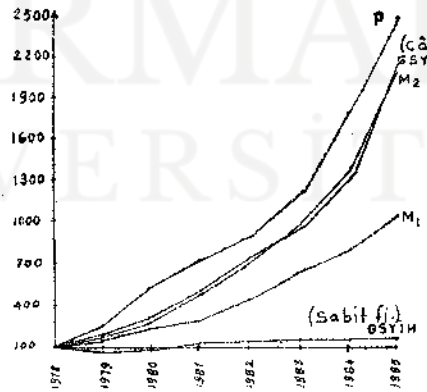

GRAFİK : 6

(372) E. LAİDLER - M. PARKIN, Inflation : A Survey, Economic Journal, 1975. s. 745.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 55

GSYİH, M_1 M_2 Seyri (1978 - 195)

Yıllar	GSYİH (cari milyon TL.)	GSYİH (1968 sabit fiyatlar)	M_1	M_2
1978	1.190.073.2	190.638.7	283.595	328.009
1979	2.015.305.2	199.509.2	444.448	527.796
1980	4.092.411.8	187.624.3	704.010	881.943
1981	6.175.480.2	197.185.0	927.043	1.637.191
1982	8.239.465.7	205.734.7	1.341.960	2.254.195
1983	10.871.666.2	213.136.0	1.940.982	3.288.447
1984	17.398.892.5	225.519.8	2.252.668	5.178.997
1985	25.769.674.6	235.107.2	3 159.500	7.060.666

Kaynak : DİE İstatistik Yıllığı 1985.

TABLO : 56

GSYİH M - M - P İndekslerle (1978 - 1985)

Yıllar	M_1	M_2	GSYİH (cari)	GSYİH (sabit fiyat.)	P
1978	100	100	100	100	100
1979	157	160	169	99	250
1980	248	268	343	98	519
1981	276	499	518	103	708
1982	473	687	692	108	888
1983	684	1002	913	111	1160
1984	794	1578	1462	118	1764
1985	1114	2152	2165	123	2468

Kaynak : Tarafımızdan hesaplanmıştır.

de fiyatlar 100 den 2468'e çıkmıştır. M_2 ve GSYİH (cari fiyatlarla) birbirini takip etmektedir Fiyat artışları reel GSYİH'nin çok üstünde seyretmiştir.

İstikrar Politikaları, moneterist görüşe dayanmaktadır. Ayrıca petrol krizinin oluşturduğu, dışsal şokları da enflasyona yol açan önemli bir ekzojen faktör olarak kabul edilmektedir. Bu varsayımlar altında alınan tedbirlerin uygulama sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu anlayış içersinde, 1977-85 dönemin-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

de, iç fiyat artışlarına neden olan şu faktörlerdeki değişmeler incelenmiştir:

$P = f\ (M, K, M_1/GSYİH, GSYİH), Dt)$

ΔP = Fiyat artışları

ΔM_1 = Dar Para Arzındaki yüzde artış

ΔM_2 = Geniş para arzındaki yüzde artış

K = Toplam Krediler içinde Merkez Bankaları Kredilerinin Payı

$M_1/GSYİH$ = Bu oran dışsal şokları ölçmek için kullanılmaktadır [373].

Δ GSYİH = Reel olarak GSYİH daki yüzde artış

Δ Dt = Reel Döviz Kuru yüzde değişmeler

M = 1977 = 100, Reel döviz kuru indeksi

V = paranın dolaşım hızı

TABLO : 57

Enflasyon, Para Arzı, Reel GSYİH, Döviz Kuru, Paranın Dolaşım Hızı (1977 - 1985)

(%)

Yıllar	ΔP	ΔM_1	ΔM_2	K	$\frac{M_1}{GSYİH}$	$\Delta GSYİH$	V	ΔDt	D
1977	24.2	53.5	34.0	67.1	0.26	4.4	4.1	— 8.3	100
1978	52.4	35.6	35.0	67.2	0.23	4.3	4.9	—11.2	88
1979	64.0	56.7	61.0	58.0	0.22	—0.6	4.9	—15.5	75
1980	107.0	58.4	67.0	53 3	0.17	—1.0	5.8	+ 9.9	82
1981	36.0	38.1	86.0	59.2	0.15	5.1	6.7	+ 8.3	88
1982	25-0	38.1	56.0	63.5	0.16	4.3	6.5	15.4	102
1983	30.6	44.6	29.0	52.3	0.17	3.5	6.0	6.4	109
1984	52.0	16.1	57.0	64·2	0.12	5.8	8.1	5	111
1985	39.9	40.3	36.0	71.6	0.12	4 3	8.7	2	113

Kaynak : İktisadi Rapor 1986, İstatistik Yıllığı 1985 ve Merkez Bankası kayıtlarından hesaplanmıştır.

(373) M.J. FRY - D.M. LILIEN, (Monetary Policy Responses to Exogenous Shocks), AIER, May, 1986 s. 80.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda görüldüğü gibi, 1977 yılından itibaren artan fiyatlar, 1980 yılından itibaren nisbi olarak düşmeye başlamışlardır. Ancak, 1984 yılında enflasyon oranının % 52 O'ye çıktığı görülmektedir. Acaba bu yükselmenin kaynağı nereden gelmektedir?. 1980 yılından itibaren dar tanımlı para arzındaki artış oranı azalmıştır. Buna karşılık Mevduat bankalarındaki vadeli mevduat (ticari, tasarruf) da içine alan M2, geniş tanımlı para, faiz oranlarındaki artış, etkisiyle, 1980'den itibaren artmıştır. Enteresan olan bir diğer husus ise, paranın dolaşım hızındaki değişmedir. 1980 yılına kadar, ise sabit ve istikrarlı olan, paranın dolaşım hızı 1980 yılından itibaren artmış ve 1984 yılından itibaren de 8.1 e yükselmiştir. Paranın dolaşım hızı $v=Y/M$), moneterist teoriye göre, sabit ya da istikrarlı olmalıdır. Ekonomide kararlı bir reel para talebi fonksiyonu varsa, fiyatlardaki artışlar, reel para depolarının değerini düşürecek, ve reel para depolarını (M/p aynı seviyede tutmak isteyen birimler, ya nominal harcamalarını kısacaklar ya da nominal para depolarını bşka yollardan artırmaya çalışacaklardır. Kısaca, enflasyon, para talebini etkileyecektir. Fakat paranın dolaşım hızı ile para arzı arasında bağlantı varsa, para hacminin artması, V'yi de büyütüyorsa, fiyatlar ile para arzı arasında doğrusal bir bağlantı aramak yersiz olur.

Bu durumda fiyat seviyesi, para hacmindeki artıştan daha büyük bir hızla yükselmektedir. Çünkü, para hacminin artıp fiyatların yükselmesi karşısında, dolaşım hızı da büyüyecek ve bu, fiyat artışına yeni bir kuvvet verecektir[374]. Başka bir ifadeyle, para hacmindeki artış, para talebinin para hacmine oranını düşürebilecektir.

Paranın dolaşım hızının 1980 yılından itibaren büyümesi, yukarıda ki açıklamalara uymaktadır. Aynı zamanda, 1984 yılındaki % 52'lik enflasyon oranını da açıklamaktadır. Yine bu yılda, Merkez Bankasının toplam kredileri içinde, kamu kesiminin payının % 64 2 ye çıktığını görüyoruz. Bir diğer önemli nokta, GSYİH nin da, 1977'den beri ilk defa bu kadar yükselerek, % 5.8'e ulaşmasıdır. Bilindiği gibi, ekonomik büyüme oranı ile enflasyon oranı arasında çelişki bulunmaktadır. DİE'nin son yaptığı tahmine göre, GSMH'daki büyüme hızı, 1986 yılında % 7.9 olarak hesaplanmıştır. Nominal GSYİH içinde, M,'in payı ise, 1980 yılından

(374) Ahmet KILIÇBAY — Kantitatif İktisat Teorisi Ve Politikası İst. 1970, s. 8-9.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

itibaren azalmıştır. Reel döviz kurundaki yıllık değişmelere baktığımızda, 1980 yılında reel kurlardaki düşüşün durduğu, o tarihten itibaren bir yükselmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarihe kadar milli para aşırı değerlendirilmiş, bu durum 1981' den itibaren son bulmuş, o tarihten sonra doların satın alma gücü, reel olarak artmaya başlamıştır.

Görüldüğü gibi, reel döviz kuru endeksi, 1984 yılıda 1978= 100 olmak üzere, III'e çıkmıştır. Türk Lirasının değerinde görülen bu düşüşler de enflasyon oranını artırmaktadır. Bu artışta, 1984 yılının Ocak, Şubat aylarında yapılan zamlar ile yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi önemli rol oynamıştır.

İstikrar Kararlarının temel felsefesi gereği, ihracatı teşvik politikaları uygulanmıştır. İhracatta vergi iadesi, ihracat işlemlerine katma değer vergisi muafiyeti, ihracatta Kurumlar Vergisi istisnası, vergi harç resim ve harç istisnası, gümrük muafiyeti gibi tedbirlerle, ihracatcı kesime yapılan kaynak transferleri de enflasyon oranının yükselmesinde etkili olmuştur.

1986 yılında da ortalama, % 25 civarında gerçekleşecek enflasyon rakamına baktığımızda, sonuç olarak, fiyat artışlarının düşme trendine girdiğini görmekteyiz. Ancak, tam olarak fiyat istikrarı amacına ulaşıldığını'da söyleyemeyiz. Enflasyonun üretim ve işsizlik üzerindeki olumsuz etkileri devam ederken gelir dağılımı dengesizliği de sürmektedir. TUSİAD'ın «Türkiye Hane Geliri, Hane Halkı Harcamaları ve Hayat Standardı» araştırmasında, nüfusun % 20'sini oluşturan en alt gelir gurubunun, toplam gelirden aldığı payın % 3.9, en üsteki % 20'lik gelir gurubunun, aldığı payını ise, % 55.9 olduğu belirtilmektedir. Aynı araştırmada, ortalama hane halkı gelirinin en yüksek olduğu yerin, 2.5 milyon Lira ile, İstanbul en düşük olduğu yerin ise, 1.3 milyon lira ile kırlık alan olduğunu ortaya konmaktadır. En yüksek gelirin, en düşük gelir ortalamasının 14.4 katı olduğu ifade edilen araştırmada, bu oranın büyük şehirlerde 10.6 kat, diğer şehirlerde, 8.3 kat, kırlık bölgede ise, 16.9 kata çıktığı hesaplanmıktır. Bundan başka, iş ve meslek guruplarına göre, gelire bakıldığında, serbest meslek sahipleri, tüccar ve sanayici ve özel sektör çalışanlarının bir üst gelir gurubunu oluşturduğunu, çiftçi, devlet memuru ve işçi üçlüsünün bir alt gurubu teşkil ettiği, esnaf ve zeneatkârın da, bu iki gurup arasında yer aldığı bildirilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bütün bu sonuçla, bize enflasyondan, tarım kesiminin, işçi ve memurun en fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca büyük şehirlerde yaşayanların büyük kısmının kiracı ve bu oranların, İstanbul, % 32 Ankara'da, % 35, İzmir'de % 33 olduğu belirtilmektedir. Enflasyon, ev kiralarını artırırken, sabit gelir guruplarının hayat seviyelerinin daha da düşmesine sebep olmaktadır.

2 — Faiz Politikası

1933 yılından beri uygulanmakta olan müdahaleci faiz politikası, 4 Haziran 1980 Tarihinde yayınlanan Faiz Kararnamesi ile son bulmuştur. Artan enflasyon oranı, tasarruf sahiplerinin negatif faiz almalarına yol açıyordu. Teorik olarak, enflasyon oranları böyle enflasyonist bir ortaıda üç şekilde düzenlenebilirdi. Birincisi. Müdahaleci faiz rejimini sürdürmek, ancak nominal faiz oranları ile, enflasyonist bekleyişler arasında uyum sağlamak, ikincisi indeksleme, üçüncüsü ise, faiz oranlarının serbest bırakılmasıdır[375]. Türkiye Ekonomisinde de, üçüncü şık seçilmiş, 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren uygulanmaya konulmuştur.

Böylece, kredi faiz oranları bankalar ve kredi talep edenler arasında serbestçe belirlenecektir. Mevduat faiz oranları ise, 4.6. 1980 tarihli Kararnamenin 6. maddesince düzenlenmiştir. Buna göre, bankalararası mevduat faiz oranı, yine serbesttir. Ayrıca, resmi ve ticari mevduata faiz verilmeyeceği, vadesiz ve diğer mevduata % 5 faiz uygulanacağı belirtilmektedir. Vadeli tasarruf mevduatı ise, bu maddeye göre serbest bırakılarak, mudi ile, banka arasında tesbit edilecektir. Türkiye Bankalar Birliği. kredi ve mevduat faiz oranlarına kısıtlama getiremeyeceği de 7. maddede açıklanmaktadır. Bu kararname, ile bankalar altı ay ile, iki yıla kadar hamiline yazılı mevduat sertifikası da çıkarbileicekleri hükmü getirilmektedir.

Vadeli tasarruf mevduatına uygulanacak faiz oranlarının serbest bırakılması, «Bankalararası centilmenlik anlaşması» ile, 19.6. 1980 tarihinde sınırlanmıştır. Böylece, faiz oranlarının banka ve mudi arasında karşılıklı ve serbest belirlenmesi ortadan kalkmıştır.

(375) A. ERTUĞRUL, «Enflasyonist Bekleyişler, Faiz Oranları ve Serbest Faiz Uygulaması», Maliye Dergisi, s. 50, Mart - Nisan 1981, s. 47.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kredilerde uygulanacak serbest faiz ise, dolaylı olarak sınırlandırılmıştır. T.C. Merkez Bankası tarafından bankalara uygulanan reeskont oranlarının yükseltilmesi, bankaların para yaratma işlemlerini etkilemiştir. Böylece, bankaların kredi faiz oranlarını yüksek bir seviyede belirlemelerine müdahale edilmiştir.

11.9.1981 tarihinde ise, ödünç Para Verme İşleri Kanunu kaldırılmış, Ödünç Para Verme ilgili işlemler, 2520 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun ile, T.C. Maliye Bakanlığı, faiz oranlarının en alt ve üst sınırlarını belirlemede, gerektiğinde bu limitleri tamamen ve kısmen serbest bırakmada yetkili kılınmıştır. 12.12.1982'de ise, bu kredi ve mevduat faiz oranlarının belirlenmesi yetkisi, Merkez Bankası kontrolünde büyük bankalara devredilmiştir. 22.7.1983 tarihinde ise, ödünç para verme işlemlerinde uygulanacak faiz oranlarını belirleyecek merci, 22.7.1983 tarihinde yayınlanan bankalar hakkındaki 70 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile, tekrar Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir. Faiz oranlarının belirlenmesindeki yetkili mercilerin sırasıyle, Maliye Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu olması serbest faiz politikası döneminin sona erdiğini göstermektedir. Zaten, Türk Bankacılık sisteminin oligopolistik yapısı da faizlerin serbestçe belirlenmesine engel teşkil etmekteydi. Artık uygulanan faiz politikası, Müdahaleci bir faiz rejimidir[376].

a) Reel, Nominal Faiz Oranları ve Mevduat

İstikrâr Politikaları, faiz oranlarını yükselterek, tasarrufların teşvik edilmesini, böylece tüketimin azaltılarak, enflasyon oranının düşürülmesini amaçlamıştır. Fakat sadece faiz oranlarının yükseltilmesi, tasarruf sahiplerinin pozitif faiz geliri elde etmesine yeterli değildir. Enflasyon oranı, faiz oranlarının üstünde seyrettiği müddetçe, tasarruf sahiplerinin net gelir elde etmesi mümkün olmıyacaktır. Onun için reel faiz oranları hesaplanmalıdır. Aşağıdaki tabloda, nominal ve reel faiz oranları gösterilmektedir.

(376) T. ARTUN, a. g. e. s. 32.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 58
Enflasyon Nominal ve Reel Faiz Oranları
(%)

Yıllar	Enflasyon Oranı	Nominal Faiz Oranı (X)	Reel Faiz Oranı
1977	24.2	7(1-2 yıl vadeli)	—12.15
1978	52.4	7(1-2 yıl vadeli)	—26.59
1979	64.0	12(1-2 yıl vadeli	—26.57
1980	107.0	26.50 (1 yıl ve daha faz. vad.)	—38.96
1981	36.0	49.17 (1 yıl ve daha faz. vad.)	9.07
1982	25.0	50.00 (yıl ve daha faz. vad.)	19.76
1983	30.6	42.66 (1 yıl vadeli)	9.20
1984	52.0	45.42 (1 yıl vadeli)	—4.35
1985	39.9	50.50 (1 yıl vadeli)	7.31

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı 1985, TUSIAD, The Turkish Economy 1985. s. 9. T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülten 1985, Ocak - Mart, Ankara, s. 37.

1978-1985 yılları arasında, tasarruf sahipleri, 1981, 1982, 1983 ve 1985 yılları dışında pozitif bir faiz geliri elde edememişlerdir. 1980 yılında, %38.9 ile en düşük reel faiz oranı gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, 1980 yılında, % 107 olan enflasyon oranı karşısında, serbest bırakılan sonra da, centilmenlik anlaşması ile tesbit edilen faiz oranları, tasarrufların, % 38.9 oranında azalmasına sebep olmuştur. 1984 yılına kadar olan dönemde ise, enflasyon oranının düşmüş, hem de belirlenen faiz oranlarının daha da yükseltilmesi dolayısıyle, pozitif gelir sağlamıştır. Bununla beraber, 1984 yılında, enflasyon oranını % 52'lere ulaşması faiz oranının yükseltilmesine rağmen, negatif değer almasına neden olmuştur.

Aşağıdaki tabloda, vadeli ve vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki payları verilmektedir. Görüldüğü gibi, 1985 yılında, vadeli tasarruf mevduatı, % 88.35 çıkarken, vadesiz tasarruf mevduatının payı ise, % 11.65'e düşmüştür.

1978 yılından itibaren azalma trendine giren vadesiz tasarruf mevduatı, sadece 1983 ve 1984 yıllarında istisna göstermiştir. Sonuç olarak, uygulanan yüksek faiz politikasının, vadesiz mevduatları da, şekil değiştirerek, vadeli mevduat hesaplarına kaydırdığını açıkca belli olmaktadır. Toplam tasarruf mevduatı içinde, vadeli mevduatın payının giderek, yüksek oranlarda artması, bankalar sisteminde fon yaratma imkânlarını da artıracak ve yatırımları olumlu bir yönde etkileyecek gelişmedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 59

Vadesiz ve Vadeli Tasarruf Mevduatının Toplam Tasarruf Mevduatı İçindeki Paylar (%)

Yıllar	Vadesiz Tasarruf Mevduatı	Vâdeli Tasarruf Mevduatı
1978	70.09	29.91
1979	63.33	36.67
1980	52.23	47.77
1981	25.01	74.99
1982	22.18	77.82
1983	31.50	68.50
1984	58.24	41.76
1985	11.65	88.35

Kaynak : T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Ocak-Haziran 1985, s. 75 ve Merkez Bankası bültenlerinden hesaplanmıştır.

b — Kredilerin Gelişimi

1978-85 arasında, ekonomik sektörler itibariyle, nominal banka kredilerinin artış hızı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Burada, birkaç yıl dışında, bütün sektörlerde, pozitif artış hızlarına ulaşıldığı görülmektedir. 1985 yılına baktığımızda, en yüksek artış hızının inşaat sektörüne verilen kredilerde olduğunu, onu, sanayi ve tarım sektörlerinin sırasıyla takip ettiğini görmekteyiz. Ancak reel banka kredilerinin artış hızına baktığımızda, 1980 yılında, tarım, sanayi, iç ticaret, küçük esnaf ve sanatkâr,, inşaat ve dağıtılmayan kredilerde, negatif artış hızlarıyla karşılaşmaktayız, Tek tek sektörler itibariyle incelediğimizde, tarım sektörünün dalgalanmalar gösterdiği, 1978,79,80 ve 84 yıllarında, negatif artış hızına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sanayi sektörü ise, sadece, 1981, 84 ve 85 yıllarında pozitif artış elde etmiştir. Dış ticaret sektörü, bütün sektörler içinde, nominal artış hızı yönünden % 200'in üstünde gelişme göstermesine rağmen, reel artış hızları bu seviyenin altında kalmıştır. İnşaat sektörü ise, Toplu Konut Fonu çalışmalarına paralel olarak hem nominal hem de reel artış gösteren tek sektördür.

TABLO : 60

Ekonomik Sektörler İtibarıyla Nominal Banka Kredilerinin Artış Hızı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Dış Ticaret	İç Ticaret	Turizm	Küçük Esnaf ve Sanatkâr	İnşaat	Diğer Mali Kuruluşlar	Dağıtılm.	Toplam
1978	7.02	20.17	29.38	42.87	30.75	44.04	27.85	—	41.15	24.36
1979	57.08	31.22	33.81	34.20	9.52	68.44	17.79	—	29.27	50.57
1980	76.49	81.06	116.56	59.12	92.62	61.29	9.37	—	83.81	76.95
1981	82.44	62.23	170.71	98.66	139.06	68.99	126.91	—	25.40	67.03
1982	26.08	21.31	251.67	91.66	—8.76	45.24	68.46	868.92	—89.98	36.92
1983	42.63	—5.66	35.65	69.43	19.66	37.63	83.85	50.06	78.94	33.89
1984	3.57	63.73	17.51	16.32	68.37	31.05	92.69	100.71	67.34	30.27
1985	81.35	103.46	39.63	50.47	49.67	56.21	137.91	—8.21	214.20	77.97

Kaynak : T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülten 1984, Ocak - Mart Ankara s. 24, T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülten 1985, Ocak-Mart, Ankara, s. 24 ve T.C. M.B. 1985 Yıllık Rapor, Ankara 1986, s. 100'den hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 61

Ekinomik Sektörler İtibarıyla Reel Banka Kredileri Artış Hızı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Dış Ticaret	İç Ticaret	Turizm	Küçük Esnaf ve Sanatkâr	İnşaat	Diğer Mali Kuruluşlar	Dağıtılm.	Toplam
1978	— 0.30	—20.90	—15.63	— 4.08	—22.22	— 5.26	—13.64	—	— 6.90	—18.39
1979	— 4.29	—20.13	—14.81	—19.15	—28.57	— 5.56	—26.32	—	38.89	— 8.10
1980	—14.93	—12.60	—	—23.68	—	—21.05	—50.00	—	—12.00	—14.60
1981	33.33	18.92	56.52	48.28	60.00	20.00	71.43	—	— 7.58	21.94
1982	1.32	— 3.03	177.77	51.63	—25.00	16.67	33.33	400.00	—91.80	9.26
1983	16.88	—28.13	4.00	29.23	—16.67	4.76	43.75	60.00	120.00	26.63
1984	—32.22	7.61	—23.06	—22.62	20.00	—13.64	26.09	21.25	—36.34	—14.39
1985	29.51	45.41	—	13.11	—	10.53	68.97	—33.33	129.57	26.72

Kaynak : Aynı eserden faydalanılarak hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 62

Toplam Banka Kredileri İçinde Sektör Kredilerinin Payı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Dış Ticaret	İç Ticaret	Turizm	Küçük Esnaf ve Sanatkâr	İnşaat	Diğer Mali Kuruluşlar	Dağıtılm.	Toplam
1977	20.62	41.61	6.67	10.27	0.18	3.99	4.70	—	11.96	100.00
1978	17.84	40.21	6.93	11.80	0.19	4.63	4.83	—	13.57	100.00
1979	18.51	35.04	6.16	10.51	0.14	5.17	3.78	—	20.69	100.00
1980	18.46	35.86	7.54	9.45	0.15	4.72	2.34	—	21.48	100.00
1981	20.17	34.83	9.42	11.24	0.21	4.77	3.17	0.06	16.13	100.00
1982	18.57	30.86	24.21	15.74	0.14	5.06	3.91	0.33	1.18	100.00
1983	21.17	21.74	24.53	19.92	0.13	5.20	5.36	0.37	1.58	100.00
1984	16.83	27.33	22.13	17.78	0.16	5.23	7.93	0.58	2.03	100.00
1985	17.15	31.24	17.36	15.04	0.14	4.59	10.61	0.30	3.57	100.00

Kaynak : U.S. AKALIN, Faiz Politikası ve Kredi Mevduat Yapısı 1977-1985, TÜRKMER Araştırma No: 4, İstanbul, 1986, s. 45.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplam banka kredileri içinde Sektör kredilerinin payı açısından Tarım sektörünün payını koruduğu hatta 1983'den itibaren 1978'deki seviyesinin altına düştüğü görülmektedir.
Bu düşüşte, T.C. Ziraat Bankası'nın tarım satış kooperatiflerine açtığı kredilerin bir kısmının Hazine tarafından verilmesi etkili olmuştur.

Sanayi sektörünün payı ise, 1980 yılında çok ufak bir büyüme gösterdikten sonra, devamlı düşmüştür. Bu gerilemede, sanayicilerimizin daha avantajlı olması dolayısıyle ihracat kredilerine kaymaları etkili olmuştur. Dış ticaret kredilerinin 1980 itibariyle önemli ölçüde artarak 7 lerden 24'lere çıkması bunu doğrulamaktadır. Ancak, 1985 yılında nisbi bir düşüş görülmektedir. Ortadoğu ile olan ihracatımızın gerilemesi de bunda etkili olmuştur.

c — Uygulama Sonuçları

Serbest faiz politikası adı verilen bu uygulama, aslında, çeşitli kanun, kararnamelerle kontrol altına alınan müdahaleci faiz rejimidir. Reel faiz oranları hesaplandığında, 1984 yılında negatif faiz gelirinin elde edildiğini görmekteyiz. Toplam tasarruf mevduatı içinde, vadeli tasarruf mevduatının payının artması ise, bankaların fon yaratması açısından sevindirici bir olaydır.

Krediler açısından ise, inşaat sektörü dışında reel banka kredilerinin gelişimi ve artış hızı düzensizdir. Sanayi sektörün payının azalması ise, olumsuz bir gelişmedir.

3 — İhracatı Teşvik Politikaları

Bilindiği gibi, 24 Ocak Kararları ile, Türkiye, ithâl ikame politikalarının yerine, ihracatı teşvik politikalarına kaymıştır. Diğer ülkelerde, bu politikalara kayış sebebleri ve teorik açıklamalar daha önce verilmişti. Bu konuda alınan tedbirler şunlardır:

— İhracatta vergi iadesi; ihracat teşvik tedbirlerinin en önemlisidir. Bununla asıl amaç, sanayi ürünlerinin artırmaktadır. Bazen tarım ürünlerinin de vergi iadelerinden faydalandığı görülmektedir. Bunlar ya ihraç edilemediği için, stokları aşırı biriken, pamuk, tütün, et gibi ürünler ya da, yaş meyve, sebze ve su ürünleri gibi, ihracatına yeni başlayan tarım ürünleridir.[377].

(377) H. SEYİDOĞLU, a. g. e., s. 18.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Vergi iadesi, ihraç ürünlerine dış rekabet gücü kazandıran geçici bir uygulamadır. Ürünler rekabet gücü kazandıkça, azaltılmalı ve sonunda tamamen kaldırılmalıdır. Vergi iade oranları, Bakanlar Kurulu tarafından sık sık değiştirilmektedir. Son yıllarda, sanayileşmiş ülkelerde gelişen «korumacılık» eğilimleri, az gelişmiş ülkelerin, emek yoğun endüstri kollarındaki vergi iadeleri uygulamalarını bir «damping» olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Dünya ekonomisinde, petrol krizlerinin açtığı durgunluk ve işsizlik, gelişmiş ülkelerin, dış ticaretin serbestleştirilmesi konusundaki görüşlerinin değişmesine sebep olmuştur.

Bu gelişmelerin sonucunda, Türkiye, GATT Sübvansiyonlar Kodu Anlaşmasını imzalamış, dokuma ve giyim eşyası üzerindeki vergi iade oranları 1.1.1986 tarihinden itibaren sıfıra indirmiştir. Bundan başka, 85/9716 sayı, 27.7.1985 tarihli kararname ile, Hükümet ihracatcıya ödenecek, vergi iadelerinde de indirim yapmaya başlamıştır. Bu tarihten başlamak üzere kademeli olarak vergi iadesi, % 40'a indirilecektir.

— Katma Değer Vergisi Muafiyeti: İhracat işlemleri, 1.1.1985 tarihinde uygulamaya konulan ve 3065 sayılı Kanun ile getirilen, Katma Değer Vergisinden muaftır.

— İhracatta Kurumlar Vergisi İstisnası Sanayi ürünleri, yaş meyva, sebze, su ürünleri ihracatı, dış navlun gelirleri, dış turizm ve seyahat gelirleri belli sınıflar içinde Kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur.

— Döviz Tahsisi, 26.12.1985 tarih 85/10183 sayılı İhraçatı Teşvik Karar'ına göre, ihracatcılara ve, sanayicilerine, İhracatı Teşvik Belgesi üzerinden taahhüt edilen ihracat tutarının %50 sini geçmemek üzere global döviz tahsisi yapılmaktadır.

— Kaynak Kullanım Destekleme Primi: İhracatı Teşvik Karar'ına göre, ihracatcılar, Merkez Bankası'nda kullanılan bu fondan faydalanabilirler.

— Gümrük Muafiyeti Mal İthali İhracatcılarının kendileri ve yan sanayiciler, ihracını taahüt ettikleri malların yapımında kullanacakları ham ve yardımcı maddelerle ambalaj malzemelerinin ithali, gümrük vergisi ile, ithalden alınan diğer vergi ve resimlerden ve fon kesintilerinden muaftır.

— İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup: İhracat karşılığında sağlanan dövizleri,, ihracatcılar ve/veya yan sanayicileri, yurt

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dışındaki döviz ihtiyaçları için kullanabilmekte ve mahsup edebilmektedir.

— Garantisiz Ticari Borçların Fason İmâlatla Ödenmesi; Geçici Kabul Rejimi ile Mal İthâli, İhracatla ilgili işlemlerin vergi resim ve harç istisnaları İhracatı Teşvik Kararı ve Tebliği (31.12. 1984 tarihli Resmi Gazetede yer almaktadır.) ile getirilen teşvikler arasındadır.

a) Döviz Kuru Politikaları

1973 yılında, Bretton Woods sisteminin yıkılmasına kadar sıkı bir kambiyo rejimi uygulayan Türkiye, 1973'lerden sonra daha da giderek esnek kur sistemin geçmiştir. Mayıs 1981 tarihinden itibaren ise günlük kur uygulamalarına geçilmiştir. Tabloda, nominal ve reel kurlar verilmiştir. Görüldüğü gibi, 1981 yılına kadar Türk lirası aşırı değer kazanmıştır. 1981 yılından itibaren ise, Türk Lirası değer kaybetmeye başlamıştır. 1977-1985 döneminde, Nominal kurlar, 1977=100 olmak üzere, 2812 ye çıkarken, reel kurlar, 113 e yükselmiştir.

Döviz kurlarındaki bu düzenleme, ihracatı teşvik edici bir rol oynamıştır.

TABLO : 63

Türkiye'de Yıllık Ortalama Döviz Kurları (TL/$ US)

Yıllar	Nominal Kur	İndeks	Reel Kur.	İndeks	Satınalma Gücü Paritesi	Aşırı Değerlenme
1977	17.88	100	3.63	100	8.02	— 0.98
1978	24.19	135	3.22	88	7.65	— 1.35
1979	33.50	187	2.72	75	6.98	— 2.02
1980	76.11	425	2.97	82	8.34	— 0.66
1981	112.85	631	3.23	88	9.83	+ 0.83
1982	163.12	912	3.73	102	12.16	+ 3.16
1983	226.78	1268	3.97	109	13.61	+ 4.61
1984	349.14	952	4.02	111	14.47	+ 5.47
1985	502.93	282	4.12	113	15.54	+ 6.54

(Kaynak: H. Seyidoğlu, Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları 1980-85, İstanbul, 1986, s. 32, İndeksler tarafımızdan hesaplanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

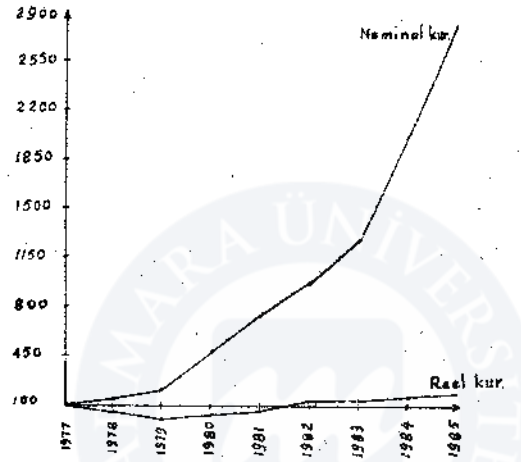

TABLO

Türkiye'nin Dış Ticareti, 1963 - 1985 (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat (1)	İthalat (2)	Dış Ticaret Açığı (3)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%) (4)
1977	1.753,0	5.796,3	4.043,3	30.2
1978	2.288,2	4.599,0	2.310,8	50.0
1979	2.261,2	5.069,4	2.808,2	44.6
1980	2.910,1	7.999,4	4.999,3	36.8
1981	4.702,9	8.933,4	4.230,1	52.6
1982	5.746,0	8.842,7	3.096,7	65.0
1983	5.727,8	9.235,0	3.507,2	62.0
1984	7.134,0	10.756,9	3.622,9	66.3
1985	7.958,0	11.343,6	3.385,6	70.1
1986	7.300,0	11.100,0	3.800,0	65.0

Kaynak : DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985, s. 352.
1986, DPT, tahmini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda görüldüğü gibi, 1977'de, 1.7 milyar dolar olan ihracatımız, 1985 yılında, 4.9 milyar doları aşmıştır. 1977'de, 5.7 milyar dolar olan ithalat, 1985 TL de 11.3 milyar dolar olmuştur. Buna karşılık dış ticaret açığı 3 milyar dolar civarında sabit hale gelmiştir.

Türk ekonomisinin dışa açık bir ekonomi haline gelmesi demek, dış ticaretin GSMH içindeki payının artırılmasıdır. Bu yüzden aşağıdaki tabloda, GSMH içinde, ki payları verilmiştir. 1977 de, ihracatın payı % 3.5 iken, 1985'de, % 16.13'e, ithalatın payı, % 12'den % 21'e, dış ticaretin payı da, % 15.6'dan, % 37.4'e çıkmıştır. İstikrar Politikalarının, Türk ekonomisinin dışa açık bir yapıya kavuşturulmasında etkili olduğunu, bu rakamlara bakarak söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi döviz kuru politikası ihracat üzerinde dolayısıyle dışa açık bir ülke haline gelmemizde etkili olmuştur.

TABLO : 65

İhracat ve İthalatın GSMH'ya Oranları (Yüzde)

İhracat İthalat Dış Ticaret n

Yıllar	*(1)*	*(2)*	*(3)*
1977	3.59	12.01	15.60
1978	4.29	8.77	13.06
1979	3.44	8.11	11.55
1980	4.99	13.82	18.81
1981	8.10	15.29	23.39
1982	10.73	16.73	27.46
1983	11.24	18.42	29.66
1984	14.82	20.73	35.55
1985	16.13	21.31	37.44

Kaynak : DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1985, s. 352, 353, 354, 435 den hesaplanmıştır.

b) Dış Ticaret Hadleri

Tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'nin dış ticaret hadleri, TL. ve dolar cinsinden, 1984 yılı hariç Türkiye aleyhine seyretmekte-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dir. 1984 yılının başında, petrol fiyatlarının düşme sürecine girmesi, bu nisbi iyileşmenin sebeblerinden biridir. Bu İhraç malları fiyat endeksindeki düşmenin, ithal malları fiyat indeksindeki düşmenin üstünde üstünde oluşu, dış ticaret hadlerimizin kötüleşmesine yol açmaktadır. Ancak, ithâl malları fiyat indeksinin 323.8'den 288.6 ya düşmesi, 1984 yılındaki nisbi iyileşmeyi açıklamaktadır. Türkiye'nin belli başlı ihraç ürünlerinde fiyat ve gelir elastikiyetlerinin birin altında oluşu, mal ticaret hadleriyle birlikte gelir ticaret hadlerimizi de düşürmektedir[378]. 1980 sonrası, Türk parasının gerçekçi kur uyğulamaları sonucu değer kaybetmesi, reel faiz ve dolardaki artış eğilimleri, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları korumacılık politikaları, kötüleşmeyi hızlandırmıştır. Nisbeten serbest piyasada belirlenen Türkiye'nin ihraç ürünlerinin fiyatları, gelişmiş ülkelerin aldıkları korumacılık tedbirleri sonucuna giderek düşerken, monopol piyasalarında oluşan ithal mallarının fiyatları daha az düşme eğiliminde olmuştur[379]. Bu da Türkiye'nin dış ticaret hadlerini bozmaktadır.

c) İhracatımızdaki Yapısal Değişme

Sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 1977' de % 33 iken, 1985 yılında, % 75'e çıkarken. tarım ürünleri, %59'-dan % 21'e düşmüştür. Ancak ihracatın madde guruplarına göre dağılımı incelendiğinde[380] tarım sektörünün ihracat içindeki önemini koruduğu, ihracatımızın yaklaşık dörtte üçünün tarım ürünleri ile, tekstil ve konfeksiyon sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Sanayi ürünleri ihracatının artığı ve bir sanayi ülkesi olduğumuz yolundaki iddiaların bu verilerle desteklenmesi imkânsızdır. [381].

---

(378) T. YILMAZ, Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Türkmer, Ar. No: 3, İstanbul, 1986, s. 8.

(379) T. YILMAZ, a.g.e. s. 11.

(380) Vural SAVAŞ, «Dış Ticaretimizin Yapısı (1977-1985), Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları 1980-1985, Türkmer, İstanbul, 1986, s. 8.

(381) Aynı eser, s. 8.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO : 66

Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri

(1973 = 100)

Yıllar	*TL. cinsinden Dış Ticaret Had.*	*($) cinsinden Dış Ticaret Had.*	*İthalat ($) Fiyat*	*İhracat ($) Fiyat*
1977	82.2	79.4	184.1	146.2
1978	75.9	73.8	209.8	1549
1979	72.3	73.7	247.5	182.4
1980	58.1	56.9	379.2	215.8
1981	54.6	54.6	367.3	191.3
1982	51.1	49.7	360.3	178.9
1983	51.0	49 0	323.8	158.0
1984	57.0	55.3	288.6	159.7

KAYNAK : DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1985 s. 368

TABLO : 67

İhracatın Sektörel Dağılımı (milyon $)

Yıllr	Tarım Ürünleri	%	Madencilik/Taş Ocakçılığı	%	Sanayi Ürünleri	%	Toplam
1977	1,041	59	126	7	586	33	1,753
1978	1,542	67	101	5	621	27	2,288
1979	1,343	59	132	5	785	35	2,261
1980	1,671	57	191	6	1,047	36	2,910
1981	2,219	47	193	4	2,290	47	4,702
1982	2,141	37	175	3	3,429	59	5,745
1983	1,881	32	188	3	3,658	64	5,727
1984	1,749	24	240	3	5,145	72	7,733
1985	1,719	21	143	4	5,994	75	7,958

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye mukayseli üstünlüğe sahip olduğu, tarım sektörü ile, emek yoğun ve büyük ölçüde yerli girdiye dayanan tekstil konfeksiyon gibi sanayi sektörlerinde ve turizm sektörünü geliştirmeye önem vermelidir Uygulanan iktisat politikasının ekonomik kalkınma için getirdiği strateji budur. Yoksa, yukarıdaki tablonun aldatıcı sonuçları içersinde, «toptan ihracat içinde sanayi ürünlerimizin payı artırır bir sanayi ülkesi haline geldik» diyerek kendi kendimizi yanıltmış oluruz.[383]

SONUÇ

1970 li yılların başından itibaren, gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonla işsizliğin iç içe artması, staflatıon ve hatta gerilemede enflasyon olguları ile karşılaşılması, Klâsik ve Keynesci politikaların başarısızlığı ve yetersizliği konusunda, iktisatçılar arasında yaygın bir görüş birliğinin doğmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşıma göre 1969'lardan itibaren dünya ekonomisindeki enflasyonist eğilimlerin nedeni, Keynesci görüşe dayanan büyüme modelleridir. Çarpan mekanizmasına bağlı genişleyici mali politikalar ve geşvek para politikaları ile tam istihdam amacına ulaşılmaya çalışılmmıştır. Bu iktisadi politikaların ardında yatan iktisadi olay ise Büyük Depresyondur. Büyük Depresyonu tekrar yaşamamak, endişesi ile, Batı Dünyası Keynesci politikaların uygulamaya koyulmuştur. ABD'leri, New Deal uygulamaları ile içine girdiği krizden, Avrupa, savaş sonrası yaşadığı yokluktan, Keynesci politikalarla çıkmıştır. Böylece ekonominin altın devrelerinin yaşanıldığına inanılmaya başlanmış, piyanonun tuşlarına basar gibi, para ve maliye politikaları ile, istenen ekonomik hedeflere ulaşılacağı zannedilmiştir. Ancak, 1969 yılından itibaren başlayan, enflasyon ve işsizlik Phillips eğrisi tezini de çürütürken, Moneterist görüş, doğal işsizlik oranı yaklaşımını ileri sürmüştür.

Gelişmiş ülkelerin aşırı tüketim felsefesinin sonucu, doğal kaynakların israfı ve sömürülmesi, serbest rekabet mekanizmasının sembolü olan fiyat politikası yerine, oligopolistik dev firmaların fiyat politikaları, Avrupa dolar piyasası, 1973 petrol krizi, ABD ve Batı Avrupa ülkelerindeki enflasyonun ve uluslararası para sisteminin çöküşü, dünya ekonomisini resesyona sürüklemiştir. Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra, dünyanın içine gir-

(385) V. SAVAŞ, a. g. e. s. 12-19.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

diği bunalımdan deflasyonist politikalarla değil de, iç dengeye, para politikalarıyle ulaşılması, moneteristler tarafından tavsiye edilmeye başlanmıştır. Dış dengenin ise, esnek kur sistemi içinde otamatik olarak sağlanması görüşü ileri sürülmüştür.

İMF, tarafından Jamaika anlaşması sonucunda, üye ülkelere, bu tür politikalar ve istikrar paketleri reçeteleri önerilmeye başlamıştır. Amerika, İngiltere, Latin Amerika ülkelerinden sonra, Türkiye ekonomisi de, 1979 ekonomik krizinin ardından, istikrar politikaları uygulamaya başlamıştır.

Türk ekonomisi, 1923 yılından beri, ortodoks para politikası uygulamış, fiyat istikrarını ön plâna almıştı, II. Dünya savaşı yıllarında yaşanan enflasyonist dönem dışında, 1950'lere kadar, reel gelir ve istihdam seviyelerinde büyük değişmeler olmamıştır.

1950'lerden sonra, Türk ekonomisi dinamik bir para politikası uygulamaya koyulmuştur. Bu tercihinde, Keynesci para politikalarının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, statik bir yapının miras bıraktığı, düşük bir hayat standardı yerine, dışa açık bir politika uygulama ve hızlı kalkınmayı sağlama amacı da rol oynamıştır. Keynesci para politikalarının, Türkiye'nin şartları ile bütünleşmesi sonucu, bu dönemde iki yeni iktisat politikası amacı belirlenmiştir. Birincisi, alt yapı yatırımlarını gerçekleştirecek bir yatırım politikası, ikincisi ise, satın alma gücünü tabana indiren bir iktisadi kalkınma politikası uygulamaktır. Bu hedeflere ulaşmak için, genişleyici para ve kredi politikaları yürürlüğe konmuştur. Aynı yıllarda, ABD'de faiz oranı düşürülürken, Türkiye'de de, 1951 yılında reeskont oranı % 4'den % 3'e indirilmiş kamu ve özel kesime verilen krediler artırılmıştır. Buna rağmen, 1952 yılında enflasyon oranı % 1, 1953'de % 3 olmuştur. Bu dönemde, parasal büyüme, ekonomik büyümeye yol açmıştır. Klasik miktar teorisini, ve moneterist görüşün, aksine, Keynesci para politikalarını doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir. 1950-53 döneminde paranın dolaşım hızı da yüksektir. Ekonomik büyüme, tarım sektöründeki büyümeden kaynaklanmıştır. Bunu inşaat, ticaret ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sanayi sektörleri takip etmiştir. Bu dönemde işyeri sayısı da 1950= 100 iken, 1953= 133'e çıkmış, istihdam artmıştır. Dünya ticareti içindeki payı ise, 1950=100 iken, 116 ya çıkmıştır. Buna karşılık dış ticaret açığı artmıştır.

1954 sonrası, sermayenin kıtlığı dolayısıyle üretimin elâstik olmaması, arz yetersizliği yaratmış, toplam talebi artırıcı para politikaları, üretimi değil fiyatları artırmıştır. Paranın dolaşım hızı ise, 1953'deki değerinin altına düşmekle beraber istikrarlı bir seyir takip etmiştir. Bu da miktar teorisinin varsayımlarını doğrulayarak, parasal büyümenin enflasyona sebep olmasına yol açmıştır. Para bazındaki büyüme ise, Merkez Bankasının özellikle, Kamu Mali ve Ekonomik Sektörlerine verdiği kredilerden kaynaklanmıştır. Ayrıca, 1954 yılında iklimin kötü oluşu, üretimin düşmesine yol açmıştır. Dünya ticareti içindeki payımız, 1954 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Bu dönemde giderek hızlanan enflasyona karşı, sabit kur politikası uygulanarak, ithal ikame politikaları yürütülmüştür. Bu durum ise, aşağı yukarı on yılda bir devalüasyonlara gidilmesini gerekli kılmıştır. 1946 develüasyonundan sonra, bozulan iç fiyat, dış fiyat dengesini sağlamak için, 4 Ağustos 1958'de Türk lirası, % 320 oranında devalüe edilmiştir.

Üç plân döneminde de bu politikalar sürdürülmüştür. I. Beş Yıllık Kalkınma Plânında, enflasyona yol açmayacak bir para politikası uygulanması amaç olarak kabul edilmiştir Ancak planda belirtilen vergi reformları gerçekleştirilemediği için, kamu yatırımları plân hedefine ulaşamamış, önce deflasyon ortaya çıkmıştır. Bu durumda para arzı artırılmıştır. Bu da enflasyona, 1964 yılından başlayarak Türk Lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır.

II. Plan döneminde, para arzı artışları, fiyat artışlarına sebep olmuştur. Para dolaşım hızının istikrarlı oluşu ve büyümemesi, miktar teorisinin geçerli olduğunu teorik olarak doğrulamaktadır. Bu dönemde de para arzındaki artışın kaynağını, Merkez bankasının kamu sektörüne açtığı krediler meydana getirmektedir. Türk parasının aşırı değerlenmesi durumu, basit kur ayarlamaları ile düzeltileceği yerde, karmaşık bir katlı kur, prim vergi iadesi gibi uygulamalarla telafi edilmek istendiğinden 1970 yılı sonunda, yeni bir ödemeler dengesi bunalımı başlamış, % 66

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oranında yapılan devalüasyonla, Türk lirasının resmi değeri gerçek değerinin % 6 altında tutulmuştur. Bunun faydaları görülmüş, ilk defa cari işlemler 1974 yılında fazlalık vermiş, rezerv birikimi 2 milyar doları aşmıştır.

Üçüncü Plân döneminde, emisyon hacmini kısıtlayıcı tedbirler alınmıştır. İthâl bedelleri ve ithâl teminatlarının Merkez Bankasına yatırılma kararı yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde devalüasyonlardan mümkün olduğu kadar kaçınılarak yürütülmeye çalışan gerçekçi olmayan kur ayarlamalarına dayanan politika, rezervlerin erimesine, dış borçlanmanın olağanüstü boyutlara ulaşmasına ve ithâl güçlükleri yaratıp eksik kapasite kullanımına yol açmıştır. 1977 yılında dış ticaret açığı, 4 milyor doların üstüne çıkmıştır. Mali sistem üretim yapısı ile uyum gösterememiş, ekonomiye kaynak sağlama, ve bunları yöneltme fonksiyonları aksamış, bunun sonucu olarak ekonomide kamu kesiminin payı artmıştır. Bu dönemde de, paranın dolaşım hızı istikrârlı ve küçüktür. Bu da, parasal büyümenin bu dönemde, enflasyona yol açtığını göstermektedir. 1973-74 kampanya döneminde, destekleme alım fiyatlarının % 20 ile, % 80 oranında artırılması, o dönemdeki fiyat artışlarının % 35'ini açıklayabilmektedir. Alımları finanse edebilmek için, Merkez Bankasının destekleme kredileri artmış ve sonuçta Ml para arzı % 26 oranında artırılmıştır. Para arzını eski seviyesine indirmek imkânsız olmuş, ve 1975 yılında da, % 35 oranında artmıştır. Aynı dönemde, ithalat fiyatları artışı, kısa aralıklı devalüasyonlar, ücret artışları ve döviz yetersizliği gibi, sebeblerle, girdiler bakımından dışa bağımlı sanayi kollarında, özellikle imalat sanayindeki üretim düşüşleri, enflasyonu körükleyen ve besleyen birer faktör olmuştur.

İç ve dış faktörlerin sonunda, Türk ekonomisi, 1979 yılında krize girmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışlar, dünya ekonomisinin girdiği resesyon, ülke içinde, uygulanan ithâl ikame politikaları gereği aşırı değerlenmiş kur politikası, negatif faiz gelirleri, döviz darboğazına girmemiz Böylece imalat sanayinde bu döviz darboğazına girmemiz; böylece imalat sanayinde büyük oranda gerilemelere ve 1979'da % 64 oranında enflasyona sebep olmuştur. Bu şartlar altında uygulamaya konulara istikrâr politikaları fiyatlarda nisbî olarak düşüşler sağlanmıştır. 1980'lerde % 107 olan enflasyon oranı, 1986'ya geldiğinde % 25 - 26 civarına düşmüştür.

4 Haziran 1980 tarihinden itibaren, serbest Faiz Rejimi uygulanmaya koyulmuşsa da, faiz oranlarının tesbiti, önce Maliye Ba-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kanlığına sonra, Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir. Böylece bir anlamda tekrar Müdahaleci Faiz rejimine dönülmüştür. Nominal faiz oranları yükseltilerek, tasarruf sahiplerinin cezalandırılmasına son verilmiş, tasarruf mevduatı içinde, vadeli tasarruf mevduatının payı artırılarak, bankaların fon yaratma imkanları büyümüştür. Buna karşılık, reel faiz oranları hesaplandığında, 1984 yılında tasarruf sahiplerinin negatif faiz geliri elde ettikleri görülmektedir.

Yüksek faiz politikası, kredi faizlerini de önemli ölçüde artırmıştır. İnşaat sektörü dışında, reel banka kredilerinin gelişimi ve artış hızı düzensizdir. Sanayi sektörüne verilen kredilerin azalması ve sanayileşmenin Beşinci Beş Yıllık Plânda en son amaç olarak belirtilmesi, ekonomik kalkınma stratejimiz açısından düşündürücüdür. İstikrâr politikaları ile bütün ümit ihracata bağlanmıştır, Döviz darbogazına girmemiz ve dış denge kur politikası yolu ile artan gelire ve işçi döviz girişlerine dayandırılmıştır.

Mayıs 1981 tarihinden itibaren günlük kur uygulamalarına geçilmesi sonucu Türk Lirası değer kaybetmeye başlamıştır. Böylece, aşırı değerlenmiş Türk Lirası'nın ihracatı vazgeçirici menfi tesirleri ortadan kaldırılmıştır. İhracatı teşvik edici diğer tedbirlerle birlikte ihracatımız 6 yıl içinde, 2.7 kat artmıştır. Toplam ihracat içinde, sanayi ürünlerimizin payı da, %75'e çıkmış gibi görünüyorsa da, ihracatın madde guruplarına göre dağılımı incelendiğinde, tarım sektörünün, ihracat içinde payını koruduğu, ihracatın yaklaşık dörtte üçünün tarım ürünleri ile, tekstil ve konfeksiyon ürünlerinden oluştuğu görülmektedir.

Türk Lirasının değer kaybetmesi, dünya reel faiz ve dolar değerlerindeki artış ve dünyada oluşan «Yeni Himayecilik Akımları» ile birlikte, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin kötüleşmesine yol açmaktadır. Bu da Türkiye'den dışarıya kaynak transferine sebep olmaktadır.

Türk ekonomisinde, yüksek ekonomik büyüme oranı sağlanmasına rağmen işsizlik ciddi bir şekilde devam etmekte, gelir dağılımındaki dengesizlik artmaktadır.

Özetlenen bu gelişmeler, bizi şu sonuçlara götürmektedir :

Kısa dönem istikrarlıklarını gidermede etkili olan para politikası, uzun dönemde Türkiye'de etkili olamamaktadır. Ancak parasal

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dengesizliklerden kaynaklanan problemlere cevap vermektedir Türk ekonomisinin asıl meselesi ise üretimi artırmaktır. Bu da, organizasyon, doğal kaynakların etkin kullanımı, beşeri sermaye, teknoloji transferi gibi reel değişkenlere dayanmaktadır. Moneterist anlayış içersinde, bütçe harcamalarında, Milli Eğitim ve Sağlık harcamalarının kısıldığı bir Türkiye'de üretimin en önemli faktörlerinden olan insan gücünün nasıl yetişeceği cevaplanması gereken bir sorudur. Yirminci yüzyılın tanınmış iktisatçısı Galbraith, ABD'yi ve SSCB'lerini gelişmekte olan ülkelere, sağlık ve eğitim harcamalarını kısan bir politika tavsiye ettikleri için eleştirmektedir.

— Türk ekonomisi dış şoklara karşı, bağımsız ve otomatik bir para politikası uygulayarak karşı koyamamaktadır Herne kadar, esnek kurlar, sabit kurlara oranla daha bağımsız iç politika uygulama imkânı da verse, bu sınırlı olmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, petrol krizi sonrası, esnek kur ve istikrar paketleri ile, OPEC ülkelerine, kendilerinden akacak kaynak transferini önlemeye muktedir olmuşlardır. Uyguladıkları politika sonucu, faiz oranları ve bunun sonucunda da gelişmekte olan ülkelerin dış borç yükleri artmıştır. Böylece petrol dolarların geri gelmesini sağlamışlardır. Petrol fiyatlarındaki düşüşlerden sonra ise; uluslararası serbest ticaretin, mukayeseli avantajlar kanalıyla, ihtisaslaşmayı ve uzmanlaşmayı artıracağını söyleyen bu ülkeler, himayeciliği savunmaya başlamışlardır. İhracatı teşvik politikalarının başarısı, ihraç mallarında yeterli bir dış talebin olmasına ve içerde de bu talebe karşı fiyat ve gelir elâstikiyetlerinin yüksek olmasına bağlıdır. Türk ekonomisinde, fiyat ve gelir elastikiyetleri düşüktür. Ayrıca «Yeni Himayecilik Akımları» ile çoğu az gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilen, tekstil, hazır giyim, ayakkabı elektronik aletler, demir çelik, müzik aletleri gibi, emek-yoğun sanayi ürünleri ithalatı, gelişmiş ülkelerde çeşitli kısıtlamalara tabi olmuştur. Hatta Türkiye'de, damping yaptığı iddiasıyla, GATT'ın Sübvasiyonlar Kodu anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bugün AET, ABD, Japonya, Kanada ve diğer sanayi ülkeleri ve ülke toplulukları, yerli sanayilerini korumak için anti-damping yasaları çıkarmıştır.

Bu uygulamaların kaynağı, GATT'ın VI, XII ve XIII. maddeleri ile, Sübvansiyonlar Kodu anlaşmaları teşkil etmektedir. Gelişmiş ülkeler ihtiyaçlarına göre uyguladıkları politikaları değiş-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tirmektedirler. Gelişmiş ülkeler tarafından 1973 sonrası uygulanan bizimde 1980 sonrası uygulamaya başladığımız politikalardan bugün, gelişmiş ülkeler yavaş yavaş uzaklaşmaktadır. 1983 yılında Virginia'da yapılan gelişmiş ülkeler Merkez Bankaları guvörnörleri toplantısında, tekrar sabit kur sistemi gündeme gelmiş, moneterist tedbirler eleştirilmiştir.

— Türk ekonomisinin, bu şartlar altında uyguladığı istikrâr politikalarını bir daha gözden geçirmesinde fayda vardır. Düşen petrol fiyatları Orta Doğu ile olan ihracatımızı etkilemiştir. Ayrıca rakamları içinde hayalî ihracat değerleri de bulunmaktadır. Gelişmiş bir ülke olmadan güçlü bir paraya ve bağımsız politikalara kavuşmak mümkün değildir. Reel parametrelerimizi, değiştirmeden, para politikalarından çok şey beklemek ne derece doğrudur.

— Türk ekonomisi, sadece ihracatı teşvik politikası değil, verimli ithâl ikame sanayilerini de teşvik edecek faiz ve kur, politikası uygulamalıdır.

— Merkez Bankası içinde, kamu kesimine açılan kredilerin payı, İstikrar Politikalarının uygulanmasından sonra da artmaya devam etmiştir. Hatta 1985 yılında, 1973'lerden beri görülmeyen bir değere (%71.6)'ya çıkmıştır. Öncelikle, enflasyon oranını düşürebilmek için, bu payın düşürülmesi gerekmektedir.

— 1981 sonrası, paranın dolaşım hızı yükselmiştir ve istikrarlığını kaybetmiştir. Bu da, para miktarındaki artışların fiyat artışlarına sebep olacağı klâsik miktar teorisi yaklaşımının geçerliliğini azaltmaktadır. Bu ise, Türkiye'de, miktar teorisi varsayımı altında yapılan tedbirlerin etkinliğini menfi bir şekilde etkilemektedir.

— Moneterist yaklaşım, ekonomik büyüme oranında, parasal büyümenin gerçekleşmesini, bunun üstündeki parasal büyümenin enflasyona sebep olacağını ileri sürmektedir. Buna karşılık Türkiye'de, M1, 1980 sonrası 1977'lere kadar olan artış hızlarının çok üstünde seyretmektedir. Aynı değerlendirme M2 için de geçerlidir. Bu da, adı «Sıkı para politikası» olmakla birlikte, uygulamanın farklılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca uygulamada sapmalar olduğunu göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— 1950 - 53 yıllarında parasal büyüme ekonomik büyümeye sebep olmuştur. Ancak uzun vadede, Türk ekonomisinde parasal büyüme, enflâsyona ve ekonomik büyümede düşüşlere yol açmıştır.

— 20 Aralık 1986 tarihinde Cenevre'de toplanan OPEC üyesi ülkeler (Irak hariç) 1987 yılının ilk yarısında, petrol üretimini, 15.8 milyon varille sınırlandırılmasını ve petrolün varil fiyatının 1 Şubat 1987'den itibaren, 18 dolardan satılmasını kararlaştırmışlardır. Bu karar 1986 yılında doğan «OPEC çöküyor» imajını silmiştir. Petrol fiyatlarındaki bu yükselme, şimdilik Türkiye akaryakıt fiyatlarını etkilemeyecektir. Ama, uzun vâdede, etkileyebilir. Ülkemizin en önemli meselesi olan döviz konusunda varolan problemleri büyütebilir. Bunun yanısıra, Orta Doğu'ya olan ihracatımın artmasında da, olumlu rol oynayabilir.

— 1987 yılının en önemli meselesi, döviz ve dolayısıyla, ihracatı artırmaktır. Hükümetin döviz harcamalarını kısmak için öncelikle lüks ithalata ve bazı sanayi ürünlerine yüksek fon ve Gümrük Vergisi getirmesi bu açıdan faydalı olmuştur.

İhracat, 1987 yılında, 1986'ya göre %20 oranında artırılamazsa ülke döviz darboğazına girecektir. Bugün dünya pazarlarında ihracatı artırmak çok zor hale gelmiştir. Bunun için, 19 Aralık 1986 tarihinde açıklanan kararlarla, ihracatı desteklemek amacıyla, Türk Ex-İm Bank (İthalat ve İhracat Bankası) kurulacağı, Devlet Yatırım Bankasının özelleşerek İthalat ve İhracat Bankası haline dönüşeceği bildirilmiştir. Ayrıca, ihracata ve yatırıma kredi sigortası sistemi getirilecektir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, dış dengesizliğin azaltılması birincisi, fiyat istikrarı ikinci, istihdam artışı üçüncü, gelir dağılımının iyileştirilmesi, dördüncü, sanayileşme beşinci amaçtır. Bu amaçlara ulaşmak için dışsal araçlar arzında döviz kuru politikasına yer verilmiştir. 19 Aralık 1986 tarihinde açıklanan tedbirlerle tam konvertibiliteye geçişe hazırlanılmaktadır.

— Hisselerini en az %25'ini, halka arz etmiş şirketlerin Kurumlar Vergisi oranı %40'a, halka açık kısmı %51'i geçen şirketlerin Kurumlar Vergisi oranları %35'e (%80'i aşanların da %30'a) indirilecektir. Halka açılma tarifi de hisselerin en az %80'i isme kayıtlı olma mecburiyetiyle birlikte, ortak sayısı en az 200 ve bu ortakların hiçbirinin payının %1'den fazla olmaması gerekliliğini getirmektedir. Bütün bu kararlar ülke gerçekleriyle bütünleşen kararlardır. Türkiye için kalkınmanın finansmanı için dış borç-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lanma ve iç borçlanma olarak iki şık vardır. Böylece halka açık şirketlerle, hem küçük tasarruflar değerlenecek, hemde, üretim artışı sağlanacaktır. Bu tedbirler, ülke gerçeklerinden hareket edilerek alınmıştır. Bu açıdan yüksek faiz politikasından daha çok tasarrufların artmasına etkili olabilir.

— İktisadi olayları Kurumsal İktisat İlmi çerçevesinde yorumlamak, Yerleşik Ekonomi İlmi'nden daha rasyonel ve gerçekci olabilir.

Yerleşik Ekonomi İlmi (Mainstream Economics), Neo klâsiklerin getirdiği Marjinalist Teori ile, Keynes'in Gelir ve İstihdam teorisinin sentezidir. G. Myrdal, D. Dillard gibi iktisatçılar bu anlayışı tenkit etmektedirler. Özellikle, iktisadi olayları tümden gelimci (dedüksiyon) soyut ve evrensel bir metotla analiz etme yerine, tüme varımcı, gözlemci yollarla incelemenin daha gerçekçi olacağını savunmaktadırlar. İktisadi olayları zamanında ve zeminden soyutlayarak, piyasada varolan ve ölçülebilen değişkenleri ekonometrik araçlarla Müsbet İlimler gibi yorumlamak; Yerleşik Ekonomi İlminin temel özelliği olarak kabul edilmektedir. Böylece iktisatın bir Sosyal İlim olduğu gerçeği gözden kaçırılmaktadır. İktisadi olaylar, kişilerin yer aldığı sosyo-kültürel çevreye ve zamana bağlıdır. Meselâ, Batı toplumları feodal bir rejime sahipti. O halde, bu mantık içersinde, «Osmanlı toprak rejimide aynı niteliklere sahiptir, batıdaki senyör, ne ise, bizdeki timar beyleri de odur, serfle, köylü özdeştir» şeklinde bir genelleme yaparsak, büyük bir hata işlemiş olmazmıyız?.

Beşerî sermaye olarak kabul edilen insanın, içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, kurumsal yapısı, ferdin ekonomik davranışlarını da etkiler. Ferdi toplum dışında kabul eden Yerleşik İktisat, ferdin davranışlarını ancak psikolojik bakımdan inceleyebilir, ama iktisadi açıdan fazla anlamlı değildir.

Her fert, içinde yaşadığı toplumun, aile yapısının geleneklerinin inançları, tarihinin oluşturduğu, millî kültürünün etkisi altındadır. Nitekim, belirli bir ekonomik konuda karar vermek durumunda olan bir doğulu insanla, bir batılı'nın veya bir asır önceki bir toplumun ferdî ile bugünün insanının aynı şekilde hareket edeceğini iddia etmek güçtür. Buna karşılık, Türk ekonomisi, dış şoklar karşısında IMF tarafından tavsiye edilen moneterist

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

istikrar paketlerini aynen uygulamıştır. Ayrıca teoriden de sapmalar yapılmış, para arzı artırılmaya kamu kredileri genişletilmeye devam edilmiştir.

Kendi ülke şartlarını ve gerçekleri dikkate alarak analizler yapmak, para politikaları uygulamalarına yeni boyutlar kazandırabilir. Böylece, önce iç denge sağlanarak dış dengenin elde edilmesi yolu seçilebilir ve Türk ekonomisini dış şoklara karşı gelişmiş ülkeler gibi bağımsız ve otamatik para politikaları ile cevap verebilecek ekonomik potansiyele ulaştırma yolunda alternatif modeller üretilebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİBLİYOGRAFYA

A — KİTAPLAR

AOKLEY Gardner, **Macroeconomics Theory Colier,** Macmillan Company, New York, 1969.

AKALIN SELÇUK, **Faiz Politikası Kredi Mevduat Yapısı,** Türkmer, İstanbul, 1986.

AKGÜÇ Öztin, **Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler.** Ankara 1965.

AKYÜZ Yılmaz, **Money and İnflation in Türkey 1950-1967,** SBF Yayınları No: 361. Ankara, 1973.

ASCHIEM Joseph-H.OHing Yoo, **Macroeconomics: Income and Monetary Theory.** Bell and Howell Company, Columbus, 1969.

ARTUN Tuncay, Uluslararası Bankacılık Bunalımı ve Türkiye'de Serbest Faiz Politikası, İstanbul, 1983.

AYDİN İzzet **Enflasyonla Mücadele Modelleri,** İstanbul Üniversitesi Yayın No. 2626, İstanbul, 1979

AYDİN İzzet **Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli (Türkiye'ye Uygulama Örneği, SBF.** Yayınları, No. 296, Ankara, 1970.

AYSAN Mustafa, **Atatürkün Ekonomi Politikası,** İstanbul, 1980.

AYVERDİ Sâmiha, **Osmanlı Asırları 1,** İstanbul, 1975.

BALASSA Bela Associates, **Development Strategies in Semi Industrial Economics,** W.B, R Research Publications, Washington, 1982

BLACK Stanley, **Floating Exchange Rates and National Economy,** Yale University Press, 1972.

BENER Erhan, **Türkiye'de Para ve Kambiyo Denetimi,** Ankara, 1968.

BLACK Stanley, **Floating EXchange Rates and National Economy,** Yale University Press, 1972.

BRYANT R **Money end Monetary Policy Interdependent Nations,** washington, 1980.

CHANDLER Lester V., **The Economics of Money and Banking,** A Harper 1980. International Student Reprint, New York, 1964.

ÇİLLOV Haluk, **Türkiye Ekonomisi,** İstanbul, 1965.

CLARKE William M. G. PULLAY, **The World's Money,** Praeger Publishers, New York, 1968.

CLEMENT M.O. -PRISTER R. -ROTHWEL K., **Theoretical Issues In International Economies,** Houghtan Mifflin Company, Boston, 1967.

COHEN, Benjamin, **Organizing the world(s Money, New York, 1977.**

CONORD J.W., **An Introduction The Theory of Interest,** University of California Press, Berkeley, 1959.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÇİLLER Tansu, **Dünya ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları,** İstanbul, 1983.
DERİN Haldun, **Türkiye de Devletçilik** İstanbul, 1940.
DERNBURG T-D.M. Mc. DOUGAL, **Macro Economics**, M. Graw -Hill, Inc. U.S.A., 1963.
DIULİO Eugine, **Makro Ekonomi** (cev. Ahmet Y. Gökdere), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1985
DOUGAL Donald Mac, **The World Dollar Problem** Macmillian London 1957
DUESENBERY James E., **Money and Credit Impact and Control,** Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffe, 1967.
EINZING Paul, **A TeXtbook on Monetary Policy**, Macmillian St, Edinburgh, 1972.
ELMALI Mustafa, **İktisadi Gelişme ve Kredi Siyaseti,** Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964.
ERDOST Cevdet, **IMF İstikrar, Politikaları ve Türkiye,** Savaş Yayınları Ankara 1982.
ERGİN Feridun, **Para Politikası,** Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.
ERGİN Feridun, **Para Siyaseti,** Petek Matbaası, İstanbul, 1969
ERGİN Feridun, **Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi,** Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı İstanbul, 1977
ERGİN Feridun, **Gelişme Hareketlerinin Tarihi Seyri,** Hamle Matbaası İstanbul 1968.
FISHER Irving, **The Purchasing Power of Money,** The Macmillian Co., New York, 1911.
FISHER Irving, **The Theory of Interest,** The Macmillian Co., New York, 1930.
FRAZER William Johnson, **Crisis in Economic Theory; A Study of Monetary Policy Analysis and Economic Goals,** University of Florida Press, 1973.
FRIEDMAN Milton, **The Demand for Money, Some Theoretical and Emprical Results,** Journal of Political Economy, Vol. 67. August 1959.
FRIEDMAN Milton, **Studies in the Quantity Theory of Money,** University of Chicago Press, 1956.
FRIEDMAN Milton, **Essays on İnflation and İndexaction, Monetary Correction,** American Enterprise Institute for Public Policy Research-Washington, 1974.
FRIEDMAN Irving, **Enflâsyon,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank. 1975.
FRIEDMAN Milton, **The Optimum Quantity of Money and Other Essays,** Aldine Publishing Company, Chicago, 1973.
FRIEDMAN Milton, **Dollars and Deficits, Inflation Monetary Policy and The Balance of Payments,** Prentice Hall-Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1968.
FRIEDMAN Milton, David MEİSELMAN, **The Relative Stability of Monetary Velocity and the Investment Multiplier,** in the United States, 1897-1958, University of Chicago (teksir).
FRIEDMAN Milton, **A Theory of the Comsumption Function,** Princeton, U.S., 1957.
FRY Maxwell, **Finance in Development Planning in Turkey,** E.S. Brill Leider, 1972,
GALBRAİT John K. The Great Cash, Hamilton, London, 1958.
GALBRAİTTH JOHN K., **Money When It Come, Went, It Went,** Houghem Mifflin, Boston, 1975.
GROSMAN, **Money Emloyment and İnflation,** Cambridge University Press, 1976.
GÜNER, A.O., **Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri,** İstanbul, 1973
GURLEY G-Shaw, **Money in a Theory of Finance,** Brooking Institution, 1960.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GÜVEN Özcan, **Belibaşlı Enflâsyon Modelleri Türk Ekonomisi İçin Uygulama Örnekleri, 1950-1972,** İzmir, 1975.

GÜVEN Özcan, **Daraltıcı Para Politikasının Teorik Teknik Esasları,** İstiklâl Matbaası, İzmir, 1968.

HALM George N., **A Guide to International Monetary Reform,** Levington Books, Heathand Company, Toronto 1976.

MILES Marc, **Beyond Monetarısn Fındıng tne Rood Stable Money** New York 1984.

MKESELL P-HPURIH, **Foreign Dollar Balances and the International Role of The Dollar,** New York, 1974.

MUNDELL R-SWABODA, **A, Monetary Problems of International Economy,** The University Chiago, 1970.

OLGUN Hasan, **Türkiye'de Ödemeler Dengesi, Para ve Enflasyon,** Ankara, 1982.

ÖKSÜZ Suat, **Türkiye'de Para ve Dış Denge,** Eskişehir, 1970.

PATINKIN Don., **Money, Interest and Prices,** Evenston, 1956.

PEN A., **Modern Economics,** Penguin Books Ltd. Harmonasworth, Middtesex, 1965.

PESEK Boris P., Thomas R. SAVİNG, **The Foundations of Money and Banking,** Macmillian, New York, 1968.

RAO P. and Miller R.L., **Applied Econometrics,** Wadsworth Publishing Co. Inc., Belmost California, 1971.

RİMA I.H., **Development of Economic Analysis,** Richard Irwin Inc., Homewood, İllions, 1967.

ROBİNSON Joan, **Economic of Imperfect Competition,** Macmillian and Co., London, 1933.

ROBİNSON Joan, **Economic Philosophy,** Penguin Books 1962.

SALZMAN Lawrence, Computerized Economic Analysis, Mc Graw-Hill, New York,1968

SAVAŞ Vural, (1977-1985) Dış Ticaretimizin Yapısı, Türkmer, İst 1986.

SCHUMPETER Joseph A., **Ten Great Economist,** Oxford University Press, London, 1965.

SCHUMPETER Joseph A., **History of Economic Analysis,** Harward University Press, 1954.

SCHUMPETER Joseph A., **History of Economic Analysis,** Oxford University Press, London, 1945.

SERİN Vildan, Para Talebi ve Para Politikasının Etkinliği üzerine Bir çalışma Türkiye Örneği (1963-1977), (Basılmamış doktora tezi), İzmir, 1979.

SETHİ I.D., **Problem of Monetary Policy in Underdeveloped Country,** New York, 1961.

SEYİDOĞLU, Halil **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası,** Turhan Kitabevi-Ankara, 1982.

SEYİDOĞLU Halil, **Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri** ve Ekonomik Etkileri Türkmer, Araştırma No. 6, İstanbul, 1986.

SHAPIRO, A **Understandtng Money,** Harcourt Brace Inc, New York, 1975.

SWANSON Marshall, **The Monetary Process General Acceptability, Essentials of Money,** and Banking, Boston, 1980

TRIFFIN R, **Gold and Dollar Crisis,** Yale University Press. 1960

ULUDAĞ İlhan, **Uluslararası Para Sorunları,** Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını No. 10, İstanbul, 1975.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÜLGENER Sabri, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme,** Gül Matbaası, İstanbul, 1976.

WİCKSEL Knut, **Lecture on Politicial** Economy, New York, 1936.

WRIHTSMAN Dwayne, **An Introduction to Monetary Theory and Policy,** The Free Press, New York, 1971.

YAŞER B. S., **An Analysis of the Financial System in Turkey, 1919-1963,** Doktora Tezi, Ankara, 1967.

YILMAZ Tomris, **Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri,** Türkmer, Araştırma No. 3, İst. 1986.

ZARAKOĞLU Avni, **Para, Kredi ve Bankalar,** Ankara, 1970.

B — MAKALE VE TEBLİĞLER

AGHEVLI Bijan B-KHAN M., «Goverment Deficits and the Inflationary Process in Developing Countries», **International Monetary Fund Staff Papers,** Vol. 25, No. 3, Washington, September 1978.

ALEXANDER P «Countrycase Studes Turkey» Economic Development and Casel **Studies»,** A. Peape Lasis, L. Mears, 1964.

ALKİN Erdoğan, HİÇ Mükerrem, 1975 yılı Fiyat Aratışları ve Türkiye'de 1950 yılından Bu yana Fiyat Endekslerinin Seyri», **Türkiye'de Enflasyon** Sermet Matbaası İstanbul, 1968.

ALKİN Erdoğan, **Türkiye'de Enflâsyon,** Sermet Matbaası, İstanbul, 1968.

ALKİN Erdoğan, **«Kur Politikası»,** 2. İktisat Kongresi, Dış İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, Ankara, 1981.

AKGUÇ Öztin, «Üçüncü Plânda Para Politikası, Uzun Dönemde Plgn Stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Plân». **Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti,** Çeltük Matbaası, İst. 1974

AYSAN Mustafa, «1977 Enflâsyonunun nedenleri ve Alınması gereken önlemler», **Banka ve Ekonomik Yorumlar,** Mart 1978,

BALASSA, B, **«Developing Country Policy Responses to Exogenous Shocks», AER,** May, 1986

BALASSA, B, «Trade Policies in Developing Countries», **AER,** Vol LXI, No. 2, May, 1971.

BAUMOL W. S., «The Transaction Demand For Cash: An Inventery Theoretic Approach», **Quarterly Journal of Economics,** 66:545.

BRAINSON, W, «The Limits of Monetary Coordination as Exchange Rate Policy», **The Brooking Institution,** (ed.W.C. Brainard and G.L. PERRY), Washington, 1986.

BRIAN Morgan, «Sir John Hicks Contributionsto ta Economic Theory», **Twelve Contemprorary Economics,** (ed. J.F. SCHACLETON-G LOCKSLEY)-New York, 1981.

BRİMMER Andrew-A-SINAI, «Monetary Fiscal Policy Mix Implications» for the Short-Run» **AER,** May, 1986.

BRUNNER K. -MELTZER A.H., «The Place of Financial İntermediaries in the Transmission of Monetary Policy», **AER,** Vol. 53, May 1963

BRUNNER K. -MELTZER A.H., «Liquidity Treps for Money, Bank Credit and Interest Rates», **Journal of Politicat Economy,** Vol 76, January/February 1968.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BRUNNER K., «The Role of Money and Monetary Policy», **Federal Reserve Bank of St. Louis Review**, July 1968.

BRUNNER K., «Enflâsyon, Para ve Mali Tedbirlerin Rolü Analitik Bir Gözlem içinde Enflâsyon Sorunu», **Yeni Enflâsyon ve Para Politikası** (Cev.: Haluk Gürsel), İst. 1974.

BRYAN William A. -CARLETON Willard T., «Short Run Adjustments of an İndividual Bank», **Econometrica**, Yıl: 35, No. 2, Nisan 1967.

BULUTOĞLU Kenan, «Türkiye'de Talep Enflâsyonu ve Maliyet Enflâsyonu» **Türkiye'de Enflâsyon**, Sermet Matbaası, İstanbul.

BURSTEİN M.L., «The Quantity Theory of Money A Critique», **Monetary Theory**, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1958.

BURTON, John, «Positevely M. FRİEDMAN» -**Twelve Contemporaray Economics**, (ed. J.R. SCHACLETON) New York, 1981.

CHANDLER G. «Enerji Krizi» **Petrol**, Şubat, 1975.

CHİMERENCE L-R.M. YOUG «Economic Suprises and Messages of the 1980 **AER**, May, 1986

CHOW Gregory, «On the Long-Run and Short-Run Demand for Money» **Journal of Political Economy**, 1974.

CHRİSTIAN James W., «A Further Analysis of Objectives of American Monetary Policy», **Journally of Finance**, Vol. 23, June 1968.

CONNOLLY M. -D. TAYLOR, «Adjustment to Devaluation with Money and Nontraded Goods», **Journal of İnternational Economics**, 1976.

CONNOLLY M. -D. TAYLOR, «Testing the Monetary Approach to Devaluation in Developing Countries», **Journal of Political Economy**, 74, 1976.

DEMİRGİL Demir, «İç Ekonomideki Gelişmeler», **Türk Standartları Enstitüsü**, Ankara, 1973.

DÖRNBUSH R., «Currency Depreciation, Hoarding and Relative Prices», **Journal of Political Economy**, 81, 1973.

DÖRNBUSH R., «Devaluation, Money and Non-traded Goods», **American Economic Review**, 63, 1973.

EYKENS Mark, «The Influence of the Great Depression on Economic Theory», **İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim-1968, Eylül 1969**, No. 1-4, İstanbul, 1971.

FARRAR D.E. -R.R. GLAUBER, «Multicollinearity in Regression Analysis, The Problem Revisited», **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 49, February 1967.

FELDSTEİN Martın «Supply Side Economics Old Truth and New Claims,» **AER**, May. 1986

FRAZEN W.J., The Demand for Money», **The World Publishing Company**, New York, 1967.

FRİEDMAN Milton, «The Quantity Theory of Money» **Money and Banking**, Penguin Books Inc. Harmonds Worth, Middlesex, 1973.

FRİEDMAN Milton, «The Quantity Theory of Money A Restatement», **Monetary Theory**, Penguin Books Ltd. Harmondsworth, Middlesex, 1968.

FRİEDMAN Milton, «A Theoretical Framework for Monetasy Analysis», **Friedman's Monetary Framework**, The University of Chicago Press, Chicago, 1974.

FRİEDMAN Milton, «The New Monetarium Comment», **Banking**, Penguin Books Inc. Middlesex, 1973.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FRİEDMAN Milton, «The Supply of Money and Changes in Prices and Output», **Compendium of Papers Submitted by** Panalists Congress, 1958.

FRY. M, and D.M. LILIEN, «Monetary Policy Responses to Exogenous Shocks» **AER,** May, 1986.

FURSTENBERG, G.R.J. GREEN, «Supply Side Modeling From Bits and Pieces» **AER,** May, 1986.

GOLAFELD S. M. -«The Demand for Money Revisited» **Brookengs Paper on Economic** Activity», 1973.

GÖNENSAY, Emre, «Döviz Kuru Politikası» 2 **İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri,** Ankara, 1981.

GÜRAN Sevgi, «Enflasyon ve Faiz Oranları» **Ekonomide Para Kredi,** s. 3, Mart, 1971.

HAGEN E Everest, «The Classical Theory of The Level of The Output and Employment», **Reading in Macroesonomics,** Molt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1966.

HATİPOĞLU Zeyyat, «Ekonomik Yorumlar-Ecevit Hükümeti İlk Değerlendirmeler», **Banka ve Ekonomik Yorumlar,** Cilt 15, Sayı 3, Mart 1978

HAVRİLESKY Thomas, «A Test of Monetary Policy Action», **Journal of Political Economy,** Vol. 75, June 1967.

HELLER H.R., «The Demand For Money, The Evidence From The Short Run», **Quarterly Journal of Economics,** May 1965.

HİCKS John, «Konjonktür Dalgalarında Reel ve Parasal Etkenler», **Yeni Enflâsyon ve Para Politikası** (Çev.: Gülten Kazgan), Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. İstanbul, 1974.

HİCKS John, «Mr Keynes and the Classics» **Reading in the Theory of Income Distribution,** Richard İrwin, Inc., Homewood, 1951.

HİÇ Mükerrem., «Türkiye'de Fiyatlar Genel Seviyesinin Teorik İzahı, Miktar Teoremi ve Keynesgil Enflâsyonist Açık Modeli», **Türkiye'de Enflâsyon,** Sermet Matbaası, İstanbul, 1968.

HİÇ Mükerrem., «Maliyet Enflâsyonu ve Talep Enflâsyonu Kavramı», **Türkiye'de Enflâsyon,** Sermet Matbaası, İstanbul, 1968.

JOHNSON H. -Donald W., «An Objektive Analysis of the Objektives of American Monetary Policy, 1952-61», **Banking and Monetary Studies,** Richard D. Irwin Inc., 1963.

JOHNSON H. G., «Monetay Theory and Keynesian Economics», **Monetary Theory,** Penguin Books, 1969

JOHNSON H.G., «The Monetary Approach to Balance of Payments Theory, **A Lecture Delivered at The Graduate İnstitute of İnternational Studies,** Genevre, 1971

JOHNSON H. G., «Elasticity Absorption, Keynesian Multiplier Keynesian Policy and Monetary Approaches to Devaluation Theory», A Simple Geometric Exposition, **American Economic Review,** 1976

KAHN M. S., «The Stabilty of the Demand Functions in The United States 1901-1965», **Journal of Political Economy,** November-December 1974.

KANE E. İ., «The Role of Money in Recent İnflation», **Türkiye'de Enflâsyon,** Sermet Matbaası, İstanbul. 1968.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KARLUK Rıdvan, «Türkiye'de İhracatı Artırma Politikası», **2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri,** Ankara, 1981.

KENZİE, G M., «International Monetary Reform and the Crawling Peg» **Federal Reserve Bank of St. Louis,** Feb, 1968.

KEYDER Nur, «Türkiye'de Para Talebi ve Altın Talebi» **Gelişme** Dergisi, ODTÜ, 16, Summer, 1977.

KEYNES J. M., «The General Theory: Fundemental Concepts and Ideas», **Monetary Theory,** Penguin Books Ltd., Middlesex, 1969.

KHAN M, «Developing Country Exchange Rate Polıry to Exogenous Shocks AER, May, 1926

KİTTER S. Lawrance, «The Role of Money in Keynesian Theory», **Readings in Macro Economics,** Holt, Rinehart and Winston, Inc. London, 1966.

KRUGER, Anne, «The Political Econmy of the Rent Seeking Society», **AER,** Vol. 64 No. 3 Ane 1974.

LAIDLER D, «The influence of Money on Economic Activity A Survey of Some Current Problems», **Monetary Teory and Policy,** Oxford University Press, Clayton ,1971.

LATANE H.A., «Income Velocity and Interest Rates, A Pragmatic Approach» **Relew of Economics and Statistics,** Vol. XLII, November 1960.

LEEW de Frank, «A Model of Financial Behavior», **«The Brookings Model of The United States,** Ed. James S. Duesenberry, Kand Mc. Hally, Chicago, 1965.

MELNIK Arie., «Short Run Determinants of Commercial Bank, Investment Portfolios: An Amprical Analysis», **The Journal of Finance,** Yıl. 2, s. 3, June 1970.

MELTZER A.H., «The Demand For Money: Some Theoretical and Emperical Results», **Journal of Political Economy,** August 1954.

MELTZER A.H., «The Demand For Money: The Evidence From the Tme Series», **Journal of Political Economy,** June 1963.

MELTZER A.H. - BRUNNER K., «Predicting Velocity Implications For Theory and Policy», **Journal of Finance,** Vol. 18, May 1963.

MELTZER A.H. - BRUNNER K., «The Place of Financial Intermediaries in the Tansmission of Monetary Policy», **American Economic Review,** Vol. 53, May 1963.

MEIGS J.A., «Recent Innovations: Do They Require New Frame Work Monoetar, Analysis» **In Silber Financial Innovation,** Lexington, Hearth and Company, 1975.

MUNDELL A. Robert., «*The Appropriate, Use of Monetary and Fiscal Policy for* International and External Stability», **International Monetary Fund,** Staff Papers, Vol. 9, March 1962.

NISHIYAMA Chiaki, «Japonya ve Enflâsyon Değer Ölçüsü Değil Bir Üretim Faktörü Olarak Para», **Yeni Enflâsyon ve Para Politikası»,** Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1974.

ÖKSÜZ Suat, «Kalkınma Sürecince Döviz Kuru Politikası, Dışa Açık Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi», **2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri,** Ankara, 1981.

OHLİİN B., «Some Notes on the Stockholm Theory of Saving and İnvestment» **Economic Journal,** March 1937.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

OKUN M. Arthur, «Monetary Policy, Dept Management and Interest Rates», **Research Study Prepared for the Commission on Money and Credit Stabilization Policies,** Prentice Hall, 1963

OKUN M. Arthur, «Discussion» **American Economic Review,** 19 May 1954.

OLGUN Hasan., «Para Arzı ve Para Talebi» **Gelişme Dergisi,** O.D.T.Ü., 16; Summer 1977.

ÖNGÜT İ., «Financial intermediaries and The Capital Market in Turkey» **in CENTO Symposium on Development of Capital Markets,** Ankara, 1965.

PERRY George., «Unemtloyment Money Wage Rates andl Inflation», **The M. I. t. Press,** 1966.

PİGOU A. C., «The Value of Money» **Readings in Monetary Theory, London,** 1952.

RİBE F, W. Beeman, «The Monetary Fiscalmix ana Long Run Growth in an Open Economy» **AER** Way 1986.

RİTTER Lawrence., «The Role of Money in Keynesian Theory», **Macro Economic Readings,** The Free Press, New York, 1968.

SAMUELSON Paul-SOLOW Robert., «Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy» **American Economic Review,** Vol. 59., May 1960.

SAMUELSON P.A., «Classical and Neo-Classical Monetary Theory», **Monetary Theory,** PenguinBooks Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1969

SEWALL M. R., «The Theory Value Before Adam Smith» Publication of the American Economic **Association Series III,** No. 3, 1901.

SEYİDOĞLU., H., «Enflasyon Konusunda Yeni Bir Model Denemesi», **Türkiye Ekonomisi ve** Türk Ekonomi İlmi, İstanbul.. 1986.

SPENCER Rower., «Channels of Monetary Influence, A Survey», **Review Federa Reserve Bank of St. Louis,** November 1974.

TANZİ Vito, «Fiscal Polic Responses to Exogenous Shocks İn Developng Coutries, **AER** May 1980.

TOBİN James., «Liquidity Preference As Behaviar Toward Risk», **Revicw** of Economic Studies, Yıl. 62.

TOBİN J., «The Interest Elasticity of The Transactions Demand For Csh», Revlew of **Economics and Statistics** 241-247, 1956.

TOBİN J., «Friedman's Theoretical Fromework» **Milton Erledman's Monetary Fromework,** The University of Chicago Press, Chicago, 1971.

TOBİN J., «Money, Capital and Other Steries of Value», **American Economic** Review, Vol. 51. May 1961.

TRİFFİN R., «The Monetory Fiscal Mix Long Run İmplicatıons» **AER,** Mayı 1968.

ULUATAM Aynur., «The Monetary Multipliers and a Self Generating İnflation Model: The Turkish Case **SPO,** Ankara 1976.

ULUSAN Aydın «1973 Sonbaharında Para Politikası Nedir Ne olmalıdır», **Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti** Tarafından Dünzenlenen 1973 Sonbaharında Türkiye'nin İktisadî Durumu ve Özel Sorunları Adlı Seminerde Sunulan Çalışma, Ankara, Türk Standartları Enstitüsü (11 Aralık 1973).

ÜLGENER Sabri., «Azgelişmişlik Gerceği Karşısında Miktar Teorisi ve Yapısal Enflâsyon Temavülü, **Türkiye'de Enflâsyon,** Sermet Matbaas, İst. 1968.

WESTEN Thornburg., Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkiti», **T.C. Ziraat Bankası** Yayınları, (Çev.: Nail Artuner), Ankara, 1950.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

WHITE William., «Improving the Demand for Money, Function in Moderate Inflation», **International Monetary Fund Staff Papers,** Vol. 25, No. 3, Washington, 1978.

WOOD John H. ,«A Model of Federal Reserve Behaviour» **Staff Economic Study,** 17, Board of Governors of Federal Reserve System, 1966.

YÜCEL Asım., «Türkiye'de Para Politikası ve Fiyatlar», **Türkiye Ekonomisinin 50** Yılı Seminer, Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını No. 4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1973.

C — SÜRELİ YAYINLAR

DİE — Türkiye Milli Geliri Kaynak ve Yöntemler (1948-1972), Yayın No. 681, Ankara, 1973.
Türkiye İstatistik Yıllığı, 1975, 1977, 1983, 1985.
Aylık İstatistik Bülteni̇er

DPT — Beş Yıllık Kalkınma Plânları

İGEME — Ekonomik İstikrar Tedbirleri, Ankara, Ocak, 1986.
— Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının VI.XVI ve XIII. Maddelerinin Tefsiri ve Uygulaması İle İlgili Anlaşma, Mart, 1985.

İMF — Survey October 1977, 1983.
Survey Word Economic Outlook Supplement June, 1980

OECD — Economic Surveys 1978, 1980, 1983.

T.C. MERKEZ BANKASI — Yıllık Rapor, 1977, 1980, 1985.
— Aylık Bülteni̇er

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği:
— İktisadi Rapor, 1977, 78, 79, 80, 84, 85, 86.

TUSİAD — The Turkish Economy, 1980, 84 85. 86.
U.N, Statistical Year Book, 1978, 1984, 1985.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ